HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOMBÓL:

MERÉNYI LÁSZLÓ
Hadimunkások mozgalmai Magyarországon az első világháború végén

GELLÉRT LÁSZLÓ
Adatok a középiskolás vörös katonadiákokról

SZIJJ JOLÁN
A miskolci csata dokumentumaiból

1

XVI. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1969

VÖRÖS KATONÁK
ELŐRE!
TÁBOR

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

1

1969

ÚJ FOLYAM BUDAPEST XVI. ÉVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

DICSŐ FORRADALMI HAGYOMÁNYUNK A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

50 évvel ezelőtt a magyar munkások és parasztok — a kommunisták pártjának vezetésével — a Nagy Októberi Szocialista Forradalom példáját követve megteremtették saját hatalmukat: a Magyar Tanácsköztársaságot.

Azok a célkitűzések, amelyekért hazánk történelme folyamán népünk legjobbjai küzdöttek — a nemzeti függetlenség, a társadalmi haladás biztosítása —, a munkáshatalomban testet öltöttek. A Forradalmi Kormányzótanácsnak a gyárak és a földek szocializálásáról, a tanácsoknak, mint a dolgozó nép államhatalmi szerveinek létrehozásáról, az erős proletárhadsereg megszervezéséről, valamint az ellenforradalmárok és segítőik elleni kíméletlen harcról szóló rendeletei a társadalmi haladás széles útját nyitották meg a magyar dolgozók előtt.

A nemzetközi burzsoáziát — de legfőképpen a győztes antanthatalmakat — nyugtalanította az újabb szovjethatalom létrejötte. Jól tudták: a győztes proletárforradalmak nemcsak a világháborúban elért sikereiket, hanem saját országuk burzsoá rendjét is veszélyeztetik. Ezért követtek el mindent az első pillanattól kezdve, hogy lokalizálják a forradalmi hullám továterjedését és megfojtsák a fiatal szovjetállamokat.

E célkitűzésük megvalósításának eszközéül saját és csatlósaik katonai ereje mellett felhasználták a belső ellenforradalmi elemeket, a munkásmozgalom renegátjait és árulóit is. Pénzt, fegyvert és diplomáciai manővereket: tehát mozgósítottak mindent, amivel saját osztályérdekeik biztosítását szolgálhatták.

Az antanthatalmak imperialistái jól ismerték a magyarországi viszonyokat. Látták, hogy azok a tömegek, amelyek undorral fordulnak el az Osztrák—Magyar Monarchia háborújától és teljes passzivitást tanúsítottak a polgári forradalom eredményeként létrejött rendszer megszilárdítása iránt is, most, miután a munkások kezébe került a hatalom, egy emberként állanak ki mellette. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a belső ellenforradalmi elemek fellépésétől — legalábbis egyelőre — nem várhatják a Tanácsköztársaság megdöntését.

E tény ismeretében a magyar proletárállamot külső erőkkel akarták megfojtani. Felhasználva a Magyarországgal szomszédos államok burzsoá köreinek a munkáshatalommal szembeni ellenszenvét és a volt magyar uralkodó osztályok nemzetiségellenes politikája iránti gyűlöletének maradványait, azok hadseregeit küldték a fiatal proletárhatalom ellen. Ezek akcióihoz az antant minden anyagi, személyi és erkölcsi támogatást megadott.

Kellő előkészületek után április 16-án megindult a román bojár csapatok támadása, majd néhány nap múlva akcióba léptek a francia és olasz tábornokok által vezetett cseh burzsoá alakulatok is. Az alig néhány hetes békés időszak után tehát a Magyar Tanácsköztársaság harcra kényszerült.

Ez a fegyveres küzdelem, amely a szocialista rendszer védelméért, a proletárhatalom függetlenségéért folyt, végigkísérte a Magyar Tanácsköztársaságot egész fennállása alatt. Ezt a harcot — a dolgozó tömegek legaktívabb támogatásával — a dicső magyar Vörös Hadsereg, néphadseregünk forradalmi előd je vívta meg.

A román bojár csapatok támadását követően a Forradalmi Kormányzótanács forradalmi háború megvívására szólította fel a magyar népet. A gyárakban és üzemekben megtartott toborzógyűlések hangulata és eredményei, majd a munkásalakulatoknak az Andrássy úton április 23-án lezajlott impozáns díszszemléje bebizonyította, hogy a dolgozó tömegek — minden áldozatot vállalva — készek a Tanácsköztársaság megvédésére.

Azoknak a munkásalakulatoknak, amelyeket létrehozásuk után azonnal az arcvonalra irányítottak, jelentős szerepük volt abban, hogy az intervenciós csapatok első csapásai alatt a Tanácsköztársaság nem omlott össze. Bár a támadást követő hetekben az ellenség előnyomulását nem sikerült megállítaniuk, annyit azonban elértek, hogy a támadás ütemének lelassításával a katonai vezetésnek időt biztosítottak a védelem további megszilárdítására.

A május 2-i fordulat újabb bizonyítékát szolgáltatta a dolgozók hazaszeretetének. Addig, amíg a magyar burzsoá-földesúri osztály a munkáshatalom megdöntésére, a régi rend visszaállítására szervezkedett és az antantnál kilincselt az ehhez szükséges segítségért, a munkások és dolgozó parasztok tízezrei ragadtak fegyvert a függetlenség, a társadalmi haladás védelmére.

A néhány hét alatt megszervezett és harcba vetett munkásezredek lehetőséget adtak a Forradalmi Kormányzótanácsnak arra, hogy védelemből támadásba menjen át és csapást mérjen az intervenciós csapatokra.

Szolnok visszafoglalása, Salgótarján hősi védelme, a dicsőséges északi hadjárat megvívása lehetetlen lett volna a munkástömegek aktív, forradalmi részvétele nélkül.

Ez az önzetlen támogatás azonban nemcsak közvetlenül a fegyveres harcban mutatkozott meg. Az itthonmaradottak tudatában voltak annak, hogy az ő munkájuk is nélkülözhetetlen a győzelem kivívásában. Az üzemek és gyárak munkáskollektívái vállalták, hogy a csökkentett létszám ellenére is biztosítják a harcoló hadseregnek hadianyaggal való ellátását. Példaként álljon itt a csepeli lőszergyár bizalmi testületének határozata: „Kimondta a bizalmi testület, hogy amíg a muníciógyártás nagy szüksége megkívánja: felfüggeszti a nyolc órai munkaidőt, s kevesebb létszámmal, fölfokozott munkateljesítménnyel megfelelő hadicikket produkál".

A dolgozó tömegek áldozatvállalása, aktív támogatása nélkül elképzelhetetlen lett volna az is, hogy a burzsoázia és a munkásosztály árulói által június 24-én kirobbantott ellenforradalmi lázadást szinte órák alatt leverjék.

Messzemenő segítséget nyújtott a dolgozó nép a Vörös Hadseregnek az ellenség által megszállt területeken kifejtett tevékenységével is. Piccione olasz tábornok, a cseh burzsoá hadsereg egyik parancsnoka többek között így nyilatkozott erről: „A magyarokat támogatja... a velük együttérző lakosság, amely nemegyszer beavatkozik ellenünk a harcba, és fegyverrel a kezében... valamint a telefonvezetékek átvágásával hadműveleteink menetét kritikussá teszi."

A magyar Vörös Hadsereg ebben a háborúban a legigazságosabb célokért harcolt — amelyet népünk valaha is ismert. Ez a fegyveres küzdelem az

elnyomottak háborúja volt az elnyomók ellen; az egész emberiségnek a haladásáért vívott háborúja volt a zsarnokság, a sötétség, az emberi jogokat eltiporni akaró erők ellen.

A Tanácsköztársaság háborújának ezt az alapvető vonását a dolgozó tömegek is felismerték. A toborzógyűlések tapasztalatai ezt fényesen bizonyítják.

A MÁV Gépgyár egyik idős munkása például így beszélt: „Ötvennégy éves vagyok, de amikor arról van szó, hogy a munkás viselje-e a robotot, vagy szabaduljon-e föl a fegyverek erejével, akkor nem lehet egy pillanatig sem habozni. Gyertek velem fiatal elvtársaim!"

A MÁV Északi Főműhely másik munkásának véleménye szintén hasonló gondolatot tükröz: „Tessék csak felöltöztetni és a frontra küldeni, mert akit semmi sem csábít a harctérre csak az öntudat, csak azt tudja, mit kell most megmenteni... Most tudjuk, miért kell harcolnunk nem úgy, mint 14-ben..."

Az a határozott törekvés, amit a Forradalmi Kormányzótanács a haza függetlenségének megvédése érdekében kifejtett, a munkások mellé állította az ország sorsáért aggódó, de a szocialista eszméktől még messze levő patriótákat is. Schreiner Károly volt ezredes híven fejezte ki ezeknek az embereknek a véleményét. „Látom, hogy a kommunisták a tömegeket a honvédelemre mozgósítani tudták és hadsereget tudtak teremteni. Meghajlok a kommunisták előtt. Én nem vagyok kommunista, de katona. Szakismereteimet és minden tudásomat az önök rendelkezésére bocsátom. Lelkiismeretesen fogok dolgozni és népbiztos úr parancsait végre fogom hajtani." Schreiner Károly és a hozzá hasonlóak megtartották szavukat: becsülettel szolgálták a Tanácsköztársaság honvédelmének ügyét.

A Magyar Tanácsköztársaság harcának jogosságát az egész haladó világ elismerte; ezért jelentkeztek a Vörös Hadsereg soraiba osztrákok, németek, lengyelek, bolgárok, oroszok és más nemzetiségiek. Ezek a hazafiak nemcsak szavakban vallották, hanem tiszta szívvel érezték is azt, amit Leo Rothziegel, az osztrák ifjúkommunisták vezetője írt le röviddel a magyar—román arcvonalon bekövetkezett halála előtt: „Örömmel hullatom véremet Szovjet-Magyarországért, amelyet a nemzetközi proletariátus hazájának tekintek."

Lenin a magyar munkásokhoz május 27-én küldött üzenetében — amely napjainkban is sok vonatkozásban útmutató — hangoztatta: „Az a háború, amelyet ti viseltek az egyedüli jogos, igazságos, igazán forradalmi háború..."

A fiatal szovjet állam az internacionalizmus eszméitől vezéreltetve szólította fel a Magyarországon levő orosz hadifoglyokat, hogy siessenek a magyar dolgozók védelmére. „Védjétek meg a magyar proletárt! A magyar és orosz proletár egyetemben küzd az összes proletárok érdekeiért" — hangzott a szovjet kormány felhívása.

A világ első szocialista állama mindent elkövetett, hogy az erkölcsi támogatás mellett konkrét katonai segítséget is nyújtson a Magyar Tanácsköztársaságnak. Lenin és Kun Béla többszöri táviratváltása eredményeként a szovjet Vörös Hadsereg a különböző arcvonalakon támadásokat kezdeményezett, hogy könnyítse a Tanácsköztársaságra nehezedő katonai nyomást. Az első proletárállam vezére 1919 áprilisában a szovjet Vörös Hadsereg Főparancsnokságához küldött táviratában leszögezte, hogy „A Galícia és Bukovina egy részében történő előnyomulás a Tanács-Magyarországgal való kapcsolat miatt szükséges". Május 16-án Lenin már arról értesítette Kun Bélát, hogy „Tegnap ukrán csapatok a románokat legyőzve átlépték a Dnyesztert". Sajnos, ebben az időben az imperialisták és az ellenforradal-

márok katonai ereje még nagyobb volt és meg tudták akadályozni a két proletárhadsereg egyesülését, a terhek jelentősebb megosztását.

A Magyar Tanácsköztársaság elszigetelve természetes szövetségesétől, megfosztva attól a lehetőségtől, hogy a világ proletárjai hatékonyabban segíthessék, az intervenciós csapatok túlereje következtében összeroppant. Ehhez jelentős segédkezet nyújtott a magyar burzsoá-földesúri osztály — de hozzájárultak e tragédia bekövetkezéséhez a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom renegátjai is.

A Magyar Tanácsköztársaságot leverték. Ám a kommunisták szerte a világon — azokkal együtt, akik itthon az ellenforradalom vad erőivel dacolva vállalták a további harcot — tudták, hogy ez a vereség csak ideiglenes. Ez a hit csendült ki a III. Internacionálénak a világ munkásaihoz szóló kiáltványából is, amely így fejeződik be: „A Magyar Tanácsköztársaság meghalt! Éljen a Magyar Tanácsköztársaság!"

Egy negyedszázadnak kellett eltelnie a vereség után, amikor a testvéri tankok dübörgése a magyar dolgozó nép számára újra lehetőséget adott saját hatalmának megteremtéséhez. A hős szovjet nép, amely huszonöt évvel azelőtt az imperialisták fojtogató gyűrűjéből képtelen volt segítségünkre sietni, most fiainak tízezreit áldozva zúzta szét a magyar dolgozók bilincseit.

A magyar munkások, dolgozó parasztok és a szocialista eszmék mellett hitet tett értelmiségiek nem tétlenkedtek. Az ellenforradalmi rendszer idején eszmeileg megerősödött kommunista pártunk vezetésével — amely az új viszonyokra alkalmazva felhasználta az első munkáshatalom tapasztalatait is — hozzáfogott a második magyar proletárdiktatúra megteremtéséhez.

S azóta ismét közel egy negyedszázad telt el. Utunk ez idő alatt nem volt sima, problémáktól és hibáktól mentes. De mindezeken úrrá tudtunk lenni, mert hűek maradtunk a marxizmus—leninizmushoz — ahhoz az eszméhez, amelynek világ- és társadalomformáló ereje ma már elvitathatatlan. Ezen az eszmei alapon szilárdan állva — 1919-es elődeink hagyatékát megvalósítva — raktuk le hazánkban a szocializmus alapjait és dolgozunk tovább annak teljes felépítésén.

Egy fél évszázaddal ezelőtt a Magyar Tanácsköztársaság még kénytelen volt egyedül megvívni harcát az intervenciósok túlerejével szemben. Ma merőben más a helyzet, most olyan katonai szövetségnek vagyunk a tagja, amelynek erejét az egész imperialista tábor kénytelen figyelembe venni, s amely erő az egész szocialista világrendszer, a világbéke szempontjából meghatározó tényező.

1919-ben a kommunistáknak és a baloldali szocialistáknak oroszlánrésze volt abban, hogy rövid idő alatt a dolgozó osztályokra alapozott Vörös Hadsereg jött létre. A kommunisták felvilágosító szava nyomán értették meg a dolgozó tömegek — Kun Béla szavaival élve — azt, hogy „... a fegyverhasználatnak két oldala van", hogy „... az elnyomó fegyverből felszabadító fegyvert is lehet csinálni."

Pártunk, a kommunisták pártja, az ország felszabadulásának első pillanatától kezdve azon munkálkodott, hogy a dolgozók hatalmának védelmére szerveződjön a hadsereg. A fordulat évéig — megfeszített munkával, a hadseregben dolgozó kommunisták tevékenysége nyomán, valamint a hadsereg vezetése felé gyakorolt bírálatok eredményeként — pártunk elérte, hogy a reakciós erők kénytelenek voltak lemondani arról, hogy céljaik megvalósításához a fegyveres erőt felhasználhassák.

A fordulat évét követően a második proletárdiktatúra külső és belső védelme erős, ütőképes hadsereg kiépítését tette szükségessé. A hadseregépítésben elkövetett hibák ellenére is komoly eredménye pártunk tevékenysé-

gének, hogy létrehozta a munkások és parasztok hadseregét, a szocialista hadsereget.

A Magyar Tanácsköztársaságra, annak dicső Vörös Hadseregére emlékezve tehát elmondhatjuk: a dolgozó nép hatalma fölött őrködő fegyverek jó kezekben — a munkások és parasztok fiainak kezeiben vannak. A Magyar Néphadsereg katonái azoknak a magasztos céloknak a megvalósításán őrködnek, amelyekért egy fél évszázaddal ezelőtt elődeink hullatták vérüket.

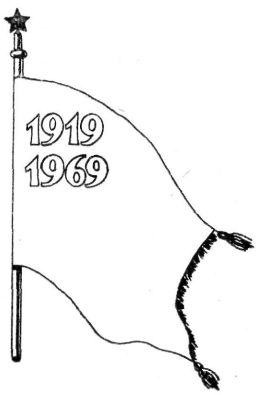

TANULMÁNYOK

HADIMUNKÁSOK MOZGALMAI MAGYARORSZÁGON AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ VÉGÉN

(1917. november—1918. október)

Merényi László

1917 végén a Nagy Októberi Szocialista Forradalom nyomán Ausztria-Magyarország lakosságának háborúellenes mozgalma kiszélesedett. Sztrájkok, gyűlések, tüntetések, katonai zendülések — mind megannyi formái voltak annak a küzdelemnek, amely céljául a béke kivívását és a Monarchia uralkodó körei hatalmának megdöntését tűzte ki. Az osztrák—magyar uralkodó osztályok állama 1917. november és 1919. október között döntő válságba jutott, amely egyre súlyosbodott és amelyből már kivezető utat nem tudott találni. A Monarchia hadseregére ebben az időszakban — a háború folytatásán kívül — hármas feladat várt: az egyik, hogy elfojtsa a katonaság körében jelentkező forradalmi megmozdulásokat; a másik feladat a forradalmi szocialista munkásmozgalom elnyomása lett volna; a harmadik pedig az volt, hogy a nemzeti mozgalmakkal szemben annyira lépjen fel, amennyire azt „a Monarchia fennmaradásának érdekei megkövetelik".[1]

A hadsereg említett *hármas feladatköréből az első kettő feltétlenül kapcsolatban volt a „hadimunkások" problémájával.* Ez utóbbi kategória ugyanis mind a katonaság körébe, mind pedig a munkásmozgalomba beletartozik. Ez következik a „hadimunkások" sajátos helyzetéből. Kategóriájuk 1914 — tehát a háború óta létezett. Ők *a hadsereg állományához tartoztak,* mivel felesküdött népfelkelők, illetve besorozott katonák voltak. Tekintettel azonban arra, hogy nélkülözhetetlen szakmunkásoknak számítottak, ezért nem a frontra, hanem a haderő részére dolgozó üzemekbe, bányákba és vasúti munkahelyekre vezényelték őket. Szakmájukban maradhattak tehát, a harctér borzalmait nem kellett megismerniük, de *igen szigorú katonai fegyelem alatt álltak.* Politikai párthoz (azaz a szociáldemokratákhoz) és szakszervezetekhez nem volt szabad tartozniuk.[2] Bár egyenruhát nem kellett viselniük (ipari munkahelyen ez nem is volt lehetséges), de megkülönböztetésül általában előírták számukra a katonai egyensapkát.[3] Engedetlenség esetén állandóan fenyegette őket a frontra küldés veszélye.

[1] *Farkas Márton:* Az osztrák—magyar katonai vezetés kísérlete a hadsereg forradalmasodásának megakadályozására a háború utolsó évében. Hadtörténelmi Közlemények, 1964. 3. sz., 402. o.

[2] Párttörténeti Intézet Archívuma — a továbbiakban PIA. — 672. f. Vasas Szakszervezet iratai. 1915/11.

[3] Hadtörténeti Levéltár — a továbbiakban HL. — HM 4/a. osztály iratanyaga. 4. tétel. 1917. év. 11615.

A „hadimunkások" (akiket gyakran „katona-munkásoknak" is neveztek) a hadsereg felügyelete alatt álló üzemekben dolgoztak. 1914-ben már számos ipari és bányaüzemet „militarizáltak", s az ilyen vállalatok köre a következő években még jobban kiterjedt. Ezek megfelelő összefogása és irányítása érdekében alapos szervezőmunka folyt. A Honvédelmi Minisztérium keretében a *4/a. osztály* foglalkozott az ezzel összefüggő kérdésekkel. (A hadi felügyelet alatt álló ipari- és bányaüzemek országos főnöke Cvrček altábornagy volt.) A militarizált vállalatok mindegyikében volt katonai parancsnok. Neki voltak közvetlenül alárendelve az ott dolgozó hadimunkások, akiket „népfölkelő munkásszázad" vagy „népfölkelő munkászászlóalj" néven tömörítettek. Az egyes üzemek katonai parancsnokai a rendes szolgálati úton (a területileg illetékes parancsnokságok útján) tartották fenn az érintkezést a HM 4/a. osztályával. Ez utóbbihoz csak ritkán fordultak közvetlenül; ez rendszerint olyankor történt, amikor váratlan nehézség adódott és sürgősen kellett jelenteniük azt.[4]

1917-ben ez a militarizálás már a magyarországi üzemek jelentős részére (a nehézipari és a bányászat egészére) terjedt ki. Ez a munkásmozgalom számára ott igen zavaró körülményt jelentett; a megmozdulásokat a súlyos kötöttségek megnehezítették. Ez a helyzet a tőkés tulajdonosok részére kedvező volt. Bár az üzemek katonai parancsnokai látszólag „pártatlanok" voltak, valójában azonban a kapitalisták és a proletárok között felmerült vitás kérdésekben az előbbiek mellé álltak úgyszólván minden esetben. A tőkés tulajdonosok és a hadsereg képviselői között csak kisebb jelentőségű problémákban voltak nézeteltérések. (Így 1917-ben a magyarországi tőkések kérték az illetékes katonai hatóságokat, hogy az üzemekbe idegen nemzetiségű tiszteket ne vezényeljenek, nehogy a cég üzleti titkait elárulhassák a konkurrens ausztriai vállalatoknak.[5])

A militarizált üzemekben dolgozó „hadimunkásokhoz" az uralkodó köröknek a háború kezdetén nagy reményeik fűződtek. Arra számítottak ugyanis, hogy ezek a katonamunkások engedelmes tömegek lesznek, amelyek segítségével a „civilek" sztrájkjait is le tudják majd törni. Hamarosan kiderült azonban, hogy ez téves elképzelés volt. E „hadimunkások" között sok öntudatos szocialista volt, akik — magukkal hozva mozgalmi tapasztalataikat — az új környezetben is jól feltalálták magukat. 1917 folyamán már sok üzemben titokban és eredményesen szervezkedtek. Ekkor már a „hadimunkások" a hadvezetőség szempontjából megbízhatatlanabbak voltak a polgári dolgozóknál is.[6] Legtöbbször ők jelentették az összekötő kapcsot a hadsereg állományába nem tartozó proletárok és a laktanyák elégedetlenkedő legénysége között. (Ez utóbbit rendszerint ők látták el szocialista röpiratokkal.)

1917—1918 folyamán a magyarországi üzemek „hadimunkás" létszámának összetétele lakóhely, anyanyelv és nemzetiség szempontjából eléggé vegyes volt. Itt nemcsak az akkori Magyarország viszonyaiból kell kiindulnunk, ahol a magyarokon kívül jelentős számú szlovák, román, szerb—horvát, német és kárpátukrán lakosság élt. Természetesen ez a körülmény is erősen kihatott a katonamunkások nemzetiségi összetételére. Ehhez azonban hozzá kell venni azt is, hogy akkor a Monarchia más vidékeiről is helyeztek ide „hadimunkásokat". Különösen sok cseh, horvát, osztrák és lengyel szakmunkás dolgozott a magyarországi üzemekben. (A vezényeltek

[4] Cvrček altábornagy hivatalának jelentései és általában a hadimunkásokra vonatkozó jelentések a HM 4/a. osztály iratanyagában találhatók meg.
[5] HL. HM 4/a. osztály iratanyaga. 4. tétel, 1917. év. 2963.
[6] Uo. 1917. év. 11615.

között szlovének, bosnyákok, ukránok és isztriai olaszok is voltak.) Ki kell emelni azonban, hogy *ez a nyelvi és nemzetiségi tarkaság a „hadimunkások" körében nem vezetett nacionalista ellentétekhez.* Mozgalmaikban példamutató internacionalista egység érvényesült.

Érdemes megjegyezni, hogy a „hadimunkásokat" szolgálatuk minősége és idevezénylésük eredete szerint a HM vezetői nem tekintették teljesen egységes tábornak. Ezeket a különbségeket igyekezett tisztázni a Honvédelmi Minisztérium 1918. július 26-i körrendelete is, amely a munkaerők kategóriáit határozta meg. A „civil" munkásokon és munkásnőkön kívül három csoportot különböztetett meg:

1. *„Katonamunkások"* megjelöléssel látta el a tényleges katonai (népfelkelői) szolgálatban álló vezényelt katonákat.
2. *„Felmentettek"* névvel illette azokat a tényleges katonai szolgálat alól felmentett hadköteleseket, akik a hadiszolgáltatási törvény hatálya alatt állottak.
3. *„Hadimunkások"* kategóriájába sorolta a nem hadköteles, de a hadiszolgáltatási törvény alapján szolgálati helyükhöz kötött, hadiszolgáltatásra kötelezett polgári munkásokat.[7]

A HM idézett körrendelete az eddig mindhárom kategóriára használt „hadimunkás" elnevezést — mint „pontatlant" — igyekezett a közhasználatból kivonni.[8] A minisztérium szeptember 20-i „szigorúan bizalmas" irányelvei még precízebb meghatározásra törekedtek. Itt már négy kategóriát különböztettek meg. A „katonamunkások" és a „felmentettek" elnevezésűeket a júliusihoz hasonlóan határozták meg. A „hadimunkásokat" azonban két csoportra osztották. Az egyikbe a népfölkelésre kötelezett korban levő, szemlén alkalmatlannak talált polgári munkásokat sorolták. A másik kategóriába viszont a népfölkelésre nem kötelezett korban levők tartoztak.[9]

Megjegyzendő azonban, hogy e megkülönböztetéseknek (attól eltekintve, hogy a fogalmak tisztázásához is csak részben járultak hozzá) nem sok gyakorlati jelentőségük volt. Tény az, hogy valahányszor sor került a valamilyen formában a hadsereg állományába tartozó dolgozók megmozdulásaira, ezekben „katonamunkások", „felmentettek" és „hadimunkások" egyaránt részt vettek. Ezt a döntő tényt figyelembe véve nyugodtan mellőzhetők a júliusi és szeptemberi HM irányelvek kategorizálásai, és joggal tekinthetjük ezeket az üzemekbe vezényelt munkásokat egységes egésznek. Ezért a továbbiakban célszerű valamennyiükre a (bár talán nem egészen pontos) „hadimunkás" kifejezést használni (felváltva néha a „katonamunkás" szóval).

A januári nagy tömegsztrájk

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmét követően 1917 november—decemberében hazánkban számos munkásmegmozduláson követelték a békét és üdvözölték a fiatal szovjetállamot. November 25-én Budapest és Nagykanizsa,[10] 27-én Győr, december 2-án pedig Szeged, Miskolc, Pozsony, Kolozsvár, Újvidék és számos más város[11] dolgozói tettek tanú-

7 HL. HM 4/a. osztály iratai. 4. tétel. — a továbbiakban 4 T. — 1918. 16926. *(A továbbiakban évszámot nem jelölünk, mert ezután minden idézett irat 1918. évből való.)*
8 HL. 4/a. 4. T. uo.
9 HL. 4/a. Tétel nélküli iratok. 1918. — a továbbiakban T. N. — 24 000.
10 Országos Levéltár — a továbbiakban OL. Belügyminisztérium Rezervált Anyaga. 1917 — 2 — 11.368
11 Népszava (a továbbiakban N.) 1917. december 4—5—6. sz.

bizonyságot az orosz forradalom iránti szolidaritásukról. Ezeken a nagygyűléseken szép számmal jelentek meg a főváros és a vidék üzemeiben dolgozó hadimunkások is.[12] Ez utóbbiak körében kézről kézre jártak a Forradalmi Szocialisták azonnali békét követelő röpiratai, és rendszerint ők továbbították azokat a laktanyákba is.[13]

Fokozódott a hadimunkások — ezelőtt csak szórványosan jelentkező — sztrájkmozgalma is. 1917 végén két példát érdemes ebből kiemelni: Győrött decemberben a vagongyári dolgozók ötnapos sztrájkjára került sor. A benne részt vevő hadimunkások érdeme, hogy — mivel közülük sokan beszéltek horvátul — megnyerték az odavezényelt, magyarul nem tudó bosnyák ezred legénységét. S mivel azok — a történtek után — nem voltak hajlandók lőni a győri proletárokra, a megmozdulás részleges sikerrel ért véget.[14] Diósgyőrben 1917 őszén lefolyt nagyarányú sztrájkmegmozdulások két főszervezője, Vadász Ferenc és Zachradnicsek Ede katonamunkás volt. Mindkettőjüket le is tartóztatták. Ekkor a munkások megüzenték az igazgatóságnak: ha szabadon nem engedik őket, a gyárat dinamittal levegőbe röpítik. Ez hatott is; Vadász és Zachradnicsek szabadlábra került.[15]

Egész Ausztria—Magyarország proletariátusa nagy figyelemmel kísérte Breszt-Litovszkban folyó béketárgyalásokat. A forradalmi Oroszország iránti szolidaritás jegyében kezdődött általános sztrájk január 14-én Bécsújhelyen, 16-án pedig Bécsben.[16] E kezdeményezés a következő napokban átterjedt a Monarchia más vidékeire is. *Január 18—21. között egész Ausztria—Magyarország területén hatalmas méretű tömegsztrájk zajlott le.* Valamennyi nemzetiség testvéri egyetértésben esküdött a békéért, a szabadságért, a szovjetellenes agresszió megakadályozásáért. Bécs, Budapest, Prága, Krakkó, Zágráb, Linz, Brünn, Ljubljana, Trieszt egyaránt harcos szellemű megmozdulások színhelye volt.[17] E napokban — szolidaritásképpen a Monarchia proletariátusának küzdelmével — a német—osztrák közös megszállás alatt álló lengyel területeken is sztrájk tört ki.[18]

Január 18—21. között hazánkban több mint félmillió munkás sztrájkolt. „Békét, kenyeret és jogot" követeltek a proletárok az egész országban. Munkástanácsok létrehozását kezdeményezték — az orosz forradalom példája nyomán — Budapesten és több vidéki városban.[19] A januári tömegsztrájkban kiemelkedő szerepet játszottak a hadimunkások. A munkabeszüntetés éppen azon a három területen volt a legjelentősebb, ahol túlnyomó részben katonamunkások dolgoztak.

A hadi- és hadfelszerelési iparban a munkabeszüntetés általános volt. Leálltak a csepeli vasművek, a ferencvárosi fegyvergyár és az újpesti hadfelszerelési üzemek.[20] Az aszódi repülőgépgyárban dolgozó magyar, német, cseh és szlovák ajkú hadimunkások ezekben a napokban fel is fegyverkeztek.[21] Győrött az ágyúgyár és a vagongyár — túlnyomórészt „főlesküdött népfölkelő" — dolgozói nemcsak beszüntették a munkát, hanem nyolcezres

12 A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. V. kötet. 1917. november — 1919. március (a továbbiakban MMTVD.) Budapest, Párttörténeti Intézet, 1956. 23—25. o.
13 MMTVD. 40. és 47. o.
14 *Gőcze Géza — Perepatits Antal:* A vörös Győr, Győr, 1964. 41—42. o.
15 Vázlatok a diósgyőri vaskohászat történetéből. Miskolc, 1960. 105. o.
16 Um Friede, Freiheit und Recht! Der Jänneraufstand des innerösterreichischen Proletariats. Wien, 1918. 4—8. o.
17 Uo. 12—17. o.; N. 1918. január 19—20—22—23. sz.
18 *Stanislaw Arnold — Marian Zychowski:* Précis d'histoire de Pologne de ses origines á nos jours Warszawa, 1963. 167. o.
19 MMTVD. 60—63. és 66. o.
20 Uo. 60—63. o.
21 Uo. 65. o.

tüntető felvonulást rendeztek a háború ellen.[22] Mosonmagyaróváron tizenötezren léptek sztrájkba a hadiüzemekben; többségük máshonnan odavezényeltekből állott.[23] A példák sokaságát lehetne folytatni az egész ország területéről. Tény, hogy *ez a* néhány napos *termeléskiesés érzékenyen érintette a magyarországi haditermelést.*

A vasutak és MÁV-műhelyek dolgozói is sztrájkba léptek ezekben a napokban. A főváros példájára január 19-én beszüntették a munkát a szabadkai, szolnoki, kassai, ruttkai, kolozsvári és más vidéki vasúti javító műhelyek.[24] Két napra leállt a közlekedés az ország sok vasútvonalán. Ez a hadsereg utánpótlásában érezhető zavart okozott. A forradalmár szocialisták a militarizmus elleni harcban helyenként a szabotázs fegyverét is igénybe vették. Így Nagykanizsán január 19—20-án a dr. Hamburger Jenő vezette vasutasok (jelentős részben hadimunkások!) a hadifontosságú gyékényesi vonalon a sineket is felszedték. Emiatt itt két hétig szünetelt a forgalom.[25]

A bányákban ekkoriban már szinte kivétel nélkül hadimunkások dolgoztak. A januári nagy sztrájknak itt is megvoltak az előzményei. Már az előző hónapokban részben kisebb munkabeszüntetések, részben azonban a dolgozók csendes szabotázsa következtében a széntermelés hatalmas arányú csökkenése következett be. Ezért 1917—18 telén sok ipari üzem fűtőanyag hiánya miatt működését részben szüneteltetni volt kénytelen.[26] Ilyen előzmények után természetes az is, hogy a nagy sztrájk napjaiban a bányák teljesen leálltak. A petrozsényi szénmedencében valamennyi hadimunkás sztrájkba lépett.[27] Resicabányán ráadásul éppen e napokban a moziban az orosz forradalmat ábrázoló képeket vetítették, amelyeket a katonamunkásokból álló közönség „zajos tetszéssel fogadta".[28] Ugyancsak általános volt a sztrájk a tatai—esztergomi szénmedencében, a Pécs környéki és a szepességi bányákban.[29] Nem véletlen, hogy Wekerle Sándor miniszterelnök éppen január 21-én írta Szurmay Sándor miniszternek: a szénválság enyhülésére nem lehet számítani „a szénbánya munkások hazafiatlan magatartása következtében".[30]

A januári nagy sztrájk megmutatta Ausztria—Magyarország munkásosztályának hatalmas erejét. A Monarchia kormányát békenyilatkozatra kényszerítette Szovjet-Oroszország irányában; ezáltal értékes segítséget nyújtott a fiatal szovjet államnak.[31] Sajnos a Monarchia szociáldemokrata pártjai (nem utolsósorban a magyarországi SZDP!) a sikerrel biztató harc folytatása helyett — a kormány ígéreteiben bízva — leszerelték a nagy sztrájkot. Ezzel súlyos hibát követtek el. Nagy csalódást keltett ez a hadimunkások körében is. „Játékot űztek veletek három napig azok, akik vezetőiteknek mondják magukat."[32] — a Forradalmi Szocialisták e január végi röpirata a katonamunkások nagy részének elkeseredett hangulatát is kifejezi.

[22] Uo. 65—66. o.
[23] N. 1918. január 29. sz
[24] MMTVD. 62. o.
[25] Dr. Hamburger Jenő, az orvos és forradalmár. Zalaegerszeg, 1956. 3. o.
[26] HL. 4/a. 4. T. 1173/5859.
[27] HL 4/a. 4. T. 543/5329.
[28] Uo. 543/5061.
[29] Uo. 195. és 3973.
[30] Uo. 1773/5859.
[31] Ezt maga Lenin is nagyra értékelte. Lásd *Lenin* Művei 26. köt. Budapest, Szikra, 1955. 466. és 532. o.
[32] MMTVD. 73—74. o.

A február—május közötti mozgalmak

A munkásmozgalom aktivitása — a januári tömegsztrájk eredménytelensége ellenére — 1918. február—május között egész Austzria-Magyarország területén megélénkült. *Az osztrák tartományokban* április—május folyamán sok üzemi sztrájk zajlott le, katonai munkások szép számú részvételével.[33] *Csehországban* a tömegek elkeseredése 1918 tavaszán jelentős megmozdulásokat eredményezett; ilyenkor megbénult a bányászat, a közlekedés és a hadianyaggyártás egyaránt.[34] *A délszlávlakta Boszniában és Horvátországban* március—áprilisban „Béke, kenyér, szabadság!" jelszóval utcai tüntetések és sztrájkok követték egymást.[35] Február—május között *Magyarországon is újabb értékes sikereket ért el a munkásmozgalom.* Ezek elválaszthatatlanok a hadimunkások élénk tevékenységétől, akiknek aktivitását érdemes közelebbről áttekinteni azon a három területen, ahol dolgoztak; a hadi- és hadfelszerelési iparban, a bányászatban és a vasúti műhelyekben.[36]

A hadi- és hadfelszerelési iparban február és május között egymást követték a sztrájkok. A február végi csepeli nagy sztrájkban — amellyel a március 7-i minisztertanács is foglalkozott — „föleskü dött népfölkelők" is részt vettek és katonai parancsnokuknak „megtagadták az engedelmességet".[37] Ugyancsak becsülettel kivették részüket a hadimunkások a március 7—14. közötti nagyszabású vasipari munkabeszüntetésekben, amelyet csak a statáriummal való fenyegetés révén tudtak elnyomni.[38] Április 8—11. között a komáromi lőszergyárban négyezren sztrájkoltak.[39] Április 6—10. között mintegy tízezren (itt is túlnyomórészt hadimunkások) hagyták abba a munkát Resicabányán és Aninán. „Csak annyit írhatok — jelentette riadtan az egyik parancsnok —, hogy mi Oroszországban vagyunk és bolsevikjaink itt vannak".[40] Április 22-én a győri ágyúgyár katonamunkásai a polgári dolgozókkal közösen rendeztek tiltakozó sztrájkot.[41] Nagyszabású mozgalomra került sor május 21—26. között Resicabányán és a környéki vasipari üzemekben. A sztrájkot szervező bizalmiak közül 22 főt bevonultattak, mert — bizalmas jelentés szerint — „mint népfölkelő munkásszázadba beosztott és felesketett katonai egyéneknek ilyetén eljárása a kiadott katonai paranccsal szembeni renitentia".[42]

E nagyarányú mozgalmakon kívül érdemes egyes kisebb sztrájkokra is kitérni. Március 25-én a hadsereg részére dolgozó besztercebányai posztógyár női dolgozói szüntették be a munkát, mire az ottani hadimunkások is szolidaritást vállaltak velük.[43] Ugyanilyen jelenségre került sor április 3-án a kelenföldi bőrhadfelszerelési gyárban[44] és május elsején a pécsi Bergungstellén (mely katonai ruházat karbantartásával foglalkozott).[45] Áp-

[33] *Leopold Hornik:* Die Zimmerwalder Linke und die Linksradikalen in Österreich = Weg und Ziel, 1955. 9. sz. 667—668. o.
[34] Csehszlovákia Kommunista Pártjának története. Bratislava, Polit. Kiadó, 1962. (a továbbiakban CSKP) 151. o.
[35] Isztorija Jugoszlavii. II. köt. Moszkva, SSSR Akad. 1963. 19. o.
[36] Ez a fejezet nem a február—május közötti egész magyar munkásmozgalom áttekintését adja. Teljességre tehát nem tart igényt. Csupán azokkal a mozgalmakkal foglalkozik, amelyekben a hadimunkások részvétele konkréten kimutatható
[37] MMTVD. 139. o.
[38] Uo. 139—141. és 144—145. o.
[39] HL. 4/a. 4. T. 543/8504.
[40] Uo. 543/8149.
[41] Uo. 543/9622.
[42] Uo. 543/18.351.
[43] Uo. 543/6916.
[44] Uo. 543/7855.
[45] MMTVD. 177—178. o.

rilis 27—29. között hadimunkások sztrájkoltak a fővárosi Siemens-Schuckert Kábelgyárban.[46] Április 24—27. között hasonlóra került sor az újpesti Wolfner hadfelszerelési gyárban: a „felbújtó" Hauser Imrét büntetésül a frontra küldték.[47] Május 21—22-én a pestszentlőrinci Magyar Lőszergyár „katonai" és a „civil" munkásainak sztrájkját csak karhatalmi erővel tudták elnyomni; a bizalmas jelentés riadtan jegyezte meg, hogy ez az üzem „a hadbanálló hadsereg egyik leghatalmasabb éltető szerve, amelynek megbénulása a frontra nemcsak károsan, de pótolhatatlanul hat".[48] A példák sokaságát lehetne felsorolni ezekről a mozgalmakról.

A bányákban dolgozó hadimunkások mozgalma is megélénkült ebben az időszakban. A legnagyobb szabású akcióra a petrozsényi szénmedencében került sor. Március 18-án az itt dolgozó magyar, román és lengyel nemzetiségű bányászok (szinte kivétel nélkül „népfölkelő munkások") a társaik elleni fegyelmi büntetések elleni tiltakozásul sztrájkba léptek. A mozgalom még aznap általánossá vált. A sztrájk vezetői: Tamás Gyula, Regucz Miklós, Bíró András, Hugyecz János és társaik jó szervező munkát végeztek. Hiába adtak ki katonai vezetőik írásos parancsot, miszerint „a munka beszüntetésével... bűnt követnek az állam és védereje ellen".[49] Március 20-án a lupényi Riadó téren megjelent tömeget sorakozásra szólította fel a parancsnok, mire a hadimunkások egy emberként „Nem sorakozunk!" kiáltással válaszoltak és megfutamították a kirendelt karhatalmat. Ezután a sokaság — Gergely Mihály vezetésével — a műhelyekből elzavarta a máshonnan odahozott sztrájktörőket. A bizalmas jelentés szerint a népfölkelő sztrájkolók magatartása „vad és mindenre elszánt" volt.[50] Március 23-án ért csak véget a mozgalom, melynek beszüntetésére a Szociáldemokrata Párt központja is felszólította Lupény és Vulkán dolgozóit.[51] Jellemző a következő napok hangulatára a március 26-i jelentés: „Munka folyik, tartóssága még bizonytalan".[52]

Érdemes megemlékezni más bányavidékek mozgalmairól, melyek azonban nem érték el a petrozsényi sztrájk méreteit. Február 13. és 18. között a Pécs környéki bányák dolgozói szüntették be a munkát. El is érték azt, hogy a bevonultatásokat itt felfüggesztették.[53] Március—áprilisban pedig a Pécs környéki bányászok csendes szabotázzsal megakadályozták azt, hogy pótműszak teljesítésére kényszerítsék őket.[54] Március 14—17. között Tatabányán,[55] április elsején Ajkán,[56] április 18-án Marosújváron,[57] 22-én pedig Nyitrabányán került sor sztrájkra.[58] Borsod megyében Somsálybányán április 9-én a dolgozók munkabeszüntetése tüntetéssé fejlődött át. A tömeg a börtönhöz vonult, hogy kiszabadítsa Dandó Pált, az ottani hadimunkások mozgalmának vezetőjét. A tüntetők szétoszlatásához karhatalmat vezényeltek ki és a sokaság közé lövettek. A katonai beavatkozás során Noviczky Rudolf népfölkelő bányász életét vesztette.[59] Április 24-én Brennbergbánya hadimunkásai léptek sztrájkba, tiltakozásul társaik bevonulta-

46 HL. 4/a. 4. T. 543/10,047.
47 Uo. 543/10,025.
48 MMTVD. 186—187. o.
49 Uo. 149. o
50 HL. 4/a. 4. T. 543/6224.
51 Uo. 543/6224.
52 Uo. 543/6786.
53 *Hajdu Gyula:* Harcba elnyomók és megszállók ellen. (Emlékirat.) Pécs, 1957. 194—195. o.
54 Uo.
55 HL. 4/a. 4. T. 543/5774.
56 *Csaba Imre:* A Tanácsköztársaság Veszprém megyében. Veszprém, MSZMP Megyei Biz. 1959. 19—20.o.
57 HL. 4/a. 4. T. 543/9310.
58 Uo. 543/9586.
59 Uo. 543/8503

tása ellen; a mozgalom május 2-án részleges sikerrel ért véget.[60] Májusban a Nógrád megyei Baglyasalján és a Borsod megyei Perecesen voltak kisebb megmozdulások.[61] A bányákban dolgozó hadimunkások hangulatára igen jellemző a tatabányai parancsnokság június elejei helyzetjelentése: „... mindig puskaporos hordó felett állunk..."[62]

A vasúti munkahelyeken hadimunkásokat ekkor elsősorban nem a forgalmi szolgálatban, hanem a MÁV javító műhelyekben foglalkoztattak. Nem véletlen, hogy éppen ez utóbbi helyeken volt sok sztrájk február és május között. Példaképpen csak a legfontosabbakat soroljuk fel. Február 13-án a MÁV Istvántelki Főműhelyében a hadimunkások abbahagyták a munkát és tüntettek a csendőrök brutalitása ellen. A csendőrök laktanyáját is megtámadta dorongokkal és kövekkel „felfegyverzett" felháborodott tömeg. A megmozdulás csak akkor ért véget, amikor ígéretet kaptak, hogy a jövőben tisztességes bánásmódban fognak részesülni.[63] Február 20—21-én a pécsi MÁV-műhelyben a dolgozók, „köztük vezényelt katonák is" sztrájkoltak.[64] Április 26-án hasonló jelenségre került sor Sátoraljaújhelyen.[65] Május 9. és 13. között a szolnoki MÁV-műhelyben sztrájkoltak a bevonultatások elleni tiltakozásul.[66] Május 7. és 11. között a fővárosi MÁV Gépgyár „népfölkelő munkásszázada" a „civilekkel" közösen szüntette be a munkát.[67] Május 29. és június 4. között pedig a Kassa—Oderbergi Vasút dolgozói (köztük a hadimunkások is) sztrájkmozgalmat indítottak, amelyhez a ruttkai javítóműhely is csatlakozott.[68]

A hadi- és hadfelszerelési ipar, a bányászat és a vasút hadimunkásainak mozgalmai általában nem politikai jellegű követelésekkel kezdődtek. Kezdetben többnyire gazdasági természetű kívánságokat terjesztettek elő (így a bérek emelését, az ellátás megjavítását, a munkaidő növelése elleni tiltakozást, egyes, a munkásokkal szemben igazságtalanul fellépő személyek eltávolítását stb.) Mikor méltányos igényeiket elutasították, ezután léptek sztrájkba. *Mozgalmuk azonban rendszerint menet közben politikai jellegűvé alakult át.* Amikor a hadimunkások látták a karhatalom erőszakos fellépését munkabeszüntetésük ellen, már nem elégedhettek meg többé gazdasági követelésekkel. Szükségszerű volt, hogy mozgalmaik olyan alapvető és jogos igényekkel is előálljanak, mint a szervezkedés szabadsága, a hatósági terror megszüntetése és ehhez hasonlók. Ezek viszont már politikai követelések voltak.

Politikai téren a demokratikus szabadságjogoknál is fontosabb követelésük *a béke volt.* Ez természetes is, hiszen a hadimunkásokat az immár negyedik éve tartó imperialista háború keményen sújtotta. Csalódást okozott viszont számukra az, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetősége még 1918 tavaszán is elsősorban az általános választójog kérdésével foglalkozott. Ennek ügyében rendezték meg az április 22-i országos sztrájk- és tüntetéssorozatot; ebben a hadimunkások — mivel e probléma kevésbé érdekelte őket — a vártnál kisebb mértékben vettek részt.[69] „Civilben könnyű ugrálni, nekünk először béke kell, aztán a választójog"[70] — a szocialista katonamun-

60 MMTVD. 159—160. o.
61 HL. 4/a. 4. T. 543/9846.
62 Uo. 543/14754
63 Uo. 543/3445.
64 Uo. 543/3873
65 MMTVD. 156—157. o.
66 HL. 4/a. 4. T. 543/11025.
67 Uo. 543/10894.
68 Uo. 543/13224. és 543/13549.
69 Uo. 543/9549.
70 MMTVD. 168. o.

kásoknak a *Népszavához* írt levele jól fejezi ki ezzel kapcsolatos álláspontjukat. Május 1-én pedig a fővárosban és vidéken a hagyományos munkásünnep békemegmozdulásokká fejlődött tovább: ezekben a hadimunkások igen aktív szerepet játszottak.[71]

Az 1918. februári—májusi eseményekkel kapcsolatban merült fel az a jogos igény is, hogy a hadimunkások szervezkedésének eddigi tilalmát oldják fel. Ezt követelte a katonai hatóságoktól, illetve a Honvédelmi Minisztériumtól több alkalommal a Vasas Szakszervezet központja.[72] Május 22-én a Bányamunkás Szövetség országos vezetősége is a tilalom hatálytalanítását kérte.[73] A katonai vezető körök válasza azonban minden esetben az volt, hogy „hadkötelesek szakszervezetbe való belépéséhez engedély kell", és háborús körülmények között az ilyesmi „nem engedélyezhető".[74] A hadvezetőség tilalmai azonban csupán azt tudták megakadályozni, hogy hadimunkások *formálisan* beléphessenek a munkásszakszervezetekbe. *Ténylegesen* azonban igen aktívan bekapcsolódtak a mozgalmi életbe. Sok esetben pedig a hadimunkások — tilalom ellenére — illegális, be nem jelentett gyűléseket is tartottak. Ez történt például május végén a tatabányai vasas katonamunkások körében, hol — bizalmas jelentés szerint — kijelentették: „A háborút minden áron be fogjuk fejezni!"[75]

A hadimunkások szervezkedésének tilalma lehetetlenné tette azt, hogy saját szövetségüket létrehozhassák. A katonamunkások helyileg a „civil" proletárok fennálló párt- és szakszervezeti csoportjainak voltak illegálisan „külső tagjai". Nincs nyoma azonban annak, hogy önálló országos szervezetük megalakítására akár csak kísérlet is történt volna. A szociáldemokrata pártvezetőség — a törvényes keretekhez való ragaszkodás ürügyén — lemondott a hadimunkások szervezéséről. A munkásmozgalom balszárnya viszont sokat foglalkozott e kategória dolgozóival. A hadimunkások önálló szervezésére azonban ők sem törekedtek. Az volt ugyanis az álláspontjuk, hogy a fennálló rend elleni harcban valamennyi proletárt („civilt" és „katonát" egyaránt) egységesen kell mozgósítani. Ebben alapjában véve igazuk is volt. Hibát követtek el mégis azáltal, hogy agitációjuk során nem foglalkoztak külön a hadimunkások sajátos (más dolgozó rétegekétől bizonyos mértékig különböző) problémáival.

A hadvezetőség intézkedései a hadimunkások ellen

A hatalmon levők számára egyre kellemetlenebb volt a néptömegek növekvő háborúellenes aktivitása. Már a januári nagy sztrájk is riadalmat keltett körükben. A magyar Minisztertanács 1918. február 7-i ülésén megállapították: *„A társadalmi rendet a készülő tömegsztrájkok és forradalmi mozgalmak legkomolyabban veszélyeztetik".*[76] Erélyes intézkedéseket határoztak el a számukra fenyegető jelenségek ellen.[77] Március 2-án a belügyminiszter bizalmas körrendeletet adott ki a szocialista propaganda megakadályozásáról.[78] Március, április és május folyamán számos hasonló tárgyú rendelkezést hoztak a katonai hatóságok is a hadsereg legénységének

71 N. 1918. május 3—4—5—7—8. sz. (Tudósítások a május 1-i ünnepségekről)
72 PIA. 658. f. 1918. február 10/2 és 672. f. Vasas Szakszervezet iratai 1918/6.
73 HL. 4/a. 4. T. 8810.
74 Uo. 8810.
75 Uo. 543/14754.
76 MMTVD. 125. o. (Aláhúzás az eredetiben)
77 Uo. 125—126. o.
78 Uo. 135—137. o.

fokozottabb ellenőrzéséről.[79] A katonákat lealázó „kiköttetést" és „kurtavasat" ismét visszaállították,[80] március 20-tól pedig statáriumot hirdettek meg a katonaszökevények ellen.[81] Megerősítették a katonai karhatalmi egységeket.[82] Mindezek az intézkedések mutatják, hogy a hatalmon levők tudták: itt most államrendjük érdekeiről van szó, amelyek megmentésére mindent meg kell tenni. A továbbiakban érdemes közelebbről megnézni: *mit tett a Honvédelmi Minisztérium, illetve annak 4/a. osztálya a hadimunkások mozgalmainak megakadályozása érdekében a február—májusi időszakban?*

Az első ilyen tárgyú rendelkezést február 23-án hozták. Ez a hadimunkások körében két veszélyes kategóriával foglalkozott. Az egyikbe: az „erkölcsileg javíthatatlanok" közé tartoztak azok, akik ismételten követtek el „megengedhetetlen cselekedeteket" (tehát sztrájkoltak).[83] Másik csoportot a „bujtogatók" alkották. Ide tartozott minden olyan egyén, aki „szándékosan... a katonai szerveknek a munka teljesítésére kiadott parancsa vagy ezek alapján az üzemvezetőségek részéről kiadott intézkedések ellen munkatársait felingerelni igyekszik".[84] Külön foglalkozott rendelkezés a bizalmiak problémájával. Hangsúlyozta, hogy nem lehet őket pusztán ezért „bujtogatóknak" tekinteni, de ha valóban ilyen tevékenységet fejtenek ki, ellenük még szigorúbban kell eljárni.[85]

Április 12-én a Honvédelmi Minisztérium újabb bizalmas rendeletet adott ki. Ez a militarizált üzemek hadimunkásai részéről gyakran jelentkező „passzív rezisztenciával" foglalkozott. Ezzel kapcsolatban elrendelte: ha valamely munkahelyen ilyen csendes szabotázs gyanúja merülne fel, azonnal szakbizottságot állítsanak fel ott. Ez utóbbi vizsgálná ki az ügyet, és ha a feltevés beigazolódnék, szigorú fegyelmi eljárást kell indítani a „passzív rezisztenciában vétkes" hadimunkások ellen.[86] Az ilyen bizottságok vizsgálatai azonban többnyire kudarccal végződtek.[87]

A minisztérium legfontosabb ilyen tárgyú rendelkezése május 3-án született. Ez bizalmas formában részletes irányelveket adott ki a sztrájkokkal kapcsolatban. Nem hadköteles munkásokkal és munkásnőkkel a rendőrségnek és a csendőrségnek kell foglalkoznia; a dolgozók e kategóriájával szemben az „izgatásról" és „a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről" szóló törvényes rendelkezések értelmében kell eljárni. Nagyobb arányú megmozdulás esetén a kérdéses területre kormánybiztos kiküldését rendelte el.[88] A sztrájkoló hadimunkásokkal szembeni eljárásra pedig a következő utasításokat adta:

1. Az üzemek katonai parancsnoka kísérje figyelemmel a munkásság élelmezési helyzetét, és „ilyen módon minden, a munka beszüntetésére vonatkozó okot már előzetesen elhárítson". (Megjegyzendő, hogy a rendelkezésnek ezt a pontját nem hajtották végre; a dolgozók ellátása továbbra is rossz volt.)

2. A munkabeszüntetések okát a parancsnokok sürgősen nyomozzák ki és a panaszokat vizsgálják ki. Hangsúlyozza azonban, hogy semmiféle indok nem tehet egy sztrájkot jogosulttá. A sztrájkban részt vevő katonamunkásokat figyelmeztetni kell esküjükre és tettük veszélyes következményeire.

79 *Farkas Márton:* i. m. 405. o.
80 Uo.
81 Uo.
82 MMTVD. 164. o.
83 HL. 4/a T. N. 1451.
84 Uo. 1451.
85 Uo. 1451.
86 Uo. 4074.
87 HL. 4/a. 4 T. 195.
88 HL. T. N. 7034.

3. A munka újbóli felvételére ki kell adni a parancsot. Ha ezt nem teljesítik, megtorló rendszabályokat kell hozni. „Elsősorban természetesen a főcinkosok és fellbújtók ellen (tehát a munkásság vezetői ellen — M. L.) kell eljárni. Ily egyének azonnal letartóztatandók és ellenük a büntető eljárás megindítandó". A szolgálatköteleseket be kell vonultatni.

4. Szabotázs vagy folytatólagos munkamegtagadás esetén rögtönítélő bíróságot kell létrehozni. A rendelkezésnek ez a pontja azonban a terrort ügyesen vegyíti a zsarolással. Kimondja, hogy a statáriális eljárást a helyszínen kell lefolytatni, de az ítélet végrehajtása a hadosztálybíróságnál történik. Közben 12 óra időnek kell lennie, mely határidőt a munkásság tudomására kell hozni. A dolgozók értésére lehet adni: ha közben a munkát felvennék, „a többiek kérelmére a halálra ítéltek megkegyelmezése jóakaratú megfontolás tárgyává" lesz majd téve.[89]

A katonai hatóságok a továbbiak folyamán lényegében a május 3-i bizalmas utasítások szellemében jártak el (amely egyébként az eddigi gyakorlatot vette alapul.) Így a május 21—25. közötti resicabányai sztrájkot is a statáriummal való fenyegetés segítségével nyomták el.[90] A terror alkalmazására az ezt megelőző időszakban a legjellemzőbb példa a március 7—14. közötti vasassztrájk idején történt. Ezt a nagy mozgalmat az Országos Karhatalmi Parancsnokság (élén a hírhedt Lukachich altábornaggyal) erőszakos intézkedéssel nyomta el; ilyen körülmények között a Vas- és Fémmunkás Szakszervezet központja kénytelen volt ekkor meghátrálni.[91]

Amikor a Honvédelmi Minisztérium ezeket az erélyes szigorító rendelkezéseket hozta, természetesen számítani lehetett arra, hogy egyes túlbuzgó parancsnokok még ezeken is túltesznek. A hadvezetőség azonban a túlkapásoknak nem is kívánt gátat vetni. Valahányszor a szakszervezeti központ részéről panaszt emeltek önkényeskedések (pl. a kiköttetés igazságtalan alkalmazása) ellen, a HM válasza mindig az volt, hogy ilyen intézkedések szükségességének elbírálása kizárólag a helyi parancsnokokra tartozik.[92] Jellemző példája a túlbuzgó alárendeltek fedezésének az az áprilisi bizalmas rendelkezés, amely megtiltja az izgatókkal szembeni eljárás szabályainak ismertetését a munkássággal, mivel ezek „minden bizonnyal különösen a szakszervezetek vezetői részéről folytonos félremagyarázásra szolgáltatnának okot" (vagyis ily módon lelepleződnének az előírásokat is megsértő túlkapások!).[93] Az egyetlen kérdés, amiben a minisztérium gátat szabott a helyi önkényeskedésnek, a statárium volt. A május 3-i bizalmas utasítás előírja, hogy rögtönítélő bíráskodás elrendelésére a bécsi közös Hadügyminisztériumtól kell felhatalmazást kérni.[94]

A hadimunkások „izgató és megbízhatatlan elemeivel" szemben azonban a statáriumon és a letartóztatásokon túlmenően még egy komoly fenyegető eszközzel rendelkeztek a katonai hatóságok. Ez abból állt, hogy az illetőket bármikor be lehetett vonultatni harctéri szolgálatra. 1918 elején a hadvezetőség részéről valóban történtek komoly lépések annak érdekében, hogy a hadimunkások jelentős részét a frontra küldjék. Hiba lenne azonban az ilyen tárgyú intézkedésekben csak a „lázítókkal" szembeni bosszú eszközét látni. Két fontos objektív okot is figyelembe kell venni. Egyrészt kétségtelen tény, hogy az arcvonalak legénységének jelentős veszteségeit egyre

89 Uo. 7034.
90 HL. 4/a. 4. T. 543/18351.
91 MMTVD. 144—145. o.
92 PIA. 672. f. (Vasas Szakszervezet iratai) 1918/37.
93 HL. 4/a. 4. T. 543/21474.
94 HL. 4/a. T. N. 7034.

nehezebb volt pótolni. Másrészt 1918 elején a már-már katasztrófális szénhiány miatt számos ipari üzem kénytelen volt tevékenységét korlátozni, s ennek következtében valóban sok munkaerő vált a gyárakban átmenetileg feleslegessé.

1918 elején az ország urai elsősorban a bányászokat tették felelőssé az egész ipar nehéz helyzetéért. Egy bizalmas jelentés szerint a szénmedencékben túl sok hadimunkás dolgozik, és ez a hadseregtől „jogtalanul nagyszámú arcvonalbeli harcost von el".[95] Szurmay honvédelmi miniszternek Wekerle miniszterelnök január 21-én írt külön levelet, amelyben a szénválsággal foglalkozott és a bányászokat „hazafiatlan magatartás" vádjával illette.[96] A HM a bányaüzemekbe „felülvizsgáló bizottságokat" küldött ki azzal a céllal, hogy a bujtogatók „az üzemekből kiemeltessenek és póttesteikhez bevonuljanak".[97] 1918 első hónapjaiban valóban elég sok bányászt hívtak be tényleges katonai szolgálatra.

Ezek a bevonultatások azonban elég erős ellenállást váltottak ki a bányamunkások körében. Néhány esetben a tiltakozások sikerrel is jártak (ez történt pl. Pécsett).[98] Sok esetben maguk a vállalatok sem helyeselték bányászaik bevonultatását, mivel ebből érezhető munkaerőhiány keletkezett, ami az amúgy is elégtelen széntermelést még jobban visszavetette.[99] Április 14-én maga a pénzügyminiszter is levelet írt Szurmaynak ebben az ügyben, s ezzel tulajdonképpen támogatta a hadimunkások tömeges behívása elleni tiltakozásokat. „A bevonultatást, mint a legcélirányosabb és leghatásosabb rendcsináló eszközt — írta — nem szabad félretenni, de viszont nézetem szerint nem is szabad azzal feltűnést keltő és a másokra izgatólag ható módon élni".[100] A Pénzügyminisztérium beavatkozása, a munkások ellenállása és az objektíve fennálló szénínség együttes hatására aztán a bányász hadimunkások túlnyomó többsége továbbra is munkahelyén maradt.[101]

A hadimunkások felülvizsgálata átterjedt a gyárakra is. Ebben a kérdésben 1918. első hónapjaiban más tárcák is egyetértettek a Honvédelmi Minisztériummal. Így a pénzügyminiszter is azt javasolta március 26-án, hogy „a szénhiány miatti üzemredukciók folytán nélkülözhető munkásokat be kell vonultatni."[102] A következő hónapokban azonban maguk az üzemek is növekvő ellenállást tanúsítottak a bevonultatások ellen. A téli hónapok elmúltával ugyanis a gyárak szénhiánya enyhült, a termelés bizonyos mértékig növekedett, és most már ott is szükség volt munkaerőre.

A vasutak esetében pedig a felülvizsgálat teljesen eredménytelen volt. A Kereskedelemügyi Minisztérium joggal hivatkozott arra, hogy a közlekedés létfontosságú, és ehhez a szakképzett munkaerő nélkülözhetetlen. Csak azzal a feltétellel volt hajlandó hozzájárulni a vasutas személy bevonultatásához, ha előzőleg a helyére felveendő segédszolgálatos 14 napi próba után alkalmasnak bizonyulna.[103] Mivel a hadvezetőség persze nem garantálta a vasút számára a munkaerő pótlását, így a MÁV-ot mint a harctéri legénység pótlásának forrását teljesen ki kellett hagyni a számításból.

Tény, hogy a hadimunkások tömeges harctérre küldésére irányuló törekvések 1918 tavaszán teljes kudarccal végződtek. Ez megmutatkozott a fel-

95 Uo. 26,277.
96 HL. 4/a 4. T. 1773/5859.
97 HL. 4/a. T. N. 26277.
98 *Hajdu Gyula:* i. m. 195. o.
99 HL. 4/a. 4. T. 543/21603.
100 Uo 543/21603.
101 Érdemes megjegyezni, hogy a felmentések lejártával történő behívások 1918. március—április folyamán már nem érintették a bányákban dolgozókat. (Vö. HL. 4/a. T. N. 4004.)
102 HL 4/a. 4. T. 1773/7374.
103 Uo. 14212.

mentések megszüntetésekor is. Március 1-én járt le az 1897—1899. évfolyambeli, április 3-án pedig az 1894—1896. esztendőben született hadköteles munkások felmentése. A harctér azonban sok embert nem nyert velük. Igaz, hogy a HM ezzel kapcsolatos rendelkezése kimondta: a frontszolgálatra alkalmasak „a folyó pótlások céljaira használandók fel".[104] Ugyanakkor azonban hozzátette, hogy a vasúton, a bányákban, valamint a vas- és fémipari kohóművekben dolgozók továbbra is a helyükön maradnak.[105] Viszont a hadimunkások túlnyomó többsége éppen ez utóbbi termelési ágakban volt foglalkoztatva! A felmentések revíziója tehát sikertelen volt, hiszen az uralkodó köröknek fel kellett ismerniük, hogy a hátországban a haditermelésben levő munkaerőt nem nélkülözhetik.

Érdemes ezzel kapcsolatban a Honvédelmi Minisztériumnak még egy kezdeményezésével foglalkozni. Már 1918 januárjában elrendelték, hogy az üzemek beszüntetése vagy korlátozása miatt felszabaduló szakmunkásokat — önkéntes jelentkezés alapján — ún. „munkásgyűjtő-keretekbe" kell tömöríteni.[106] Ilyen kereteket hat helyen állítottak fel az országban: Budapesten, Debrecenben, Miskolcon, Pozsonyban, Kolozsvárott és Zágrábban.[107] Az ily módon toborzott munkásokat — szigorú katonai fegyelem alatt — 25—50 fős csoportokba tömörítették, és mindig ott használták fel őket, ahol éppen a legnagyobb volt a munkaerőhiány.[108] Nem volt tehát állandó munkahelyük, mint a hadimunkásoknak, nehogy a polgári dolgozókkal való tartós érintkezés során idővel a helyi sztrájkmozgalmakba belekeveredjenek. Ezekbe a „munkásgyűjtő-keretekbe" igen kevesen jelentkeztek azonban önként. Ezért a felmentések említett megszüntetése során a HM elrendelte, hogy a frontszolgálatra nem alkalmas szakmunkásokat ezekbe kell bevonultatni.[109] Ily módon a „keretek" munkáslétszáma megnőtt ugyan, de mindez távolról sem lett volna elegendő az állandó munkahelyeken dolgozó hadimunkások pótlására. Így nem váltak be a hadvezetőség ama számításai, miszerint a „munkásgyűjtő-keretek" segítségével nyomják el a bányák, gyárak és vasutak katonamunkásainak mozgalmait.

A bevonultatások kérdésében jelentkező nehézségeket és a hatalmon levők körében ezzel kapcsolatban meglevő nézeteltéréseket hiba lenne érdekcsoportok vagy tárcák közötti ellentétre szűkíteni. Sokkal nagyobb és mélyebb ellentmondások jelentkeztek itt:

1. Az üzemeknek nem jött volna rosszul, ha megszabadulnak a „megbízhatatlan" és „lázító" hadimunkásoktól, de helyükbe nem tudtak volna más, velük egyenértékű és szakképzett munkaerőket a termelésbe beállítani.

2. A növekvő veszteségek pótlására a harctéren nagy szükség volt emberre. Ugyanakkor azonban a hadipar, a vasút, a bányászat is létfontosságú volt a hadsereg számára, márpedig itt is kevés volt a munkaerő.

Az említett ellentmondások a hadviselés súlyos válságát mutatják. Az a huza-vona, ami a bevonultatások vagy be nem vonultatások kérdésében folyt, végső soron *az embertartalékok kimerülését tanúsította.* Amikor egy hadviselő államban ilyen óriási mértékűvé válik az emberhiány, már nem sok hiányzik a katasztrófához. A Monarchia vezető körei azonban (akárcsak a német militarizmus) a reális tényeket még ekkor sem voltak képesek felmérni. Továbbra is makacsul ragaszkodtak a háború folytatásához.

104 HL. 4/a. T. N. 4004.
105 Uo. 4004.
106 Uo. 726.
107 Uo. 1996.
108 Uo. 726.
109 Uo. 4004

Figyelmen kívül hagyták a tényleges helyzetet a harctereken és a hátországban egyaránt. Az *alapvető ellentmondás* valójában az volt, hogy a háborút folytató uralkodó osztályok az erőfeszítések fokozását kívánták attól az Ausztria-Magyarországtól, amelyen pedig egyre jobban (más hadviselő országokhoz képest nagyobb mértékben!) jelentkeztek a kimerülés tünetei.

A júniusi nagy sztrájk

Májusban és júniusban már egyre nyíltabban kiütköztek a válság jelei a Monarchia hadseregében is. Május közepe és június eleje között Ausztria-Magyarország sok vidékén a helyőrségek katonáinak lázadásaira került sor. Bár ezeket az elszigetelt felkeléseket a hadvezetőség még el tudta nyomni, ezek a mozgalmak jól mutatták meg az egyszerű katonák elégedetlenségét. Érdemes megjegyezni, hogy a május 20-i pécsi lázadásba közvetett formában bekapcsolódtak a hadimunkások is. A város üzemeiben a felkelés alatt részleges sztrájkra került sor. Május 20-án délután a Pécsbányatelepen dolgozó hadimunkások pedig felfegyverkeztek, „Hát kezdődjék a tánc, mint Oroszországban" jelszóval. Mivel ekkorra már a katonai felkelést Pécsett leverték, a városi pártszervezet értesítette erről a bányászokat. S azok, ha fájó szívvel, de leadták fegyvereiket; és ily módon sikerült elkerülniük a karhatalom bosszúját.[110]

Június első felében hazánkban a munkásmozgalom megélénkült. Ebben kiemelkedő szerepük volt a hadimunkásoknak. Június 22—24. között Tatabányán mintegy kétezren sztrájkoltak, megtagadva a népfelkelő munkászászlóalj parancsnokának a munka felvételére vonatkozó utasításait. Maga Cvrček altábornagy tett közvetlenül intézkedéseket az itteni hadimunkások mozgalmának elfojtására.[111] Június 14—15-én a mátyásföldi repülőgépgyárban,[112] 19-én pedig a budapesti Herczeg-féle, gránátokat előállító üzemben[113] zajlott le jelentős sztrájk. Igen izgatott hangulatról érkeztek jelentések a petrozsényi szénmedencéből is.[114] Az ottani helyzetet súlyosbította az a körülmény is, hogy a bányász hadimunkásoknál sok fegyver és lőszer volt elrejtve.[115] Mindezek előre jelezték: nagyszabású mozgalom készülődik. Bizalmas információk szerint a tatabányai hadimunkások június 2-i titkos értekezletén már kijelentések hangzottak el egy esedékes országos nagy sztrájkról.[116] Hiába tartóztatták le néhány nap múlva Bödecs Gyula, Ditrich Ferenc, Mészáros Mihály és Vahaja István hadimunkásokat, a helyzet feszült maradt.

A munkásság elégedetlenségének kirobbantására június 20-án került sor. Ezen a napon a MÁV Gépgyár népfelkelő munkásai jogos követeléseikért — köztük Zavady Ferenc munkástársuk szabadon bocsátásáért — tüntető megmozdulást szerveztek. Zselyonka őrnagy katonai parancsnok a tömeg közé lövetett. A brutalitás következtében négy hadimunkás életét vesztette.[117] A MÁV gépgyári események híre futótűzként terjedt el az egész országban. A fővárosban még aznap általános sztrájk kezdődött. „Itt a tetteknek ideje" — hirdette meg Landler Jenő a katonamunkások népgyűlé-

110 *Hajdu Gyula:* i. m. 199—202. o.
111 HL. 4/a. 4. T 543/14329.
112 Uo. 543/14359.
113 Uo. 543/15058.
114 Uo. 543/14923.
115 Uo. 543/16015.
116 Uo. 543/14754
117 MMTVD. 209—211. o.

sen.[118] Másnap a mozgalom vidékre is átterjedt. A kibontakozó országos sztrájk nyolc napig tartott. A munkásság jelentős harci elszántságot tanúsított ezalatt. Munkástanácsok alakultak Budapesten és számos vidéki városban (akárcsak a januári mozgalom idején).[119]

A június 20—28. közötti országos nagy sztrájkban ismét kiemelkedő szerepet játszottak a hadimunkások. A *vasúti* munkabeszüntetés kiterjedt az összes MÁV-műhelyekre, fűtőházakra és pályaudvarokra.[120] A hadi- és hadfelszerelési iparban is úgyszólván teljes volt a sztrájk. A benne részt vevő hadimunkások egységesen megtagadták az újbóli munkába állásról szóló parancsot Miskolcon,[121] Salgótarjánban,[122] Győrött,[123] Csepelen[124] és másutt. A *bányászok* (szinte kivétel nélkül „felesküdött népfelkelők") ezekben a napokban szintén sztrájkba léptek.[125] A mintegy félmillió magyarországi dolgozó küzdelmében a különböző nemzetiségűek zavartalan testvéri egysége nyilvánult meg. A sztrájk idején tartott hadimunkás gyűléseken különböző nyelvű beszédek hangzottak el a harc folytatásáról és a béke követeléséről. (Győrött pedig a június 22-i nagygyűlésre szólító plakátok — az ott dolgozó más nemzetiségű katonamunkásokra tekintettel — német, cseh és szlovák nyelvű szöveggel készültek.)[126]

Június 27-én végül a Szociáldemokrata Párt Központi Vezetősége a mozgalom befejezésére hívta fel a munkásokat.[127] Ezt a proletárok eléggé kelletlenül vették. Sokan joggal vádolták árulással az SZDP vezetőit a sztrájk leszereléséért.[128] A júniusi nagy munkabeszüntetés kudarca átmenetileg elkeserítette a proletárokat, nem utolsósorban a harcban becsülettel részt vevő hadimunkásokat. A Ganz Gyárban dolgozó népfelkelő munkásokról június 29-én jelentették, hogy azok „hangulata a strike kudarca folytán nagyon nyomott".[129] Ez pillanatnyilag jellemző volt országos viszonylatban a hadimunkásokra.

A júniusi sztrájk során a katonai vezető körökben megerősödött az az irányzat, amely a munkásmozgalom ellen erélyes rendszabályokat követelt. Ide tartozott Cvrček altábornagy köre is. Ez utóbbi már május 31-én a Vasas Szakszervezet „káros tevékenységéről" panaszkodott.[130] Június 21-én, már a sztrájk idején Cvrček levélben javasolta Wekerlének: „méltóztassék" a szakszervezetek „soha meg nem szűnő káros tevékenységének határt szabni".[131] A sztrájk napjaiban az ennek leverésére alakított minisztériumi bizottság kíméletlen rendszabályokat javasolt.[132] Ezek nem utolsó sorban a hadimunkások ellen irányultak. Egyrészt tömeges behívásukat, másrészt a katonai büntetőtörvénykönyv alapján való sorozatos letartóztatásukat indítványozták.[133] Erélyes intézkedésekről hozott határozatot a június 21-i Minisztertanács is.[134] A sztrájk napjaiban nagyerejű karhatalmi erőket összpontosítottak az iparvidékekre.[135] Június utolsó napjaiban, a sztrájk leveré-

[118] Uo. 211—212. o.
[119] Uo. 217—218. és 224. o.
[120] Uo. 214. o.
[121] HL. 4/a. 4. T. 543/15833.
[122] Uo. 1773/26271.
[123] *Gőcze — Perepatits:* i. m. 48. o.
[124] Csepel története. Budapest, 1955. 223. o.
[125] MMTVD. 215. és 220. o.
[126] Uo. 218. o.
[127] Uo. 224. o.
[128] Uo. 228—229. o.
[129] HL. 4/a. 4. T. 195.
[130] Uo. 12418.
[131] Uo. 15669.
[132] MMTVD. 214. o.
[133] Uo. 214. o.
[134] Uo. 215—216. o.
[135] Uo. 214—216. és 227. o.

sekor történtek is letartóztatások és számos hadimunkást behívtak tényleges katonai szolgálatra.[136]

A szélsőséges elemek álláspontja mégsem győzött azonban a júniusi sztrájk leverésekor. A hatalmon levők soraiban a józanabb álláspont kerekedett felül. A Belügyminisztérium július 2-án értesítette a katonai hatóságokat, hogy „politikai okokból a munkásság vezetőivel, valamint a felmentettekkel szemben megindított rendszabályok végrehajtását a kormány elejtette" és a büntetésből történő behívásokat hatálytalanították.[137] Ez Cvrčekék törekvéseinek kudarcát jelentette.

A kormánykörök józanabb álláspontja két okra vezethető vissza. Az egyik az volt, hogy a júniusi sztrájk a munkásság erejét megmutatta, és azt nem kívánták feleslegesen provokálni. A másik ok pedig az volt, hogy éppen június második felében az olasz harctéren: a Piavénál döntő vereséget szenvedett a Monarchia hadereje, és ez a tény az állam erejét jelentősen meggyengítette.

A július és szeptember közötti események

Az Osztrák—Magyar Monarchia belső helyzetét a januári nagy tömegsztrájk, valamint a február—május közötti háborúellenes mozgalmak eléggé megrázták. Ezeken azonban az uralkodó körök még felül tudtak kerekedni. A Monarchia vezető körei számára igen szerencsés helyzet volt az, hogy 1917. vége és 1918. nyara között harctéri vereség nem érte seregüket. A piavei katasztrófa azonban fordulatot hozott. A k.u.k. hadsereg ettől kezdve a fronton sorozatosan szenvedett vereséget. Most már mindenkinek el kellett ismernie, hogy a Monarchia a háborút végérvényesen elvesztette. A habsburgi állam számára az 1918. július és szeptember közötti időszak az egyre gyorsuló haldoklás kora volt. A meglehetősen erőtlen Monarchiát ekkor már úgyszólván csak a tehetetlenség ereje tartotta fenn.

A fentieket figyelembe véve érthetővé válik, hogy a magyar munkásosztály júniusi sztrájkjának kudarca csak átmeneti megtorpanást okozott, amelyet hamarosan újabb fellendülés követett. Ugyanakkor azonban július és szeptember között nagyszabású, az egész országra kiterjedő megmozdulások nem voltak. A növekvő munkásmozgalom számára ez elsősorban a közeledő nagy összecsapásra való készülés és az erőgyűjtés időszaka volt. Július—szeptember között a hadimunkások körében is kevesebb sztrájk volt, mint március—június között. Nyár vége és ősz eleje látszólag „csendes" időszakot hozott. Ez azonban vihar előtti csend volt!

A hadi- és hadfelszerelési iparban dolgozó hadimunkások hamar magukhoz tértek a júniusi kudarc után. Jellemző példáját adta ennek a csepeli helyzet. Innen már július 16-án riadt hangon jelentették: a lőszergyárban a „munkásság hangulata csak látszólag csendes", és titkos izgatás folyik. Ez utóbbi a növekvő szabotázzsal együtt „a munkáshiány miatt amúgy is nagy akadályokkal küzdő fokozott lőszergyártást megnehezítené, sőt... időlegesen esetleg meg is szüntethetné". Oláh András, Vitéz Sándor és Spitzer Sándor hadimunkások álltak e „titkos izgatás" mögött, de — mivel közszeretetnek örvendtek a gyári dolgozók körében — nyílt eljárást nem mertek indítani ellenük.[138]

Július 25-én a budapesti Schlik—Nicholson-féle gyárban,[139] augusztus

[136] HL. 4/a. 4. T 195.
[137] Uo. 543/16290.
[138] Uo. 543/18358.

13. és 16. között pedig a Magyar Fiat Művekben sztrájkoltak a hadimunkások.[140] Hasonló jellegű munkabeszüntetés volt szeptember 12. és 19. között a Budapesti Fegyvergyárban,[141] valamint a győri hadiüzemekben szeptember 26. és 28. között.[142] Az említetteken kívül még néhány kisebb sztrájk is volt augusztus és szeptember folyamán.[143]

A hadvezetőség megpróbált fellépni e mozgalmakkal szemben, de egyre kevesebb sikerrel. Hiába adta ki a Honvédelmi Minisztérium szeptember 12-én azt az utasítást, hogy erélyesen fel kell lépni a „haszontalan"(?) „szolidaritási sztrájkok" ellen,[144] egyre gyakoribb jelenség lett, hogy bárhol kitört mozgalom esetén — egyetértésük jeléül — más helyi üzemek dolgozói is beszüntették a munkát. Július folyamán történtek ugyan újból büntetésből való bevonultatások,[145] de ezeket hamarosan le kellett állítani munkaerőhiány miatt. Augusztusban pedig a növekvő fontosságú repülőipar számára még a harctéren levő szakmunkásokat is vissza kellett engedni.[146] Hiába adott ki a HM július 15-én körrendeletet, hogy szigorúan ellenőrizzék azokat a lábadozó felmentetteket, akiket a kímélési idejük tartamára átmenetileg vezényeltek valamely munkahelyre, és igen hosszú ideig (néha hét hónapig) is ott maradtak felülvizsgálat nélkül[147] — gyakorlatban ezt, a nagy munkaerőhiányra való tekintettel, nem lehetett végrehajtani. A „munkásgyűjtő-keretek" sem tudtak a bajon segíteni. Azt a javaslatot pedig, hogy fiatalkorúakat toborozzanak tanoncként katonai üzemekbe, mint eleve reménytelent vetette el a Honvédelmi Minisztérium.[148]

A *bányákban* dolgozó hadimunkások körében július és szeptember között néhány jelentősebb megmozdulás volt. Ennek során tömegtüntetésre került sor: s „dinamittöltényekkel megtámadták" a laktanyát is.[149] Augusztus 10-én Salgótarján környékén volt rövid általános munkabeszüntetés a bányákban. A mozgalomban jelentős szerepe volt Jilek Antal, Antuschek József és Percze István népfelkelő munkásoknak.[150] Augusztusban nagyarányú nyugtalanságról és szabotázsmozgalomról érkezett jelentés a petrozsényi szénmedencéből. Az itt dolgozó hadimunkásokat olyan embertömegnek minősítette, „amely az Oroszországban uralkodó állapotoknak hozzánk leendő áttelepítésében és minden társadalmi és állami rend és fegyelem felforgatásában látja végcélját..."[151]

Még a nyílt megmozdulásoknál is több veszélyt jelentett a haditermelés számára a széles körű csendes szabotázs. A HM szeptember 30-i bizalmas jelentése „a mulasztott műszakok ijesztő számában" látja a bajok fő okát. „Bár a szénbányákban foglalkoztatott munkások legnagyobb része tényleges katonai (népfelkelő) szolgálatban áll — állapította meg —, ezen — minden katonai fegyelemnél merőben ellenkező — visszaélés immár annyira elharapózott, hogy félő, miszerint ezen körülmény fontos katonai üzemek üzemkorlátozását, sőt esetleg beszüntetését fogja rövi-

139 Uo. 543/19294.
140 Uo. 543/20585.
141 Uo. 543/24297.
142 Uo. 543/24931 és 543/26658.
143 Uo. 543/21658. 543/25646.
144 Uo. 543/23550.
145 Uo. 543/18358.
146 Uo. 21456.
147 Uo. 16818.
148 HL. 4/a. T. N. 18690.
149 HL. 4/a. 4. T. 543/18650.
150 Uo. 543/20366.
151 Uo. 15894.

desen eredményezni".[152] A jelentés panaszolja, hogy sok esetben a műszakot indokolatlanul mulasztó hadimunkások a környékbeli mezőgazdaságban vállalnak munkát. Ezáltal nemcsak jobb ellátáshoz jutnak, hanem ez őket „abba a helyzetbe is juttatja, hogy a megkezdett munkaszüntetésben (sztrájkban) hosszabb időn át kitartsanak".[153] E helyzettel szemben pedig a helyi vezetők tehetetlenek voltak. A gazdáknak ugyanis nem volt érdekük a hozzájuk — ha csak ideiglenesen is — beálló hadimunkásokat elutasítani, hiszen nekik is meg kellett küzdeniük a munkaerőhiánnyal.

Cvrčekék itt is megkísérelték, hogy az „izgatók" bevonultatásával próbálják megfélemlíteni a bányász hadimunkásokat. Próbálkozásaik azonban csúfos kudarccal végződtek. Érdemes kiemelni, hogy az uralkodó körökön belül is éles ellenzéke volt a bányászok bevonultatásának. A Pécs környéki bányaüzemekben történő behívások ellen maga a Kereskedelmi Minisztérium lépett fel augusztus 24-én, nyomatékosan kérve az intézkedés mellőzését „az illető iparok fontos érdekeire való tekintettel."[154] Határozottan ellenezte Nógrádban történő bevonultatását a Pénzügyminisztérium is, megállapítva, hogy ez „a különben is izgatott munkásságban előreláthatólag csak újabb nyugtalanságot váltana ki", ami a mostani szénínség közepette „elkerülendő".[155] Tatabányáról pedig az augusztusban behívott mintegy ötszáz hadimunkást ismét vissza kellett bocsátani az üzembe, mert a termelés közben „tetemesen csökkent".[156]

A vasúti munkahelyeken dolgozó hadimunkások körében július és szeptember között csak szórványosan került sor megmozdulásokra. Július elején a MÁV Északi Főműhelyben,[157] szeptemberben pedig a szombathelyi MÁV-műhelyben volt munkabeszüntetés[158] — tiltakozásul a bevonultatás ellen. Ez a harc sikerrel is járt. Az Északi Főműhely hadimunkásai érdekében a kereskedelmi miniszter lépett közbe július 29-én, „nehogy a munkásság az újabb bevonultatásokat provokációnak vegye, amit kerülendőnek tartok".[159] Más mozgalmakra viszont nem került sor a MÁV-műhelyekben. A vasúti forgalom zavartalanságát is sikerült ebben az időszakban biztosítani.

Az előbbiekben említett három munkaterületen: a hadi- és hadfelszerelési iparon, a bányászaton és a vasúton kívül ebben az időszakban még két szakmában került sor hadimunkások nagyobb arányú alkalmazására. Az egyik a *malomipar* volt. Aratás után ide sok katonamunkást vezényeltek.[160] A hadvezetőség ugyanis helyesen látta, hogy a malmok *„termelőképességének előmozdítása jelenleg úgy a hadsereg, mint a polgári lakosság ellátása szempontjából elsőrendű fontossággal bír".*[161] A másik szakma a *faipar* volt. Erre a területre júliusban vezényeltek sok népfelkelésre kötelezett munkást, a — bizalmas jelentés szerint — „mindinkább érezhető talpfahiány" miatt.[162] Az említett munkaterületeken ekkor sztrájkokra nem került sor.

A július és szeptember közötti időszakban még jobban kiéleződtek a már

152 HL. 4/a. T. N. 21924.
153 Uo. 21924.
154 HL. 4/a. 4. T. 543/24417.
155 Uo. 543/20459.
156 HL. 4/a. 4. T. 195.
157 Uo. 543/17770.
158 Uo. 543/26581.
159 Uo. 543/20114.
160 HL. 4/a. T. N. 14150.
161 Uo. 17716. (Aláhúzás az eredetiben)
162 Uo. 12396.

régebben is meglevő ellentmondások a harcterek és az üzemek emberszükségletei között. A HM természetesen törekedett arra, hogy a frontok egyre növekvő igényeit lehetőség szerint kielégítse. Már május 29-én titkos utasítást adott ki „a legénységi összanyaggal való takarékoskodás" tárgyában; minden nélkülözhető embernek a frontra való küldését irányozta elő.[163] Sok eredménnyel azonban az ilyen tárgyú intézkedések nem jártak. Ezt mutatta az a szeptember 8-án kelt honvédelmi miniszteri bizalmas körlevél, amely beismerte: „a hadrakelt seregnél a legénységben fennálló hiány válságos állapotokra kezd vezetni".[164] Elrendelte az ellenőrző bizottságoknak, hogy a kellő pótlást *„és az ehhez szükséges legénységet feltétlenül elő kell teremteni".*[165] Nem mondta meg azonban, hogy honnan. Ezt persze nem is tehette meg az adott emberhiány közepette. Igaz, hogy a HM szeptember 20-án „szigorúan bizalmas" irányelveket küldött. Ebben elrendelte azoknak a hadimunkásoknak a bevonultatását, *„akik az üzemben való alkalmaztatásukat nyilvánvalóan arra használják fel, hogy a munkásokra felbujtólag vagy izgatólag hassanak vagy a munkásság körében államellenes radikális forradalmi propagandát fejtsenek ki."*[166] Ilyen tárgyú rendelkezés azonban már volt előzőleg is nem egy; éppen ezért a gyakorlatban e szigorú utasításnak nem sok foganatja volt.

A munkaerőhiány (és ezzel kapcsolatban az esetleges „feleslegek" harctérre irányításának) megoldására ekkoriban tett a HM egy fontos kezdeményezést. Ez abból állt, hogy „Munkáskiutaló Miniszteri Bizottság" néven létre kívántak hozni egy csúcsszervet. Ez az egész ország munkaerőellátásával foglalkozott volna. Részt vettek volna benne a Honvédelmi, a Kereskedelmi, a Belügy-, a Pénzügy- és a Földművelésügyi Minisztériumok, valamint az Országos Hadigondozó Hivatal és az Állami Munkásközvetítő Hivatal kiküldöttei. Sok tárca kapott itt képviseletet, de úgy tervezték, hogy a bizottság elnöke a HM 4/a. osztály vezetője, előadója pedig ugyanennek a szakmunkásügyi referense legyen.[167] A terv megvalósítása tehát rendkívül megnövelte volna a 4/a. osztály hatalmát, hiszen gyakorlatilag kezébe tette le az egész ország (tehát nemcsak a „katonai", hanem a „civil" üzemek) munkaerő-ellátását. Ezzel az intézkedéssel azonban elkéstek. Fél évvel előbb még lett volna reális alapja ilyen csúcsbizottság működésének. Most azonban — az egyre gyorsuló események sodrában — ezen elgondolás megvalósítása lehetetlenné vált.[168]

Az októberi események

1918 októberében már hatalmas változások küszöbén állt egész Ausztria-Magyarország. Ha a július—szeptember közötti hónapokat a Monarchia haldoklásának tekintjük, akkor az októberi napok már a végvonaglás időszakát jelentik. *Ausztria* munkásosztálya egyre határozottabban küzdött a békéért és a demokratikus köztársaságért.[169] *Csehországban* a munkásosztály október 14-i tüntetése készítette elő az önálló csehszlovák állam október 28-án történt kikiáltását.[170] A *délszlávlakta* területeken a munkás-

163 Uo. 8770.
164 Uo. 22458.
165 Uo. 22458. (Aláhúzás az eredetiben)
166 Uo. 24000. (Aláhúzás az eredetiben)
167 Uo. 24666.
168 Megjegyzendő, hogy a HL. 4/a. T. N. 24666. sz. irat csupán a bizottság alakuló ülésére szóló meghívást tartalmazta. Annak semmi nyoma, hogy az említett bizottság ténylegesen létre is jött volna.
169 *Hornik:* i. m. 668. o.
170 CSKP. 154—155. o.

szervezetek és a polgári demokratikus csoportok egyaránt a békéért és a jugoszláv nemzeti követelésekért harcoltak.[171] A Monarchia *lengyel* területein is erős küzdelem folyt az önálló államért.[172] *Magyarországon* is érződött a forradalom közeledése. Az október 25-én Károlyi Mihály vezetésével megalakult Magyar Nemzeti Tanács a békét, hazánk önállóságát és demokratikus átalakulását követelte, kifejezve a magyar nép akaratát.

Az országban már október első felében megélénkült a hadimunkások mozgalma is. Október elején Sátoraljaújhelyen,[173] Győrött[174] és másutt sztrájkok zajlottak le. Október 8-án pedig a budapesti szocialisták békegyűlésein úgyszólván teljes számmal vettek részt hadimunkások. Ilyen megmozdulások voltak a MÁV Gépgyárban, a csepeli Weiss Manfréd Művekben, a Magyar Fiat gyárban, az Alberfalvai Repülőgépgyárban és számos más „militarizált" üzemben, ahol a népfelkelő munkások a háború azonnali beszüntetését és az önálló Magyarországot követelték.[175] Ezzel kapcsolatban a HM október 14-én rendeletet adott ki, melyben ismételten tiltja katonai személyek részvételét politikai tüntetéseken. „Miután tapasztalatailag az ily események részvevői túlnyomó részt a hadiipari üzemekben dolgozó katonai személyekből kerülnek ki", a katonai parancsnokok figyelmét felhívta: tüntetések és gyűlések idején senkit se engedjen ki az üzem területéről, és az igazolatlanul távollevőket vonja felelősségre.[176] Egyúttal előírta azt is, hogy a jövőben hatóság csak úgy engedélyezhet gyűlést, hogy „ezen tényleges (népfölkelő) szolgálatban álló katonai egyén részt nem vehet."[177]

A Monarchia államhatalma azonban ekkor már annyira meggyengült, hogy az említett rendelkezést gyakorlatban nem volt képes betartani. Október második felében már egyetlen hadimunkás sem kért a hatóságoktól engedélyt politikai gyűléseken való részvételre. Az üzemek és bányák népfelkelő munkásai élenjártak minden háborúellenes megmozdulásban. Október 20-án országszerte szociáldemokrata népgyűlések voltak. Miskolcon, Temesváron, Pozsonyban és más ipari központokban a hadimunkások tömegesen jelentek meg az aznapi megmozdulásokon, követelve a békét és a demokráciát.[178] Október 27-én Szegeden, Aradon, Győrött és más városokban hasonló eseményekre került sor.[179] Október 26-án Budapest dolgozó lakossága rendezett hatalmas tüntetést „Békét akarunk!" jelszóval; a tömeg jelentős részét a hadimunkások tették ki.[180] A példák sokaságát lehetne még felsorolni. Október második felében lezajlott valamennyi megmozdulásra jellemző az, hogy azokban a hadsereg állományába tartozó munkások részvételét a katonai hatóságok már semmiféle eszközzel nem tudták megakadályozni.

A hadimunkások növekvő és immár nyíltan forradalmi aktivitása aggasztotta a hadvezetőséget és különösen a HM 4/a. osztályát. Tenni azonban már nem tudtak semmit. Ezenkívül egyéb gondjaik is voltak októberben. Tudomásul kellett venniük a háború elvesztésének tényét és intézkedéseket kellett tenniük ezzel kapcsolatban. A 4/a. osztály október 12-én bizalmas utasítást adott ki (a Kereskedelmi Minisztériummal egyetértés-

171 A Jugoszláv Kommunisták Szövetségének rövid története. Novi Sad, 1963. 30. o.
172 *Arnold — Zychowski:* i. m. 168. o.
173 HL. 4/a. 4. T. 543/25505.
174 Uo. 543/25477. és 543/26094.
175 MMTVD. 246—247. o.
176 HL. 4/a. T. N. 21108.
177 Uo. 21108.
178 N. 1918. október 22—23.
179 Uo. 1918. október 29—30—31.
180 MMTVD. 268—269. o.

ben): „A bekövetkező külpolitikai viszonyok szükségessé teszik, hogy egy szakképzett munkástartalék álljon rendelkezésre azon célra, hogyha az ország területén belül gyári berendezéseket kell leszerelni".[181] Elrendelte, hogy budapesti és vidéki üzemekben titokban előre jelöljenek ki erre a célra hadimunkásokat, akiket szükség szerint 24 órán belül ki lehet rendelni határmenti üzemek leszerelésére. Jellemző azonban, hogy ezekben a népfelkelő munkásokban nem bíztak meg, ezért az ilyen szállítmányokhoz erélyes és szigorú fellépésű karhatalmi különítményt kellett volna csatolni.[182] A feltételes mód használata indokolt, e rendelkezés végrehajtására ugyanis már nem volt idő.

Ezekben az októberi hetekben a 4/a. osztály már semmiféle érdemleges tevékenységet nem tudott kifejteni. Utolsó intézkedései gyakran ellentmondanak egymásnak; érződik, hogy munkájára a zavar és idegesség nyomja rá a bélyegét. Október 5-én még rendeletet adott ki, hogy az üzemben levő hadimunkások körében újabb felülvizsgálat szükséges, és közülük minél többet a harctérre kell küldeni.[183] Október 18-án viszont már olyan utasításokat küldött, miszerint „jelen körülmények között a bevonultatás függőben tartandó".[184] Október 17-én még egyes hadiüzemeknek felhívta a figyelmét a kiköttetés és gúzsbakötés alkalmazására.[185] Néhány nap múlva viszont arra a megállapításra jutott, hogy ilyenek mellőzendők, „tekintettel a megváltozott politikai helyzetre."[186] A 4/a. osztály utolsó önálló intézkedése október 23-án kelt. Ebben elrendeli, hogy a malmokba vezényelt hadimunkások felmentését meg kell hosszabbítani; nem kell tehát nekik az eredetileg megállapított október 31-i határidőre bevonulniuk.[187] Ez úgy is lett. A malmok hadimunkásai október 31-én valóban nem kerültek vissza a kaszárnyákba. Ez azonban nem a 4/a. osztály érdeme, hanem egy nagy történelmi fordulaté. A kérdéses napon ugyanis: *október 31-én diadalmaskodott hazánkban a polgári demokratikus forradalom.*

*

1918. október végén és november elején felbomlott a Monarchia. Az itt élő népek forradalmai győztek, véget ért a háború és megdőlt az osztrák—magyar uralkodó osztályok hatalma. A Monarchia hadserege 1917/1918. évi hármas feladatát nem tudta megoldani. A katonák soraiban jelentkező forradalmi mozgalmakat elfojtani nem sikerült. A munkásmozgalmat nemhogy elnyomni nem lehetett, hanem ez vált a forradalom vezető erejévé. A *k.u.k. hadsereg* a nemzetiségek felszabadulási törekvéseit nem tudta meggátolni. A volt Monarchia területén lezajlott polgári demokratikus forradalmakban munkások, parasztok, közkatonák, valamint haladó értelmiségi és burzsoá csoportok együttesen vettek részt. *A nagy átalakulás győzelmében jelentős részük volt a különböző nemzetek hadimunkásainak.*

Az első világháború és az 1918-as forradalmak korának történetében a hadimunkások szerepe jóval nagyobb, mint ezt első pillanatban hihetnénk. Igaz, mozgalmaik nem voltak talán olyan látványosak, mint az arcvonalakon történő forradalmi akciók, vagy az egyes helyőrségek lázadá-

181 HL. 4/a. T. N. 26099.
182 Uo. 26099.
183 Uo. 20587.
184 HL. 4/a. 4. T. 1773/26271.
185 Uo. 543/26964.
186 Uo. 25638.
187 HL. 4/a. T. N. 27086.

sai. Az is tény, hogy a szervezkedési tilalom, s ebből kifolyólag az önálló országos szervezet hiánya komolyan gátolta harcukat. Megmozdulásaik legtöbb esetben helyi keretek között mozogtak. Tény az is, hogy irányítóik nem voltak országosan ismert nevű szocialista vezetők. Nem szabad elfelejteni, hogy jóval nehezebb körülmények között tudtak szervezett akciókat folytatni (a katonai fegyelmi kötöttségek miatt), mint a civil munkások. Ugyancsak kiemelkedő szerepük volt abban is, hogy a harcoló proletariátus és az elégedetlenkedő közkatonák között ők jelentették az összekötő kapcsot. Nagyszabású szervezett akcióik, a hadvezetőség terrorjával és statáriumával dacoló bátorságuk, szocialista elveik melletti kitartásuk tiszteletet érdemel.

Nehéz ellenféllel álltak szemben. A katonai vezető körökben a hadimunkások megmozdulásait olyan személyek figyelték éber szemmel, akik kitűnő képzettséggel, jó szervező képességgel és megfelelő logikával rendelkeztek. Cvrček altábornagy hivatala és a HM 4/a. osztálya valóban értette feladatát. Intézkedéseik (eltekintve a zűrzavaros utolsó hetektől) meggondoltak és szervezettek voltak; nem rajtuk, hanem a hadseregben és a hátországban egyre égetőbben jelentkező emberhiányon múlott, hogy a hadimunkások elleni rendszabályaik nem voltak eredményesebbek. Ez a tény azonban csak növeli a katonamunkások érdemeit. Ilyen kemény és nehéz ellenféllel szemben helytállni és győzelmeket elérni — valóban elismerésre méltó teljesítmény.

Az 1918. október—novemberi átalakulás során a „hadimunkás" elnevezés ki is ment a közhasználatból. A háború hozta létre, a béke pedig természetszerűen szüntette meg ezt a kategóriát. A volt hadimunkások a proletariátus egységes soraihoz tartoztak ismét, és sokan közülük a továbbiakban is kiváló forradalmi harcosok lettek. 1917/18. évi mozgalmi múltjukra azonban mindig is büszkék lehettek.

A magyarországi hadimunkások 1917. november és 1918. október közötti akciói haladó nemzeti hagyományaink közé tartoznak. Küzdelmüket ugyanakkor a *magyar hadtörténelem haladó hagyományaihoz is joggal sorolhatjuk.*

Eddig ismeretlen emlékükre most — fél évszázad múltán — tisztelettel gondolhatunk.

ЛАСЛО МЕРЕНЬИ:

ДВИЖЕНИЕ ВОЕННЫХ РАБОЧИХ В ВЕНГРИИ В КОНЦЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Резюме

Автор статьи занимается одним из вопросов процесса возрастания революционности в армии Австро-Венгерской Монархии: вопросом движения военных рабочих в 1918 г. «Военные рабочие» (или солдатские рабочие) на самом деле были присяжными солдатами (вернее ополченцами). Они ходили в состав армии, но как незаменимых квалифицированных их не отправляли на фронт. Они работали на промышленных, горных и транспортных предприятиях, работающих для армии.

Под влиянием Великой Октябрьской Социалистической Революции 1917 года и в Венгрии возросло движение военных рабочих. В большой массовой стачке 18—21 января 1918 г. и в последующих стачках военные рабочие выступали вместе с «гражданскими» рабочими. Весной 1918 г. стачковая борьба была особенно сильной на металлургических и машиностроительных предприятиях, работающих для армии, в

горной промышленности и в железнодорожных ремонтных мастерских. Много местных примеров доказывает, что военные рабочие смело сопротивлялись военной политике и произволу военных властей.

В первой половине 1918 г. движение военных рабочих составляло уже серьёзную заботу руководящим кругам армии. Отдел № 4/а Министерства Обороны и главное управление военными предприятиями занимались вопросами связанными с движением. Были приняты различные меры против движения военных рабочих. Стал более строгим запрет организации и в случае стачек часто применяли чрезвычайный трибунал. Для устрашения рабочих так называемых «бунтарных элементов» целыми группами отправляли на фронт. Это стремление потерпело полную неудачу потому, что в военной промышленности в это время уже была огромная нехватка рабочей силы. Необходимо было пополнять личный состав фронта, но для этой цели нельзя было использовать рабочих промышленности, горной промышленности и транспорта потому, что они были необходимы в производстве. Затяжка призывов доказывала истощение людских резервов.

В всеобщей стачке в Венгрии 20—27 июня 1918 г. сново серьёзную роль играли военные рабочие. Движение было подавлено но последующая расправа была незначительной. Вследствие поражений на фронтах государственная власть монархии ослабела. За период от июля до сентября 1918 г. было временное затишье. В это время стачечное движение военных рабочих было не на столько значительным как в весенних месяцах. Массы уже чувствовали приближение больших схваток и экономили силы.

В октябре 1918 г. рухнула Монархия. Ослабленные военные власти больше уже ни чем не могли препятствовать военным рабочим в участии в политических выступлениях. Характерны на меры, изданные в октябре суетливость и разброд. Военные рабочие играли выдающуюся роль на митингах и демонстрациях подготавливающих уже буржуазную демократическую революцию.

31 октября 1918 г в нашей стране победила буржуазно-демократическая революция. Она положила конец войне, обеспечила независимость стране и направила наш народ на путь демократического развития. Категория «военных рабочих» (созданная войной) исчезла началом мира. В дальнейшем многие их этих рабочих участвовали в революционной борьбе рабочего движения.

LÁSZLÓ MERÉNYI:

DIE BEWEGUNGEN DER KRIEGSARBEITER AM ENDE DES ERSTEN WELTKRIEGES IN UNGARN

Resümee

Der Autor befasst sich in seiner Abhandlung mit einer Teilfrage der Revolutionierung der Armee der österreichischen—ungarischen Monarchie: mit den Bewegungen der Kriegsarbeiter im Jahre 1918. Die „Kriegsarbeiter" (auch Militärarbeiter genannt) waren eigentlich beeidete Soldaten (bzw. Landsturmsoldaten). Sie gehörten zum Stand des Heeres, wurden aber als unentbehrliche Facharbeiter nicht an die Front geschickt, sondern man liess sie in den verschiedenen Kriegsbetrieben arbeiten. Unter der Wirkung der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution 1917 belebte sich auch die Bewegung der Kriegsarbeiter. In den Massenstreiken von 18. bis 21. Januar 1918 und auch später, kämpften die Kriegsarbeiter gemeinsam mit den „zivil" Arbeitern. Besonders stark war die Streikbewegung im Frühling 1918 in den für die Armee arbeitenden Betrieben der Eisen- und Maschinenindustrie, Kohlengruben und in den Eisenbahnreparaturwerkstätten. Viele Beispiele bezeugen, dass die Kriegsarbeiter gegen die Kriegspolitik und gegen die Willkür der Militärbehörden tapferen Widerstand leisteten.

In der ersten Hälfte 1918 bereiteten die Bewegungen der Kriegsarbeiter dem Armeeoberkommando ernste Sorgen. Mit diesen Fragen befasste sich die Sektion

IV./a des Kriegsministeriums und die staatliche Generalinspektion für militärische Betriebe.

Man traf zahlreiche Gegenmassregel zwecks Unterdrückung der Bewegungen der Kriegsabreiter. Man verschärfte die Organisationsverbote und im Falle eines Streiks griff man oft auch zum Standrecht. Man versuchte zur Einschüchterung der Arbeiter die „rebellischen Elemente" massenhaft an die Front zu schicken. Diese Bestrebung endete aber mit einem vollen Fiasco. In dieser Zeit war der Arbeitermangel in der Kriegsindustrie schon enorm. Wieviel immer die Front Personalnachschub auch brauchte, die Werktätigen der Industrie, der Bergbau und des Verkehrs konnte man zu diesem Zwecke nicht in Anspruch nehmen, da sie in der Produktion unentbehrlich waren.

Die Schwierigkeiten bei den Einberufungen bezeugte auch die Erschöpfung der Menschenreserven.

Im allgemeinen Streik zwischen 20. und 27. Juni 1918 in Ungarn führten die Kriegsarbeiter wieder eine wichtige Rolle. Die Bewegung hat man zwar unterdrückt, doch zu grösseren Vergeltungsmassregeln kam nicht die Reihe. In Folge der Niederlagen war die Macht der Monarchie schon sehr geschwächt gewesen. In der Zeit zwischen Juli und September herrschte eine vorübergehende Ruhe. In dieser Zeit waren die Streikbewegungen der Kriegsarbeiter nicht so bedeutend, wie in den Frühjahrsmonaten. Die Arbeiter fühlten, dass das grosse Treffen rückt schon heran und sie hielten ihre Kräfte in Reserve. Im Oktober 1918 ist der Verfall der Monarchie eingetreten. Die geschwächten Militärbehörden konnten schon die Teilnahme der Kriegsarbeiter an den politischen Bewegungen mit keinen Massregeln verhindern. Die getroffenen Massregeln kennzeichneten im Oktober nur die Verwirrung und Hastigkeit.

Die Kriegsarbeiter führten in den Massenversammlungen und Demonstrationen auch eine bedeutende Rolle, welche die bürgerliche demokratische Revolution vorbereitete.

Am 31. Oktober 1918 siegte in unserem Land die „Herbstrosige Revolution". Sie beendete den Krieg und setzte Ungarn auf den Weg der Demokratie in Bewegung.

Die Kategorie „Kriegsarbeiter" (welche nur der Krieg geschafften hat), hörte mit dem Frieden auf. Viele von den Kriegsarbeitern schalteten sich später in den Kämpfen der revolutionären Arbeiterbewegungen ein.

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADÜGYI SZERVEZETE ÉS PECSÉTJEI

Réti László

I. RÉSZ*

I. BEVEZETÉS

1. A hadügyi szervezet kialakulása és jellegzetességei

„Magyarország proletársága a mai nappal a maga kezébe vesz minden hatalmat."[1] Így kezdődött az a felhívás, amellyel 1919. március 21-én bejelentették a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltását. A kizsákmányoló, elnyomó osztályok addigi uralma helyébe ezzel a munkások és parasztok hatalma lépett, amelynek gyakorlásához azonban szervezetre volt szükség.

Lenin — Marx és Engels útmutatásaiból kiindulva — 1917-ben az „Állam és Forradalom" c. művében kimutatta, hogy a proletariátus a hatalom gyakorlása érdekében nem veheti át a volt uralkodó osztályok hatalmi szervezetét, államapparátusát, hanem azt szét kell rombolnia és helyébe a maga új hatalmi szervezetét kell állítania. A proletárdiktatúra megteremtése tehát szükségszerűen együtt járt a hatalom régi szerveinek megsemmisítésével és helyükbe az új proletár hatalom szerveinek megteremtésével. Ennek létrehozása azonban nem légüres térben, nem csupán elméleti megfontolások alapján, hanem a mindennapi gyakorlat során, ellentmondások közepette ment végbe. A proletárdiktatúra vezető erejét alkotó kommunisták tisztában voltak azzal, hogy a burzsoá rend hatalmi szervezetének teljes megsemmisítésére és egy egészen új, proletár hatalmi szervezet megteremtésére van szükség. Ennek az új szervezetnek a létrehozása során azonban számtalan akadályba ütköztek: ilyen volt elsősorban a hatalomban velük osztozkodó jobboldali és centrista szociáldemokraták ellenállása, továbbá saját tapasztalatlanságuk, hiszen az oroszországi, viszonylag kevéssé ismert példa nyomán, de lényegében egészen új utakon kellett haladniuk, és végül, de nem utolsósorban a volt uralkodó osztályok ellenállása, csendes vagy nyílt szabotálása.

Egy dolog világos volt: a legfelső kormányszervektől a legalsó, helyi végrehajtó szervekig új szervezeti formákra, és ezekben egészen új belső tartalomra volt szükség. A formák megváltoztatása lényegében az egész vonalon meg-

* A tanulmány II. részét lapunk következő számában közöljük. — a Szerk.

1 A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1960. (a továbbiakban MMTVD) 6/A. 3. o.

történt. A régi szervek megszűntek, helyükbe újak léptek. Tartalmilag azonban ez nem mindig jelentette a tényleges, radikális forradalmi változást. Megszüntették például a rendőrséget és a csendőrséget, de a helyükbe lépő Vörös Őrség lényegében a régi tartalom hordozója lett. A tényleges belső átalakuláshoz több időre és a jobboldali szociáldemokrácia befolyásának kiküszöbölésére lett volna szükség. Mégis — itt is — az új szervezet megteremtésének hatalmas forradalmi jelentősége volt: létrehozta a további belső változások szervezeti előfeltételeit.

A Magyar Tanácsköztársaság történetével foglalkozó eddigi kutatások kevés figyelmet fordítottak a szervezeti kérdésekre. A proletárhatalom szervezetének főleg csak legáltalánosabb problémáit érintették. Vonatkozik ez a megállapítás az eddig megjelent hadtörténeti munkákra is.

Jelen tanulmány szerzője azt a feladatot tűzi ki maga elé, hogy a rendelkezésre álló konkrét adatok és az általa összegyűjtött tanácsköztársasági pecsétek segítségével rendszerezze mindazt, ami eddig a Tanácsköztársaság katonai szervezetéről ismertté vált. Természetesen ez a kép még helyenként hézagos és hiányos lesz, de ennek rögzítése előfeltételét képezi a további előrehaladásnak. Az ismert adatok felvázolása és a fehér foltok megjelölése segítséget nyújt a további kutató- és feltáró munkához, a Magyar Tanácsköztársaság katonai intézményei szervezeti felépítésének minél alaposabb és pontosabb megismeréséhez.

A „Mindenkihez" c. felhívás az új proletárállam egyik fő feladatául a következőket tűzte ki: „Hatalmas proletár hadsereget szervez, amellyel a munkásság és parasztság diktatúráját érvényre juttatja a magyar kapitalistákkal és nagybirtokkal szemben csakúgy, mint a román bojárokkal és a cseh burzsoákkal szemben."[2]

Március 25-én ennek alapján jelent meg a Forradalmi Kormányzótanács XXIII. K. T. E. sz. rendelete „A Vörös Hadsereg alakításáról", amely kimondja: „A Vörös Hadsereg elsősorban a szervezett munkásságból toborzott és a jelenleg fegyverben álló proletárkatonákból áll... A Vörös Hadsereg legfelsőbb irányítója a Forradalmi Kormányzótanács. A hadsereg közvetlen irányítását és szervezését a hadügyi népbiztosság végzi... A Vörös Hadsereg a proletárság osztályhadserege."[3]

A rendelet előírta, hogy a parancsnokokat a Hadügyi Népbiztosság nevezi ki, de bevezette a választott bizalmiak és a politikai megbízottak rendszerét is, akiket a Szocialista Párt előterjesztésére ugyancsak a Hadügyi Népbiztosság nevezett ki.

Április végére—május elejére az imperialista támadás következtében a Vörös Hadsereg és vele a Magyar Tanácsköztársaság válságba került. Az ebből való kikerülés érdekében alapvető szervezeti változások történtek. A hadsereg toborzása helyébe a honvédelmi kötelezettség, a sorozás lépett. A Forradalmi Kormányzótanács május 31-én kiadta a CIX. sz. rendeletét, amelyben kimondta, hogy „A Magyarországi Tanácsköztársaságnak minden magyar honosságú dolgozó férfitagja annak az évnek január 1-től, amelyben életkora 18-ik évét eléri, annak az évnek december 31-ig, amelyben életkora 45-ik évét betölti, védkötelezettség alá esik."[4]

A hadvezetés operatív irányítása céljából előbb létrehozták a Keleti Hadseregparancsnokságot, majd a Hadsereg-főparancsnokságot. Az erről szóló rendelet előírta „1. A Hadügyi Népbiztosság és a Hadseregfőparancsnokság

[2] Uo.
[3] Először a Népszava közölte, majd 30-án jelent meg a Tanácsköztársaság című hivatalos lapban. (MMTVD 6/A. 30. o.)
[4] Tanácsköztársaság, 57. sz. június 1.

mint két egymás mellé rendelt szerv működik, egyik tehát a másiknak alárendelt alakulások számára közvetlen parancsot nem adhat. 2. A Hadseregfőparancsnokságnak a hadműveleti egységek vannak alárendelve. Hadműveleti egységeknek tekintendők mindazon csapatok, vagy intézetek és alakulatok, amelyek az ellenséggel szemben a frontokon állnak, illetőleg, mint menetkész alakulatok, a Hadseregfőparancsnokság rendelkezésére bocsátottak. 3. A Hadügyi Népbiztosságnak vannak alárendelve: a katonai kerületi parancsnokságok, a hadosztály különleges alakulatok és dandárpóttestek, azokat is beleértve, amelyeket a Keleti Hadseregparancsnokság rendelkezésére bocsátottak, továbbá az állomásparancsnokságok és egyéb katonai hatóságok, állandó intézetek és különleges területi alakulások."[5]

Ettől kezdve tehát a Magyar Tanácsköztársaság hadügyének szervezése és irányítása két fő szervezeti egységre, a Hadügyi Népbiztosságra és a Hadsereg-főparancsnokságra hárult. A továbbiakban e két fő csoportban mutatom be a hadügyi szervezetet és pecsétjeit.

2. A pecsétek jelentősége és szerepe

Aki a Magyar Tanácsköztársaság fennállása idején létrejött dokumentumokat behatóan tanulmányozza, annak figyelmét magukra vonják a legtöbb iraton látható pecsétek. Pecsétet persze a megelőző és a következő időszak — a polgári demokratikus forradalom és az ellenforradalom — okmányain éppúgy találunk, mint a tanácsköztársaságiakon. Ez utóbbiak feltűnő sajátossága azonban, hogy túlnyomó többségük kimondottan tanácsköztársasági jellegű, formájuk, szövegük eltér a korábbi és későbbi pecsétektől. Ha figyelembe vesszük, hogy a Magyar Tanácsköztársaság mindössze néhány hónapig állott fenn, úgy ez már magában véve is elgondolkodtató. Ha azután jobban elmélyedünk a pecsétek tanulmányozásába, igen sok érdekes és jelentős dolgot tudhatunk meg a Tanácsköztársaság hivatali szervezetéről, az egyes intézmények szervezeti változásairól és átalakulásáról olyan dolgokat is, amelyekre vonatkozólag egyébként nem rendelkezünk adatokkal. Ilyen módon rájövünk, hogy a pecsétekkel való foglalkozás hasznos kiegészítője lehet a kutatás tárgyát képező történelmi időszak tudományos feltárására irányuló törekvéseknek. Ez a felismerés vezetett arra, hogy megkíséreljem összegyűjteni a Magyar Tanácsköztársaság pecsétjeit. Ehhez viszont foglalkozni kellett általában a pecsétek kutatásának és konkrétan a jelenkori pecsétek kutatásának eddigi történelmi tapasztalataival, jelenlegi helyzetével.

Évezredek óta — szinte az írásbeliség kezdetétől fogva — az uralkodók, hadvezérek, főpapok, főurak és tisztségviselők aláírásukat pecséttel erősítették meg. A dokumentum érvényességét, hitelességét és — ami a kutatás szempontjából különösen fontos — eredetiségét a pecsét bizonyította. Ennélfogva a pecsétekkel foglalkozó tudományág — a szfragisztika — a régi időket kutató történelemtudomány fontos segédtudományává vált.

Ennek a középkori, viaszból, vagy más lágyítható anyagból készült pecsétnek a használata korunkban csaknem teljesen megszűnt. A helyébe lépett azonban a jelenkori festékes pecsét, amely az írásbeliség óriási méretű kiterjedése folytán maga is szerfölött nagy tért hódított. Míg a középkori pecséttel külön tudományág foglalkozik, addig a modernkori pecsétnek a feltűnésével, elterjedésével és jelentőségével a tudomány még nem foglalkozik.

[5] Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL.) MTK. 36. cs 9757. sz. — Idézi *Liptai Ervin: A* Magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1960. 217. o. A rendelet végrehajtásáról szól a Hünb. 6. oszt. 1919. május 5 1626/1919 bk. — v. h .f. sz. rendelet. — HL—MTK—7/5. lt-i jelzet.

Pedig manapság alig van olyan fontosabb irat, lényeges történeti dokumentum, amelynek hitelességét a kiállító személy vagy személyek aláírásán kívül — annak megerősítésére — pecséttel ne látnának el.

Pecsét alatt a továbbiakban nem minden, a pecsétnyomóval (bélyegzővel), a papírra rávitt festékes lenyomatot értek, hanem kizárólag azokat, amelyek a régi viaszpecsétek feladatát veszik át, tehát amelyek az aláírás hitelesítését szolgálják. A többi, más célokat szolgáló lenyomatokat bélyegzésnek nevezzük.[6]

A Magyar Tanácsköztársaság katonai pecsétgyűjteményéből csupán azokat a pecséteket mutatom be, amelyek a Tanácsköztársaság idején keletkeztek — illetve átalakultak —, és amelyeknél ez a pecsét tartalmában, szövegében is megmutatkozik. Nem ismertetem tehát azokat a pecséteket, amelyeket már az új, tanácsköztársasági katonai intézmények használtak ugyan, de amelyek változatlanul a régi szöveget és ábrát tartalmazták. Ilyen pecsét azonban viszonylag kevés volt. A Hadügyi Népbiztosság ugyanis elrendelte a régi szövegű pecsétnyomók beszolgáltatását és megtiltotta ilyenek használatát. Az erre vonatkozó utasítás így szólt: „Körrendelet. Bélyegzők beszolgáltatása. Megszűnt, vagy nevet cserélt parancsnokságok érvénytelenné vált bélyegzői, pecsét- és címnyomói, újak készítésénél leendő felhasználás végett, mindenkor, okmányváltás mellett, a központi ruhatárhoz beszolgáltatandók... A rendszeresített elnevezéseknek meg nem felelő szövegű bélyegzők semmiesetre sem alkalmazhatók."[7] Bár ez a rendelkezés csak a tanácshatalom utolsó heteiben keletkezett, a Hadügyi Népbiztosság területén már előbb is általában új, megfelelő szövegű pecséteket használtak.

Azt hiszem a pecsétekkel való foglalkozás általános tudományos jelentőségén túlmenően különösen nagy szerepe van a forradalmi átalakulások időszakai pecsétjeivel való foglalkozásnak. A békés fejlődés időszakaiban ugyanis a pecsétek használata megmerevedik, egységes és pontos szabályok és előírások határozzák meg az egyes szervek és szervtípusok egységes formájú és tartalmú pecsétjeit. Ilyen időszakokban a szervek beosztása, hivatali szervezete, alá- és fölérendeltségi hierarchiája is pontosan meghatározott és a kutatás számára könnyen hozzáférhető. Egészen más a helyzet a forradalmi átalakulás időszakában. Ilyenkor minden gyorsan változik, hiányosak, vagy teljesen hiányoznak az egyes szervezeti formák pontos leírásai, igen nehéz eligazodni a folytonosan alakuló, változó valóságban. A pecsétek azonban többé-kevésbé pontosan — gyakran meglepő gyorsasággal — nyomon követik ezeket a változásokat, tehát segítségükkel nemegyszer rekonstruálni lehet olyan átmeneti szervezeti formákat is, amelyekre vonatkozólag írásos emlék, vagy adat egyébként nem maradt fenn.

A továbbiakban igyekezni fogok ezt a Tanácsköztársaság katonai szervezetével kapcsolatosan bebizonyítani.

II. A HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG

A Tanácsköztársaság kikiáltásakor a Hadügyminisztérium azonnal átalakult Hadügyi Népbiztossággá. A népbiztosság túlnyomórészt átvette a minisztérium személyzetét és szervezeti felépítését. A Hadügyminisztérium szervezete eredetileg négy (A—D) főcsoportból, ezeken belül I—XX. csoportból és ezeken belül folyamatos számozású 1—62 osztályból állott. Ez a

[6] E kérdésről részletesebben lásd *Réti László:* a Magyar Tanácsköztársaság pecsétjei. Levéltári Közlemények, XXXVIII. évf. 1967. 173. o.
[7] A Vörös Hadsereg Rendeletei, 44. sz. július 19.

szervezet a polgári demokratikus időszak néhány hónapja alatt némileg módosult, logikai rendje összekeveredett. Rendelkezésre áll egy 1919. márciusi kimutatás a Hadügyminisztérium szervezetéről. Ebben a négy főcsoport, a XX csoport és a 62 osztály szerepel, de a főcsoportokon belül a csoportok és a csoportokon belül az osztályok már összekeveredtek. Így pl. az A főcsoportba tartozott a XX. csoport és e csoportba a 11., 14., 37., 45., 49. és 61. osztályok.[8]

A Hadügyi Népbiztosságban a minisztériumtól átvett szervezetet többször átszervezték. Már március 25-én megjelent az első ilyen átszervezési rendelet. Eszerint:

A Hadügyi Népbiztosság ügybeosztása

A) Hadműveleti főcsoport. Áll az 5., 11. és a 61. osztályokból.
B) Szervezési főcsoport.

I. Csapatszervező csoport

6. hadműveleti csapatszervező osztály (beolvadt a 49. oszt.),
39. belső karhatalmi erők szervezése,
10. mozgósítás,
7. kiképzés, fegyelem,
46. elhelyezés (beolvadt a 47. oszt.),
31. személyi ügyek (beolvadt a 35. és 9. oszt.),

II. Anyagi ellátás csoport

42. ruházat és felszerelés (beolvadt az 51. oszt.),
52. élelmezés,
56. egészségügyi anyag.
38. lóügy,
28. hadiszolgáltatás.

III. Műszaki és tüzéranyag csoport

14. hadihajózás,
37. légügy,
45. gépkocsiügy,
48. műszaki anyag,
50. fegyverzet, tüzérségi anyag, lőszer.
53. vonatanyag.[9]

Ez a rendelet csupán a Hadügyi Népbiztosság egy részére vonatkozott. Nyilván ennek kiegészítéseként jelent meg néhány nap múlva két utasítás, amely két új főcsoport létesítéséről intézkedett. Április 14-én népbiztosi rendelettel új főcsoportot hoztak létre. Ennek szervezete:

[8] HL. MTK /4c — 786.
[9] HL. MTK. Hünb. Fiedler nb. házikezelősége 166/Bk. szám 89/A fcs. bk. sz. rendelet — 4/81. lt-i jelzet.

I. csoport. Anyagbeszerzés.
II. csoport. Katonai gyári és javító üzemek.
III. csoport. Katonai anyaggyűjtők.
IV. csoport. Közös javak liquidációja.[10]

A rendelet nem szól a csoportokon belüli tagozódásáról, csupán azt mondja, hogy a főcsoportot a volt XV—XIX. csoportok személyzetéből és helyiségeiben kell létrehozni.

Április 19-én jelent meg egy másik rendelet új főcsoport létesítéséről. Eszerint:

Közigazgatási főcsoport

Elnöki csoport

Eln. a) oszt.	— Központi igazgatás, polgári személyi ügyek, könyvtár.
Eln. b) oszt.	— Dologi szükségletek, nyomda, jóléti ügyek.
Fordító oszt.	
15. oszt.	— Statisztika (beolvadt a 19. oszt.)
3. oszt.	— Munkásügyi panaszbizottság liquidálása, nemzetközi ügyek, visszaélések (beolvadt az 1. és 4. oszt.)
Sajtó ügyek oszt.	— Sajtóközlemények, *„Vörös Katona"* szerkesztése.
2. oszt.	— Panasz, kérelem, eligazítás.

Közigazgatási csoport

24. oszt. — Alapítványok, közigazgatás és jogi ügyek.
26. oszt. — Hadisegély elvi és irányítási ügyek.
29. oszt. — Hadiszolgáltatás, kárpótlás.

Egyidejűleg más osztályokba beolvadtak, illetve megszűntek a 16., 27., 30., 1., 4., 20., 22. és 23. osztályok.[11] Később a Hadügyi Népbiztosság szervezetében sok további változtatás következett be. Legjelentősebb volt az — amit már korábban említettem —, hogy a Hadseregparancsnokság létrejöttével a hadműveleti irányítás feladata kivált a Hadügyi Népbiztosságból. A népbiztosság végleges szervezetét Szántó népbiztos által július 4-én aláírt rendelet tükrözi.[12] Ez a dokumentum azonban hiányosan sorolja fel a Hadügyi Népbiztosság szervezetét. A Műszaki és gazdasági főcsoport tagozódását például egyáltalán nem mutatja be. Rendelkezésünkre áll viszont egy szervezeti kimutatás. Kelte ismeretlen, de minden jel arra mutat, hogy július végén készült, így tehát a népbiztosság utolsó szervezeti formáját mutatja, lényegében a július 4-i rendelet alapján, némi változtatással és nagyobb részletességgel. Az alábbiakban ebből a szervezetből indulok ki. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a kimutatás sem látszik hibátlannak. Léteznek olyan számú osztályok, amelyek bizonyíthatóan működtek ebben az időben is, de a kimutatásban nem szerepelnek. Vannak olyan egyéb szervek és intézmények

10 HL. MTK. Hünb. Eln. A. oszt. 8017/Eln. A—1919. sz. rendelet — 2/82. lt-i jelzet.
11 HL. MTK. Hünb. Eln. szerv. csop. 7503/Eln. A—1919. sz. rendelet —4/305 lt-i jelzet.
12 HL. MTK. Hünb. Eln. A. 13194/Eln. A—1919. sz. rendelet 2/110 lt-i jelzet.

is, amelyek feltétlenül a Hadügyi Népbiztosság keretében, vezetése alatt tevékenykedtek, de szintén hiányoznak a kimutatásból. Ezeket külön felsorolom.

A HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG ÜGYBEOSZTÁSA

I. FŐCSOPORT. SZERVEZÉSI FŐCSOPORT

1. csoport. Szervező csoport

6. oszt. Szervezési ügyek,
7. oszt. fegyelmi ügyek,
46. oszt. építési ügyek,
47. oszt. elhelyezési ügyek,
49. oszt. műszaki csapatok szervezése.

2. csoport. Felszerelő csoport

38. oszt. ló ügyek,
42. oszt. ruházati ügyek,
52. oszt. élelmezési ügyek, 52/a. haditermény leszámolás.

3. csoport. Fegyverző és vonat csoport

50/a. oszt. fegyverzet és tüzérségi ügyek,
50/b. oszt. lőszer ügyek,
50/c. oszt. muníció leszámolás Ausztriával,
53. oszt. vonatügy.

4. csoport. Közlekedési csoport

11. oszt. vasúti ügyek,
14. oszt. hadihajózás,
61. oszt. távíró oszt.,
63. oszt. hajózási és szállítási

(Csoporton kívül)

8. oszt. politikai osztály,
31. oszt. tiszti személyi ügyek,[13]
31/a. oszt. legénységi személyi ügyek,
tüzérségi felügyelőség,
gyalogsági felügyelőség,
felmentési osztály.

II. FŐCSOPORT. PÉNZÜGYI ÉS KÖZIGAZGATÁSI FŐCSOPORT

1. csoport. Közigazgatási csoport

Elnöki A) oszt. központi igazgatás, személyi ügyek.

Elnöki B) oszt. jogi osztály:

2. oszt. politikai ügyek,
15. oszt. statisztika,
24. oszt. alapítványi ügyek,
26. oszt. hadisegély ügyek,

[13] Mivel a Vörös Hadseregben a rendfokozatokat eltörölték, ez az osztály vette át a volt 27. osztály (volt altisztek személyi ügyei) ügykörét is. — HL. MTK. Hünb. Eln. szerv. csop. 7503/Eln. A.—1919. sz. rendelet. — 4/305. lt-i jelzet.

29. oszt. hadiszolgáltatási ügyek,
34. oszt. katonai alapok,
27. oszt. zeneügyek.

2. csoport. Ellátási csoport

32. oszt. tiszti nyugdíj ügyek,[14]
33. oszt. özvegyek és árvák ellátása,
41. oszt. nyugdíjszámfejtőség.

3. csoport. Pénzügyi csoport

40. oszt. katonai illeték ügyek,
43. oszt. népbiztossági számvevőség,
44. oszt. költségvetési osztály,

Szakszámvevőség

(4 osztály, egyenként 2 alosztály)

4. csoport. Munkaügyi csoport

60. oszt. munkásügyek,
60/a. oszt. hadisegélyek,
60/b. oszt. munkabérmegtérítések.

(Csoporton kívül)

12. oszt. becsület- és bűnügyek,
55. oszt. hadifogolyügyek.

III. FŐCSOPORT. MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGI FŐCSOPORT

1. csoport.

1. oszt. általános osztály,
2. oszt. textil és papíranyag osztály,
3. oszt. bőranyag és felszerelési osztály,
4. oszt. vas és fém osztály,
5. oszt. gépészeti, elektro-, műszerosztály,
6. oszt. építő- és faanyagosztály,
7. oszt. vegyészeti és olajosztály,
8. oszt. tüzelőanyag osztály,
9. oszt. vonatanyag osztály,
10. oszt. pénzügyi osztály,
11. oszt. segédhivatali osztály.

2. csoport. Hadianyagokat gyártó üzemek felügyelete

3. csoport. Anyaggyűjtő

1. oszt. beszerzés, leltározás,
2. oszt. külföldön maradt hadianyag liquidálás.

[14] Uo.

4. *csoport. Közös javak liquidálása*

1. oszt. műszaki osztály,
2. oszt. közgazdasági osztály,
3. oszt. pénzügyi és jogi osztály,
4. oszt. nyilvántartó osztály,
5. oszt. segédhivatal.

5. *csoport. Légügyi csoport.*

EGYÉB KÖZPONTI SZERVEK

Központi segédhivatalok; Házi pénztár; Házi nyomda; Házi autóüzem; Szántó népbiztos parancsőri irodája; Katonai különítmény parancsnoksága; Selejtítő csoport; Térképező csoport; Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum; Hadi szállításokat ellenőrző szakértők; Étkezde.[15]

Volt a népbiztosságnak néhány olyan osztálya is, amelyek a fenti kimutatásokban nem szerepelnek, de a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött iratok azt mutatják, hogy a Tanácsköztársaság idején is működtek. Ilyenek: 13. osztály (igazságügyi tisztek személyi ügyei); 54. osztály (hadifogoly ügyek); 57. osztály (egészségügyi intézmények ügyei); 59. osztály (munkanélküliek állami segély ügyei). Ez utóbbi osztályt május 16-án áthelyezték a Szociális Termelési Népbiztossághoz.[16] A másik három osztály is feltehetően csak rövid ideig működött, amit alátámasztani látszik az a tény, hogy pecsétjeik egyelőre ismeretlenek.

A Hadügyi Népbiztosság feltehetően első pecsétje egy átalakított pecsét volt. Az eredeti pecsét utolsó szavát, amely bizonyára „MINISZTER" volt, kivágták, illetve meghagyták az M betű első szárát és így maradt: „MAGYAR HADÜGYI", amihez tintával hozzáírták: „népbiztosság" [1].[17] Öt különböző pecsétünk van, amelyeken mindegyiken másként jelentkezik a népbiztosság elnevezése. Ezek: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG [2]; MAGYAR HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG [3]; Magyarországi Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztossága [4]; Magyarországi Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztosság [5]; Magyar Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztosság [6].

Külön pecsétjei voltak Fiedler népbiztos hivatalának. Ezek: Hadügyi Népbiztosság Fiedler népbiztos hivatala [7]; FIEDLER NÉPBIZTOS RENDELETÉRE: [8]; Hadügyi Népbiztosság Fiedler Népbiztos Titkára [9]. Egy népbiztos-helyettesi pecsét ismeretes, szövege: Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztos Helyettese [10].

A közölt szervezeti kimutatásban a II. főcsoport 1. csoportjának osztályaiként szerepelnek az Elnöki A. és Elnöki B. osztályok. Ezzel szemben a valóságban ezek az egész népbiztosság elnökségének funkcióját töltötték be és pecsétjeiken is, mint elnöki csoport szerepeltek. Éppen ezért pecsétjeiket és hozzájuk tartozó szervek pecsétjeit nem a II. főcsoportnál, hanem itt mutatom be. Ezek: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Elnöki Csoport [11]; az elnöki csoport politikai megbízottja. [12]; HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Elnöki Kiadóhiva-

15 Párttörténeti Intézet — Népgazdasági Tanács. Vegyes iratok. Dátum és aláírás nélküli kézirat. Nyilvánvalóan egyszerre készült egy másik, mellette fekvő, kimutatással, amely a Hadügyi Népbiztosság számadó testeiről szól, és amelyet még idézni fogok. Ez utóbbi kézirat kelte: 1919. július 24.

16 HL. MTK. Hünb. 4/b—548—10307 eln. 59—1919. sz

17 A pecsétszövegek végén szögletes zárójelben levő számjegyek a mellékletben található pecsétmásolatok sorszámát jelzik. A pecsétek levéltári jelzeteit nem közöljük. A sorszám alapján megtalálhatók a Hadtörténelmi Levéltárban és a szerzőnek az Akadémiai Kiadónál megjelenő: A Magyar Tanácsköztársaság szervezete és pecsétjei c. munkájában.

tala [13]; és H. N. B. E. Könyvtár — itt a rövidítés Hadügyi Népbiztosság Elnökséget jelent [14]. Feltehetően az elnökséghez tartozott a népbiztosság cenzúra hivatala is, ezért pecsétjét itt mutatom be: MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁGA CENZÚRA [15]. Végül itt ismertetem a népbiztosság bizalmi testületének a pecsétjét is, amelynek szövege: MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Bizalmi Testülete [16].

Mint a kimutatásból látható, minden főcsoport 4, illetve 5 sorszámmal jelölt csoportból állott. Van néhány pecsétünk, amelyek ilyen sorszámos csoportot jelölnek, de nem derül ki belőlük, hogy melyik főcsoporthoz tartozott az illető csoport. Mivel ezt a hovatartozást teljes biztonsággal nem sikerült még megállapítani, e pecséteket itt mutatom be: Magyar Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztosság II. csoport [17]; HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG III. csoport [18] és HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG III. csoportfőnök [19]. Bemutatok itt egy érdekes átalakított pecsétet, amely nyilván a kezdeti időkből való: és még a minisztérium szervezeti beosztását tükrözi. Szövege: MAGYAR HADÜGYI Népbiztosság XV. CSOPORT [20]. — Itt a HADÜGY szó után nyilván MINISZTÉRIUM állott, ezt kivágták és helyébe tintával beírták: I Népbiztosság. A népbiztosságon — legalábbis az átszervezés után — ilyen számú csoport azonban nem volt.

A kimutatásban szereplő szervezeti egységek eddig előkerült pecsétjei a következők:

I. SZERVEZÉSI FŐCSOPORT

1. Szervező csoport. A csoportnak két pecsétje ismeretes: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Csapatszervező Csoport [21] és HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Szervező csoport [22].

6. *osztály.* Szervezési ügyek. Pecsétje: MAGYAR HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 6. osztály [23]. A Hadügyi Népbiztosság május 5-i rendelete megszüntette a 62. osztályt, személyzetét és ügykörét a 6. osztály vezette át.[18] A 62. sz. osztály pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 62. osztály [24]. Volt a népbiztosságnak egy külön toborzó osztálya is, amely azonban július 4-én szintén beolvadt a 6. osztályba. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Toborzó Osztály [25].

7. *osztály.* Fegyelmi ügyek. Pecsétje: MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 7. osztály [26].

46. *osztály.* Építési ügyek. Pecsétje: MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁGA 46. osztály [27].

49. *osztály.* Műszaki csapatok szervezése. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 49. osztály [28]. A 49. osztályba olvadt be a július 4-i átszervezésnél a 48. osztály. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 48. osztály [29].

2. Felszerelő csoport. A csoport pecsétje ismeretlen.

38. *osztály.* Lóügyek. Pecsétje: MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 38. osztály [30].

42. *osztály.* Ruházati ügyek. Pecsétje: Magyar Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztossága 42. osztály [31].

52. *osztály.* Élelmezési ügyek. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 52. osztály [32].

3. Fegyverző és vonat csoport. A csoport pecsétje ismeretlen.

50. *osztály.* Fegyverzet és tüzérségi ügyek. Pecsétje: MAGYAR HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 50. a. OSZTÁLY [33].

[8] HL. MTK. Hümb. 41 l—548—10307 eln. 59—1919. sz.

53. *osztály.* Vonatügy. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 53. osztály [34].

4. Közlekedési csoport. Vezetőjének pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Közlekedési Csoportfőnök [35].

11. *osztály.* Vasúti ügyek. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 11-ik osztály — kétféle alakban [36], [37].

14. *osztály.* Hadihajózás. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 14. Hadihajózási osztály — kétféle alakban [38] és [39].

A 63. *osztály* pecsétje egyelőre ismeretlen.

Harcvonal propaganda csoport. Semmilyen ismert kimutatásban nem szerepel, saját pecsétje sem ismeretes. Van azonban egy vidéki pecsét, amely létezésére enged következtetni. Ha működött, az I. Főcsoporthoz kellett tartoznia. A pecsét szövege: HADÜGYI Népbiztosság Harcvonal Propaganda Csoport Politikai Megb.ja GYŐR [40].

Csoporton kívül.

8. *Politikai osztály.* Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Politikai osztálya [41]. Ide tartozhattak a népbiztosság külső szerveknél működő politikai megbízottai. Ezek pecsétjei: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG politikai megbízottja [42] (a MÁV Északi Főműhelyben), HADÜGYI POLITIKAI NÉPBIZTOSSÁG Soproni Politikai Megbízottja (kétféle alakban) [43] és [44].

31. *osztály.* Tiszti személyi ügyek. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 31. osztálya [45].

Gyalogsági felügyelőség. Pecsétje: Magyar Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztosság Gyalogsági kiképző felügyelőség [46].

Felmentési osztály: Pecsétjei: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG KÖZPONTI Felmentési Osztálya [47] és ugyanaz, a címmel: II. Lánchíd-u. 1—3. II. 59. [48]; HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Felmentési osztály [49].

II. PÉNZÜGYI ÉS KÖZIGAZGATÁSI FŐCSOPORT

1. Közigazgatási csoport

24. *osztály.* Alapítványi ügyek. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 24. osztály [50].

26. *osztály:* Hadisegély ügyek. Pecsétje: MAGYAR HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 26. osztály [51].

34. *osztály.* Katonai alapok. Pecsétje: Magyar Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztosság 34. osztály [52].

27. *osztály.* Zeneügyek. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Zeneszakosztálya [53].

2. Ellátási csoport

32. *osztály.* Tiszti nyugdíj ügyek. Pecsétje: MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG Hadügyi népbiztossága 32. osztály [54].

33. *osztály.* Özvegyek és árvák ellátása. Pecsétje: MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG Hadügyi Népbiztosság 33. osztálya [55].

41. *osztály.* Nyugdíjszámfejtőség. Pecsétjei: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 41. osztálya [56]; MAGYAR HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Nyugdíj számfejtősége [57] és MAGYAR HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG NYUGDÍJSZÁMFEJTŐSÉGÉNEK BIZALMI TESTÜLETE [58].

3. Pénzügyi csoport

40. *osztály.* Katonai illeték ügyek. Pecsétje: Magyarországi Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztosság 40. osztály [59].

43. *osztály.* Népbiztossági számvevőség. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 43. osztálya [60].

Szakszámvevőség. A kimutatás szerint 4 osztálya és egyenként 2 alosztálya volt. Fentmaradt egy osztály és egy alosztály pecsétje. Az alosztályokat úgy látszik folyamatos sorszámmal jelölték. A pecsétek szövege: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG SZAKSZÁMVEVŐSÉG 2. osztály [61] és HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG SZAKSZÁMVEVŐSÉGE 6. alosztály [62].

4. Munkaügyi csoport

60. *osztály.* Munkásügyek. Pecsétje: MAGYAR HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 60. OSZTÁLY [63]. Feltételezem, de egyelőre semmivel alátámasztani nem tudom, hogy ide tartozott a népbiztosságnak három olyan szerve, amelyekről semmilyen más adatom nincs, mint az előkerült pecsétjeik. Ezek: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG vasúti kocsikat kirakó munkás osztálya [64], HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG MUNKÁSÜGYI ÉLELMEZÉSI BIZOTTSÁG [65] és MAGYAR HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG munkás vöröskatona gazd. hiv. [66].

60. a. *osztály.* Hadisegélyek. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 60/a. osztálya [67].

60. b. *osztály:* Munkabérmegtérítések. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 60/b. osztály [68].

Csoporton kívül

Ide tartozott a 12. becsület- és bűnügyek osztálya, amelynek pecsétje még nem ismeretes, valamint az 55. hadifogolyügyek osztálya. Ennek van egy pecsétje, de nem az osztály számával, hanem a régi, minisztériumi csoportszámmal: Szövege: Magyar Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztosság XIII. csoport vezetősége. [69]. Feltehetően ennek irányítása alá tartozott a magyar—csehszlovák hadifogoly kicserélő bizottság. Pecsétje: A MAGYAR ÉS CSEHSZLOVÁK hadifoglyok kicserélő bizottsága SZOB [70].

III. MŰSZAKI GAZDASÁGI FŐCSOPORT

Ez az egyetlen főcsoport, amelynek pecsétje eddig előkerült. Szövege: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG MŰSZAKI GAZDASÁGI FŐCSOPORT [71].

1. csoport. Anyagbeszerzés és elosztás. Pecsétjei: Magyar Tanácsköztársaság Hadügyi népbiztosság III. főcsoport I. csoportja (a III. tintával átírva: „D") [72] és MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁGA Műszaki Gazdasági Főcsoportja I. cs. [73]. A csoport 11 osztálya közül eddig csupán egynek a pecsétje került elő.

8. *Tüzelőanyag osztály.* Pecsétje: Hadügyi Népbiztosság Műszaki Gazdasági Főcsoport I. csoportjának tüzelőanyag osztálya [74].

2. csoport. Hadianyagokat gyártó üzemek felügyelete. Pecsétje: MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁGA Műszaki Gazdasági Főcsoportja II. cs. [75].

3. *csoport. Anyaggyűjtő.* Pecsétje: MAGYAR HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Mgf. III. csoport. [76].

4. *csoport. Közös javak liquidálása.* Pecsétje: MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁGA Műszaki Gazdasági Főcsoportja IV. cs. [77].

5. *csoport. Légügy:* Ennek a csoportnak a kimutatás szerint nem voltak osztályai. Valószínűleg a csoport használta az alábbi pecsétet: Magyarországi Tanácsköztársaság hadügyi népbiztosság légi ügyek osztálya [78]. Feltehetően ide tartozott a népbiztosság Repülőgépügyi Direktóriuma is. Pecsétje: Hadügyi Népbiztosság REPÜLŐGÉPÜGYI DIREKTÓRIUM [79.]

Erődítési csoport

Ez a csoport az ismert kimutatásokban nem szerepel. Feltehetően a III. Főcsoporthoz tartozott. Pecsétjei: Magyar Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztosság Erődítési Csoport [80]; M. Hadügyi Népbiztosság Erődítési Csoportja Műszaki vezetőség [81]; Magyar Hadügyi Népbiztosság Erődítési csoport Műszaki Vezetőség [82]. Erődítési Műszaki Vezetőség Fúró és Robbantó osztag [83]. Ennek a csoportnak, illetve alárendelt szerveinek szerte ágazó szervezetére enged utalni a következő pecsét: A Hadügyi Népbiztosság Erődépítési Igazgatósága XIV. szakaszának Élelmezőhivatala. [84].

Végül van még egy olyan osztálynak is pecsétje amely nem szerepel a kimutatásban, de amelyről azt sem tudtam még megállapítani, melyik főcsoporthoz, csoporthoz tartozott. Pecsétjének szövege: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Katonai fürdőügyi osztály [85].

Egyéb központi szervek

Központi segédhivatalok. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Segédhivatalainak vezetője [86].

Házi pénztár. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Házipénztára [87].

Házi nyomda. Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG HÁZINYOMDA [88].

Házi autóüzem. Pecsétje: A hadügyi Népbiztosság I. számú Automobiljavító Műhelye Üzemi Munkástanács [89].

Szántó népbiztos parancsőri irodája. Pecsétjei: HADÜGYI NÉPBIZTOS PARANCSŐRE [90] és HADÜGYI NÉPBIZTOS HELYETTES PARANCSŐRE [91].

Katonai különítmény parancsnoksága. Pecsétjei: Magyarországi Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztosság Katonai különítmény Parancsnokság [92] és Magyarországi Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztosságának katonai különítménye Gazdasági Hivatal [93].

Hadtörténelmi levéltár és múzeum. A Hadügyi Népbiztosság 9727/eln. 7. sz. rendeletével hozta létre.[19] Pecsétje: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG Hadtörténelmi levéltár és múzeum [94].

Hadiszállításokat ellenőrző szakértők. Pecsétje: Magyar Hadügyi Népbiztosság Hadiszállításokat ellenőrző szakértők [95].

Ruhajavító üzem. Pecsétje: MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG RUHAJAVÍTÓ ÜZEM TECHNOLÓGIAI HADÜGYI MEGBÍZOTT [96].

[19] Az eredeti rendelet nem található, de egy végrehajtási intézkedés alapján ismerteti *Kun József:* A Magyar Tanácsköztársaság Történetének forrásai a Hadtörténeti Levéltárban. Levéltári Közlemények, 1959. külön szám 169. o.

Beszerzési Központ. Pecsétjei: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG BESZERZÉSI KÖZPONTJA, címerrel [97] és anélkül [98]. Magyar Hadügyi Népbiztosság Beszerzési Központja [99]. Továbbá a 12. és 31-es árukiosztóhelyek pecsétjei. Szövegük: Hadügyi Népbiztosság 12. sz. Árukiosztály hely. [100] és [101].

A hadügyi Népbiztosság irányítása alá tartozó szervek

Póttestek. A népbiztosság és hadsereg-főparancsnokság hatáskörének szétválasztásáról szóló rendelet szerint továbbra is a Hadügyi Népbiztosságnak voltak alárendelve a dandárpóttestek. Ennek megfelelően itt mutatom be ezek pecsétjeit. Az alacsonyabb alakulatok póttestei és pótegységei az én értelmezésem szerint — és azt hiszem a tapasztalatok szerint is — nem a népbiztossághoz, hanem a megfelelő egységekhez tartoztak, ezért pecsétjeiket is ott mutatom be. Egyetlen olyan pecsét került eddig elő, amely a dandárnál magasabb egység pótkeretére vonatkozik, ezt is itt ismertetem: 4. vörös hadosztály Géppuskás pótkeretzászlóalj parancsnokság [102]. A dandárpóttestek pecsétjei: 1. VÖRÖS DANDÁR PÓTTEST PARANCSNOKSÁG [103] és 1. VÖRÖS DANDÁR CSOPORT PÓTTEST POLITIKAI MEGBÍZOTT [104]; 10. vörös dandár pótzászlóalj Miskolcz gazdasági hivatala [105]; 17. vörös dandár póttest parancsnokság [106]; 29. VÖRÖS DANDÁR PÓTTEST CSOPORT Parancsnokság [107]; 29. VÖRÖS DANDÁRPÓTTEST POLITIKAI MEGBÍZOTTJA [108]; 29. VÖRÖS DANDÁR PÓTTEST GAZDASÁGI HIVATALA [109]; 29. Vörös dandárpóttest orvosfőnöke [110]; 29. Vörös dandár póttest gyalog pótalosztály [111]; 29. VÖRÖS DANDÁRPÓTTEST GYALOG PÓTALOSZTÁLY Parancsnokság [112]; 29. VÖRÖS DANDÁR PÓTKERET IRÁNYÍTÓ ÉS GYENGÉLKEDŐ OSZTAG Parancsnoksága [113]; 30. VÖRÖS DANDÁR PÓTTEST PARANCSNOKSÁGA [114]; 30. VÖRÖS DANDÁR PÓTTEST gazdasági hivatala [115]; 30. sz. dandár póttest tüzérpótalosztály gazdasági hivatala [116]; Budapesti 32-ik vörös dandár póttest orvosfőnöke [117]; 32. vörös dandárpóttest csoportparancsnokság nyomozó osztaga „JAURES" KÜLÖNÍTMÉNY (kétféle változatban) [118] és [119]; MAGYAR 34. VÖRÖS DANDÁR PÓTTEST [120]; 38. VÖRÖS DANDÁR PÓTTEST GAZDASÁGI HIVATALA (kétféle változatban) [121] és [122]; Somogy-baranyai vörös 44. dandár póttest csoport-parancsnokság Kaposvár [123]; és ugyanez, más alakban, a székhely megnevezése nélkül [124]; 69. vörös dandár póttest csoportparancsnokság [125]; Arad-békési 101. vörös dandár póttest csoport PARANCSNOKSÁG [126]; VÖRÖS HADSEREG TENGERÉSZ DANDÁR Pótkeret parancsnokság [127] és VÖRÖS HADSEREG TENGERÉSZ DANDÁRA PÓTTEST PARANCSNOKSÁG [128]; M.É.M.O.SZ. dandár pótzászlóalj parancsnokság [129].

Itt mutatom be — gondolom ide tartozik — a nemzetközi vörös ezredek szervező irodáját és pótzászlóalját. Pecsétjeik: NEMZETKÖZI VÖRÖS EZREDEK SZERVEZŐ IRODÁJA Politikai agitáció vezetője [130]; NEMZETKÖZI VÖRÖS PÓTZÁSZLÓALJ Parancsnokság [131]; NEMZETKÖZI VÖRÖS PÓTZÁSZLÓALJ Hadügyi megbízottja [132]; NEMZETKÖZI VÖRÖS PÓTZÁSZLÓALJ Toborzó iroda Politikai megbízottja [133].

Forradalmi katonai törvényszékek. A Forradalmi Kormányzótanács LIII. sz. rendeletével, április 12-én előírta forradalmi katonai törvényszékek felállítását, CXV. számú, június 10-i rendeletével pedig országos forradalmi katonai törvényszék felállítására adott utasítást. A katonai forradalmi törvényszékek általában a magasabbegységeknél jöttek létre és azok parancsnokságának irányítása alá tartoztak. Itt most csak azokat a forradalmi törvényszékeket mutatom be, amelyek — legalábbis elnevezésük szerint —

nem egyes csapategységekhez tartoztak, hanem területi jellegűek voltak és ezért feltehetően közvetlenül a Hadügyi Népbiztosság irányítása alá tartoztak. Ezek pecsétjei: FORRADALMI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK Budapest II. Margit-körút 85 [134] és ugyanaz a szöveg, díszes változatban [135]. KATONAI FORRADALMI TÖRVÉNYSZÉK Csongrád [136]; Győri Katonai Forradalmi Törvényszék VÁDBIZTOS [137]; FORRADALMI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK SZÉKESFEHÉRVÁR [138].

Kerületi parancsnokságok. BUDAPESTI MAGYAR KATONAI KERÜLETI PARANCSNOKSÁG HADÜGYI MEGBÍZOTT [139]; Haubrich hadügyi népbiztos, Budapest katonai főparancsnok parancsára [140]; Budapesti katonai kerületi parancsnokság Vörös Hadiszámosztály Budapest, VIII. József utca 48 [141]; Budapesti katonai kerületi parancsnokság Vörös Hadiszámosztály [142]; A Vörös hadiszámosztály vezetője [143] és egy érdekes pecsét: Katonai Kerületi Parancsnokság Sport Clubja 1919 Budapest [144].

Győri katonai kerületi parancsnokság politikai megbízottja [145] és GYŐRI KATONAI KERÜLET HADÜGYI politikai megbízottja [146]. Kassai Katonai Kerületi Parancsnokság POLITIKAI MEGBÍZOTT [147]. A Pozsonyi katonai kerület politikai megbízottja GYŐR [148].

Állomásparancsnokságok. Pápai katonai állomásparancsnokság politikai megbízott [149] és ugyanez, de „politikai" tintával áthúzva és föléírva: „hadügyi" [150]. Állomásparancsnokság Párkánynána [151]. Fentieken kívül állomásparancsnokságok működtek még a következő helyeken: Alsónémedi, Cegléd, Gödöllő, Jászberény, Királyhida, Kisvárda, Nagykanizsa, Salgótarján, Sopron, Szatmárnémeti, Szeged, Szekszárd és Veszprém.

Városparancsnokok. BUDAPEST VÁROSPARANCSNOKA [152]. Itt mutatok be egy pecsétet, amely feltehetően még március 21-e előtt készült, de már a proletárdiktatúra idején használták, míg a katonatanácsok fel nem oszlottak: BUDAPEST HELYŐRSÉGÉNEK KATONATANÁCSA [153]; Cegléd város városparancsnoksága CZEGLÉD [154]; VÁROSPARANCSNOK ESZTERGOM 1919 [155]; KECSKEMÉT VÁROS PARANCSNOKÁNAK PECSÉTJE [156].

Anyagraktárak. Feltevésem szerint a népbiztossághoz és azon belül a III. Főcsoporthoz, annak irányítása alá tartoztak a különböző katonai anyagraktárak. Mivel azonban ezek pontos helyét megadni nem tudom, itt és együtt mutatom be eddig összegyűjtött pecsétjeiket.

Fegyver és tűzszer raktárak. KÖZPONTI FEGYVER ÉS TŰZSZERTÁR MUNKÁSTANÁCSA Budapest IX. Timót-utca 6 [157]. Magyar Központi Fegyvertár Munkástanácsából: [158]; KÖZPONTI FEGYVERTÁR MARX LAKTANYA MUNKÁSTANÁCSA [159]; KÖZPONTI TŰZSZERTÁR MUNKÁSTANÁCSA [160]; TŰZSZERTÁR POLITIKAI MEGBÍZOTT [161]; M. I. VONATSZERTÁR PARANCSNOKSÁGA (az I. után egy rész kivágva, valószínűleg: királyi, a pecséten korona nélküli címer is van [162]; M. 1. sz. vörös vonatszertár PARANCSNOKSÁGA („1. sz. vörös" a kivágott részbe utólag, írógéppel lett beírva) [163]; I. sz. Vonatszertár Munkástanács Újpest [164].

Élelmezési raktárak. A Budapesti 1. számú Katonai Élelmezési Raktár Direktóriuma (két formában) [165] és [166]; Budapesti 1. sz. Katonai élelmezési raktár Munkás ellenőrző tanácsa [167] és Ellenőrző munkás tanácsa [168]; Parancsnok és termelési biztos (a Budapesti 1. sz. élelmezési raktárnál) [169]; Katonai tartalék élelmezési raktár intéző bizottsága Debrecen [170].

Ruharaktár. Egyetlen ilyen intézmény pecsétje ismeretes: KATONAI RUHARAKTÁR BIZALMI TESTÜLETÉNEK Direktóriuma (az utolsó szó egy ismeretlen, kivágott szó helyébe, tintával beírva) [171].

Laktanyák. A Tanácsköztársaság kikiáltásakor azonnal megváltoztatták a budapesti laktanyák neveit. A királyok és főurak nevei helyett a nemzetközi munkásmozgalom és a magyar nép forradalmi harcai vezetőinek neveit vették fel a laktanyák. 1. Bebel (IV. Károly gyalogsági); 2. Dózsa György (Ferenc József lovassági); 3. Engels (Vilmos tüzér); 4. Frankel Leó (Andrássy tüzér); 5. Jaures (Nádasdy lovassági); 6. Lassalle (Hadik lovassági); 7. Lenin (József főherceg lovassági); 8. Liebknecht (I. Ferdinánd gyalogsági); 9. Luxemburg Róza (Pálffy tüzér); 10. Martinovics (Mária Terézia gyalogsági); 11. Marx (Ferenc József gyalogsági); 12. Mehring (Laudon lovassági); 13. Petőfi (Radetzky utász); 14. Táncsics (Városparancsnokság); 15. Trockij (Albrecht főherceg lovassági). Néhány laktanya, így a Citadella, Károly főherceg, Malátagyári, Óbudai tengerész, Régi zálogházi, Szapáry, Szekerész — nem kaptak új nevet. Az új nevű laktanyák közül a következők pecsétjei ismeretesek: DÓZSA GYÖRGY LAKTANYA Személygyűjtő állomás parancsnokság [172]; Martinovics Laktanya Parancsnoksága [173]; MARX LAKTANYA Panasz irodája [174]; TÁNCSICS LAKTANYA műszaki gondnoksága [175]; TROCKIJ LAKTANYA Parancsnokság — kétféle változatban — [176] és [177]; valamint egy érdekes szövegű pecsét: Trockij laktanya Kustán Imre laktanyaparság és gondnokság hadügyi megbízottja [178].

Egészségügyi intézmények. BUDAPESTI VÖRÖS EGÉSZSÉGÜGYI PÓTOSZTAG [179]; CSONGRÁDI VÖRÖS KISEGÍTŐ KÓRHÁZ [180]; Magyar vörös helyőrségi kórház KASSA [181].

Toborzó bizottságok. A Vörös Hadsereg Toborzó Bizottsága CZEGLÉD [182]; VÖRÖS HADSEREG III. sz. ESZTERGOMI TOBORZÓ BIZOTTSÁGA [183]; TOBORZÓ BIZOTTSÁG KALOCSA [184].

Újonckiképzés. Egyetlen ilyen típusú pecsét került eddig elő, ennek szövege: Újonckiképző csoport politikai megbízottja (Örkény [185].

III. VÖRÖS HADSEREG

Hadsereg-főparancsnokság

A Hadügyi Népbiztosság 423/34. hdn/eln. 5. sz. rendeletével április 23-án létrehozta a Keleti Hadsereg Parancsnokságot. Ez ugyan még a népbiztosság irányítása alatt működő szerv volt, de közvetlen elődje a Hadsereg-főparancsnokságnak és ezért itt mutatom be. Egyetlen pecsétje ismeretes: KELETI HADSEREG PARANCSNOKSÁG [1].

Május 6-án a fentebb már idézett rendelettel létrejött a Hadsereg-főparancsnokság, mint a népbiztossággal mellérendeltségi viszonyban levő szerv. Pecsétjeire jellemző, hogy hol parancsnokságnak, hol főparancsnokságnak nevezi magát. Első pecsétjeit valószínűleg a Keleti Hadsereg Parancsnokság pecsétjeiből alakították át, az első szó kivágásával. Ezek: HADSEREG PARANCSNOKSÁG VEZÉRKARI FŐNÖKE [2] és HADSEREG VEZÉRKARI FŐNÖKE [3]. További pecsétjei: HADSEREG PARANCSNOKSÁG [4] és Hadsereg Főparancsnokság [5] (Landler Jenő aláírásával).

A hadsereg-főparancsnokság szervezeti felépítésére vonatkozólag két kimutatással rendelkezünk. Az első május 12-én így szól:

A HADSEREGPARANCSNOKSÁG TAGOZÁSA

Hadsereg-főparancsnok: *Bőhm Vilmos.*
Vezérkari főnök: *Stromfeld Aurél.*

I. HADMŰVELETI CSOPORT

1. Nyilvántartás, hadrend, katonai parancsadó.
2. Tüzérségi ügykör.
3. Műszaki ügykör.
4. Légügy.
5. Vasútügy.
6. Hír. Összeköttetések.
7. Vörös őrség ügyei.

II. ANYAGI CSOPORT

1. Szervezési ügyek.
2. Vonatügy.
3. Autóügy.
4. Műszaki anyagügy.
5. Egészségügy.
6. Hadbiztosság.
7. Tábori posta.

III. SZEMÉLYI ÉS SAJTÓ OSZTÁLY

1. Parancsnoki személyes ügyek.
2. Sajtó osztály.
3. Igazságügyi előadó.

IV. PARANCSNOKSÁG BELSŐ ÜGYEI

1. Irodaigazgatóság.
2. Térparancsnokság.
3. Gazdasági hivatal.
4. Élelmező tiszt.[20]

Egy hónappal később a főparancsnokságot jelentős mértékben átszervezték, új osztályok keletkeztek, egyes régiek megszűntek és a hírszerzés külön csoporttá alakult. Ezzel szemben az addigi III. és IV. csoportot összevonták. Ez az új — talán végleges — szervezeti felépítés így nézett ki:

HADSEREGPARANCSNOKSÁG

Hadseregparancsnok: *Bőhm Vilmos.*
Vezérkari főnök: *Stromfeld Aurél.*

I. HADMŰVELETI CSOPORT

1. Hadműveleti ügyek.
2. Tüzérség.
3. Különleges fegyvernemek.
4. Szervezés és hadrend.
5. Műszaki ügyek.

[20] HL. MTK. VHP. Hadrendek 1919. május 12 — 70/1 lt-i jelzet.

6. Összeköttetés.
7. Vasúti ügyek.
8. Tábori rendészeti ügyek.

II. HÍRSZERZŐ CSOPORT

(külön intézkedés szerint)

III. ANYAGI CSOPORT

1. Hadtápügyek.
2. Egészségügyi ügyek.
3. Hadbiztosság.
4. Autóügyek.
5. Vonat- és lóügyek.
6. Vasútépítési ügyek.
7. Állategészségügyek.
8. Műszaki anyagügyek.
9. Tábori postaügyek.

IV. SZEMÉLYI, SAJTÓ STB. PARANCSNOKSÁG BELSŐ ÜGYEI

1. Személyügyek.
2. Igazságügyek.
3. Sajtóügyek.
4. Művelődési és ismeretterjesztő ügyek.
5. Irodaigazgatóság.
6. Gazdasági hivatal.
7. Élelmezés.
8. Térparancsnokság.
9. Tábori posta 70.[21]

A továbbiakban a Hadsereg-főparancsnokság szervezetét és pecsétjeit e kimutatás szerinti felépítésben mutatom be.

I. Hadműveleti csoport

1. Hadműveleti ügyek. A főparancsnokság létrejöttével a népbiztosság 5. — hadműveleti — osztálya ide került át. Pecsétje: Hadügyi Népbiztosság 5. oszt. [6]. Később az osztály saját pecsétje: HADSEREG PARANCSNOKSÁG HADMŰVELETI OSZTÁLY [7].

2. Tüzérség. Az osztály pecsétje: HADSEREG PARANCSNOKSÁG TÜZÉRSÉGI OSZTÁLY (kétféle alakban) [8] és [9].

Feltételezhetően ide tartozott az alábbi két pecsétet használó szerv: HADSEREGFŐPARANCSNOKSÁG Tüzérségi felszerelő állomásainak parancsnoksága [10] és Hadsereg főparancsnokság Tüzér felszerelő állomása [11].

A 3. és 4. osztálynak eddig nem ismeretesek a pecsétjei.

5. Műszaki ügyek. Pecsétje: HADSEREG FŐPARANCSNOKSÁG MŰSZAKI OSZTÁLY [12]. Feltehetően ide tartozott: Az összes műszaki csapatok hadügyi megbízottja [13].

A 6. osztály pecsétje nem ismeretes.

[21] HL. MTK. VHP. Hadrendek 1919. május 16 — 70/1 lt-i jelzet.

7. *Vasúti ügyek.* Pecsétje: HADSEREGPARANCSNOKSÁG VASÚTI ÜGYOSZTÁLY [14].

8. *Tábori rendészeti ügyek.* Pecsétje: HADSEREGPARANCSNOKSÁG TÁBORI RENDÉSZETI OSZTÁLY [15].

II. Hírszerző csoport

Mint mondottam, szervezeti beosztása ismeretlen, pecsétjei nem maradtak fenn. Van azonban egy pecsét, amelynek szövege: HADSEREGPARANCSNOKSÁG II. osztály [16]. Mivel a hadsereg-főparancsnokság összes többi szervezeti egységeinek fennmaradt pecsétjei feltüntetik az egység nevét, feltételezem, hogy ez a II. csoport pecsétje volt.

III. Anyagi csoport

A csoport pecsétje: HADSEREG PARANCSNOKSÁG ANYAGI CSOPORT [17].

1. *Hadtápügyek.* Pecsétje ismeretlen, de van egy pecsét, amelynek tulajdonosa valószínűleg ide tartozott: Hadseregparancsnokság Anyagfelkutató és Elosztó Parancsnokság Hatvan [18].

2. *Egészségügyi ügyek.* Az osztálynak nincs ismert pecsétje, de nyilván ennek vezetője volt az orvosfőnök, akinek két pecsétje: Hadsereg Parancsnokság Orvosfőnöke (elején egy szó, valószínűleg „Keleti", kivágva) [19] és HADSEREGORVOSFŐNÖK [20].

3. *Hadbiztosság.* Ugyancsak az elején kivágott szóval, pecsétjének szövege: HADSEREG hadbiztossága [21].

4. *Autóügyek.* Két pecsétje közül az első, ugyancsak kivágással: HADSEREGPARANCSNOKSÁG Autóügyi előadó [22]; a másik HADSEREGPARANCSNOKSÁG Autóügyi Diktatúra [23].

Az 5. osztálynak nincs ismert pecsétje, de feltehetően ide tartozott: A Vörös Hadsereg Szállítási különítmény Parancsnoksága [24].

6. *Vasútépítési ügyek.* Pecsétje: HADSEREGPARANCSNOKSÁG VASÚTÉPÍTÉSI OSZTÁLY [25].

A 7. és 8. osztálynak nincs ismert pecsétje.

9. *Tábori postaügyek.* Pecsétje (két alakban): A tábori posták központi vezetősége [26] és [27]. Feltételezem, hogy ehhez az osztályhoz tartozott a távíró katonai irányítása is. Ennek pecsétjei: Hadsereg Parancsnokság Távíró Főnök [28] és Magyar Katonai távíró csoport politikai megbízottja [29].

IV. Személyi, sajtó stb. parancsnokság belső ügyei

Az 1., 3., 4., 6. és a 9. osztálynak nincs ismert pecsétje.

2. *Igazságügyek.* Szintén nincs ismert pecsétje, de ide tartozott: HADSEREGPARANCSNOKSÁG KATONAI FORRADALMI TÖRVÉNYSZÉK [30].

5. *Irodaigazgatóság.* Pecsétje: HADSEREGPARANCSNOKSÁG IRODA IGAZGATÓSÁGA [31].

7. *Élelmezés.* Pecsétje: HADSEREG FŐPARANCSNOKSÁG Élelmezője [32]. Nyilván ezen osztályhoz tartozott: HADSEREGFŐPARANCSNOKSÁG Élelmezési-anyag-gyűjtő és ellenőrző Bizottság [33].

8. Térparancsnokság. Pecsétje: HADSEREGPARANCSNOKSÁG Térparancsnokság [34]. Feltehetően ide tartozott: Hadsereg főparancsnokság Karhatalmi zászlóalj gazdasági hivatala [35].

Azt hiszem, a főparancsnokság szervezetébe tartozott a parancsnokképzés, de egyelőre ismeretlen, hogy melyik osztály keretében. A tanfolyam pecsétje: Magyar Vörös Hadsereg parancsnokképző tanfolyam. [36].

Csapattestek

A Vörös Hadsereg csapattesteiről kétféle összefoglaló hadrend készült. Az egyik, amelyik a csapatok hadrendjét alárendeltségüknek megfelelően, tehát a hadtestek sorrendjében és azokon belül a hadosztályok, dandárok rendjében mutatja be. A másik, amelyik a törzseket és a különböző fegyvernemekhez tartozó csapattesteket, hadrendi alárendeltségüktől függetlenül, hadrendi számuk sorrendjében sorolja fel. Az elsőre vonatkozó hadrend:

Áttekintés a parancsnokságok és csapatok elhelyezéséről június 20-án

I. Hadtest. 7. hadosztály 29. dandár 1. ezred I—III. zászlóalj. 4. B. ezred I—III. zászlóalj, Tengerész ezred I—III. zászlóalj.

(2. hadosztályból visszamaradt) IV. határvédő kerület: I. Tábori rendészeti vörösőr ezred, 51. vörösőr zászlóalj, 52. vörösőr zászlóalj, I/15., I/68. és III/68. zászlóalj.

II. Hadtest. 18. dandár, 20. dandár, I—III. határvédő kerület. 7. huszárezred, V. Tábori rendészeti vőrősőr osztag.

III. Hadtest. 1. hadosztály, 31. dandár, 8. munkás ezred, 9. munkás ezred; 32. dandár, 32. ezred, 7. munkás ezred. 6. hadosztály, 46. dandár, 46. ezred, 31 ezred; 101. dandár, 33. ezred, 101. ezred, VI. roham zászlóalj; 2. dandár, 21. ezred, 11. ezred; 3. dandár, 23. ezred, 24. ezred; 10. dandár 10. ezred, Székely munkás zászlóalj, III/39., II/39. zászlóalj, III. Tábori rendészeti vörösőr osztag.

IV. Hadtest. 9. vasas hadosztály, 4. vasas dandár, 40. és 41. vasas ezred; 5. vasas dandár, 42. és 43. vasas ezred.

Vörösőr hadosztály, rendészeti dandár, karhatalmi dandár.
Hídfő hadosztály, 151., 152., 153. vasas dandár.

V. Hadtest. 3. hadosztály, 1. dandár, 3., 16., 53., ezred, II/11. és III/11. zászlóalj, IV. és V. vadász zászlóalj. 4. hadosztály, 69. dandár, 2., 6., 14., 22. ezred. 8. hadosztály, 44. dandár, 17., 18., 20., 44. ezred. Koffler dandár, Bandl, Rudnai és II/26. nemzetközi zászlóalj. 2. hadosztály, 30 dandár; 38. dandár, 38. és 30. ezred, II/15. III/15., II/68. és Lakos zászlóalj.

5. hadosztály, 17. dandár, 13. ezred, III. vadász zászlóalj; 65. dandár, 19. és 5. ezred; 39. dandár, 39. ezred; 80. dandár, 26. és 27. nemzetközi ezred, délszláv, I/11. és Práger zászlóalj.[22]

[22] HL.MTK.VHP. Hadrendek 1919. június 20 619/55. hdm.-szám 68/8 lt-i jelzet.

A másik hadrend:

Kimutatás a Hadügyi Népbiztossághoz tartozó számadó testekről

I. Törzsek

Hadseregparancsnokság

I—V. hadtestparancsnokság, gazdasági hivatal,

Hadtáppénztárak: Hatvan, Cegléd, Székesfehérvár, Miskolc,

1—8. hadosztály törzs, gazdasági hivatal,

9. vasas hadosztály törzse, gazdasági hivatal,

1., 2., 3., 10., 17., 18., 19., 20., 29., 30., 31., 32., 39., 40., vörös dandártörzs, kiképző csoport, gazdasági hivatal 46., 65., 69., 80., 101. gyalog dandártörzs, gazdasági hivatal.

II. Gyalogság

1. budapesti nemzetközi vörös gyalogezred,

2. — 27., 30., — 33., 38., 39., 46. gyalogezred (ebből: 4. bihari, 15. bácskai, 16. felvidéki, 17. fejér-tolnai, 21. székely, 26. és 27. nemzetközi, 44. somogy-baranyai.) I/47. gyalogzászlóalj, 27. gyalogezred Lakos-zászlóalj, 51. gyalogzászlóalj, 53. vörös vadász gyalogezred, 68. és 101. gyalogezred, Tengerészezred; I. munkás salgótarjáni acélgyár, II. munkás délszláv nemzetközi. IV. munkás Pálmay-csoport és V. munkás vadász zászlóaljak; 1. és 2. vasas ezred, I/3. vasas zászlóalj; V/44. somogy-baranyai gyalogzászlóalj; 6. rohamzászlóalj, tiszamenti huszárok; II. és tengerész rohamszázad; II. rohamzászlóalj a 6. hadosztálynál; I. székely zászlóalj, bácskai vörös ezred jánoshalmi különítmény és IV. zászlóalj; kaposvári munkás zászlóalj; XIII. vadász zászlóalj; 201—205. félzászlóalj a hídfőhadosztálynál; IV. és V. vadász zászlóalj a 3. hadosztálynál; Barlai, Rudnai és Prager zászlóaljak a 8. hadosztálynál.

III. Határvéd és tábori rendészet

I. sz. határvéd kerületi parancsnokság, V—VII. zászlóalj,

II. sz. határvéd kerületi parancsnokság, VIII—XI. és balkánzászlóalj,

III. sz. határvéd kerületi parancsnokság, XII—XVI. zászlóalj,

IV./II. határvédő vörösőr zászlóalj; IV. és V. tábori rendészeti vörösőr osztag; hatvani vörösőr század; rendészeti vörösőr zászlóalj; III. hadtest tábori közrendészeti osztag; 1. tábori vörösőr ezred I. és II. osztag.

Határvéd kerületi parancsnokság Zalaegerszeg,

Határvéd kerületi parancsnokság Kaposvár,

51. és 52. vörösőr zászlóalj; 7. hadosztály tábori rendészeti vörösőr ezred; 8/2., 9/2., 12/2. és 16/2. vörösőr tábori rendészeti század.

IV. Lovasság

1—7. huszár osztály; 7. huszár ezred II. osztály; kisalföldi 29. huszár osztály; jásznagykún 68. huszár osztály.

V. Tüzérség

1., 10., 17., 18., 19., 29., 30., 32., 38. vörös tábori tüzérezred; I/44. vörös tüzérosztály; 68., 69., 101. vörös tüzérezred; somogy-baranyai 44. vörös tüzérezred; 1. vasas tüzérezred.

VI. Műszaki csapatok

1. és 12. félárkász század; 2., 4., 5., 6., 8., 9., 10., 11., 18. és 38. árkászszázad; 1. műszaki ezred; I/29., II/29., 32. és 69. műszaki zászlóalj; 1. és 2. számú rakodó század; 1—6. hadihídkészlet-vonat, 1—3. számú robbantó osztag; 1—8. hadosztály távíró század.

VII. Repülőszázadok

1—8. repülő- és 9. vízi repülőszázad.

VIII. Páncélvonat alakulatok

(Felosztás még nem ismeretes.)

IX. Vasúti ezred

I., III., IV. félzászlóalj; II. és V. zászlóalj.[23]

A két hadrend összehasonlításából kiderül, hogy egyrészt az utóbbi sokkal részletesebb, alaposabb. Míg az első csaknem kizárólag a gyalogságra korlátozódik, addig az utóbbi az összes fegyvernemeket átfogja. Másrészt az első június 20-án, a második július 24-én kelt, tehát sokkal — több mint egy hónappal — későbbi állapotot rögzít. A két hadrend közötti szerkezeti különbség miatt is — véleményem szerint — a második az elfogadhatóbb a számunkra. Az első ugyanis pillanatnyi, esetleges állapotot mutat, ezért szükségszerűen hiányos, pontatlan, míg a második jellegénél fogva az egész hadsereg teljes állományát igyekszik átfogni. Persze, a háború sajátos viszonyai között ez sem lehet teljes. Látni fogjuk, hogy egész sor olyan alakulatról van adatunk, amelyek e kimutatásban sem szerepelnek. Lehet, hogy ezek egyrésze már július 24-e előtt megszűnt, feloszlott, vagy beolvadt egy másik egységbe, de biztosan vannak közöttük olyanok is, amelyek a háborús viszontagságok miatt maradtak ki a hadrendből. A továbbiakban tehát ezt a második hadrendet veszem alapul, ennek felsorolási rendjében mutatom be az egyes csapattestek és más katonai alakulatok pecsétjeit, a megfelelő helyeken ismertetve azokat is, amelyek a hadrendben nem szerepelnek.

ЛАСЛО РЕТИ:

ВОЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЕЧАТИ ВЕНГЕРСКОЙ СОВЕТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Резюме

Исследования истории Венгерской Советской Республики до сих пор мало внимания уделяли вопросам организации. Опыт доказывает, что авторы каснулись лишь самых общих проблем военной организации пролетарского государства. Всё это относится и

[23] P.I. Arch. — Népgazdasági Tanács. Vegyes iratok. Eredeti kézírás, pecsét. 1919. július 24.

к тем военно-историческим работам, которые до настоящего времени вышли в свет. Автор данной статьи ставит себе задачу на основе конкретных данных и печатей советской республики — открытых и собранных им — систематизировать всё то, что стало известным о военной организации Венгерской Советской Республики. Несомненно, что эта картина всё ещё не полна, но она является основой дальнейшего развития. Публикация уже известных данных и отметка пробелов помогает в дальнейшей исследовательской работе, в более основательном изучении организации военных учреждений Венгерской Советской Республики.

В первой части статьи автор представляет организацию военного дела в Венгерской Советской Республике, которая являлась в основном новой по сравнению со старой системой организации. Он знакомит читателя с новым порядком управления созданного командованием армии, по которому Наркомвоен и Главнокомандование должны действовать в координированном порядке.

Во второй части автор знакомит нас со значением военных печатей новейшей истории и времени Венгерской Советской Республики. Он доказывает, что во многих случаях, когда имеющиеся данные не достаточны для правильного представления порядка организации, тогда печати дополняют пробелы в знаниях.

Во второй главе автор показывает организацию Наркомвоена в своём развитии и в изменениях. Вслед за этим он демонстрирует печати Наркомвоена и подчинённых ему органов.

В третей главе на основе обнаружённых списков и боевых порядков автор показывает порядок организации Главнокомандования, изменения в нём, а также печати данной организации. Автор представляет порядок организации соединений, корпусов и других, подчинённых главнокомандованию, военных частей, — группируя их по родам войск. Автор показывает изменения в порядке организации и все найденные до сих пор печати.

Во второй главе опубликовано 200, а в третей главе почти 500 печатей. В этом числе почти полностью представлены печати всех военных учреждений и войсковых частей Венгерской Советской Республики. Автор пишет и о таких органах, о которых до этого мало знали или совершенно не имели данных. С представлением множества печатей автор стремился дать исходный материал разным родам войск и учреждениям для изучения своих революционных традиций и достойного сохранения памяти предков 1919 года, в связи с празднованием 50 годовщины.

LÁSZLÓ RÉTI:

DIE KRIEGSORGANISATION UND DIE MILITÄRISCHEN STEMPEL DER UNGARISCHEN RÄTEREPUBLIK

Resümee

Die Forschungen über die Geschlichte der Räterepublik befassten sich nur mangelhaft mit Organisationsfragen. Aus den Erfahrungen lässt sich die Lehre ziehen, dass die Autoren die Organisation der Armee nur ganz allgemein behandelten. Diese Feststellung bezieht sich auch auf die bisher erschienenen kriegsgeschichtlichen Werke. Der Autor dieser Abhandlung stellte als Ziel vor sich, dass auf Grund der erschlossenen konkreten Daten und mit der Hilfe aus der Zeit der Räterepublik gesammelten Stempel, alles zu systematisieren, was über die militärischen Organisation der ungarischen Räterepublik zu ergründen möglich war. Natürlich ist das Bild teilweise noch mangelhaft, doch dieses System kann zur Weiterarbeit eines Vorwärtsshreitens dienen. Die Vorlage der bekannten Daten und die Bestimmung der weissen Flecke gibt uns zur weiteren gründlichen Aufklärung über die organisatorische Aufbau der militärischen Einheiten der ungarischen Räterepublik eine grosse Hilfe.

Der Autor zeigt uns im ersten Abschnitt seiner Abhandlung die Entwicklung der Organisation des Heeres der ungarischen Räterepublik. Er zeigt auf das grundsätzliche Neuehin, entgegen der alten Organisation hin. Er macht uns die neue Rich-

tung mit der Schaffung des Armeeoberkommandos bekannt, wonach das Volkskommissariat für Kriegswesen und das Armeeoberkommando als zwei beigeordnete Organe fungieren.

Im zweiten Teil des Abschnittes erklärt er die Bedeutung der heutigen und auch der Stempel der Räterepublik, besonders der militärischen Stempel. Er dokumentiert, wo die zur Verfügung stehende Daten mangelhaft sind und keine Stütze zur Kenntnis der organisatorischen Aufbau des Heerwesens vorhanden sind, dass dort die bekannten Stempel, unsere mangelhaften Kenntnisse ergänzen können

Im zweiten Abschnitt stellt er die organisatorische Aufbau des Volkskommissariates für Kriegswesen in seiner Entwicklung und Ändernugen dar. Im weiteren Folge stellt er in organisatorischen Reihenfolge die Stempel des Volkskommissariates und der unterstellten Organe vor.

Im dritten Abschnit führt er, auf Grund der Dokumente und der Truppeneinteilungen die organisatorische Einteilung des Armeeoberkommandos, seine Änderungen und Stempel vor. Er erklärt uns, aus den höheren Verbänden ausgehend, gruppiert nach den verschiedenen Waffengattungen, die Organisation, die Änderungen dem Armeeoberkommando unterordneten Truppenkörper und anderen militärischen Einheiten, schliesslich die bisher vorgefundenen Stempel.

Im zweiten Abschnitt besprochene fast 200, im dritten Abscnitt nahezu 500 Stempelabdrücke fassen beinahe alle militärischen Organisationen und Einheiten der ungarischen Räterepublik zusammen. Der Autor erwähnt auch solche Organe, über welche wir bisher fast oder überhaupt keine Daten hatten.

Mit der Aufzählung der mannigfaltigen Stempel versucht die Abhandlung den verschiedenen Waffengattungen und Militäreinheiten Hilfe zu leisten, dass sie die Traditionen ihrer Vorfahren aus 1919 kennenlernen und entsprechend weiterpflegen können.

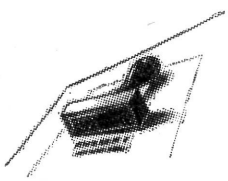

A HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG PECSÉTJEI*

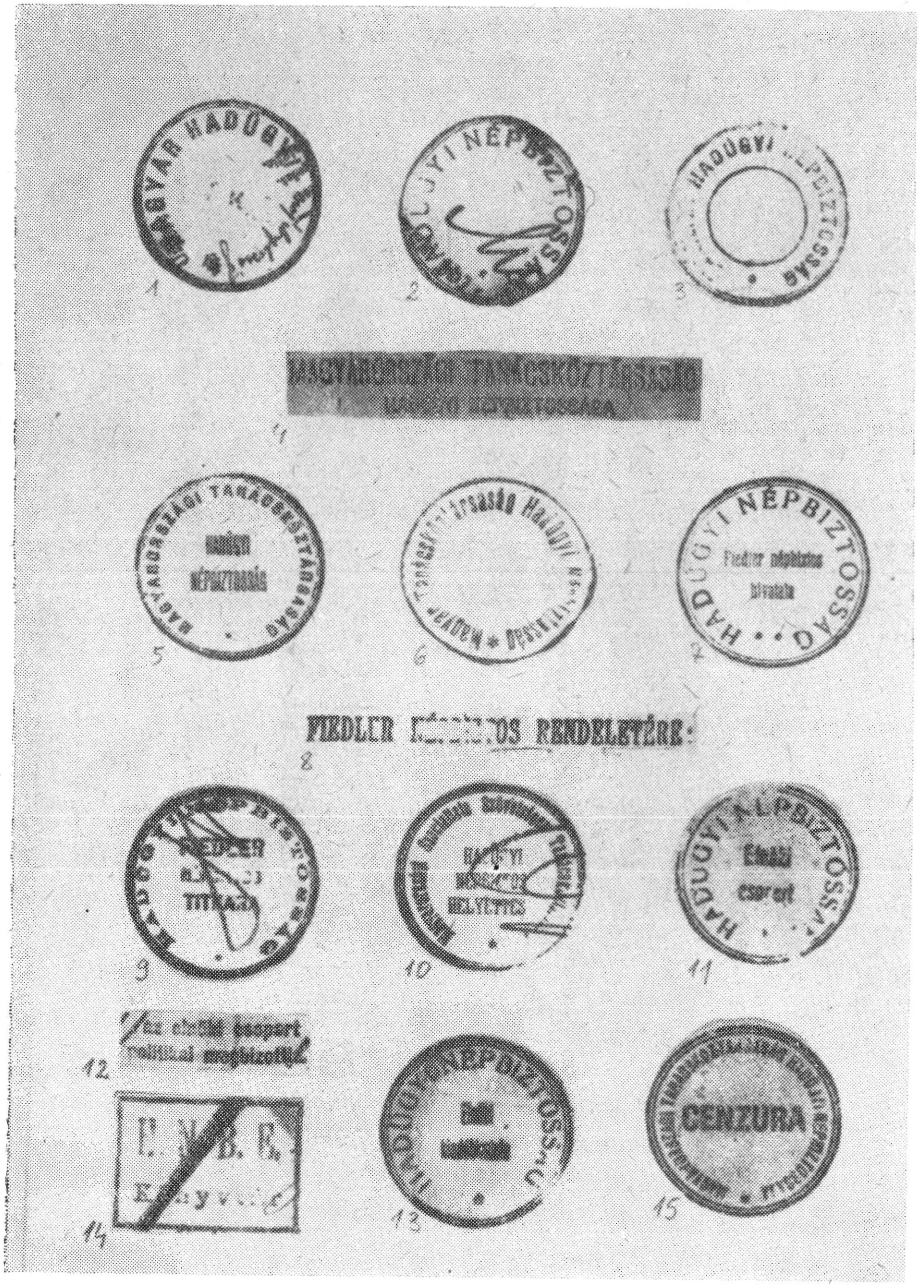

* Az eredeti nagyság 2/3-a.

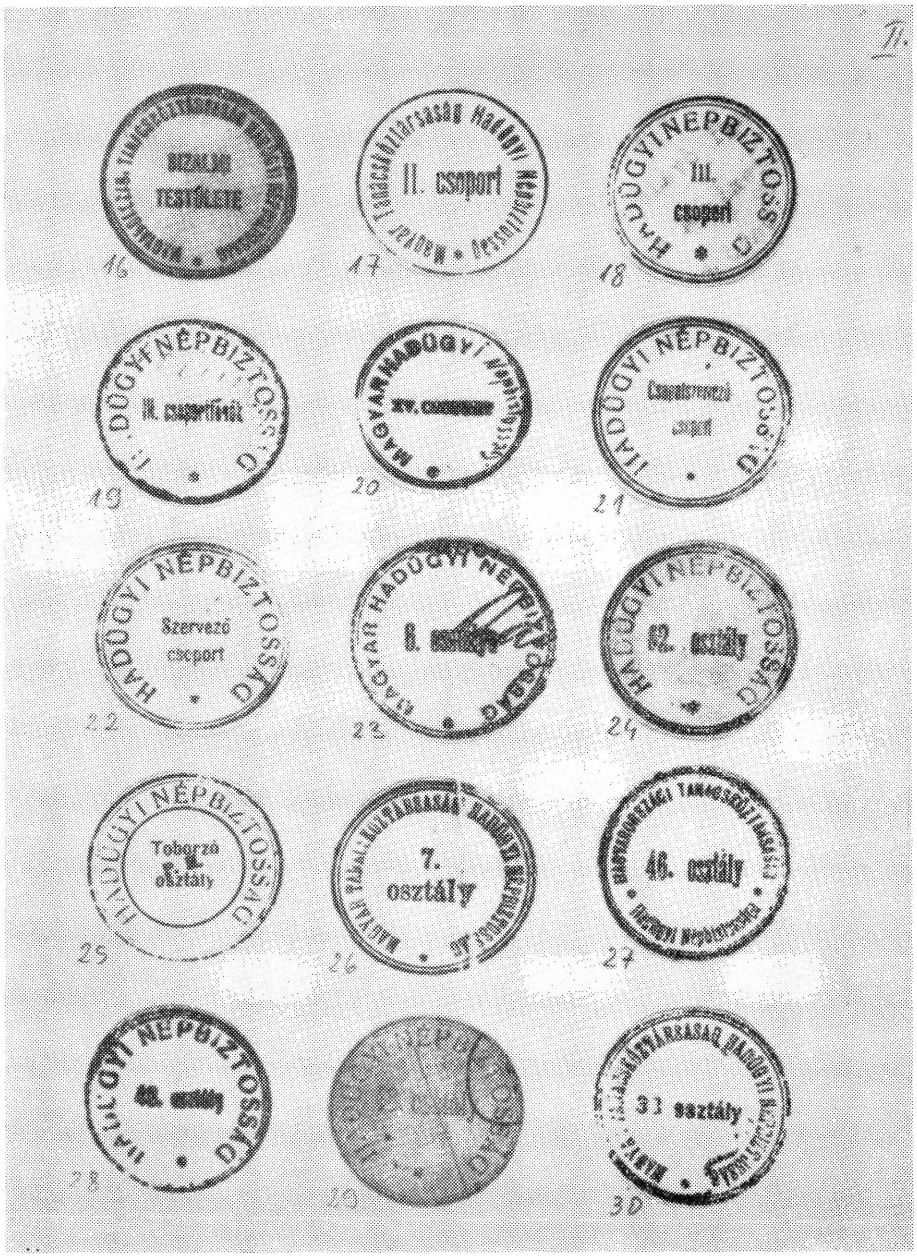
II.
II. csoport
III. csoport
II. csoportfőnök
Szervező csoport
Toborzó 8. osztály
7. osztály
46. osztály
31 osztály

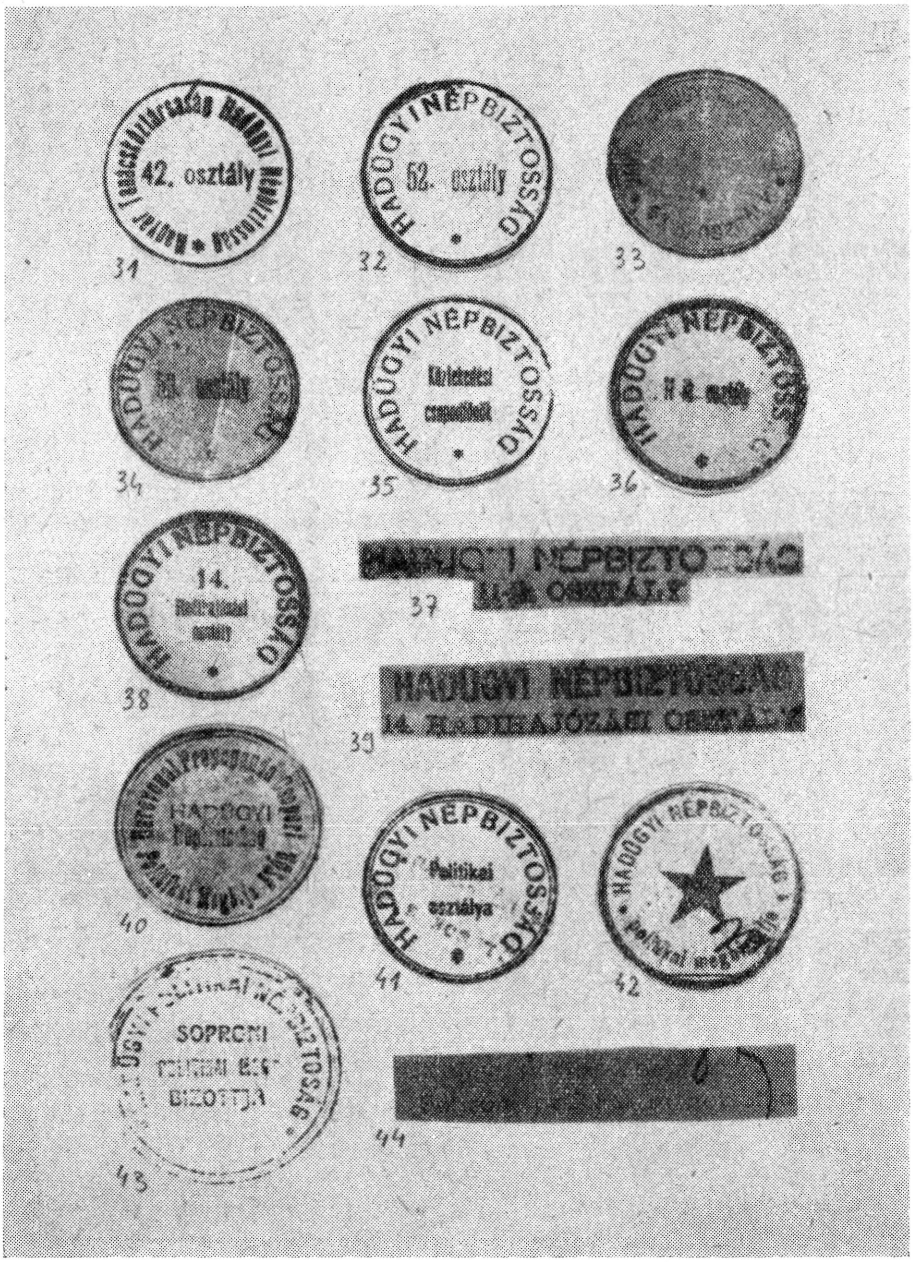
42. osztály
31
HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
52. osztály
32
33
34
HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
Politikai csoportja
35
36
14.
38
37
39
HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
Politikai osztálya
41
42
SOPRONI
43
44

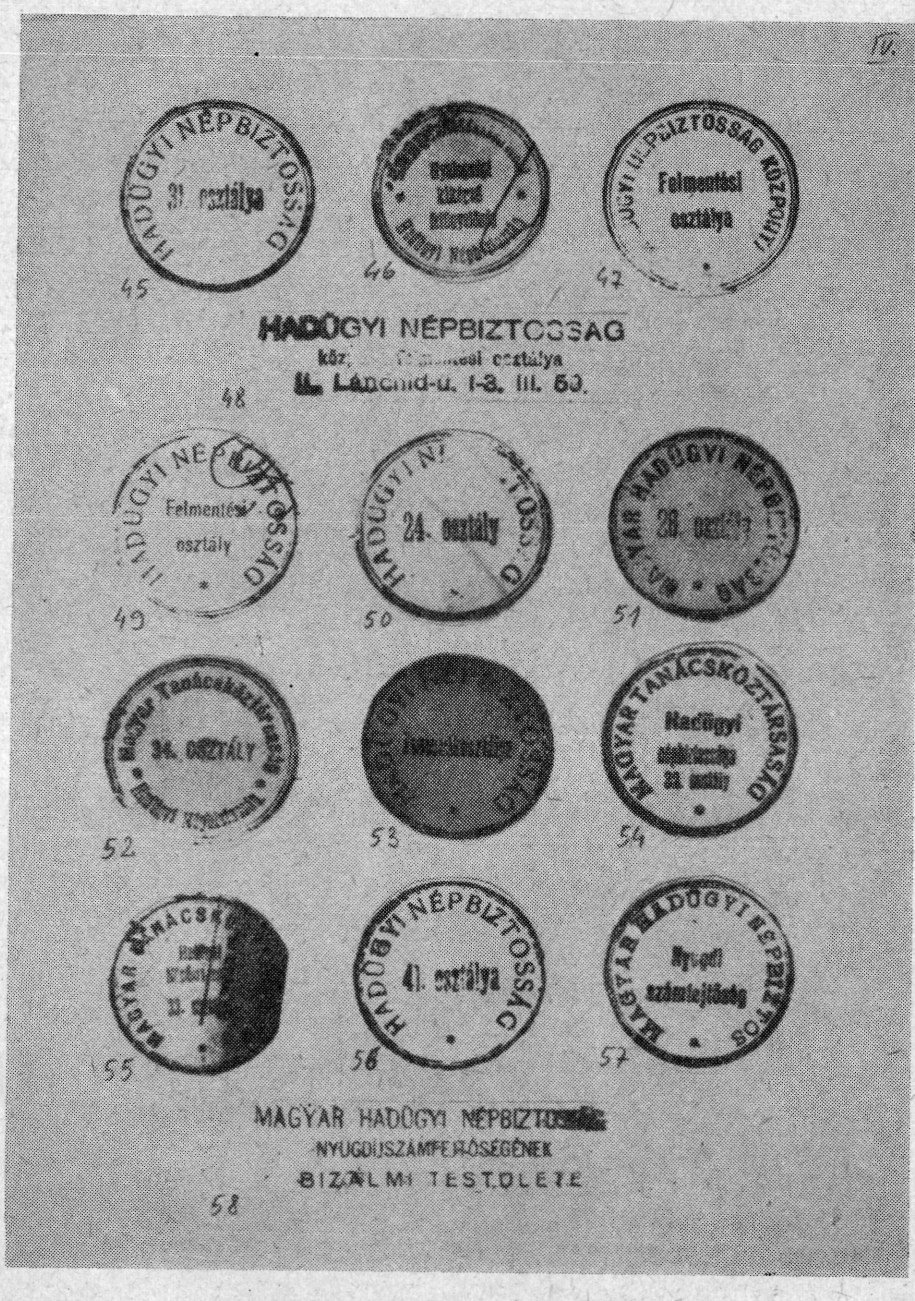
HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
31. osztálya
45
Felmentési
osztálya
42
HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
kör. Felmentési osztálya
II. Lánchíd-u. 1-3. III. 60.
48
Felmentési
osztály
49
24. osztály
50
28. osztály
51
34. OSZTÁLY
52
53
Hadügyi
előkészítő
32. osztály
54
41. osztálya
56
Nyugdíj
számfejtőség
57
MAGYAR HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
NYUGDÍJSZÁMFEJTŐSÉGÉNEK
BIZALMI TESTÜLETE
58

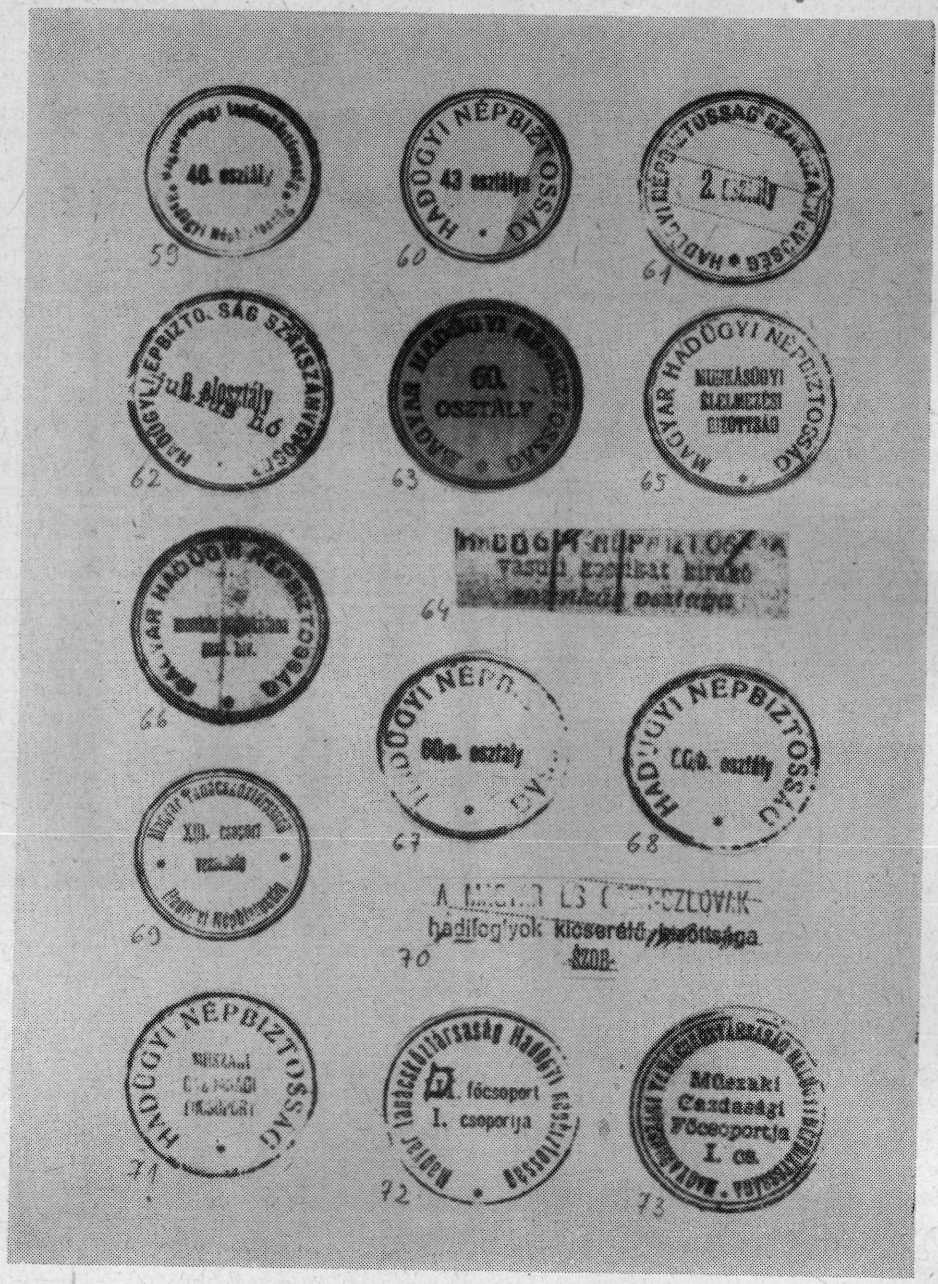
48. osztály
59
HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
43 osztály
60
2. osztály
61
HADÜGYI NÉPBIZTOSÁG SZAKSZERVEZETE
62
63. OSZTÁLY
63
MAGYAR HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
MUNKÁSÜGYI ELŐLJÁRÓSÁGI BIZOTTSÁG
65
MAGYAR HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
66
64
HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
60a. osztály
67
HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
60b. osztály
68
69
hadifogolyok kicserélő
70
HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
71
Honvéd Vezérkar Főnöksége
I. főcsoport
I. csoportja
72
MÁllamok
Északi
Főcsoportja
73

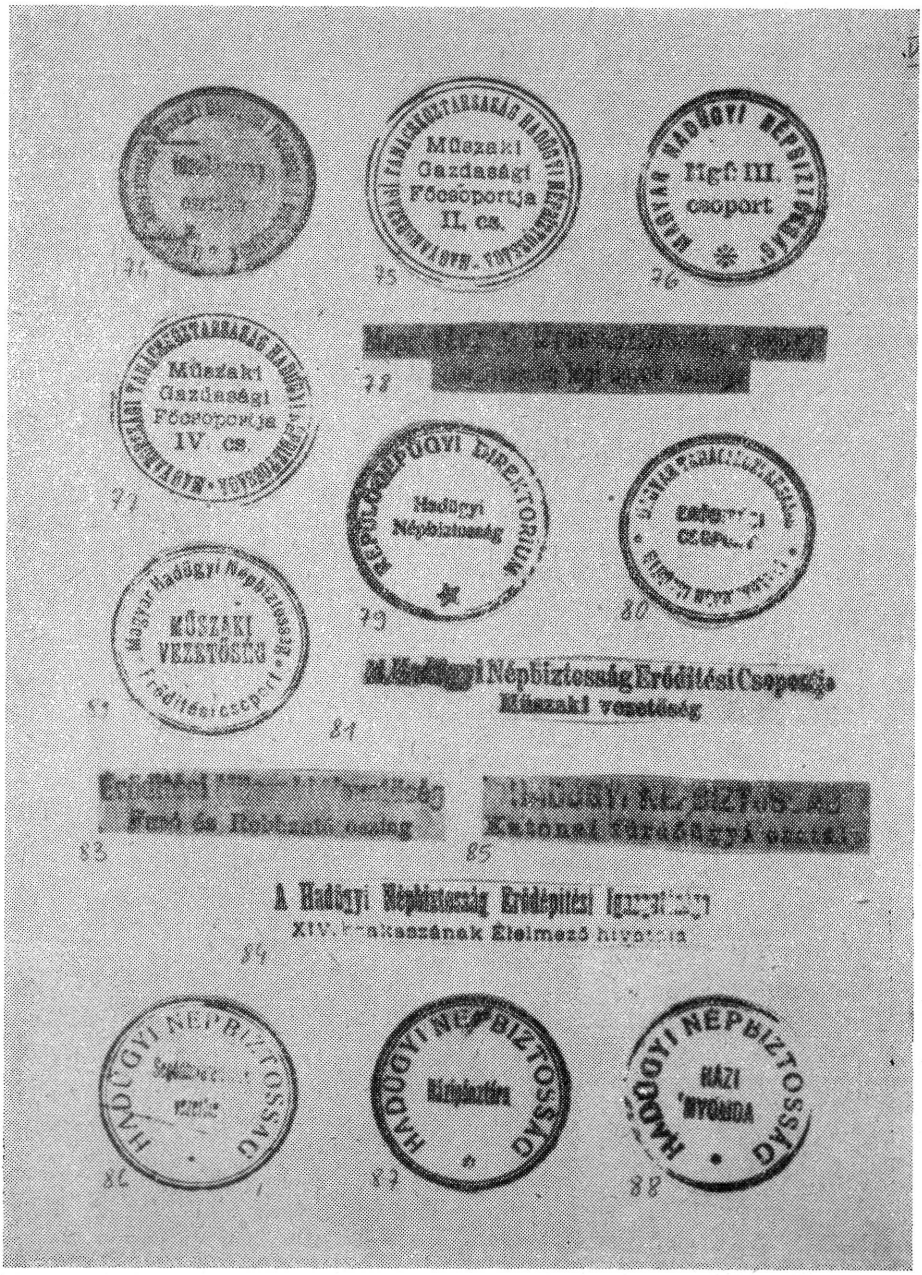
Műszaki Gazdasági Főcsoportja II. cs.
Műszaki Gazdasági Főcsoportja IV. cs.
Műszaki vezetőség
A Hadügyi Népbiztosság Erődépítési Igazgatósága
Kiképzőtiszt
Házi gyógyda

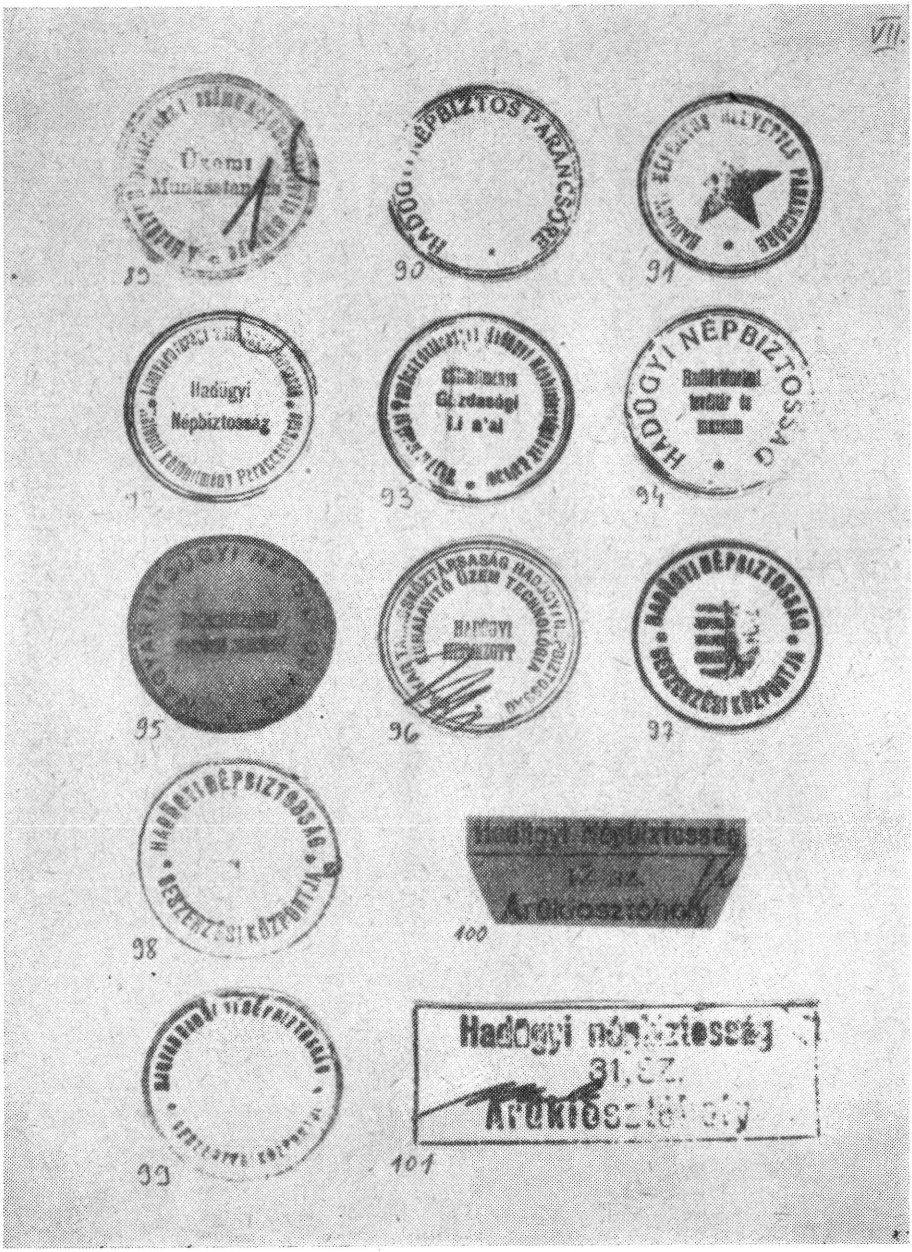
VII.
Hadügyi
Népbiztosság
HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
Hadügyi Népbiztosság
Árukiosztóhely
Hadügyi Népbiztosság
Árukiosztóhely

POLITIKAI
MEGBIZOTT
A 23. VÖRÖS DANDÁRPÓTTEST
POLITIKAI MEGBIZOTTJA
VÖRÖS DANDÁR PÓTTEST GAZDASÁGI HIVATALA
30. Vörös dandár pótlest
29. Vörösdandár pótlest gyalog pótalosztály
Parancsnoksága
gazdasági hivatala

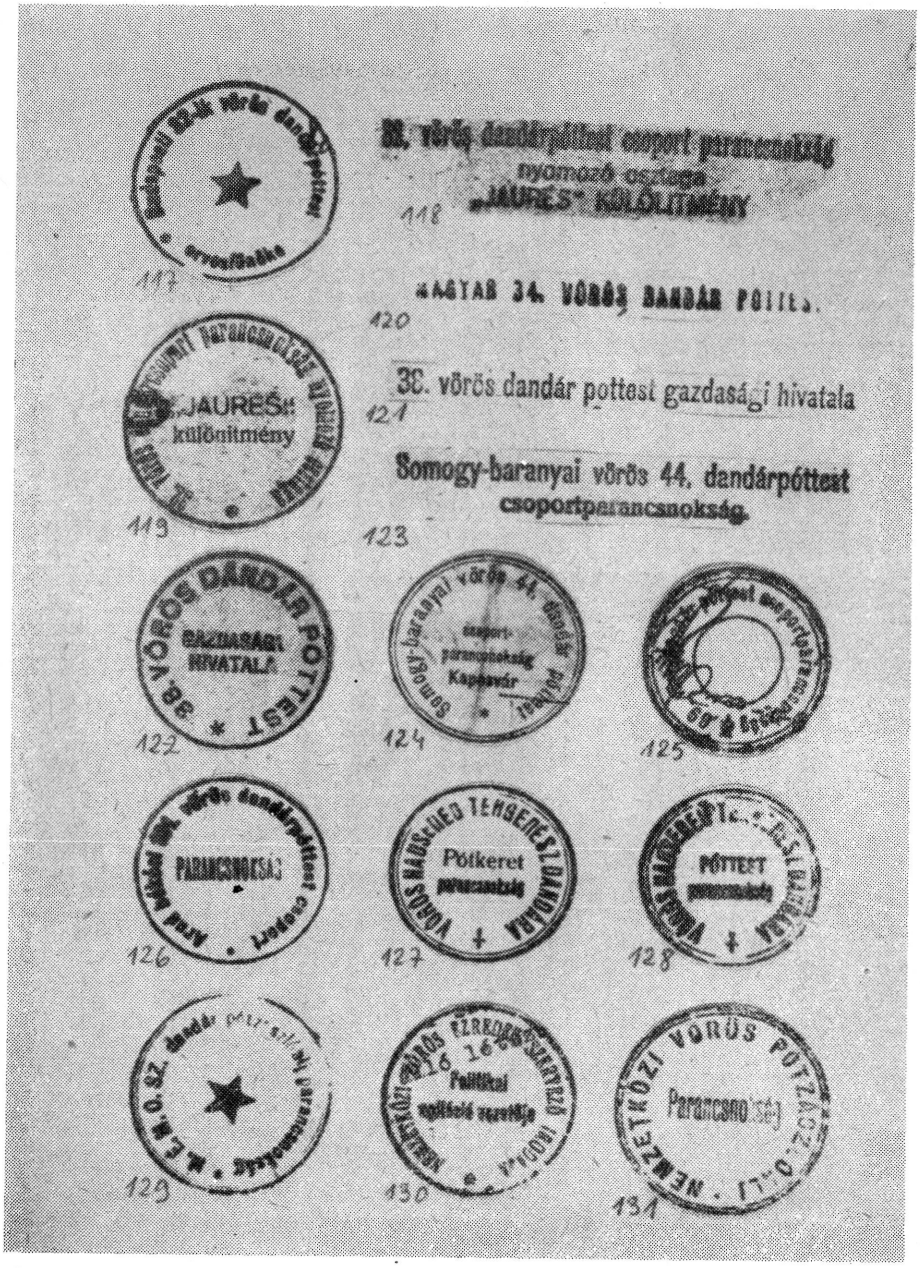
117
118
120
119
121
123
122
124
125
126
127
128
129
130
131

Hadügyi megbízottja
Politikai megbízottja
Budapest II. Margit-körút 85. sz.
VÁDIRATOK
Hadügyi népbiztosság
Vörös Hadiszámvevőség
A Vörös hadiszámvevőség vezetője
1919
Politikai megbízott

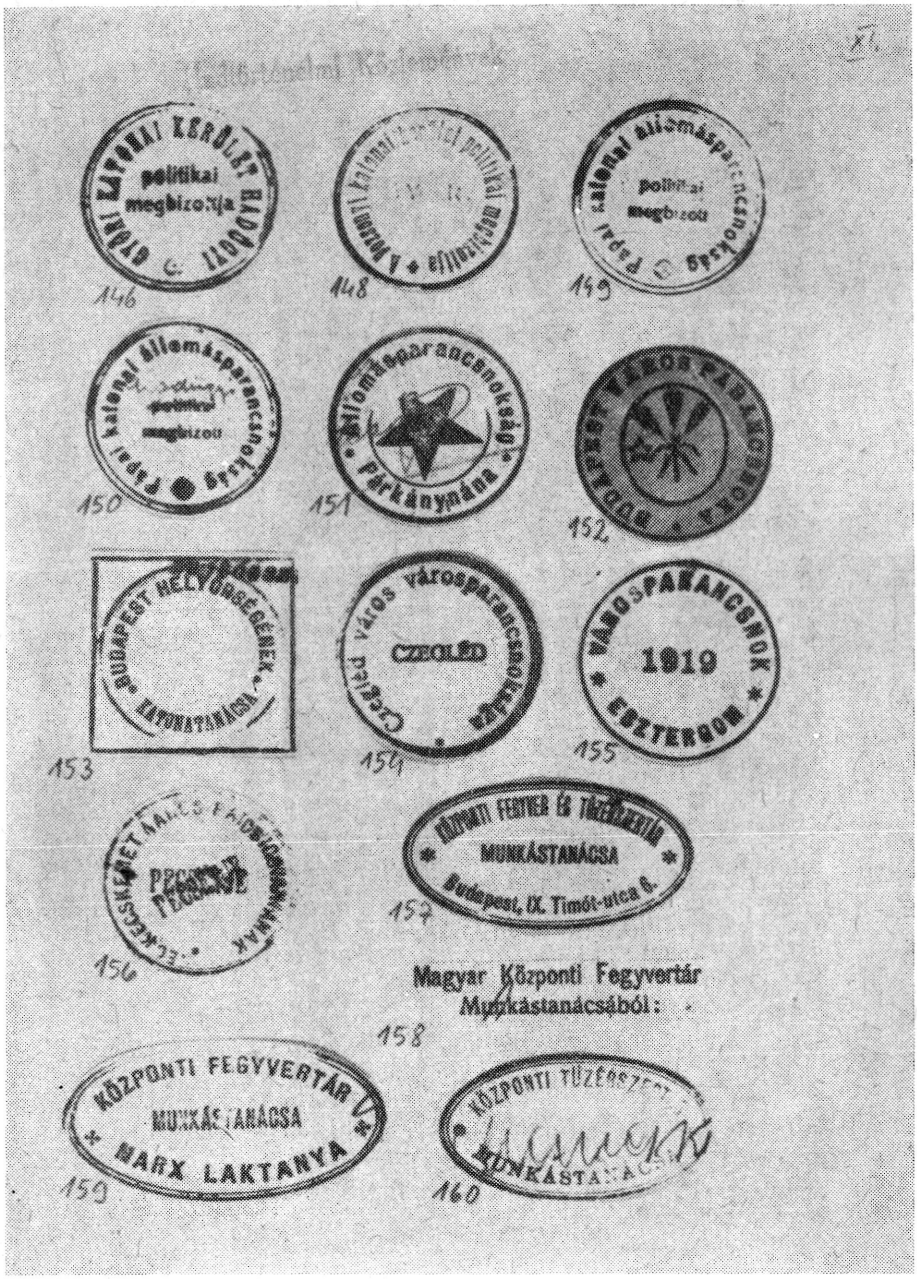

Magyar Központi Fegyvertár
Munkástanácsából:

XII.
TÜZÉRSZERTÁR POLITIKAI MEGBÍZOTT
161
VONATSZERTÁR
162
Újpest
164
M. 1. sz. vörös vonatszertár
163
Budapesti 1. sz. katonai élelmezési raktár
Munkás ellenőrző tanácsa
167
168
Parancsnok és termelési biztos
169
165
Budapesti 1. sz. katonai élelmezési raktár
Direktóriuma
166
Katonai tartalék élelmezési raktár
intéző bizottsága
Debrecen.
170
171
172
173
MARX LAKTANYA
parancsnoksága.
174

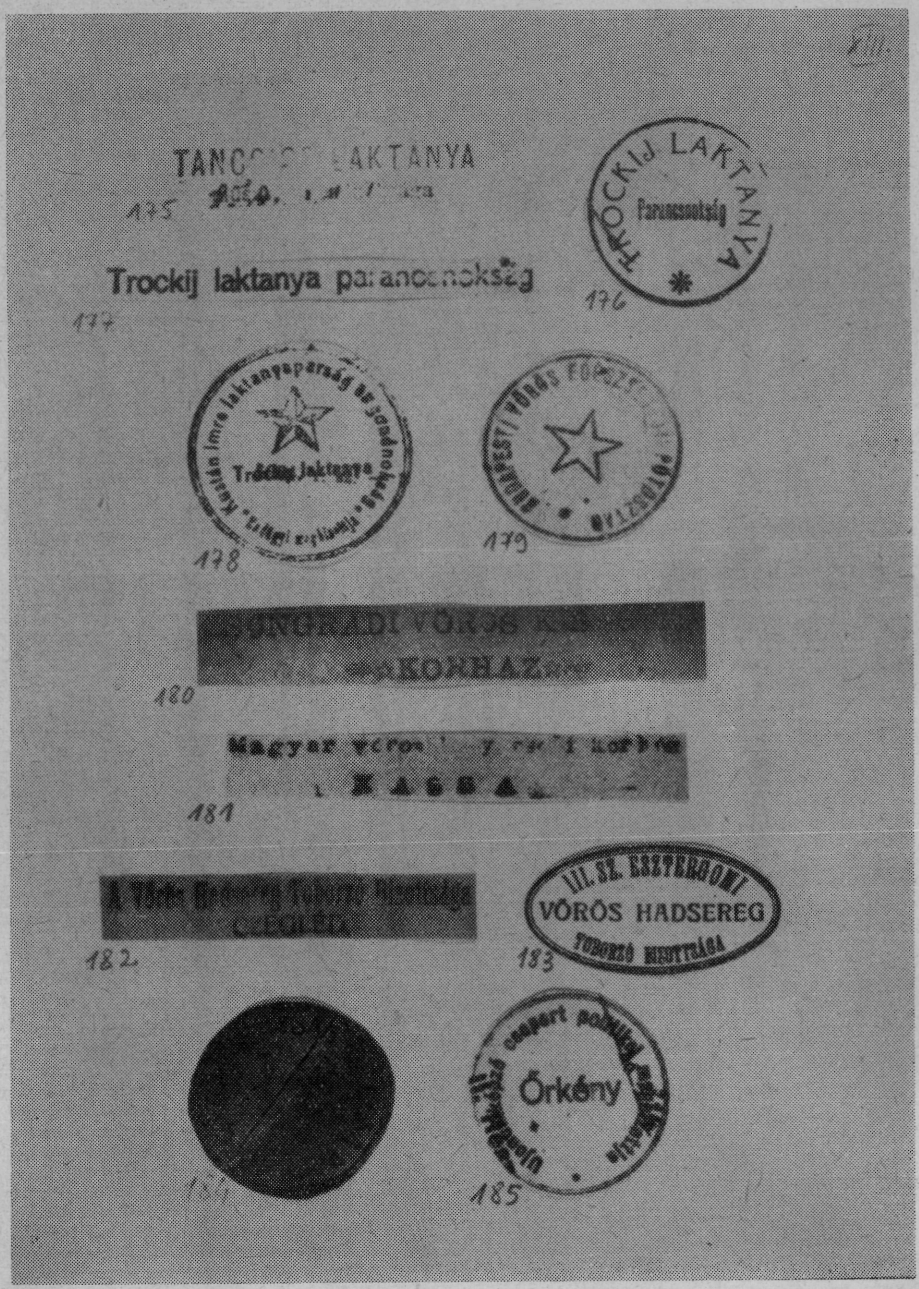
TANC[illegible] LAKTANYA
175
Trockij laktanya parancsnokság
176
TROCKIJ LAKTANYA
Parancsnokság
177
Trockij laktanya
178
179
180
KORHÁZ
Magyar
181
182
III. SZ. ESZTERGOMI
VÖRÖS HADSEREG
183
Őrkény
185

A VÖRÖS HADSEREG PECSÉTJEI

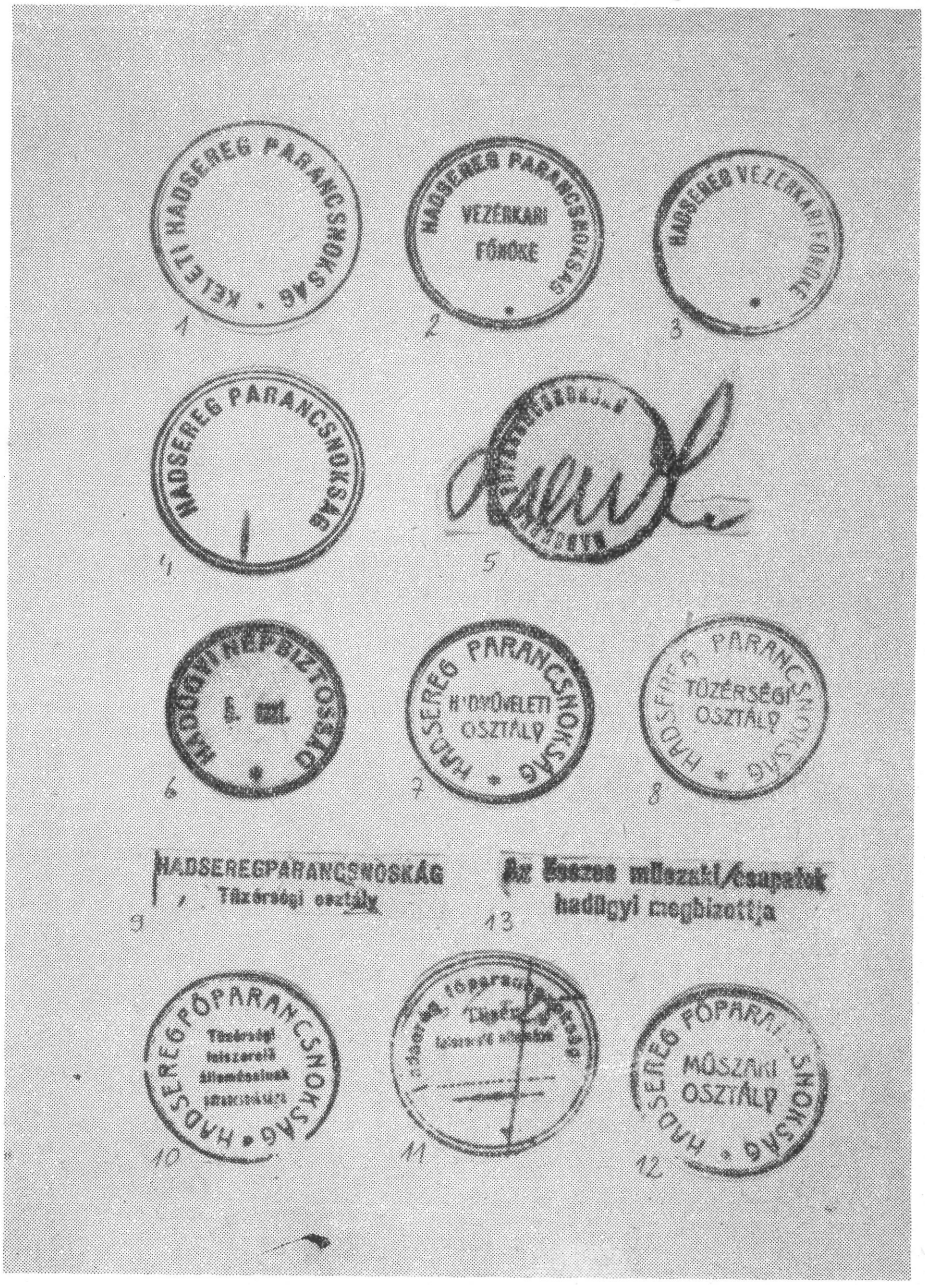

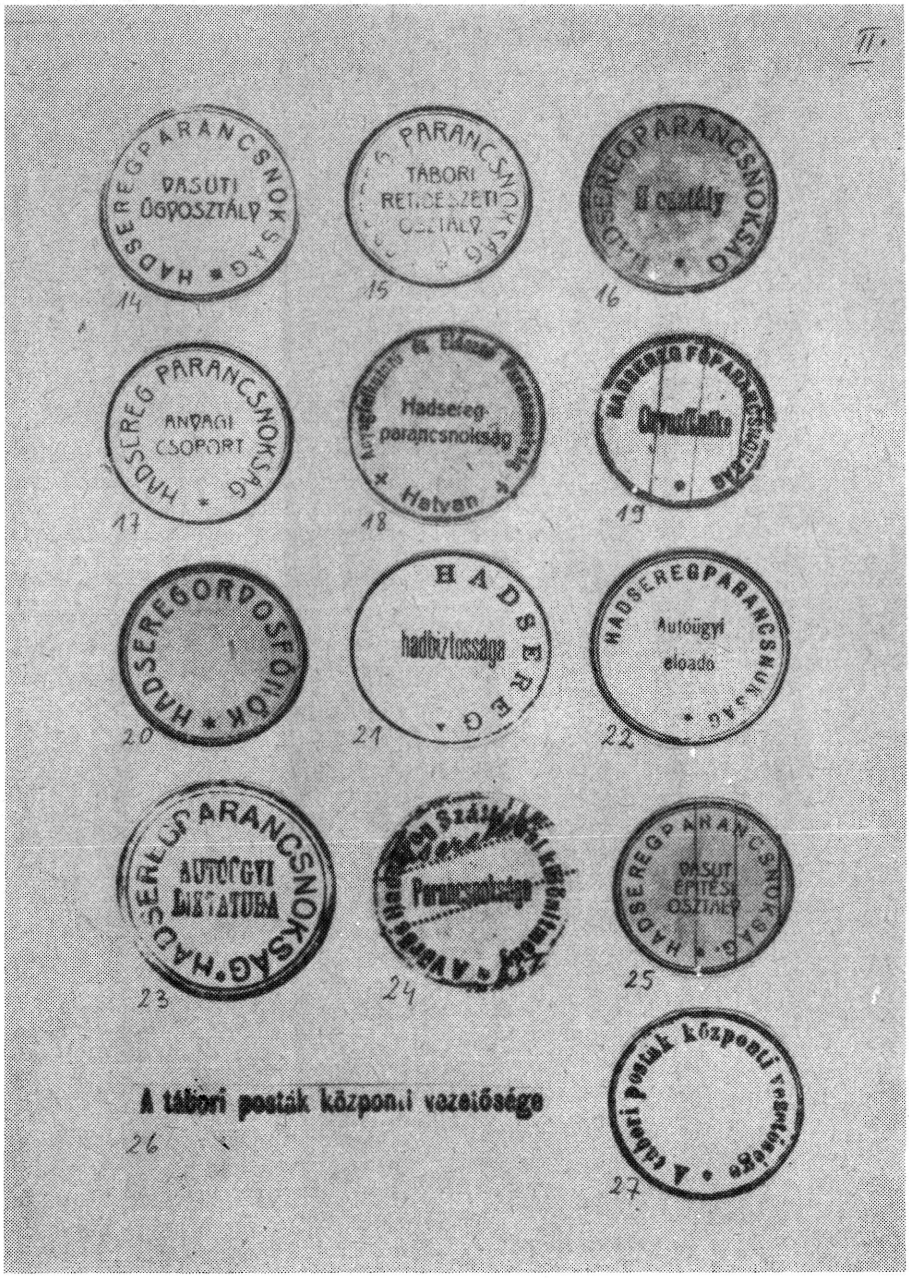
HADSEREGPARANCSNOKSÁG
PASUTI
ÜGYOSZTÁLY
14
PARANCSNOKSÁG
TÁBORI
15
HADSEREGPARANCSNOKSÁG
II csoport
16
HADSEREG PARANCSNOKSÁG
ANYAGI
CSOPORT
17
Hadsereg-
parancsnokság
Hatvan
18
Ügyvitel
19
HADSEREGORVOSFŐNÖK
20
HADSEREG
hadbiztosság
21
HADSEREGPARANCSNOKSÁG
Autóügyi
előadó
22
HADSEREGPARANCSNOKSÁG
AUTÓÜGYI
23
Parancsnoksága
24
HADSEREGPARANCSNOKSÁG
PASUT
ÉPITÉSI
OSZTÁLY
25
A tábori posták központi vezetősége
26
A tábori posták központi vezetősége
27

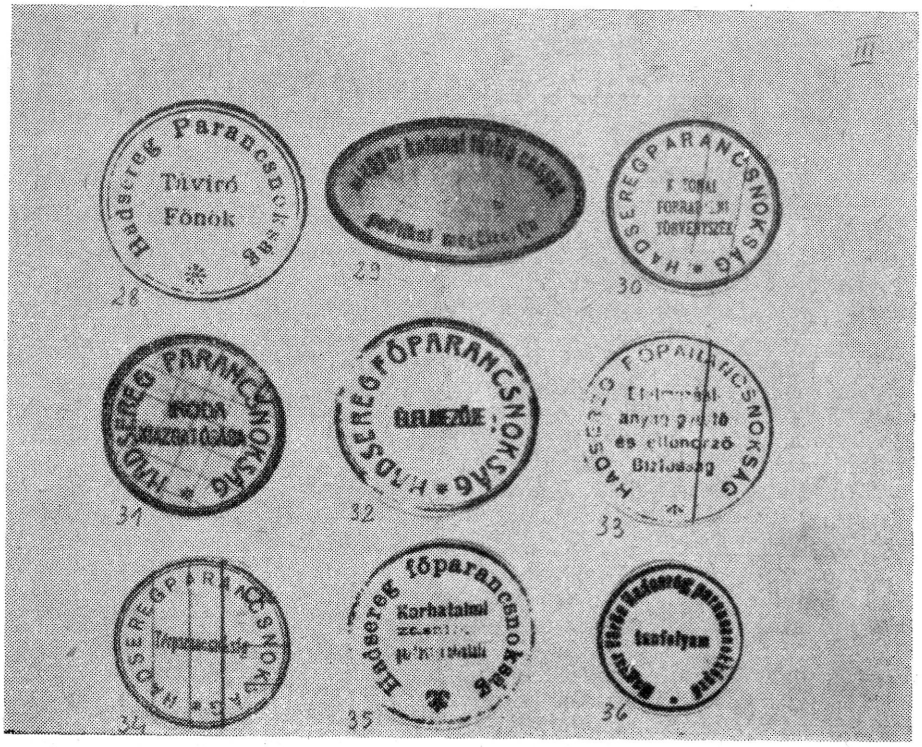
Hadsereg Parancsnoksága
Tiviró
Főnök
28
29
30
HADSEREG PARANCSNOKSÁG
IRODA
31
HADSEREG FŐPARANCSNOKSÁG
ÍRNOKSÉG
32
HADSEREG FŐPARANCSNOKSÁG
33
HADSEREG PARANCSNOKSÁG
34
Hadsereg főparancsnokság
Korhatósági
35
Katonai Ügyészség parancsnoksága
Iktatóhivatal
36

A DUNAI HAJÓRAJ AZ 1919. JÚNIUS 24-I ELLENFORRADALOMBAN

Gecsényi Lajos

A június 24-i ellenforradalmi kísérlet, ennek keretében a hajóraj — a monitorok — történetét már több alkalommal feldolgozta a történetírás. Gábor Sándorné átfogó tanulmánya, Liptai Ervin, Hetés Tibor művei, a párttörténeti tankönyv utalásai — s legutóbb Dezsényi Miklós közleménye különböző aspektusokból vizsgálják és világítják meg a Magyar Tanácsköztársaság eme egy napjának eseményeit.[1] Úgy érezzük, ezek után nem lenne indokolt ismételten foglalkozni a kérdéssel, ha nem tudnánk néhány új vonással hozzájárulni a már megrajzolt képhez, kiegészíteni, esetenként módosítani is azt. Erre ösztönöz a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztő bizottsága által a Dezsényi Miklós írásához fűzött megjegyzés is, amely éppen a hajóraj vonatkozásában bátorítást nyújt további kutatásokhoz.[2]

A dunai hajóraj szerepe az ellenforradalomban — mint ezt már a kérdés kutatói megállapították — katonailag jelentéktelennek mondható.[3] A mozgásterület által korlátozott egységek beavatkozási lehetősége az ellenforradalom menetébe nem jelentett komolyabb veszélyt, s ugyanakkor könnyűvé tette — bár időben elnyújtotta — felszámolásukat. A hadihajók szerepét az ellenforradalmi tervek egészében vizsgálva sokkal inkább lélektani, mint katonai hatásukat kell figyelembe vennünk.

A Tanácsköztársaság vezetői lakó- és munkahelyének, a szinte szimbólummá vált Szovjetháznak — Hungária-szálló — a megtámadása, lövetése pillanatnyi zavart kelthetett (s amint láthatjuk: keltett) a vezetés, a karhatalom és a tömegek körében. Jellemző példaként említhetjük meg a Budapesti Központi Munkástanács ülésén június 24-én délután történteket, amikor is híre érkezett a monitorok támadásának. Nem haszontalan talán az eseményeket rögzítő jegyzőkönyv pontos idézése sem: (a Központi Munkástanács ülése délután 5,15—5,55 között)

Szamuely György: „Elvtársak! Amíg Önök itt beszélnek, a dunai flottilla

1 *Gábor Sándorné:* Az 1919. június 24-i ellenforradalmi kísérlet. Párttörténeti Közlemények, 1962. 2. sz. *Lipiai Ervin:* A Magyar Tanácsköztársaság. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968. 2. Kiadás. *Hetés Tibor:* Stromfeld Aurél. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967. 252. o. *Dezsényi Miklós:* A magyar vörös dunai hajóraj az 1919. évi honvédő háborúban. Hadtörténelmi Közlemények, (a továbbiakban HK.) 1959. 1. sz. *Dezsényi Miklós:* Adatok a „Bácska" aknarakó hajó történetéhez. HK. 1967. 2. sz. A tanulmány hivatkozás nélküli adatai e munkából származnak.

2 *Dezsényi:* Adatok . . . HK. 1967 2. sz. 384. o.

3 *Gábor Sándorné:* i. m. 90., 92. o.; *Dezsényi:* Adatok . . . HK. 1967. 2. sz. 387. o.

vörös-fehér-zöld zászlók alatt felvonult, és *most már talán a Hungáriát is* elfoglalta. [Kiemelés tőlem — G. L.] (Az ülés tagjai valamennyien felugrálnak helyükről és az emelvény felé rohannak, óriási izgalom és nagy zaj.)"[4]

Az eseményekről ily formában értesült munkástanács híradása nyomán a hajóraj akciója a valóságnál jóval nagyobb súlyt kapott. Tovább növelte a helyzet zavarosságát, hogy az ellenforradalom más részeivel szemben sajátos helyzetük lehetővé tette a hajóknak a több napos járőrözését (majd menekülést) a Dunán — az adott esetben ellenforradalmi jellegű nemzeti zászló alatt.

A történteket kissé talán leegyszerűsítve így látjuk a monitorok ellenforradalmi szerepéről szóló „legenda" kialakulását. Egy „legenda" eloszlatása azonban megköveteli a valóság helyes ábrázolását is.

Ezt kísérelné meg e munka érdemi része.

A tanácshatalom megdöntését célzó ellenforradalmi mozgalmak 1919 márciusától itt-ott megszakadó láncolatként követték egymást Budapesten és az ország különböző vidékein. Politikai, de főként katonai jelentőségüket tekintve közülük a Duna—Tisza közi lázadást, illetve a dunántúli vasutassztrájkot és utóhatásait emelhetjük ki. A budapesti szervezkedések — amelyeket bátran nevezhetünk kalandor katonatiszti csoportok akcióinak — a részvevők körének társadalmi korlátozottsága, a társadalmi bázis hiánya és a Tanácsköztársaság belügyi apparátusának kiváló munkája következtében tartós kapcsolatokat nem létesíthettek és eredményeket nem érhettek el.

A Stenczel—Nikolényi, Dormándy, Novoszeleszky—Dietz-féle összeesküvések után azonban jelentős „előrehaladás" volt a fontos beosztásokban levő katona- és rendőrtiszti elemeknek a május végétől mind konkrétabb formákat öltő szervezkedése.

A június 11-re tervezett, s már kivitelezése előtt felfedett Hőnig-féle puccs romjain kelt életre a június utolsó napjaira időzített felkelés vezérkara, mely a Vörös Vasas Hadosztály parancsnokságán, a hadosztály alárendeltségébe tartozó Vörös Vasas Tüzérezred tisztikarában (s ezeken keresztül az Engels — volt Vilmos főherceg — laktanyában), a Ludovika Akadémián, a IV. hadtest parancsnokságán, a Hadügyi Népbiztosság különböző osztályain és a Vörös Őrség budapesti kerületi parancsnokságán szolgálatot teljesítő volt tisztekből állt.[5]

Ezek a tisztek, illetve az általuk képviselt katonai egységek alkották a tervezett lázadás magját, amelyhez bázisként olyan munkástömegek csatlakozását remélték és várták, akiket majd sikerül szembefordítani a proletárdiktatúrával.

Június 19—20. körül, amikor több megbeszélésen körvonalazódott a lázadás kirobbantásának ideje és módja, a puccs katonai vezéréül kiszemelt ambíciózus Lemberkovics Jenő százados révén sikerült bekapcsolni a szervezkedésbe Zemplén Szilárd korvettkapitányt, a Hadügyi Népbiztosság 14. (hadihajózási) osztályának vezetőjét s néhány — a Vörös Dunai Flotta vezető posztjain levő — tiszttársát.[6] Zemplén és társainak csatlakozása az adott pillanatban a szervezkedés potenciális fegyveres erőinek számottevő megerősödését jelentette, ami különösen azért volt jelentős, mert az addig lát-

[4] MSZMP Párttörténeti Intézet Archívuma (a továbbiakban PIA.) 600. fond. 3. csoport. 500-as tanács jegyzőkönyve. 1919. június 24. 5. o.

[5] PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—6274. — *Hőnig Vilmos, Jávorka Lajos, Schrantz Ödön, Paczor Győző, Bartha László* tanúvallomásai alapján.

[6] *Gábor Sándorné:* i. m. 89. o. — A Hőnig által készített későbbi összeállításban már a június 11-i puccs idején szerepelnek *feltételesen* a tengerészek.

szólag biztosított vasas egységek állásfoglalása korántsem ígérkezett egyértelműnek.[7]

A hajóraj legénységének megnyerésére vonatkozó tervekben igen fontos szerepet játszott a matrózok által választott politikai megbízottak — Benkő Kálmán, a 14. osztály és Ankner Béla a hajóraj részéről — átállása. Az ő tevékenységük tette hihetővé — s egyben leplezte — az ellenforradalmi puccs jelszavait a matrózok között.

Mint az ellenforradalom történetéből közismert, ez a puccskísérlet a „nemzeti és szocialista" átalakulás jelszava alatt próbált győzelmet kivívni. A „nemzeti" jelző vezetőszerepet játszó polgári arisztokrata-katonatiszti csoport, a „szocialista" jelző a remélt bázist jelentő munkásság számára készült. A szervezkedés olyan — véleményem szerint tisztán és reálisan látó — vezetői előtt, mint Hőnig Vilmos tüzérőrnagy, a vasas hadosztály parancsnoka, világos volt, s e véleményüket nem is titkolták hasonszőrű társaik előtt, hogy a munkásság csatlakozása nélkül a hadsereg számításba jövő egységei sem mozdulnak meg a proletárdiktatúra ellen.[8]

A munkásság viszont, mint ezt magának június 24-nek az eseményei bizonyítják — eltekintve a csekély jelentőségű Mauthner gyári akciótól —, *egyértelműen* az ellenforradalom ellen foglalt állást.

Mindezek a megállapítások alapvetően vonatkoznak a hajóraj munkásból lett matrózaira is. Itt azonban az ellenforradalmi tiszti agitáció felismerését erősen megnehezítették a sajátos körülmények, elsősorban az elszigeteltség. Az események persze mutatják, hogy a puccsban való részvétel megakadályozására a hajókon is történtek kísérletek.

Az ellenforradalom dátumát a vezetők csak igen későn, június 20—22. körül határozták el. Ez az időpont — következtetéseink szerint — június 26-a volt. Ekkorra várták ugyanis a tanácskongresszus befejezését. Amikor köztudomásúvá vált, hogy a kongresszus a tervektől eltérően előbb véget ér, az összeesküvők terveik megváltoztatására kényszerültek. Az új időpontról (június 24.) — mint láthatjuk — csak az utolsó pillanatban értesítették a csoportok egy részét. A lázadás pontos „forgatókönyvét" Lemberkovics így csak 24-én reggel közölhette az érdekelt tisztekkel. Ebben utasítást adott arra, hogy délután 15 órakor az Engels-laktanya 20 ágyúlövést adjon le: ötöt a Gellérthegyre, ötöt a Margitsziget, ötöt Újpest felé, ötöt pedig Újpest mögé — magas robbanóponttal. Ez adja a jelet a munkásság felvonulására és más akciók megindulására. A lövésekkel egy időben 4 üteg megszállja a Berlini teret (Marx tér), s biztosítja a munkásság útját. Az új kormány tagjaiul Garamit, Peidlt és Weltnert kell a *tömegek előtt* (kiemelés tőlem — G. L.) megjelölni.[9]

7 Hadtörténelmi Levéltár — a továbbiakban HL. — Tanácsköztársaság. 99. doboz. — Dr. Mészáros Gyula ellen, hamis vád bűntette miatt Hőnig Vilmos által a Budapesti kir. büntetőjárásbíróság előtt 1925—B. 25704 számon indított per iratai. Igazoló jelentés. 1919. szeptember 4.

8 Uo. *Hőnig:* „Én kijelentettem, hogy csatlakozom, de gondolják meg azt, hogy a hadosztály csatlakozik az ellenforradalmi munkástömegekhez, de szembe fog fordulni ha csak tisztek puccsáról van szó." *Jávorka Lajos:* „óva intettem Ocskay századost és Bantner főhadnagyot attól, hogy egyedül a katonaságra alapozzák tervüket, mivel a tisztek kevesen vannak, a katonákban pedig bízni nem lehet" (PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—6274 77. köt. 4460. o.)

9 PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—6274 15. köt. 999—1001. o. *Filipecz Dénes* vallomása. — Több forrás utal arra, hogy ezt Lemberkovics csak a tömeg számára adta meg jelszóként. A június 16—18-a között tartott előkészítő megbeszélésen Lemberkovics, gr. Bethlen Istvánt és gr. Teleki Pált jelölte meg, mint a kormány vezetésére legalkalmasabb személyeket. (Uo. 77. köt. 4462. o.) Jávorka Lajos — mint jelenlevő vallomása. Június 24-én reggel a IV. hadtestparancsnokságon ismételten Lajtos Géza vezérkari főnök lelkére kötötte, hogy a kormányban elsősorban Teleki és Bethlen, valamint a szegedi kormány tagjai jönnek számításba — természetesen nem zárta ki a szociáldemokratákat sem —. (Uo. 77. köt. 4466. o. HL. TK 99. doboz. Hőnig-féle per. *Lajtos Géza* feljegyzése.)

Lemberkovics 24-én tárgyalt Lajtos Géza századossal, a IV. hadtest vezérkari főnökével is, akitől a hadtest „megbízható" egységeinek mozgósítását, s legfőképpen Haubrich hadtestparancsnok (Budapest karhatalmi főparancsnoka) támogatásának biztosítását kérte. Lajtos ezt messzemenően megígérte, anélkül, hogy erről magának Haubrichnak bárminő említést is tett volna. Pusztán abban bízott, hogy a diktatúra kommunista vezetőivel szemben álló s a munkásság által tisztelt hadtestparancsnok — látva a munkásság megmozdulását — hajlandó lesz a tanácskormány eltávolítását célzó akció vezetésére.[10] Az utolsó órákban kiadott kapkodó utasítások (pl. Paczor Győző, rendőrezredest, aki Budapest rendőr-főparancsnokává volt kiszemelve, 24-én délben értesítették az időpontról)[11] éreztették hatásukat az ellenforradalmárokkal szövetségben levő tengerésztiszteknél is.

A flottilla részvételének biztosítására ugyanis június 23-án — a „Csuka" őrnaszád fedélzetén — az esztergomi állomásparancsnokságra érkezett Ankner Béla, Benkő Kálmán politikai megbízott, Csicseri László sorhajóhadnagy, a Hadihajós Főparancsnokság vezérkari főnöke, Gramantik Mihály tartalékos fregatthadnagy, Reitsch Gusztáv népbiztossági főhadbiztos és Pabsz János gazdasági tisztviselő.[12] Megérkezésük után (kb. du. 3 órakor) Ankner az állomásparancsnoki tanyahajóra összehívatta az Esztergomban állomásozó hajók tisztjeit és politikai megbízottait. Így a fentieken kívül ott volt Illés Lajos fregatthadnagy, a flottilla vezérkari főnöke, Benedek Dezső hadtápfőnök, Skripec Dezső korvettkapitány, a dunai hajóraj parancsnoka, Brunhuber Lőrinc vasmunkás, a hajóraj politikai megbízottja, Babos a „Csuka" parancsnoka, Blumenthal Norbert sorhajóhadnagy, a „Szamos" parancsnoka, Andel Béla a „Szamos" gépparancsnoka és Mahr Rezső sorhajóhadnagy, a „Komárom" parancsnoka.

A megbeszélésen először Ankner mondott beszédet, amelyben előadta, hogy a rendszer kormányválság előtt áll, mivel a parasztság szabotál, a vas- és fémmunkások a diktatúra ellen foglaltak állást és szociáldemokrata kormányt követelnek, a III. hadtest a nemzeti színű zászlót követeli stb. Benkő ehhez hozzátette, hogy a jelenlegi kormány nem szalonképes az antant szemében, s ezért lemondása elkerülhetetlen. Alapjában — mondotta Benkő — csak személyi változásokról van szó, mivel minden kommunista alapon marad, s a diktatúra vezetése Haubrich, Stromfeld, Böhm kezében összpontosul. Ankner közölte, hogy a kormány lemondása *június 26-án* várható. Nehogy a pogromra uszítók ekkor zavart idézzenek elő, szükséges, hogy a flottillát Budapestre vonják. Néhány jelenlevő — pl. Andel és Benedek — aggodalmát fejezte ki a szervezkedés ellenforradalmi színezete miatt, de Ankner és Benkő megnyugtatta őket, hivatkozva Haubrich és Stromfeld részvételére. A jelenlevők egyetértettek a közöltekkel.[13] Ezután a „Csuka" elhagyva Esztergomot, továbbhaladt az északi fronton Dunamocsnál állomásozó „Lajta", „Fogas" és „Komárom" hajókhoz. Itt sorra járták a hajókat, és ismertették a már Esztergomban is elmondottakat, majd este — 22 óra körül — visszatértek Esztergomba, ahol az éjszakát szándékoztak eltölteni. Időközben Blumenthal, a „Szamos" parancsnoka, a legénység hangulatát igyekezve kipuhatolni, közölte a híreket Lechl Artur volt tengerésztiszttel, aki legénységi állományban teljesített szolgálatot. Lechl azonnal összehívta a hajó kommunistáit, és ellenforradalminak minősítve a tisztek

10 HL. TK. 99. doboz. Hőnig-féle per. *Lajtos Géza* feljegyzése.
11 PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—6274 15. köt. 1030. o.
12 PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6847 105. o. — Ezek az iratok a lázadásban részt vett tisztek elleni egykorú nyomozás anyagát (1919. június 25 — július 3.) foglalják magukba.
13 Uo. 85—87. o. és 111. o.

tevékenységét, elhatározták azok letartóztatását. Maguk mellé állítva a „Szamos" többi matrózát is, az éjszaka folyamán lefegyverezték és letartóztatták az összes tisztet. Úgy látszott, hogy a proletárdiktatúrához hű matrózok kerekednek felül, de június 24-én reggel — a szintén letartóztatott politikai megbízottak kérésére — megengedték, hogy Blumenthal és Ankner beszélhessenek az összehívott legénység előtt.[14] Ők az egész akciót a kormány részéről a legénység hangulatára vonatkozó puhatolásának minősítették. Ismételten hivatkoztak arra, hogy Haubrich és Stromfeld mindenről tud, s támogatja tevékenységüket.[15]

A beszéd és a megbízottak tekintélyének hatására az összegyültek úgy döntöttek, hogy szabadon bocsátják a tiszteket, de a „Szamos" azonnal Budapestre hajózik pontos tájékozódás végett. Mint Zemplén Szilárd megállapítja az ellenforradalom idején írt jelentésében, ez volt a szervezkedés kritikus pillanata, hiszen ha a „Szamos" eljut Pestre, a flottilla legénységének további félrevezetése lehetetlenné válik.[16]

A katonai érdekekre való hivatkozással (a „Szamos"-nak a frontra kellett menni) sikerült lebeszélni erről a matrózokat, így csak egy 4 tagú küldöttséget menesztettek Pestre a lefelé tartó „Csuka" őrnaszáddal. Budapest felé közeledve azonban a már nyíltan ellenforradalmi színt valló tisztek letartóztatták a küldötteket, s a hajófenéken bebörtönözték őket.[17]

A Budapestre érkező „Csuka" őrnaszád befutott az Óbudai Hajógyár kikötőjébe, ahol a „Maros" őrnaszád és a „Pozsony" ágyúnaszád várta.[18] Az óbudai tengerészlaktanya legénysége és a hajógyár munkásai, vezetőik — elsősorban a gyárból elkerült Ankner és a hajógyár termelési biztosa Souhanek Henrik — agitációja nyomán közömbösek maradtak az ellenforradalmárok tevékenysége iránt.[19]

A szervezkedés által érintett tisztek 24-én délben szándékozták megbeszélni az utolsó teendőket a *június 26-i* ellenforradalmi puccshoz. E célból Zemplén Szilárd és Böhm Kosimus korvettkapitány, a Hadihajós Főparancsnokság vezetője az óbudai laktanyába ment. Zemplén közvetlenül Óbudára indulása előtt kapta a hírt összekötője útján a lázadás délutánra tervezett kirobbantásáról. Az összekötő közölte, hogy Haubrich az ő oldalukon áll, s így komoly ellenállással nem kell számolni. Zemplén és Böhm a hír vétele után parancsot adtak az óbudai kikötőben állomásozó három hajó készenlétbe helyezésére, és megkísérelték a fronton levő egységeket is csatlakozásra szólítani.[20] Ennek érdekében Csicseri vezérkari főnök telefonon személyesen adott parancsot — a „Szamos" kivételével — a fronton levő hajók Budapestre jövetelére. Valószínű, hogy a „Szamost" — a legénység határozott állásfoglalása következtében — már nem merték bevonni a tervezett ellenforradalmi lázadásba.

A parancsot Illés vezérkari főnök vette, aki azonnal elrendelte a hajók indulását.[21] A végrehajtásra vonatkozó tervek szerint ugyanis a hajóraj feladata a budapesti Duna-szakasz teljes ellenőrzése, a vasúti összekötő hidak forgalmának megbénítása és a szárazföldi akciók lehetséges közvetlen támogatása volt.[22] Ennek biztosítására valamennyi hajóra szükség volt, annál

14 Uo. 105—107. o.
15 Uo.
16 HL. TK. 99. doboz *Zemplén Szilárd* korvettkapitány jelentése az 1919. június 24-i ellenforradalmi kísérletről. 1919. szeptember 6.
17 PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6874. 106. o.
18 HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése.
19 PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6847. 68. o.
20 HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése
21 A magyar Vörös Hadsereg 1919. Budapest, 1959. 259. 236. sz. (Az V. hadtest parancsnokának jelentése.)
22 HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése.

is inkább, mert a „Maros" őrnaszádot a javítóműhelyből helyezték készenlétbe, s gépei nagyobb megerőltetést nem bírtak volna.

A hajóraj bekapcsolását, de általában az egész lázadás azonnali kirobbantását célzó kapkodó intézkedések magukban hordták a puccs egyébként is előrelátható bukásának csíráját. Maga Zemplén is megjegyzi jelentésében, hogy a hajóraj operációihoz szükséges feltételeket nem sikerült időben biztosítani, mivel „rajtuk kívülálló események a fegyveres kísérlet idő előtti kitörését vonták maguk után."[23] Megerősítik közlését más adatok is, amelyek szerint az összeesküvők utolsó megbeszélésén a Létay tábornok vezette ellenforradalmár csoport képviselője határozottan a június 24-i időpont ellen foglalt állást, s amikor kisebbségben maradt, megtagadta csoportja támogatását Lemberkovicstól.[24]

Június 24-e délutánján tehát a hadhajóraj egyes egységei — megtévesztve ellenforradalmár tisztjeik agitációjától s legfőképpen Haubrich és Stromfeld nevétől — készen álltak a fegyveres ellenforradalomban való részvételre.

Délután 16—16,30 óra között — megkésve — az Engels-laktanya ütegei leadták az elrendelt lövéseket Újpest és a Margitsziget irányába.[25] A lövések elhangzásakor a hajók, amelyek már előzőleg kifutottak a kikötőből, akcióba léptek s megindultak a város felé. Árbocaikra a nemzeti zászlót vonták fel, de a hajók orrán, a legénység hangulatára való tekintettel, fennhagyták a vöröset is.[26] Így érkeztek a Lánchíd—Ferenc József híd által határolt területre. Útjuk során kisebb hajókkal találkozva azokat csatlakozásra szólították fel. Megkísérelték azt is, hogy a parton fel-feltűnedező emberek figyelmét kiáltozással hívják fel magukra, de ez eredménytelen maradt. A lakosság itt is, csakúgy mint a város más részein, értetlenül szemlélte az ellenforradalmár csoportok mozgását. A monitorok ekkor elhajóztak a Szovjetház előtt, és csak néhány pillanat múlva fordult vissza a „Pozsony" ágyúnaszád, hogy 3 lövést adjon le a tanácskormány székházára, részben jeladásul, részben, hogy „a hidakat mögöttünk felégessék."[27] A lövések azonban már csak pusztán demonstrációt jelentettek, hiszen a városban kirobbant ellenforradalom, alig egy órával az Engels-laktanyában elhangzott lövések után elbukott.

A készülő ellenforradalomról — így a monitorok részvételéről is — időben értesült belügyi nyomozó szervek emberei már kora délután megszállták a laktanyákat (főként az Engels-laktanyát) s a kitűzött időpontban a tisztjeivel szembeforduló vörös legénység támogatásával egymás után tartóztatták le a puccs vezetőit.[28] 5 óra előtt kézrekerültek: Lemberkovics Jenő, Filipecz Dénes főhadnagy, Szőcs János színész, tart. főhadnagy, Ocskay Rudolf, Galba százados s mások, akiket a Vörös Őrség Zrínyi utcai épületébe szállítottak.[29]

A Ludovika Akadémia tisztjei — kivéve a telefonközpontot megszállva

[23] Uo.

[24] HL. TK. 99. doboz. Hőnig-féle por. *Hőnig* feljegyzése. — Ez a megbeszélés valószínűleg június 23-án zajlott le.

[25] PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—6274 15. köt. *Waldingbrett Antal* tüzérfőhadnagy vallomása.

[26] HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése.

[27] HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése. — Téves az az adat, hogy a monitorokról lőtték az újpesti Clarisseumot. Ez a hajók tűzerejével — tekintettel a nagy távolságra — lehetetlen lett volna. Újpestre valószínűleg az Engels-laktanya lövedékei hullottak. (*Liptai* E.: i. m. 388. o.).

[28] A Korvin Ottó vezette belügyi politikai osztály minden jel szerint Lábas Ede nyomozón keresztül Pajor Lajos, a Hadügyi Népbiztossághoz beosztott tiszttől értesült a készülő ellenforradalomról.

[29] A monitorok támadásának idején Weisz politikai megbízott itt lőtte le Lemberkovicsot.

tartó csoportot — a késő esti órákban (miután hiába várták a munkásság és a polgári elemek csatlakozását) megadták magukat. A szárazföldi tiszti csoportok felszámolása után a tanácskormány fegyveres erői teljes erejükkel a telefonközpont visszafoglalására és a lázadó hajók megsemmisítésére összpontosítottak.

Megkezdődött az ellenforradalom második szakasza, a leleplezett ellenforradalmi erők felszámolása.

A Szovjetház lövetésére (egy lövés talált a háromból) a kormány tagjai elhagyták székhelyüket, s a IV. hadtestparancsnokság Dorottya utcai épületébe mentek át, ahol Haubrich mellett a hadseregfőparancsnok-helyettesi jogkörrel felruházott Kun Béla vette át az irányítást. A Szovjetházban maradt őrség azalatt Korvin Ottó és az odasiető Szántó Béla irányításával tüzelőállást foglalt a szálló dunai oldalán s felkészült a visszatérő monitorok elleni harcra. A Lánchíd pesti hídfőjét a Vörös Őrség kommunistákból álló, Grega Vilmos vezette karhatalmi zászlóalja szállta meg. A Duna-part többi részén néhány órán belül a nemzetközi ezred egy zászlóalja, az I. kerületi munkástanács karhatalmi egységei, a Belügyi Népbiztosság nyomozó különítménye (az Országháznál) foglalt állást. A felsorolt egységek mellett a Vörös Hadsereg más alakulatai a hidakat és hídfőket vették birtokukba.[30] Ezek a csoportok már jelentékeny tűzerő (elsősorban gépfegyverek) birtokában vehették fel a harcot a támadó hajókkal.

A Szovjetház lövetése után a délre tartó monitorok közül a „Maros" a vasúti híd alatt lehorgonyzott, s miután a Vörös Őrséggel közölte, hogy a hídon való közlekedést megtiltja, egy lövést adott le a hídra. A „Csuka" ezalatt a csepeli vízirepülő egységet szólította fel csatlakozásra. Az akciók után, kb. este 6—7 óra között, a „Pozsony" ágyúnaszád — útban észak felé — gépfegyverrel még lövéseket adott le a főkapitányság épületére, mire válaszként mindkét partról erős géppuskatűz alá fogták, majd az északi vasúti hidat megszállva tartó újpesti munkáscsapatok dobáltak kézigránátokat a hajóra.[31]

A „Pozsony" szerencsésen elkerülve a komolyabb sérüléseket, végül is a Szentendrei-sziget déli csúcsánál vetett horgonyt, várva az északi frontról remélt hajókra.

Megszakítva az események menetét, rövid időre vissza kell térnünk a flottilla fronton levő egységeihez, illetve a június 24-én délután ott lezajlott eseményekre.

Röviddel déli 12 óra előtt a „Szamos" monitor útnak indult az őrszolgálatot teljesítő „Lajta", „Fogas", „Komárom" leváltására. Ez a délutáni órákban meg is történt, s a három hajó az időközben befutott főparancsnoki parancsra, mely nem jelölte meg az okokat, elindult Budapestre. A kora esti órákban a „Fogas"—„Lajta"—„Komárom" sorrendben befutottak Esztergomba, miután a Komáromról Almásfüzitő magasságában partra tették a kommunista érzelmű matrózokat. A „Fogas" rövid idő múlva tovább indult Budapest felé, s éjjel 1 óra körül csatlakozott a „Pozsony"-hoz, amellyel (a sötétséget kihasználva) áthaladt Pesten, s csatlakozott a másik két hajóhoz.

A „Pozsony" parancsnokai eközben több ízben sürgették a „Komárom" és „Lajta" indulását, de azok csak 25-én hajnalban hagyták el Esztergomot. Addigra a Hadsereg-főparancsnokságra beosztott hajózási összekötő távira-

[30] PIA. 731. fond. 24, öe. III. 923—924. o. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—5191 I. köt. 24. o., Uo. 1920—6274 56. köt. 3550. o., HL. IV. hadtestparancsnokság iratai. 66. doboz. A Bebellaktanya parancsnokának feljegyzése. 1919. június 24.

[31] PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—7901. 1. köt. 27. o. H—m—132. *Mócsi András* visszaemlékezése.

tából és a forradalmi matróztanács körözvényéből már valamennyi hajó előtt ismert volt — az addig is sejtett — budapesti helyzet. Így mind a „Komárom", mind a „Lajta" tudatosan készült fel — a lényegében már bukott — ellenforradalomhoz való csatlakozásra.

Egyedül a „Szamos" legénysége tartott ki szilárdan a proletárdiktatúra mellett, megakadályozva, hogy parancsnoka öntevékenyen elinduljon Budapestre.[32]

Június 25-én délelőtt a „Komárom" ágyúnaszád és a „Lajta" monitor az északi összekötő hídnál, majd a Ferenc József híd táján vívott kemény harc után, melyben a „Lajta" parancsnoka Wuche fregatthadnagy súlyosan megsebesült, egyesült a lázadókkal.[32/a]

Az egyesülést megelőzően, június 24-ről 25-re virradó éjjelen, kapcsolat jött létre az ellenforradalmárok és a hadtestparancsnokságon tartózkodó Haubrich József között. A kezdeményező felet a kutatás során nem sikerült pontosan megállapítanunk, miután utóbb senki sem akarta ezt a szerepet magára vállalni. A források szerint 25-én éjjel 1 és 2 óra között megjelent a csepeli vízi-repülőszázad parancsnokánál — Mindszenthy Árpád főhadnagynál — Burányi István az Óbudai Hajógyár munkástanácsának elnöke, s motorcsónakot kért, hogy a közelben horgonyzó hajókra mehessen. Mindszenthy és a tengerésztisztek vallomásai, feljegyzései szerint Burányi, Haubrich megbízásával érkezett hozzájuk. Haubrich ezzel szemben, a népbiztos perben tett vallomásában határozottan kitartott amellett, hogy az ellenforradalmárok kívántak vele tárgyalni. Ezt látszik megerősíteni az a levélke, melyet a perben felolvastak, s melyet Burányi útján Haubrich ezen az éjszakán juttatott el a hajók parancsnokaihoz: „Itt volt nálam Burányi István tengerész elvtárs, aki az Önök kívánságát velem közölte (ti. hogy Haubrich menjen a hajókra tárgyalni). Sajnos, ennek a kívánságnak nem tehetek eleget, mivel nekem kötelességem helyemen maradni és Budapest rendje felett őrködni. A magyarországi proletariátus nevében kérem, jelöljenek ki az önök soraiból egy küldöttséget, mely azonnal eljön a hivatalomba, és velem itt a tárgyalást lefolytatja . . ."[33]

Véleményünk szerint itt Ankner—Burányi valószínű összeköttetése révén az ellenforradalmárok tapogatózásairól lehet szó, melyet később kellemetlen volt bevallani. Valószínű, hogy Burányi azután ment Haubrich küldötteként a hajóra, hogy a tengerészek küldötteként már először nála járt. Így a Haubrich nevével ámított legénység előtt úgy tűnhetett, hogy a dolgok a legnagyobb rendben haladnak. Elképzelhető az is, hogy a flottillások — hasonlóan a József Telefonközpontot megszállt ludovikásokhoz — Haubrichtól várták az irányítást, további parancsokat.

Arról, hogy a tengerészek Stromfeld Auréllal kapcsolatban álltak volna, egyetlen forrás sem tesz említést.[34]

A Burányi és a Zemplén—Böhm—Ankner—Benkő-csoport tárgyalásai eredmény nélkül értek véget. Zemplének — ok nélkül — győztesnek érezve magukat feltételeket akartak diktálni: követelték a kormány lemondását, választásokat, az új szociáldemokrata-polgári kormány mellé — a választásokig — egy katonai diktátort („melyet tekintettel az akkor meglevő hadse-

[32] A „Szamos" által felfogott táviratok: PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6847 143—149. o. — A hadihajózási összekötő távirata így hangzott: „Maros", „Pozsony", „Csuka" kifutott dél felé Anknerral; A hajóra felvonták a nemzeti lobogót. „Pozsony" a Hungaria-szállóra tüzelt. A Hadihajós Főparancsnoksággal az összeköttetés megszakadt. „Szamos", „Komárom" esemény nélkül. Budapest csendes — (németül).

[32/a] A magyar Vörös Hadsereg 1919. Budapest, 1959. 238. sz.

[33] A hajók és Haubrich tárgyalásaira: PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—6274 55. köt. 3501—5. o., 15. köt. 1004. és 1020. o., 22. köt. 1314. o.; HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése:

[34] Vö.: *Hetés Tibor:* Stromfeld Aurél. Budapest, 1967. 252. o.

regre, Stromfeld Aurél ezredesnek vagy más megfelelő egyéniségnek gondoltuk felajánlani.")[35] Az öntelt, s a helyzet ismeretében nevetséges követeléseket senki sem vette komolyan a tanácshatalom vezetői közül. Így Burányi már nem tért vissza a hajókhoz, s a lázadás felszámolása hamarosan folytatódott.

Az ellenforradalom leverésére irányuló, szélesebb körű katonai akció első intézkedéseivel összhangban, június 24-én este a légierő is bekapcsolódott a harcba. Az albertfalvai repülőszázadhoz Bernhardt István politikai megbízott továbbította Kun Béla írásbeli parancsát a hajóraj azonnali bombázásáról.[36] Hasonló tartalmú utasítást kapott a csepeli vízi-repülőszázad is. Az ellenforradalmárokkal rokonszenvező repülőtisztek szabotázsa azonban megakadályozta a repülőgépek harcba szállását.[37] Albertfalváról 25-én reggel kommunista pilóták a magasba emelkedtek ugyan 2 géppel, de az összekötőhídnál állomásozó „Pozsony"-ra ledobott bombák célt tévesztettek.[38]

Az immár egyesült ellenforradalmi flottilla, miután keserűen tapasztalta, hogy a szárazföldi támadásokkal egy időben már a levegőből is hullanak a bombák, amelyek ellen ráadásul védtelenek, célszerűbbnek látta erőinek kivonását Pestről, és a Paks—Dunapentele térségében horgonyzó más hajóegységek csatlakoztatása, valamint szén és élelmiszer készleteik kiegészítése céljából déli irányba vonulni. Ekkor a lázadók vezetői a hamarosan bekövetkező visszatérés reményében indultak útnak. Reményeiket elsősorban a Duna—Tisza közi — persze ekkorra már levert — ellenforradalmi felkelésre alapozták.

A hajóraj dunapentelei tevékenységét ezek az elképzelések hatották át. Június 25-én a reggeli órákban 2 hajó tűnt fel a dunapentelei kikötő előtt, ahol a „Munka" felfegyverzett gőzös, a „Baja" és „Bácska" aknaszedő hajók és 2 aknauszály horgonyzott. Bár a matrózok előtt is ismeretes volt a pesti ellenforradalom híre, a 25-re virradó éjszaka itt eseménytelenül telt el. Az északról jövő monitorok fedélzetén érkezett Pestről Pentelére Eiben Viktor, a „Munka" gépparancsnoka is, aki azonnal összehívatta a hajók parancsnokait (Aichelburg Arnold korvettkapitány, aknaosztag parancsnok, Kirchmaier, a „Munka" parancsnoka és Stadler Kornél hadapród, a helyettese, Reviczky Nándor, a „Bácska" parancsnoka, Széll, az uszódi fényszóró egység és Wattenwiell fregatthadnagy, az uszódi védvonal parancsnoka.) Eiben ismertette a helyzetet, majd mondván hogy győzött az ellenforradalom, a nemzeti lobogók átadásával csatlakozásra szólította a tiszteket. Fenyegetésként hozzátette, hogy a csatlakozást megtagadókat a felvonult ellenforradalmi hajók tűz alá veszik. Röviddel ezután először a „Bácska", majd a „Munka" is felvonta a nemzeti zászlót, de a legénység merev hallgatásba burkolózott. Eiben a parton összegyűlt helybelieknek kommunistaellenes beszédet tartott, s a lakosságot a direktórium elkergetésére buzdította.

Fegyveres karhatalomként, a vörösőrök lefegyverzésére és élelmiszer beszerzésére Stadler Kornél vezetése alatt 6 tagú járőr vonult be Pentelére.

A „Csuka" fedélzetén tartózkodó tisztek és politikai megbízottak időközben felismerve a helyzet súlyosságát (elsősorban a legénység hangulatát, fűtőanyag, élelmiszer hiányát), biztosítani kívánták a szabad visszavonulás útját. Ezért a „Bácska" hajót 25-én délben Uszódra irányították az aknazárhoz. Feladatul tűzték ki a Pakson állomásozó „Viza" és „Compó"

35 HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése.
36 PIA. Budapest büntetőtörvényszék 1920—3990. 22. és 56. o.
37 Uo. 21—22. o.
38 Uo. 21—23. o.

őrnaszádok állományának megnyerését is, miután azt telefonon eredménytelenül kísérelték meg. Indulás előtt az összehívott legénység előtt Benkő Kálmán mondott a valótlanságoktól hemzsegő beszédet: antiszemita megjegyzésekkel kísérve jelentette be, hogy Pesten szociáldemokrata-polgári kormány alakult, tárgyalások folynak Haubrichhal és Károlyival az új rendszerről.

A „Bácska" — útban Paks felé — megállt a baracsi aknazárnál, behajózott egy géppuskát, s közölte az ideérkezett „Vizá"-val a csatlakozásra hívó utasítást. A „Viza" ezt megtagadta, csakúgy mint néhány óra múlva Pakson a „Compó" is. Pakson a „Bácska" — elállva addigi szándékától — kikötött, levonta a nemzeti zászlót, a vöröset húzva a helyére. A „Bácska" matrózai a vörös zászló védelmére külön őrséget is állítottak.[39]

25-én délután a pentelei hadihajós távírászok vették Kiss Nándor újonnan kinevezett hadihajós főparancsnok távirati felszólítását, amelyben megadásra szólította a lázadókat. A távirászok a „Munka" felfegyverzett gőzösre továbbították a felhívást, amelynek legénysége erre megtagadta a kikötőből való távozást és kísérletet tett a nemzeti lobogó levonására. Aichelburg aknaosztag-parancsnok azonban időben értesítette a többi hajót, s így a „Munká"-t a horgony felvonására, valamint a kikötőből való távozásra kényszerítették. A nyílt vízen azonnal közrefogták és megfosztották készletei nagyobb részétől, hogy ezzel az ellenállást lehetetlenné tegyék.[40]

A távírászok, akik Baracsra és Uszódra továbbították a főparancsnokságnak az aknazár elzárásáról szóló utasítását, megkísérelték, hogy a monitorok legénységét öntudatra ébresztve, szembefordítsák áruló tisztjeivel. Ezt azonban a tisztek megneszelték, Juhász József, Jasiewicz Ede, Witteg Miklós távírászokat letartóztatták és összeverték, a távírdát pedig megrongálták.[41]

Aznap este a „Pozsony" és a „Komárom" ágyúnaszádok ismételten felszólították csatlakozásra a „Vizá"-t és „Compó"-t, valamint a lázadók közül kivált „Bácska" aknarakót. Az érintett hajók ezt ismételten megtagadták, mire másnapra lövetésüket helyezték kilátásba.

A két őrnaszád közül a „Pozsony" visszaútban Dunapentele felé — Baracs magasságában — géphiba miatt horgonyt vetett, s másnap innen csatlakozott a déli határ irányába induló társaihoz. Az ellenforradalmár vezérkar ugyanis — a hajókat 26-án reggel és délelőtt ért repülőtámadások után a matrózok elégedetlen hangulatára való tekintettel — úgy határozott, hogy áttörve az uszódi aknazáron, megadja magát a dunai angol flottillának.[42] Az áttörést a „Bácska" elpártolása után a csatlakozott néhány aknász segítségével akarták végrehajtani. Bíztak abban, hogy a védvonal alakulatai, tüzérség hiányában, nem tudják a szökést megakadályozni. Remélték, hogy a Duna—Tisza közi ellenforradalmi csapatok támogatást nyújtanak akciójukhoz.

A délnek tartó hajók június 26-án a délelőtti órákban érkeztek Paksra, ahol a part mellett vörös lobogó alatt a „Viza" és „Compó" naszádok, a „Bácska", valamint a „Balaton" gőzös horgonyzott. Ezekről a hajókról átkiabáltak a „Munká"-ra, közölve, hogy az ellenforradalom elbukott s a Tanácsköztársaság szilárdan áll. A „Munka" matrózai ekkor egyhangúlag követelték a parancsnoktól, Aichelburg korvettkapitánytól az azonnali kikö-

39 A dunapentelei eseményekre: PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6847. 61—64. o. *Reviczky Nándornak*, a „Bácska" parancsnokának vallomása. 1919. június 29.

40 Uo. 87—88. o. *Aichelburg Arnold* vallomása. 1919 július 5.

41 Uo. 74—76. o. *Juhász József, Jasziewicz Ede* vallomásai 1919. július 1.; PIA H—V—37 *Vas-Witteg Miklós* visszaemlékezése. — Kétségtelen, hogy ekkor Baracson is volt aknazár.

42 A repülőtámadásról: HL. IV. hdt. parancsnokság iratai 66. doboz. Eseményjelentés 1919. június 27. A legénység hangulatára, HL. TK. 99. doboz. *Zempléni* jelentése.

tést és a vörös lobogó felvonását. Aichelburg engedve a követelésnek, parancsot adott erre, s amikor a hajó a parthoz állt, azonnal kiszállt.

A „Munka" kiválása után a sort záró „Komárom" és „Pozsony" naszádok felszólították a hajó legénységét a tisztek kiadására, de válaszul a „Munká"-ról megszólaltak az ágyúk és a „Komárom" parancsnoki tornyát érő lövések megölték Mahr Rezső hajóparancsnokot, illetve életveszélyesen megsebesítették Csicseri László vezérkari főnököt. A „Komárom" és „Pozsony" lövései viszont a „Munká"-n okoztak súlyos sérüléseket, aminek következtében a gőzös rövid idő múlva elsüllyedt.[43]

Ezek után érkeztek a lázadó monitorok az utolsó akadály, az uszódi aknazár elé.

A védvonal erői az ellenforradalmárok június 23—24-i tevékenysége következtében erősen meggyengültek, főként tűzerő tekintetében. A hadseregparancsnokság ezért június 24-én parancsot adott a Fehér Imre ezredes vezette első budapesti karhatalmi vörösezred egyes egységeinek az uszódi Duna-part megszállására, a monitorok visszavonulásának megakadályozására. A parancs alapján 24-én késő este a K. Kovács Albert vezette zászlóalj két százada Fajszról Uszódra vonult. Másnap reggel követte őket a zászlóalj többi része. A gátőrség parancsnokának utasítására a Duna-parton beásták magukat, várva a monitorokat.

Szentgyörgyi főhadnagy, a zászlóalj egyik tisztje, a gátőrségen levő fel nem használt aknákkal akarta elzárni az aknazár kapuját, de erre idő már nem állt rendelkezésre. Felmerült, hogy az aknazártól 600—800 méterre levő vízimalmot engedjék el horgonyáról, nehogy az ellenforradalmárok az aknákat felrobbantsák vele. Ez nem sikerült, s így a malmot felrobbantották.

K. Kovács zászlóaljparancsnok, mint szemtanú, a III. csendőrkerületi parancsnokság nyomozó különítménye előtt 1919. november 25-én tett vallomásában részletesen beszámolt a monitoroknak az uszódi aknazáron való áthaladásáról. Június 26-án délben a hajók megjelentek az aknazár előtt, s miután megbeszélést folytattak a motorcsónakon hozzájuk érkező Fehér Imre ezredessel, „egyesével elindultak a vízimalom mellett s a Duna bal partjához közeledtek, mert ott az aknazár egy darabon meg volt nyitva, a résen át egyenként áthajóztak és az aknazártól délre 600—800 méternyire ismét megállottak."[44]

K. Kovács vallomása megítélésem szerint kétségtelenné teszi Zemplén Szilárdnak az áttörésről szóló jelentésében írottakat. Nem kizárt, hogy a Dezsényi Miklós által elsőrendű tényezőként hangsúlyozott magas vízállás is hozzájárult a sikeres áthajózáshoz, de ugyanakkor megcáfolja azokat a fenntartásokat, amelyeket a „bal parti áttörés" lehetőségével szemben hangoztat, hiszen az egykorú érdektelen beszámoló adott esetben alapvető forrás.[45]

Más anyagokból érthetővé válik az is, hogy a monitorok áthaladásának megakadályozására kivezényelt, s állást foglalt nagyobb számú vöröskatonaság vonala előtt hogyan tudtak mégis elhajózni. A döntő ok elsősorban az volt, hogy a vörösőr egységek nem rendelkeztek ágyúval, s csak az áttörés után gondoskodtak ágyúról — számítva a hajók esetleges visszatérésére. Másrészt felmerül az egységek parancsnokának, Fehér ezredesnek a felelőssége, aki személyesen tárgyalt a lázadó tisztekkel, s minden jel sze-

[43] *Dezsényi M.*: ... Adatok. HK. 1967. 2. sz. 387—8. o.; PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6847. 88—9. o.

[44] PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1921—2648.

[45] *Dezsényi M.*: Adatok... HK. 1967. 2. sz. 388. o. — Megerősíti K. Kovács vallomását *Strbik Károly* vöröskatona visszaemlékezése, melyben az esemény hasonló leírását találjuk. (PIA. H—s—32.)

rint szándékosan nem adott tűzparancsot, lehetővé téve ezzel a menekülést. A géppuskákkal felfegyverzett csapatok ágyú nélkül is jelentős károkat tudtak volna okozni a hajók anyagi és személyi állományában.[46]

Az ellenforradalmárok maguk is érthetetlenül nézték ezt, mint Zemplén Szilárd megjegyzi: „Nem értem viselkedésüket, de tény, hogy a legcsekélyebb ellenséges mozdulatot nem tették."[47]

A hajók áthaladásáról az utolsó hír június 26-án délben érkezett a Hadihajós Főparancsnokságra, melyben közölték, hogy a „Komárom", „Pozsony", „Lajta", „Csuka", „Fogas", „Maros" átszökött az ellenséghez.[48] A monitorok lázadása ezzel végérvényesen véget ért.[48/a]

Az események záróakkordjaként a Hadügyi Népbiztosság és a Belügyi Népbiztosság politikai nyomozói próbálták felderíteni a puccs hátterét és mozgatórúgóit. Az át nem szökött volt tisztek (Blumenthal, Aichelburg, Illés stb.) — bár a matrózok többsége ellenük vallott — szerencsésen, következmények nélkül vészelték át a vizsgálatot. Így mivel az értelmi szerzők megszöktek, végül is minden különösebb felelősségrevonás nélkül ad acta tették az ügyet.

A „Szamos" példásan helytállt matrózai — miután eredménytelenül követelték a bűnösök megbüntetését — külön kérték, hogy az egész legénységet az elkészült „Inn" monitorra, mint a hajóraj legerősebb egységére helyezzék át, hogy ott még nagyobb erővel harcolhassanak a proletárdiktatúra ellenségei ellen. A „Szamos" legénységének memoranduma a Tanácsköztársasághoz hű forradalmár tengerészek tettvágyának, helytállásának legszebb dokumentuma.[49]

Ezzel zárul a magyar dunai hajóraj tevékenysége az 1919. június 24-i ellenforradalmi mozgalomban. Összefoglalásként annyit lehet megállapítani, hogy a volt császári és királyi tengerésztisztektől, altisztektől hamis jelszavakkal félrevezetett legénység is megpróbált előbb vagy utóbb szembefordulni vezetőivel. Ennek harcos példáját adták a „Munka" és „Szamos" matrózai, a dunapentelei távírászok.

A felkelés előkészítésének szálait már az egykorú vizsgálatok sem tudták kibogozni. A tisztek mellett kétségtelenül igen fontos szerepe volt az áruló jobboldali szociáldemokrata Ankner Bélának, s az óbudai tengerészlaktanya, valamint hajógyár jobboldali beállítottságú munkásvezetőinek. Ha nem is állíthatjuk azt, hogy Ankner — mint szociáldemokrata párttag — valamiféle vezetőszerepet játszott volna a puccs szervezésében, részvétele — amint a legénység által választott és tisztelt politikai megbízotté — „conditio sine qua non" volt.[50]

[46] PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—21—392 *Fábián Ferenc* vöröskatona vallomása, Uo. 1919—IV—21—396.

[47] HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése.

[48] *Gábor Sándorné:* i. m.

[48/a] Bár nem tartozik szorosan a tárgyalt témához, néhány szóban érdemesnek tartjuk megemlíteni a „Bácska" aknarakó hajó elsüllyedésére vonatkozó adatokat. Reviczky Nándor a hajó parancsnoka június 29-i kihallgatásakor elmondta, hogy a „Bácska" az ellenforradalmi puccs után egy új aknamező lerakásába fogott, de a legénység kimerültsége következtében zátonyra futottak. Miután innen levontatták őket, őt leváltották s pihenni küldték. Kassai Pál hajógépész (Komárom) június 30-án pontosan közölte a „Bácska" elsüllyedésére vonatkozó adatokat. E szerint a „Bácská"-n „16 megbízható, régi kommunista elvtárs" ment ki június 29-én aknát rakni. Több akna felrobbant s a parancsnok kivételével mindenki meghalt. (PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6847.) *Vas- Vitteg Miklós* visszaemlékezésében 12 főnyi személyzetről s ebből 8 halottról beszél. (PIA H—v—37.) Mindezen adatok az időpont kivételével Dezsényi Miklós megállapításait erősítik meg. *(Dezsényi:* Adatok . . . HK. 1967. 2. sz. 390—391. o.)

[49] PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6847 100—101. o.

[50] HL TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése. — Ankner egyes adatok szerint, már a Dormándyféle ellenforradalmi szervezkedéssel is kapcsolatban állt. (PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—6274 55. köt. 3842. o.) Vö. Ankner szerepe: *Liptai E.:* i. m. 397. o.

ЛАЙОШ ГЕЧЕНЬИ:

ДУНАЙСКАЯ ФЛОТИЛИЯ В КОНТРРЕВОЛЮЦИОННОМ МЯТЕЖЕ 24 ИЮНЯ 1919 г.

Резюме

Одним из самых значительных контрреволюционных выступлений — за время существования Венгерской Советской Республики — являлось вооружённые восстание в Будапеште 24 июня 1919 г. Автор статьи приводит новые данные к истории этого восстания, в первую очередь относительно дунайской флотилии, базы мятежа.

В введении — вслед за кратким историческим обзором — автор знакомит нас с созданием базы контрреволюционной организации до восстания 24 июня. После неудачных апрельских и июньских контрреволюционных выступлений эта акция подавала большие надежды — в первую очередь с привлечением рабочих. Организаторы мятежа, для расширения силы действия вооружённого восстания, привлекли бывших императорских и королевских офицеров и матросов, обманутых присоединившими к контрреволюции предателями — политруками. Им удалось обмануть рабочих матросов с помощью разных лозунгов. Они говорили о необходимом проведении только личных изменений (имея в виду в основном устранение коммунистов) при сохранении основ данного государственного строя. Таким образом фигурировал и лозунг, «социалистического» правительства, но в то же время контрреволюционные лидеры на тайных переговорах уже требовали создания правительства из представителей крупных помещиков и офицеров. Они говорили о возможности проведения военной диктатуры или под руководством — популярного среди масс и в армии — Аурела Штромфельда начальника генерального штаба, или под руководством политика, социал-демократа, начальника будапештского гарнизона Йожефа Гаубриха. Эта агитация среди матросов дунайской флотилии имела частичный успех потому, что они, — в связи с их специальным положением — не получали быструю и правильную информацию.

23 июня началось привлечение матросов к мятежу, планированному на 26 июня. Под влиянием этих лозунгов несколько судов присоединилось к контрреволюционному мятежу. 24 июня — срок мятежа был изменён в последний момент — дунайская флотилия участвующая в боях против чехословацкой буржуазной армии (кроме монитора «Самош», матросы которого распознали контрреволюционный характер мятежа и помешали своим офицерам в присоединении) прибыла в Будапешт и начала обстрел гостиницы «Хунгария», которая являлась резиденцией советского правительства. Выступление имело в первую очередь моральное влияние.

Вооружённый мятеж офицеров, начатый в столице, был ликвидирован хорошо подготовленными органами безопасности, рабочими и воинскими частями всего за час. После уничтожения сухопутных сил контрреволюции вооружённые силы Венгерской Советской Республики начали борьбу против восставшей флотилии.

Автор в дальнейшем подробно пишет об отдельных событиях боя; о неудачных переговорах между лидерами восстания и начальником вооружённых сил Гаубрихом, о выводе флотилии из района столицы причинами которого являлись возрастающее недовольство обманутых матросов, внущительные контратаки, а также нехватка горючего и продовольствия. В конце автор пишет о событиях происходивших 25—26 июня в порту Дунапентеле и у минного заграждения у Пакша, при этом он подчёркивает храброе выступление частей флотилии оставшихся верными Венгерской Советской Республике, и их вооружённую борьбу против восставших.

Статья оканчивается описанием прорыва через минное заграждение на Дунае, после которого восставшие судна капитулировали перед английским флотом находящимся на Дунае около города Бая.

LAJOS GECSÉNYI:

DIE DONAUFLOTTILLE IN DER GEGENREVOLUTION VOM 24. JUNI 1919

Resümee

Aus den gegenrevolutionären Bewegungen in der Zeit der ungarischen Räterepublik war die bedeutendste der bewaffnete Aufstand vom 24. Juni 1919, welcher in Budapest ablief. Der Autor führt uns zur Geschichte dieses Aufstandes neue Daten vor, in erster Linie von einer Base des Aufstandes, von der Rolle der Donauflottille.

Nach einem kurzen historiographischen Hinweis gibt uns der einleitende Teil die Entfaltung der Organisation des Aufstandes vor 24. Juni bekannt. Diese Aktion versprach nach den misslungenen gegenrevolutionären Organisationen von April und Juni 1919 einen grösseren Erfolg, da jetzt auch die Werktätigen aktiviert wurden. Die Organisatoren des Aufstandes haben, um die bewaffnete Macht der Bewegung zu stärken, die ehemaligen Offiziere der k.u.k. Kriegsmarine und durch die verräterischen politischen Funktionären irregeführten Matrosen auch eingezogen. Bei den irregeführten Matrosen, die ursprünglich Arbeiter waren, haben sie die Erfolge mittels verschiedene Losungen erreicht. Sie versicherten ihnen, dass im Grunde das System bleibe, es wären nur Personalwechsel vorgesehen. (Hauptsächlich werden die Kommunisten aus der Führung entfernt.) So sprach man von einer „sozialistischen" Regierung und dabei forderten die Führer der Bewegung schon damals im Geheimen eine Regierung aus den Reihen der Grossgrundbesitzen und Offizieren. Sie verkündeten sogar die Möglichkeit einer militärischen Diktatur, unter der Führung des damaligen populären Generalstabschefs Aurel Stromfeld und des damaligen Budapester Militärkommandanten Josef Haubrich, der ein sozialdemokratischer Politiker war. Diese Agitation erreichte bei den Matrosen der Flottille — da sie in ihrer speziellen Lage in einer richtigen Orientierung gehindert waren — teilweisen Erfolg.

Am 23. Juni zog man die Matrosen den Aufstand bei, trotzdem er erst für den 26. Juni bestimmt war. Mehrere Schiffe schlossen sich auf Grund der Losungen der Gegenrevolution an. Am 24. Juni — im letzten Moment festgestellte Zeit — schifften die Einheiten der Donauflottille, die bisher gegen die tschechoslovakische Bourgeoisarmee kämpften, nach Budapest und eröffneten gegen das Hotel Hungaria, wo die Räteregierung hauste, ihr Feuer. Nur die Besatzung des Monitors „Szamos", die den gegenrevolutionären Charakter des Aufstandes erkannte, verhinderte ihre Offiziere an der Teilnahme der Aktion und schloss sich ihr nicht an. Die Teilnahme der Marine an der Gegenrevolution hatte nur eine psychologische Wirkung, da der Budapester bewaffnete Aufstand der Offiziere durch die in Bereitschaft gestandenen Sicherheitstruppen, die Arbeiter und die Einheiten der Roten Armee binnen einer Stunde liquidiert wurde. Nach der Unterdrückung des gegenrevolutionären Aufstandes begann die bewaffnete Macht der Räterepublik den Kampf gegen die meuterische Donauflottille.

Der Autor gibt im Weiteren ausführlich die Begebenheiten des Kampfes bekannt, die erfolglosen Beratungen zwischen den Führern des Aufstandes und zwischen dem Kommandanten der Brachialgewalt Haubrich, den Abzug der Flottille aus den hauptstädtischen Donauabschnitt, worauf die Offiziere, des Putsches wegen Unzufriedenheit der irregeführten Mannschaft, der wirksamen Gegenaktionen, des Kohlen — und Proviant — Mangels gezwungen waren.

Schliesslich führt uns der Autor die Ereignisse von 25. und 26. Juni im Hafen von Dunapentele und bei der Minensperre neben Paks vor. Er hebt das Aushalten der zur Räterepublik treu gebliebenen Einheiten aus, und ihren Kampf gegen die meuternden Schiffen.

Die Abhandlung schliesst mit dem Durchbruch der Donauminensperre, nach welchem die im Aufstand teilgenommene Schiffe sich bei Baja der dort stationierenden englischen Flotte ergaben.

ADATOK A KÖZÉPISKOLÁS VÖRÖS KATONADIÁKOKRÓL

Gellért László

Ezúttal az ifjúság olyan rétegének a Vörös Hadseregben való részvételéről szeretnék összefoglaló áttekintést adni, amelynek szerepléséről a szakirodalomban eddig csak szórványosan esett szó.

A források vizsgálatánál azonban viszonylag nagy számú adat került elő, amelyek vörös katonadiákokról szólnak, a toborzások során a Vörös Hadseregbe jelentkező középiskolai diákfiatalokról adnak hírt.

Az ellenforradalom hatalomra kerülése utáni első hónapokban tömeges fegyelmi eljárást folyt haladó, szocialista érzelmű és emiatt hazafiatlannak bélyegzett tanulók, főleg a mozgalom vezetői, az iskolai diákdirektóriumok elnökei és tagjai ellen. A VKM 1919. augusztus 11-én 103.188/1919. sz. rendeletével létrehozott fegyelmi bizottságok az ország minden középiskolájában — az egyházi intézeteket is beleértve — megkezdték működésüket.[1] A diákok kihallgatásakor készült eredeti jegyzőkönyvek nagy része fennmaradt. Előkerültek a fegyelmi vizsgálatokkal kapcsolatos beadványok, felterjesztések, s az iratok közt bizalmas miniszteri, tankerületi főigazgatói utasítások, fegyelmi javaslatok és végzések is találhatók. A vörös katonadiákok elbírálása nem volt egységes. Egyes iskolákban — főleg ahol magas volt a jelentkezők száma — többször beérték kisebb fegyelmi büntetéssel, míg másutt „harcokban való részvétel", de főképp az önkéntesek „valószínűsíthető" bevonulás főbenjáró bűnnek számított. A Vörös Hadsereg népszerűsítése, a toborzó munkában való részvétel viszont mindenütt súlyos megtorlást vont maga után. Andrássy Antal — aki 1962-ben megjelent tanulmányában a kaposvári szocialista diákmozgalom történetét dolgozta fel — levéltári kutatásai alapján beszámol arról, hogy a katonadiákok „... később szinte valamennyi jelentésben szerepelnek és az 1919. szeptember 1-i érettségi előkészítő tanári értekezleten *a jelöltek közül csillaggal különböztetik meg a vörös katonákat...*"[2] (Kiemelés tőlem. G. L.)

1 „Elrendelem, hogy az ifjúság nevelésében tapasztalható rettenetes züllés okai iskolánként megállapíttassanak. E célra minden tanári testület 4—4 tanárt válasszon meg kebeléből bizottságul. A bizottságok elnökeit magam jelölöm ki egy másik iskola tanári testületéből, s azokat látom el közelebbi utasítással..." (OL. VKM. 103. 188/1919. K. 592. 16. tétel, 4. o.)

2 KÁL. Kaposvári gimnáziumi iratok. Tanári értekezletek jkv-e. 1915—21. 133. o. Idézi *Andrássy Antal:* Adatok a kaposvári Állami Fiúgimnázium történetéhez, 1918—19. A kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium jubileumi emlékkönyve. 1912—1962. Kaposvár, 1962. 121—122. o.

A Hivatalos Közlöny folyamatosan közölte az iskolákból eltávolított különféle fegyelmi büntetésekkel sújtott és esetenként bűnvádi eljárás alá vont diákok neveit.

A fegyelmi jegyzőkönyvek visszatérő mottója, hogy a vádlott tanulók önként léptek be a Vörös Hadseregbe, és társaikat is erre buzdították. A dokumentumok adatokat sorolnak fel, amelyek kommunista diákoknak a toborzások végrehajtásában való aktív részvételét említik és emiatt sürgetnek ellenük megtorlást.

A források másik csoportját a Sajtóügyi Népbiztosság jelentései, táviratai, az országos és helyi sajtóban megjelent közlemények, tudósítások képezik. Ezek nagy része a különböző feldolgozásokban már szerepelt. Elsősorban az MSZMP KB Párttörténeti Intézete gondozásában megjelent, Svéd László által szerkesztett dokumentumkötetekre, és az ugyancsak általa írt „Utat tör az ifjúsereg" (Bp., Kossuth, 1962.) c. munkára gondolunk.[3]

Értékes forrásként szerepelnek az egykori 19-es diákvezetők által megőrzött eredeti iratok és néhány, szorosan a tárggyal kapcsolatos, a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött dokumentum. Ehhez kapcsolódnak a Magyar Vörös Hadsereg szervezésével, harcaival foglalkozó dokumentumkötetek és feldolgozások. Számos adatot találtunk a Tanácsköztársaság közoktatáspolitikájával foglalkozó, a szocialista tanítómozgalom történetét feltáró forrásokban. Figyelembe vettük ezenkívül az egyes megyéknek a Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából megjelent jubiláris kiadványait, iskolai évkönyveket, az egykori diákvezetők, a KIMSZ veterán harcosainak írásos visszaemlékezéseit is.

A dokumentumokban — főleg a toborzások és a Vörös Hadsereg alakulatainak iratanyagában „középiskolás diák", vagy „tanuló" megjelölést csak elvétve találunk. Megjegyzendő, hogy ezek az iratok egyetemista katonákról sem tesznek említést.[4]

A Tanácsköztársaság kikiáltásának idején a haladó középiskolások a „Szocialista Középiskolai Diákok Országos Szövetségé"-be tömörültek. Ez a szervezet hivatalosan 1919. február 14-én tartotta alakuló kongresszusát, de a szervező munka már jóval korábban megindult. A szövetség politikai célkitűzései között kiemelkedő programpontként szerepelt az iskolák államosítása és a fakultatív hitoktatás követelésének támogatása. A szervezet a tanügyi reformok mellett a diákautonómia megvalósítását tűzte zászlajára. A tanulóifjúság — az üzemek mintájára — akkor bizalmiakat választott, és az iskolák egy részében „Diáktanácsok" alakultak. A haladó középiskolások éles harcban álltak a különféle reakciós, nacionalista alapon alakult, klerikális diákszervezetekkel, amelyek önálló nyomtatott lapokkal rendelkeztek, sőt röplapjaik jelentek meg, mögöttük nem ritkán hasonló felfogású tanárok álltak. A polgári demokratikus forradalom időszakában — bár egyes kommunista diákokról tudomásunk van — kommunista diákszervezet nem jött létre.

A Tanácsköztársaság idején az új iskola nagy diáktömegek rokonszenvét nyerte meg, a tanintézetek megváltozott szelleme kedvező visszhangra talált a tanulófiatalok körében. Sok kispolgári és értelmiségi származású fiatal a

[3] A korszak ifjúságmozgalom történeti problémáinak analízisét „A KIMSZ megalakulása és tevékenysége a Tanácsköztársaság időszakában." c. (Budapest, 1960.) kandidátusi disszertációjában Svéd László végezte el.

[4] A Vörös Hadseregben ténylegesen harcoló egyetemisták számára vonatkozóan konkrét adatokkal nem rendelkezünk. A Vörös Hadseregbe belépő egyetemisták „... zömmel a világháborúban részt vett hallgatókból került ki, és a források általában nem tüntették fel, hogy egyetemi hallgatók is voltak." (*Ladányi Andor:* A Tanácsköztársaság felsőoktatási politikájának kérdéseihez. Századok, 1965. 1—2 sz. 156—157. o.)

proletárdiktatúrával szimpatizált. A diákok gondolkodását később a katonai, politikai és gazdasági helyzet alapvetően befolyásolta, kritikus időszakokban megnőtt az ingadozók száma, és a tanulók közül sokan a reakció befolyása alá kerültek. A középiskolások magatartására kihatott a fiatalok életkora, a cselekedeteiket befolyásoló érzelmi telítettség, bár a világháborús esztendők, a forradalom felnőtté érlelték az ifjúságot. A háborús sorozások alkalmával az iskolák hetedik és nyolcadik osztályaiból sok tanuló vonult be és került a harctérre.[5] A szabadságos vagy éppen bevonuló katonadiák a tanintézetek ismert alakja lett.

A korabeli dokumentumok joggal emelik ki az ifjúság — köztük a diákság lelkesedését, míg az ellenforradalom megnyilatkozásai tapasztalatlanságot, meggondolatlanságot, sőt, erkölcsi romlást emlegetnek. Huszár Károly szerint: „... a lobbanékony, tapasztalatlan, elhanyagolt gyári ifjúság teljesen behódolt a bolsevizmusnak és egy társaságot alapított a középiskolai és egyetemi ifjúsággal."[6]

A hatalomra került ellenforradalmi rendszer vezető kultúrpolitikusai a diákság politikai magatartását értékelve megbélyegzésnek szánt jelzőiket félreérthetetlenül a tanulóifjúság tömegeire értve használják, és ennek okát abban látják, hogy úgymond: a kommunizmus „megfertőzte" őket.[7]

A Tanácsköztársaság idején a magyar történelem folyamán először jött létre a dolgozó és tanulóifjúság szervezeti egysége. *Az Ifjú Proletár* bejelentette: „A diákok az Ifjúmunkások Országos Szövetségén belül külön szakosztályt alkotnak, melynek élén öttagú direktórium áll."[8]

A KIMSZ alapvetően két ifjúsági rétegből áll: munkásfiatalokból (köztük a tanoncokból), valamint a középiskolás diákokból. Az 1919. augusztusáig 120 000 főt számláló KIMSZ tagjainak közel egyharmada — kereken 40 000 fiatal — volt középiskolai tanuló.[9]

A KIMSZ diákpolitikája a tanulóifjúság tömegeinek megnyerését, a komnista nevelését és a társadalmi feladatokban való részvételük szorgalmazását tűzte ki céljául. Nagy lendülettel folyt a felvilágosító munka, a tanintézetekben előadásokat tartottak és a legképzettebb diákokat központi agitátor iskolára küldték. A Közoktatásügyi Népbiztosság 27. KN sz. rendelete értelmében minden iskolában „kettős (tanítói és diák) bizottságok" jöttek létre.[10] A diákdirektóriumok a tanulóifjúság önkormányzati szerveként működtek és elsősorban politikai munkát végeztek. A diákbizottságok elnökei és tagjai túlnyomórészt kommunista tanulókból kerültek ki, a tanulóifjúság részéről ők segítették legközvetlenebbül a toborzások végrehajtását.

A tanulmány szerkezete — bár a Tanácsköztársaság egész időszakát felöleli — természeténél fogva eltér a magyar Vörös Hadsereg szervezésével és harcaival foglalkozó szakmunkák felépítésétől, ezért a források csoportosítását követve két problémakört tárgyal: elsősorban a diákság önkéntes jelentkezését ismerteti, majd adatokkal támasztja alá a tanulóifjúságnak a Vörös Hadseregben való részvételét.

*

5 A honvédelmi miniszter 1917. december 7-i 4100/4/1917. eln. sz. rendelete az eddigi felmentések teljes revízióját rendelte el. Lásd: Fővárosi Levéltár. X. Szt. László Gimnázium iratai. 666/1917. A—9—1.

6 A proletárdiktatúra Magyarországon. Szerk. *Huszár Károly*. A bolsevizmus kultúrpolitikája. Budapest, 1920. 92. o.

7 Lásd: VKM. B—XII. Középiskolai Ügyosztály vezetőjének 1919. október 6-i jelentését. PI. Arch. 605. f. II/5/a.

8 Lásd: Az Ifjú Proletár, 1919. április 27. Az IOSZ hivatalos közleményei rovat 7. o.

9 Lásd *Svéd László:* Utat tör az ifjúság. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962. 159. o.

10 Tanácsköztársaság. 1919. május 9. 38. sz. A Közoktatásügyi Népbiztosság 27. K. N. sz. rendelete

A tanulóifjúság részvétele a toborzásokban. A Vörös Hadseregbe önként jelentkező diákok

A Tanácsköztársaság kikiáltása után, amikor a fiatal proletárállamot minden oldalról támadásra kész imperialista hatalmak vették körül, a frontokon és a hátországi alakulatoknál egyaránt zűrzavar uralkodott. Sürgető feladat volt egy újtípusú fegyveres erő megteremtése, a polgári kormányzattól örökölt hadsereg átszervezése és a katonák toborzása.

A Vörös Hadsereg felállítása és szervezése a Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 24-i rendeletével kezdődött el. A toborzások politikai légköre alapvetően megváltozott. A katonának jelentkező idősebbek és fiatalok egyaránt a munkásosztály hatalmát védték. Bár a toborzásoknál a középiskolai diákság túlnyomó többsége életkoránál fogva nem jöhetett számításba, több márciusi sajtójelentés mégis a Vörös Hadseregbe önként jelentkező diákokról adott hírt. Az első tudósítás Szombathelyről érkezett: „Ma 300 középiskolai növendék jelent meg Obal volt kormánybiztos előtt és felajánlkoztak, hogy belépnek a Vörös Gárdába. Kérésüket azonban nem teljesítették, a volt kormánybiztos azzal utasította őket vissza, hogy menjenek egyelőre tanulni, ha a Tanácsköztársaságnak szüksége lesz rájuk, majd hívni fogják őket."[11]

Hódmezővásárhelyen a felsőbb osztályú diákokból 50 tagú Vörös Gárdát szerveztek. „... a gimnázium felsőosztályú tanulói Banga Sándor tartalékos főhadnagy tornatanár vezetése mellett »diák vörös gárdát« alakított, amelybe az erősebb fizikumú felsőosztályú tanulók beléptek. A lelkes gárda 50 főből áll, s katonai kiképzését Banga tanár már tegnap megkezdte a tó alatti piactéren."[12]

A Hadügyi Népbiztosság március 30-i rendelete szerint a toborzások alkalmával a Vörös Hadseregbe önként jelentkező diákok „katonailag kiképzetlen személyek" megnevezéssel kerültek nyilvántartásba „... a katonailag ki nem képzett jelentkezők tartózkodási helyük (lakásuk) és foglalkozásuk nyilvántartása mellett külön lajstoromokba vezetendők be."[13]

A források szerint egyes diákok a demarkációs vonalon átszökve a román megszállású Temesvárról is jelentkeztek vöröskatonának: „... április hó 6-án Temesvárról 18 középiskolai tanuló megszökött szüleiktől azzal a céllal, hogy belépnek a magyar Vörös Hadseregbe. A nyomozás adatai szerint a diákok Újaradon és Aradon át Békéscsaba felé mentek, és valószínűleg már jelentkeztek a Vörös Hadseregnél. A diákok egy másik csoportja, amely mintegy 30 fiúból áll, tegnap hagyta el Temesvárt, és ma igyekszik átjutni a demarkációs vonalon, szintén azért, hogy vöröskatona legyen."[14]

Az adatok arra mutatnak, hogy a toborzások hírét leglelkesebben a győri diákok üdvözölték: „... a győri Felsőkereskedelmi Fa- és Fémipari Főreáliskola növendékeinek túlnyomó része belépett a Vörös Hadseregbe. Zeneszóval járták be a várost. Mindenütt nagy lelkesedéssel üdvözölték a fiatal katonákat."[15]

Kaposvárról 30 diák jelentkezéséről tudunk. Andrássy Antal idézett kutatásai szerint „... Hudra, aki ekkor már a gimnázium politikai megbízottja,

[11] HL. Hünb. 6. osztály. 1919. III. 27. du. 430. Lásd még PI. Arch. A. II. 15/21. jelentés a Forradalmi Kormányzótanács vidéki sajtóosztályához.

[12] Hódmezővásárhelyi Friss Hírek, 1919. március 27. „Megalakult a diák vörös gárda." Lásd még: Magyar Nemzetőr, Hódmezővásárhely, 1919. március 27. „Katonaruhát a diákoknak."

[13] HL. Magyar Tanácsköztársaság iratai. 6. csomó (Hünb. 7353. eln. 6—1919. sz. 93 o.) Eredeti tisztázat

[14] PI. Arch. TAGYOB 4/1 Sajtóügyi népbiztos vidéki jelentések. 223. o.

[15] PI. Arch. TAGYOB Sajtóügyi népbiztos vidéki jelentések. 6426. 1919. április 8.

április 8-i rendkívüli tanári értekezleten közli, hogy nála körülbelül 30 felsőosztályos tanuló jelentette be a Vörös Haderegbe való belépését... a nyolcadikosok közül 8 tanulónak sikerült megtalálni adatait, szinte kivétel nélkül kisemberek fiai és jó tanulók..."[16]

„A diák-vöröskatonák között találjuk: Boskovitz László, szül. 1900., apja mészáros, jórendű tanulót; Jászai László, szül. 1900. apja vasúti alk. jórendű tanulót; Markács Lukács, szül. 1900. apja földműves, jórendű tanulót; Schulcze Andor, szül. 1901. apja szobafestő, jórendű tanulót..."[17]

Ebben az időszakban a csurgói gimnáziumban 29 diák neve került fel a Vörös Hadsereg tagjainak listájára.[18]

A Közoktatásügyi Népbiztosság április 5-én tette közzé az önként katonának jelentkező diákok tanulmányi kedvezményéről szóló rendeletét: „Mindazoknak a tanulóknak, akik igazolják, hogy a Vörös Hadseregbe beléptek, annak az iskolai osztálynak elvégzéséről, amelybe jártak, az osztálybizonyítványt azonnal ki kell adni. Ha az osztálybizonyítvány alapján a tanuló már az érettségi vizsga letételére is jogosult volna, az osztálybizonyítvánnyal együtt az érettségi bizonyítványt is nyomban ki kell adni..."[19] Április 16-án újabb rendelet jelent meg a középfokú iskolákból bevonuló diákok részére biztosított kedvezményekről. A rendelet 1. §-ának értelmében „... az utolsóéveseknek érettségi bizonyítványt, a nem utolsóéveseknek osztálybizonyítványt kell kiadni tanulmányi eredményüknek megfelelően... a 2. § szerint... az utolsó előtti évfolyam tanulói számára »haditanfolyam« létesült... a rendelet 4. és 5. §-a a haditanfolyamok anyagáról és működéséről intézkedik, továbbá előírja, hogy ... a Felsőkereskedelmi Iskola tanulói a tanfolyamon való részvételre 7 havi szabadságot kaphatnak. A tanfolyam végén ezek a tanulók magánvizsgálatot tesznek..."[20]

A *Szolnoki Munkás* április 10-én 13 tanuló jelentkezését adta hírül.

A *Jászberényi Újság* viszont már nemcsak adatokat közölt, hanem politikailag is értékelte a tanulóifjúság elitjének bátor kiállását. A cikk rámutat arra, hogy újtípusú diákság van kialakulóban. „A lelkesedés, a szebb jövő reménye már erősen érezteti hatását a középiskolákban is. A fizikailag érett diákság örömmel siet a vörös zászló alá, hogy ő is közreműködhessen a szegények világának kiépítésében. Félreteszik egy időre a könyveket, hogy fegyvert fogjanak... Mintha a 48-as idő szelét hozta volna magával a tavasz, azzal a különbséggel, hogy azok, kiket akkor a népszabadság eltiprásában eszközül használtak fel, testestül, lelkestül velünk vannak, és nem állnak meg addig, míg egy ember is lesz, ki ellene van a »mindenki boldogságának«." A helybeli gimnáziumból Koródi József VI., Bartha Gyula, Bugyi Kálmán, Roszner József, Szabó Sándor VII., Freund Miksa, Baráth Béla, Tuchó Tibor, Rákos László, Komáromi József VIII. oszt tanulók léptek be a Vörös Hadseregbe."[21]

A toborzások idején tovább erősödött az imperialista intervenció előkészí-

16 Lásd *Andrássy Antal:* i. m. 121. o.

17 KÁL. Kaposvári gimnáziumi iratok. Tanári értekezletek jegyzőkönyve 1915—21. 145/1919. sz. 124. o. Lásd még uo. 1918—1924. 243/1920. sz. Zárójelentés az 1918—19. iskolai évről 5. o. és Értesítő 1918—19. 3 o. Idézi *Andrássy Antal:* i. m. 141. o.

18 Csurgói Református Főgimnázium Értesítője 1918—19. 3. o., valamint *Bódi Imre:* A Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Főgimnázium másfél évszázados története II. köt. Okmánytár 1943. 115. o. Idézi *Andrássy Antal:* i. m. 141. o.

19 A Közoktatásügyi Népbiztosság 4. K. N. sz. rendelete. Tanácsköztársaság, 1919. április 5. 10. sz.

20 A Közoktatásügyi Népbiztosság 8 K. N. sz. rendelete. Tanácsköztársaság, 1919. április 16. 19. sz.

21 Lásd uo. 1919. április 13. „Gimnazistáink a Vörös Hadseregben." A Magyar Vörös Hadsereg, 1919. Válogatott dokumentumok. Összeállította: *Hetés Tibor.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1959. 106—107. o.

tése a Tanácsköztársaság ellen. Április 16-án hajnalban előre kidolgozott pontos tervek alapján megindult a román burzsoázia hadseregének támadása a Vörös Hadsereg védelmi vonalai ellen. Amikor a *Vörös Katona* április 19-i győri diákok jelentkezéséről szóló tudósítása megjelent, a keleti front katonai helyzete rendkívül súlyos volt. „Győrből jelentik, hogy az ottani 3 középiskolának: Kereskedelminek, Gimnáziumnak és Reáliskolának idősebb növendékei elhatározták, hogy testületileg belépnek a Vörös Hadseregbe. E héten megjelentek a toborzó bizottság előtt és közülük mintegy 200-at találtak alkalmasnak arra, hogy a proletariátus hadseregében teljesítsék kötelességüket. A testi gyengeségüknél fogva visszautasított diákok arra kérték a toborzó bizottság tagjait, hogy őket is sorozzák be a vöröskatonák közé, a bizottság azonban kénytelen volt kérésüket elutasítani."[22]

A diáksajtó cikkei közül különös figyelmet érdemel az *Ifjúmunkás*, „A kaposvári szabadgondolkodó szocialista diákok" lapjának „Fegyverbe, magyar proletárok" című írása, amely éppen a román burzsoázia hadseregének támadása előtti napon a lap április 15-i számában jelent meg. Néhány kiragadott mondat a cikkből: „... Nem ragadsz szabadító fegyvert? ... Ne felejtsd el harcos testvérem, hogy nem a háborúért, hanem a békéért harcolsz! Tedd ezért hát szabaddá és emberré diáktestvérem proletártestvéreidet és ha fegyverrel győztél, vedd elő a tudást és neveld idegen testvéreidet a munkás, becsületes életre..."[23]

A diákújság egy másik cikke „Győzni fogunk, mert győznünk kell" címmel jelent meg, s a vöröskatonákról szólt, akik „... tudják, hogy egy új világért küzdenek..., ahol nem lesz elnyomás és kizsákmányolás, nem lesz úr és szolga..."[24]

Április 22-én a Magyarországi Szocialista Párt, a Forradalmi Kormányzótanács, valamint a Budapesti Forradalmi Munkás és Katonatanács „Veszélyben a forradalom!" közös kiáltványára megmozdult az egész ország. A román bojár támadás megindulásának hírére az Ifjúsági Szövetség is mozgósította tagjait. A veszélyes helyzetben a KIMSZ Diákalosztálya alapvető feladatnak tekintette a toborzások szorgalmazását és közvetlen segítését. A kritikus napokban az újsághírekben többször szerepeltek a Vörös Hadseregbe jelentkező fiatalok, köztük középiskolások.

„Április 1-én a KIMSZ Diákalosztályának bizalmi testülete egyhangú és hatalmas lelkesedéssel tette magáévá a vezetőség ama indítványát, hogy a legteljesebb odaadással kiveszi a részét ama harcból, amit a proletariátus saját felszabadításán át az egész emberiség emancipációjáért folytat..."[25]

Ugyanezen a napon határozták el a KIMSZ újpesti csoportjának ifjúmunkás és diáktagjai is, hogy „testületileg belépnek a Vörös Hadseregbe."[26] A *Fáklya* című lapban olvashatók az alábbi sorok: „A fizikai és a szellemi munka proletárjai, az ifjúmunkások és a szocialista diákság egyforma lelkesedéssel állt elő és fogott fegyvert..."[27]

A hadseregszervezésnek ebben az időszakában csak 18 éven felüli fiatalokat toboroztak.[28] Ilyenformán a diákok túlnyomó többsége eleve kima-

22 Vörös Katona, 1919. április 19. „Győri diákok a Vörös Hadseregben."
23 Ifjúmunkás, 1919. április 15. Idézi *Andrássy Antal:* i. m. 119. o.
24 Lásd uo. 119—120. o.
25 Fáklya, 1919. április 22. „Diákok a forradalom védelmében." Lásd még Vörös Újság, 1919. április 23. „A szocialista diákok."
26 Vörös Újság, 1919. április 22. „Az újpesti szocialista diákok és ifjúmunkások."
27 Fáklya, 1919. április 24.
28 A korhatárt később is a 18. évben állapították meg. Lásd: A Forradalmi Kormányzótanács CIX. és a Tanácsok Országos Kongresszusa által jóváhagyott rendelete a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaságnak minden honosságú dolgozó férfi tagja részére — „annak az évnek január 1-től, amelyben életkora 18. évet eléri... védkötelezettséget állapít meg." Tanácsköztársaság, 1919. július 12.

radt volna, csakúgy, mint sok e korhatáron aluli ifjúmunkás. „Ezt a rendelkezést — írja Svéd László — a toborzó bizottságok iparkodtak szigorúan betartani. A Tanácsköztársaság védelmére elszánt, korhatáron aluli fiatalok azonban elég leleményesek voltak ahhoz, hogy megtévesszék a katonai közegeket, és belopják magukat a harcoló egységek soraiba."[29]

A források szerint a 18 éven aluli diákok jelentkezése a hadseregbe, az iskolai tanári testületeket is foglalkoztatta. A tantestületi értekezletek jegyzőkönyveiben bejegyzéseket rendszerint a bizonyítványok kiadásával kapcsolatban találunk, pl.: „A tanári testület a következő határozatot hozta: 18 évnél fiatalabbak a Népbiztosság határozata szerint nem lehetnek a Vörös Hadsereg tagjai, s így ezeknek bizonyítvány nem adható ki..."[30] Ilyenek mellett a későbbi iskolai fegyelmi jegyzőkönyvek — kifejezetten áprilisra való utalással — többször említenek diákokat, akik a következményekkel nem törődve, vöröskatonának álltak be. „Szalay Ferenc, volt VIII. osztályos tanuló 1919. április 17-én önként lépett be a Vörös Hadseregbe... szülei emiatt kitagadták..."[31]

A kismartoni főreáliskola III. éves növendékei katonás rövidséggel jelentkeztek: „Szeretnénk egy különítményt képezni. Bennünk nem csalódnak. Fegyverforgatáshoz értünk. Mindenre készen állunk. Azonnali parancsot kérünk az indulásra..."[32]

A Dunántúlról a következő adatok állnak még rendelkezésre: „A bonyhádi tanulóifjúság egyöntetű lelkesedéssel ajánlotta fel szolgálatait a »Vörös Gárdának« — olvashatjuk a Tolna megyei lapban —, mert segíteni akart a hadműveletekben".[33] Szombathelyen „... mintegy 150 főnyi szocialista diáksereg vonult fel vörös lobogó alatt a vármegyei kormányzótanács székhelye elé, és egy öttagú küldöttséget menesztett a direktóriumokhoz. A küldöttség tolmácsolta a direktórium előtt a szocialista diákság azon kérelmét, hogy be óhajtanak lépni a most alakuló Vörös Gárdába, ezáltal szolgálván a proletárok új köztársaságát."[34]

A KIMSZ Diákalosztálya maga is bekapcsolódott a szervező és agitációs munkába. A diákvezetők felkeresték az iskolákat, gyűléseket tartottak, lajstromozással kapcsolatos feladatokat láttak el. Az ilyen munkát végző tanulókat a KIMSZ Diákalosztálya a Hadügyi Népbiztosság rendeletére való hivatkozással hivatalos megbízólevéllel látta el. Az egyik veterán diákvezető megőrizte a nevére kiállított eredeti megbízólevelet. Ilyenformán lehetővé vált a lajstromozások végrehajtásában — a jelzetek egyeztetése útján a dokumentumok egybevetésével — az ifjúsági szövetség szerepét bizonyossá tenni. „A Hadügyi Népbiztosság 9475 E. N. N/8. 1919. rendelete alapján meghatalmazzuk Ascher Frigyes elvtársat, a III. kerületi Állami Főgimnázium

29 *Svéd László:* i. m. 207. o.

30 A jegyzőkönyv további szövege: „... b) a 18 évesnél idősebbek a Vörös Hadseregbe jelentkeztek, bizonyítványukat csakis a behívójegyük felmutatására kaphatják meg. c) akik a behívójegyüket már megkapták, azoknak a bizonyítvány már kiadható..." (Fővárosi Levéltár. B—121. A budapesti I. kerületi Állami Elemi Tanítóképző Intézet tanári testületének jegyzőkönyve. 1919. április 25.).

31 OL. VKM. 106. 708/1919. K. 592. 23. sz. A Cisztercita rend budapesti I. kerületi Szent Imre Főgimnázium diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 19—26. 50. o. — Hasonló adatok találhatók a Fővárosi Levéltárban is. Pl. „... Jelentem, hogy Csákány Béla VIII. oszt. tanulót a mai napon az intézetből haladéktalanul kitiltottam... Még csak 17 éves múlt, amikor április havában önként jelentkezett a Vörös Hadseregbe, melynek kötelékében kitartott a proletárdiktatúra bukása után is... (A tanuló kijelentette, hogy) ... Meggyőződésből lett vöröskatona és most is kommunista..." (Fővárosi Levéltár. A—9—9/1919. cs. A X. kerületi Állami Főgimnázium iratai.)

32 PI. Arch. II. 2/149. MMTVD. 6/A köt. 45 o. Idézi *Nagy Zsuzsa:* Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1961. 53. o.

33 Igazság (Szekszárd), 1919. március 30. Idézi *Nagy Zsuzsa:* uo.

34 Testvériség (Szombahely), 1919. március 28. o.

Intézőbizottságának tagját, hogy a fent nevezett iskolában a lajstromozással járó teendőket végezze. Budapest, 1919. május 13-án."[35]

Az ellenforradalom győzelme után a nyilvántartási munkában való közvetlen részvétel — mint a „bűnösséget" kétségtelenül bizonyító tény — Ascher Frigyes fegyelmi anyagában is megtalálható. „A lajstromozásra ő gyűjtötte össze és vezette tanulótársait..."[36]

A KIMSZ Diákalosztálya a katonai nyilvántartásba vétel segítését a Hadügyi Népbiztosság 9475 eln.—6. 1919. sz. rendelete szerint a szakszervezetekhez hasonlóan végezte, ez ugyanis előírta, hogy „... a lajstromozás keresztülviteléhez szükséges segédszemélyzetről a szakszervezetek kötelesek gondoskodni..."[37]

A rendelet száma az Ascher Frigyes nevére kiállított idézett megbízólevél jelzetével azonos.

Középiskolás diákok a Vörös Hadseregben

Május első napjaitól a középiskolák felső osztályaiba járó diákok tömegesen cserélték fel az iskolai tanszereket a puskával.

Pápán pl. tanulófiatalokból diákszázad létesült: „A pápai vörös-ezred diákszázada tegnap este a Griff-szálló nagytermében búcsú táncestét rendezett..."[38]

A fegyelmi jegyzőkönyvek gyakran említenek diákokat, akik május elsején vonultak be katonának.

VI. kerületi Állami Főgimnázium diákfegyelmi jegyzőkönyve az egyik tanulót azért marasztalja el, mert „... május 9-én sorozták, 12-én bevonult... másfél hétig gyakorlatozott, aztán sportkiképző lett."[39]

Tények igazolják, hogy nem néhány diákról, hanem tömeges bevonulásról volt szó. „... az iskolákban osztályok, padok maradtak üresen..."[40], ... egyes osztályok sokhelyütt kivétel nélkül beálltak a Vörös Hadseregbe."[41]

Bár a fegyelmi jegyzőkönyvek irataiban utalás történik túlnyomórészt pesti tanulókból álló diákszázad alakulására, az erre irányuló kutatások nem vezettek konkrét eredményhez. A további feltáráshoz kiindulópont lehet a budapesti Kölcsey Ferenc Gimnázium évkönyvében található megállapítás,

35 Eredeti megbízólevél Ács Frigyes tulajdonában. A fotokópát lásd Ifjú Kommunista, 1959. 2. sz. 57. o.

36 Lásd: OL. VKM. 106. 708/1919. K—592. 23. cs. A III. kerületi főgimnázium diákfegyelmi jegyzőkönyve. 1919. augusztus 29., szeptember 4., 8., 11. 5. o.

37 HL. A Magyar Tanácsköztársaság iratai. Hünb. Friedler népbiztos házi kezelősége 461/BK. 1919. 4. d. B. polj. 4/1965 levéltári jelzet. A fentiekben foglaltakat a Hadügyi Népbiztosság 9983 eln.—6—1919. rendelete egészíti ki. „... menetalakulatokba katonailag ki nem képzettek. valamint fegyveres arcvonalbeli szolgálatra nem alkalmasak semmi körülmények között nem oszthatók be..." (HL. Hünb. VI. oszt. 7/12. cs. 212. lap.)

A nyilvántartással foglalkozik továbbá a „... Melléklet a 10729/eln. —6—1919. sz. Hadügyi Népbiztossági rendelethez" című dokumentum „... A lajstromozás nem egyéb mint nyilvántartásba vétel és összeírás... A lajstromozás által az elvtársak a Vörös Hadsereg részére *csak nyilván vannak tartva,* de még nem tényleges tagjai annak. A Vörös Hadsereg tényleges tagjaivá csak akkor válnak. ha a bevonulási parancs értelmében a póttestekhez *bevonulnak tényleges katonai szolgálatra...*" (HL. Hünb. VI. oszt. 7/3 cs. 395—399. lap.)

38 Pápai Közlöny, 1919 május 18. Lásd még Munkásújság, Pápa, 1919. május 20.

39 Lásd: OL. VKM. 106708/1919. K—592. 23. cs. a VI. kerületi Állami Főgimnáziun diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 18. 22. o.

40 *Lissauer József:* Diákmozgalom a Tanácsköztársaság idején. Köznevelés, 1959. április 22. 174. o.

41 OL.VKM. 106708/1919. K—592. 23. cs. Hirschfeld Lajos VIII. oszt. tanulónak a kir. Tanker. Főigazgatósághoz írt kérvényéből. 31. o.

hogy „Az iskola sok tanulója lett az akkor alakult VI. kerületi úttörőzászlóalj tagja . . .”[42]

A tanulóifjúság tömegeinek kiállását megerősítik a kortársak visszaemlékezései is. „A középiskolák felső osztályaiból sok lelkes fiatal állt be vöröskatonának és harcolt a frontokon” — írja Bihari Mór.[43]

A katonadiákok ügyében a Közoktatásügyi Népbiztosság Lukács György aláírásával nyilatkozott: „A Közoktatásügyi Népbiztosság örömmel veszi tudomásul, hogy a szocialista diákság nagy számmal siet a forradalom védelmére . . . az ifjúmunkások, általában a Vörös Hadseregbe jelentkezők is végezzék lelkiismeretesen tanulómunkájukat mindaddig, amíg behívójukat meg nem kapják. Azok tanulmányi érdekeiről pedig, akik előbb vagy utóbb a Vörös Hadseregbe beosztást nyernek, a Közoktatásügyi Népbiztosság . . . minden tekintetben gondoskodni fog . . . a Vörös Hadseregben való szolgálatot felváltott turnusokban fogják a diákok teljesíteni és az ott eltöltött idejükért megfelelő időtartalomra a Népbiztosság részükre a gondtalan tanulás feltételeit mindenképpen biztosítani fogja.”[44]

A forrás gyanánt többször idézett iskolai fegyelmi jegyzőkönyvek és a Hivatalos Közlönyben megjelent kizárási ítéletek indoklásai olyan diákokról is megemlékeznek, akik a Vörös Hadseregbe nemcsak maguk jelentkeztek, hanem társaikat is erre buzdították. Vágó Lajos VIII. osztályos tanuló kihallgatásakor jelenlevő osztálytársa például úgy nyilatkozott, hogy a vádlott tanuló „A bizonyítvány megkapása után kijött egy lánnyal agitálni a Vörös Hadseregbe való belépés mellett . . . (lejjebb Vágó elismeri a kijövetel tényét) . . .”[45]

A VKM pl. Sas Józsefet, a pápai református gimnázium volt VIII. osztályos tanulóját „. . . a proletárdiktatúra alatt tanúsított erőszakos és kirívó magatartása és a Vörös Hadsereg érdekében kifejtett terroriszikus agitációja miatt az ország összes középiskoláiból, az érettségi vizsga letételétől eltiltotta . . .”[46]

A Tanácsköztársaság megdöntése után a hadügyminiszter elrendelte valamennyi akadémikusnak és növendéknek a proletárdiktatúra alatti magatartása igazolását. A vizsgálat befejezésével, a fegyelmi iratok szerint, a Katonai Főreáliskolába járó tanulók közül kizárásra javasolták „Benedek Vilmost . . ., aki önként felajánlotta szolgálatait a Hadügyi Népbiztosságnak . . . Lukács György . . . a Vörös Hadseregbe való belépés mellett agitált és ő maga be is lépett . . . Fenyvesi Béla, tanító fia, nyíltan kommunistának vallotta magát . . . toborzott a Vörös Hadsereg részére.”[47]

Számos tény adja bizonyságát annak, hogy a rendkívüli időkben a fiatalok legjobbjai a fronton is példamutatóan helytálltak. A hősi halottak között szerepelt például Hajabáts László, az esztergomi reáliskola tanulója. „A fiatal diák példás hősiességgel harcolt . . . A hátsó vonalakból, ahol mentőszolgálatot teljesített, a tűzvonalba ragadta őt (lelkesedése) . . . az elsők közé

42 A budapesti Kölcsey Ferenc Gimn. évkönyve. Közzétette Dr. *Hollós István igazgató.* Budapest, 1960. 8. o.

43 „. . . Egyszer a kapun hazainduló gyermekekkel találkoztam, holott csak 11 óra volt. Megtudtam, hogy a tanárok a Vörös Hadseregbe sorozásra mennek. Akkor én is veletek tartok — mondtam. Míg a tanári szobában vártam kollégáimra, betódult egy csomó nagyobb fiú, sorra kérték, hadd mehessenek a sorozó bizottság elé, mert ők is vörös katonák szeretnének lenni. Alig tudtam őket lebeszélni elhatározásukról.” *(Bihari Mór:* A botnak két vége van. Nagy idők tanúi emlékeznek. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1958. 101. o.)

44 Pesti Hírlap, 1919. április 24.

45 Lásd: OL. VKM. 106708/1919. K—592 23 cs. A X. kerületi tisztviselőtelepi Állami Főgimnázium diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 6. 10. o.

46 Hivatalos Közlöny, 1920. május 27. Közlemények rovat. 146. o.

47 Műv. Min. Irattár. VKM—20—1928—4/101388/1920/98237. Gimn. uo. II. 10 *Bellér Béla* gyüjtése.

— vöröskeresztes karszalagját eldobta és fegyvert ragadott..."[48] A fronton esett el pl. Porga Aladár és Leél Leó ifjúmunkás.[49] A budapesti V. kerületi Főreáliskola fegyelmi jegyzőkönyvében a következő sorokat találjuk:

„Rull József, volt VIII. osztályos tanuló, munkáscsalád gyermeke, vérbeli kommunista, lelkesedésből állt be katonának..."[50]

...mint repülő, tevékenyen részt vett a románok és csehek elleni offenzívában.[51]

...Nyíregyházánál idegsokkot kapott, két hétig kórházban volt, utána újból bevonult."[52] Feljegyzőik — szándékuk ellenére — hősi helytállást dokumentáltak.

A felszabadulás után megjelent iskolai évkönyvben ugyancsak találkozhatunk ilyen diákok neveivel. Illusztrációképpen egyetlen adat: „...1919 nyarán... sor került a ludovikások felkelésére. Az ellenforradalmat megfékező harcokban, az utólagos adatok szerint, Vicze József az iskola VII. osztályos tanulója is részt vett."[53]

Adataink vannak kivételes képzettségű diákokról, akik fiatal koruk ellenére magasabb beosztásban, parancsnokként harcoltak. Egyikük Vermes Béla, aki az egri Dobó István Gimnázium tanulójaként vonult be, és a Vörös Tengerészdandár II. ezrede 7. századának parancsnoka lett.[54] Az ellenforradalom hatalomrakerülése után Vermes Bélát a VKM az ország összes középiskolájából kizárta.[55] Egy másik tanulóról, Vezér Andrásról a diákfegyelmi jegyzőkönyv dokumentálja, hogy „...vöröskatona, szakaszparancsnok... volt."[56] Néhány képzett, rátermett diák politikai megbízatást kapott a Vörös Hadseregben. Egyikükről iskolájának fegyelmi jegyzőkönyve megjegyzi, hogy „agitátor lett... mint agitátor, egy ízben volt Aszódon, katonák előtt beszélt..."[57] Andrássy Antal kutatásai szerint a kaposi diák vöröskatonák „harcoltak a cseh fronton, míg mások Somogyban teljesítettek szolgálatot..."[58]

A dokumentumok tanulmányozása során kitűnt, hogy a fegyelmi tárgyalásokon a katonáknak önként jelentkező diákok „bűnére" az ellenforradalom nem fogadott el semmiféle mentséget. Eszerint értékelték többek között Plachy Aladár VII. osztályos tanulót, aki „...az osztályból elsőnek ment vöröskatonának"[59] Frebits Lászlót, akiről kitűnt, hogy „önként lett vöröskatona", továbbá Brinza József volt VIII. osztályos, Rolf Aladár, Rokken János, Mühlerott János, Galba József és még négy tanulót, akik ugyancsak önként lettek vöröskatonák.[60]

48 Esztergomi Népszava, 1919. június 5. „Halottaink." Idézi *Svéd László:* i. m. 212. o.
49 Ifjúmunkás Internacionálé, 1921. március (Magyar szám.) „A fehér terror ifjúmunkás áldozatai". Idézi *Svéd László:* u. o.
50 Lásd: OL. VKM. 106708/1919. K—592. 23. cs. Az V. kerületi főreáliskola diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 5., 9., 16. 59. o
51 Uo. 116 o.
52 Uo. 119. o.
53 *Dr. Tömörkény Péterné:* A Tanácsköztársaság napjai iskolánkban. A budapesti Petőfi Sándor Gimnázium jubileumi emlékkönyve. 1892—1967. Budapest, 1967. 37. o.
54 Vermes Béla neve a „Vörös Tengerészdandár II. ezr. 7. század szolgálati jegyén mint századparancsnok szerepel. (HL. Hünb. VI. oszt. 1919. május 8. 7/8-as levéltári jelzet 144. o.)
55 *Szántó Imre:* A szocialista pedagógusmozgalom Heves megyében. 1918—19. Heves megye a Tanácsköztársaság idején. Eger, 1959. 97. o.
56 OL. VKM. 103—188/1919. K—592. 16. tétel. A X. kerületi Kőbányai Áll. Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. 1919. október 3. 64. o.
57 OL. VKM. 106708. K—592. 3. cs. A VI. ker. Áll. Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 8. 22—23. o.
58 *Andrássy Antal:* i. m. 122. o.
59 OL. VKM. 103188/1919. K—592. 16. tétel. A X. kerületi Kőbányai Áll. Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. október 3. 59. o.
60 OL. VKM. 106708/1919. K—592. 23. cs. A III. ker. Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. 1919. augusztus 29., szeptember 4., 8., 11. 5. o.

A bevonuló diákok között — bár kevés számmal — akadtak „fehér érzelműek", olyanok, akik tudatosan vagy a reakció befolyása alatt az ellenforradalommal rokonszenveztek. Ezt erősíti meg a fegyelmi jegyzőkönyvek néhány adata. Ezzel kapcsolatban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a fehérterror légkörében megtartott fegyelmi tárgyalásokon minden visszamenőleg igazolt ellenforradalmi cselekedet, vagy erre mutató törekvés „nemzeti dicsőségnek" számított, és az ilyenek bizonyítása, minden egyéb „vétket" más megvilágításba helyezett.[61]

A budapesti II. kerületi Érseki Katolikus Főgimnázium katonának jelentkezett tanulói a jegyzőkönyv szerint „... olyan csapattestbe igyekeztek belépni, amelyek ellenforradalmi érzelmeikről voltak elismertek, például a Székely zászlóalj, a 29-es pesti tüzérek ... amikor az utóbbiról kiderült, hogy nem fehér, szabadulni igyekeztek."[62]

Ugyanitt olvashatunk egy Schwertsig nevű diákról, akit „... hazafias lelkesedése hosszas viszontagságok után átvitte Szegedre a fehér gárdába."[63]

Figyelmet érdemelhet a budapesti tisztviselőtelepi Állami Főgimnázium fegyelmi jegyzőkönyvének egy részlete, amely szerint az egyik diák elleni vád az volt: akadályozni igyekezett, hogy egy Szabó nevű bevonulni szándékozó tanuló megkapja bizonyítványát. A vádlott kijelentette: „... csupán azt akarta megakadályozni, hogy Szabó, mint közismert fehérérzelmű, a Vörös Hadseregbe kerülhessen, mert akkor oda még csak a politikailag megbízhatókat vették fel."[64]

Amennyire a dokumentumokban ellenforradalmár diákokról csak elvétve olvashatunk, annál több azoknak a száma, akik részt vállaltak a proletárhatalom védelmében. Ritka az olyan iskolai fegyelmi jegyzőkönyv, amely az ellenforradalom szóhasználatával ne tenne említést a Vörös Hadseregbe jelentkezett, vagy ténylegesen bevonult diákokról.[65] Gyakoriak az erre vonatkozó adatok egyéb iskolai okiratokban is. A budapesti Barcsai utcai Főgimnázium iktatókönyve például „Látogatási bizonyítvány a Vörös Hadseregbe való belépéshez" — bejegyzés mellett 55 diák nevét sorolja fel.[66]

Vörös katonadiákokról olvashatunk a budapesti VIII. kerületi Állami Főgimnázium fegyelmi jegyzőkönyvének anyagában,[67] továbbá a ceglédi gimnázium 1920-ban megjelent évkönyvében is.

„A vörös láz 9 VIII., 4 VII., 5 VI. és 1 IV. osztályos tanulót vitt be a Vörös Hadseregbe, akik közül *6 még nem volt 18 éves* és így bizonyítvány nélkül szakította félbe tanulmányait..."[68] (kiemelés tőlem — G. L.).

A budapesti VII. kerületi István úti Állami Főgimnázium igazgatójának 1919. október 3-i jelentése arról szól, hogy az egyik tanulója vörösőr volt, amit a tárgyalás alkalmával maga is beismert.[69]

[61] Az V. ker. Főreáliskola diákfegyelmi tárgyalásáról felvett jkv-e 19 vöröskatonának jelentkezett diákot sorol fel, akik más vádlotakkal ellentétben érettségire bocsáthatók. (OL. VKM. 106708 K—592. 23. cs. 59—60. o.)

[62] OL. VKM. 106—708/1919. 23. cs. A budapesti II. kerületi Érseki Kath Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 5. 92. o.

[63] Uo. 92—93. o.

[64] OL. VKM 106708/1919. K—592. 23. cs. A X. ker. tisztviselőtelepi Áll. Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 6. 10. o.

[65] Lásd a gimn. adatokon kívül pl. az 1. sz. Áll. Tanítóképző Intézet jkv-eit 1918—26. Fővárosi Levéltár. B—L—21. *Bellér Béla* gyűjtése.

[66] Fővárosi Levéltár. A—24—24. Uo.

[67] OL. VKM. 106708/1919. K—592. 23. cs. Ádám János és Durmann Ede volt vöröskatonák ügye. 40—41. o.

[68] A ceglédi M. kir. Áll. Kossuth Főgimn. értesítője az 1918—19. és 1919—20. isk. évekről. Cegléd, 1920. 7. o

[69] OL. VKM. 103188/1919. K—592. 16. tétel. A budapesti VII. ker. István úti Áll. Főgimn. igazgatójának 1919. október 3-i jelentése. 39. o.

Tudunk középiskolásokról, akik a Vörös Hadsereg számára sáncmunkát végeztek. Az egyik tanuló a fegyelmi jegyzőkönyv szerint azt vallotta, hogy „... a katonai jelentkezés után a 29. erődítési zászlóaljhoz került ... az erődítési munkálatokban is részt vett, sáncot ásott."[70]

A IV. kerületi Főreáliskola tanulói tömegesen jelentkeztek sáncmunkára. A munka szervezését az iskola egyik VII/A. osztályos tanulója irányította. A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött összesített névjegyzékben nem kevesebb, mint 77 diák neve és születési éve szerepel.[71]

Nem állíthatjuk, hogy a Vörös Hadseregbe jelentkezett valamennyi középiskolás öntudatos volt. A tanulóifjúságnak ez a katonai szempontból számításba vehető legfiatalabb rétege azzal, hogy a Vörös Hadsereg soraiba állt, mégis példát mutatott, a legnehezebb körülmények között bizonyította, hogy készen áll fegyverrel is szolgálni, védelmezni a proletárok hatalmát.

ЛАСЛО ГЕЛЛЕРТ:

ДАННЫЕ О КРАСНОАРМЕЙЦАХ — УЧАЩИХСЯ СРЕДНИХ ШКОЛ

Резюме

Среди источников о социалистическом студенческом движении имеется много данных об учащихся средних школ, явившихся добровольно в Красную Армию. Особенно много документов свидетельствуют о дисциплинарных взысканиях против левых студентов и руководителей студенческого движения после прихода контрреволюции к власти. Кроме этого ценными документами являются доклады, телеграммы Наркомата печати, различные издания печати, подлинные документы сохранившиеся в Военно-историческом архиве и у руководителей студенческого движения 19-го года.

«Социалистический Союз учащихся средних школ» официально был создан 14 февраля 1919 г. После провозглашения Венгерской Советской Республики осуществилось организованное единство рабочих и учащейся молодёжи. Коммунистический Союз Венгерской Молодёжи насчитывал 120 000 членов, из этого числа было приблизительно 40 000 студентов. Изменился дух в учебных заведениях. Это было встречено со стороны учащейся молодёжи с одобрением. Большие студенческие массы симпатизировали советской власти.

По декрету Революционного Правительственного Совета от 24 марта 1919 г. о создании Красной Армии в основном изменился характер набора в армии. Большинство учащихся средних школ из-за возраста нельзя было принять в Красную Армию. Несмотря на это, в марте — по данным печати — многие из учащихся явились добровольно в призывные комиссии. Наркомат по просвещению обеспечивал льготы в учёбе учащимся, действительно вступившим в армию.

Студенческий отдел Коммунистического Союза Венгерской Молодёжи также включился в организационную и агитационную работу. Руководители студентов пошли в школы, проводили собрания, составляли списки.

Источники упоминают не только о студентах добровольцах, но и подчёркивают организационную и просветительную деятельность некоторых, и называют их поимённо. В воспоминаниях говорили о том, что в школах во время массового вступления в армию, целые ряды парт оставались пустыми.

Знаем таких студентов, о героических поступках которых было упомянуто в тогдашней печати. Некоторые способные студенты стали командирами.

Среди красноармейцев-учащихся было несколько «белых» находящихся под влиянием реакции. Они после прихода контрреволюции к власти стремились подчёркивать

[70] OL. VKM. 106708/1919. K—592. 23. cs. A VI. ker. Áll. Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 8. 22. o.

[71] Az összesített névjegyzékben születési évük szerint találjuk a sáncmunkára jelentkezett diákok neveit A tanulók között nagy számban voltak V-es, tehát 15—16 éves tanulók is. (HL. A Magyar Tanácsköztársaság iratai. 72/B. Hídfőparancsnokság. Szám nélkül.)

свои заслуги и получить в школах признание. О таких студентах-контрреволюционерах мало документов. Значительно больше число тех учащихся, которые честно выполняли свой долг. В каждой школе был организован дисциплинарный комитет. Мало таких протоколов, в которых не упоминали об учащихся записывавшихся или действительно вступивших в Красную Армию. Много данных об этом в Государственном Архиве и в Архиве столицы.

Многим учащимся, записывавшимся в Красную Армию не было ещё 18 лет, но их не могли удержать ни какими официальными запретами. Многие участвовали в фортификационных работах, выкапывании окопов.

Та самая молодая часть учащейся молодёжи, которая с военной точки зрения уже имела значение, показала пример в историческую пору, лучшие представители этой молодёжи боролись в рядах Красной Армии с оружием в руках.

LÁSZLÓ GELLÉRT:

ANGABEN ÜBER DIE ROTEN SOLDATENSCHÜLER DER MITTELSCHULEN

Resümee

In den Quellen der sozialistischen Bewegungen der Mittelschüler kamen viele Daten zum Vorschein, welche über die Schuljugend sprechen, die sich in die Rote Armee gemeldet hat. Bosenders viele Daten findet man in den Akten der Disziplinarverfahren, welche man nach der Machtübernahme der Gegenrevolution gegen die linksgerichteten Mittelschüler und gegen die Führer der Bewegung eingeleitet hat. Ausserdem enthalten sehr interessante Dokumente die Meldungen, Telegramme, verschiedene Zeitungsnachrichten und die originalen Urkunden des Volkskomissariats des Pressewesens, die in dem Kriegsgeschichtlichen Archiv vorhanden sind, oder solche, die von Studentenführer aus 1919 aufbewahrt wurden.

Der „Landesverein der sozialistischen Mittelschüler" ist amtlich am 14. Februar 1919 entstanden. Die Organisationseinheit der Jungarbeiter und der Schuljugend ist nach der Proklamation der Räterepublik ins Leben gerufen worden. Aus den 120 000 Mitgliedern des „KIMSZ" war die Zahl der Schuljugend ungefähr 40 000. Der veränderte Geist der Lehranstalten fand bei der Schuljugend günstigen Klang, grosse Massen der Mittelschüler sympatisierten mit der Räterepublik.

Nach dem Erlass des revolutionären Rates über die Aufstellung der Roten Armee vom 24. März 1919, hat sich die militärische Rekrutierung grundsätzlich geändert. Zwar kam die überwiegende Zahl der Mittelschüler bei der Meldung in die Rote Armee nicht in Betracht, trotzdem meldeten die Zeitungen in den Märzberichten zahlreiche Fälle, wo Mittelschüler ihre freiwillige Einberufung bei den Wehrkommissionen gebeten haben. Das Volkskommissiariat für Unterricht sicherte den eingerückten Mittelschülern Studienmässigungen.

Die Studentenunterabteilung des „KIMSZ" selbst schloss sich der organisatorischen und agitativen Arbeit an. Die Studentenführer suchten die Schulen auf, hielten Versammlungen und nahmen an den Registrierungsarbeiten teil.

Die Quellen erwähnen nicht nur die freiwillig eingerückten Mittelschüler, sondern heben jene die in den Organisations- und Aufklärungsarbeiten teligenommen haben auch namentlich aus. Die Rückerinnerungen berichten, dass in Folge der massenhaften Einrückungen in den Schulen ganze Bankreihen leer blieben.

Wir wissen von Mittelschülern, deren heldenhafte Taten an der Front von den zeitgenössischen Zeitungen oft gewürdigt wurden. Einzelne befähigte Mittelschüler kämpften als Kommandanten in höheren Einteilungen.

Unter den Soldatenschülern waren vereinzelt auch „weiss-gesinnte", unter Einfluss der Reaktion stehende Mittelschüler. Diese trachteten, dass man nach der Machtübernahme der Gegenrevolution, ihre Verdienste in den Schulen anerkenne. In den Dokumenten kann man nur selten von gegenrevolutinären Mittelschülern lesen, desto mehr von Schülern, die ihre Aufgaben ehrlich gelöst haben. Nur

selten findet man ein Schuldisziplinarprotokoll — obgleich fast in jeder Mittelschule eine Disziplinarkommission aufgestellt wurde — wo man in die Rote Armee eingerückte Schüler nich erwähnt, hätte. Sehr viele solche Daten findet man in den Landes — und Hauptstädtisches — Archiven.

Zwischen den Schülern, die sich in die Rote Armee gemeldet haben, waren viele, die ihr 18, Lebensjahr noch nicht erreichten. Ihr Eintreten konnten sogar die amtlichen Verbote nicht verhindern. Andere Schüler nahmen an Befestigungsarbeiten teil.

Unsere Schuljugend, die aus militärischen Standpunkt noch in Rechnung kommende jüngste Schichte war, hat in historischen Zeiten Beispiel gezeigt und die Besten kämpften mit der Waffe in der Hand in den Reihen der Roten Armee.

Die Abhandlung des Autors befasst sich mit dieser Zeit und diesem Thema.

KÖZLEMÉNYEK

A 31-ES VÖRÖS GYALOGEZRED ÉS HARCAI

(VISSZAEMLÉKEZÉS)

Forgács Béla

Katonáink példamutató bátorsággal és elszántsággal vívott küzdelmére emlékezve mindenekelőtt azokat a forrásokat kívánom megemlíteni, amelyekből harcosaink a győzelmek kivívásához erőt merítettek.

Ennek során meg kell emlékeznem dr. Pogány Kálmánról, aki ezredünknek nemcsak parancsnoka, hanem őszinte és igaz bajtársa is volt az egység valamennyi katonájának. Felvilágosító tevékenysége egyik záloga volt az elért sikereknek. Az a forradalmi láng, amely őt hevítette, minden beosztottjában lelkesedést ébresztett.

A 31-es vörös gyalogezred egyike volt azoknak a munkás-paraszt ezredeknek, amelyek az 1919-es Vörös Hadsereg rövid, de dicsőséges fennállása alatt kimagasló eredményeivel, a győzelem kivívásáért hozott áldozataival a Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborújának leghősibb lapjait írta meg.

Állománya egyrészt bihari, csongrádi és Duna—Tisza közi zsellérekből, szegényparasztokból, másrészt temesvári és aradi ipari munkásokból tevődött össze. Ideális munkás-paraszt szövetség tükröződött benne. Sikereinek, harci eredményeinek ez volt legfőbb titka — a többségében kommunista parancsnokok szilárd vezetése mellett.

Az ezred egyik századának katonái az úri Magyarország tipikus vezéralakjának, gróf Tisza Istvánnak geszti uradalmából kerültek ki. Itt cselédeskedtek nehéz és szomorú körülmények között. De erősítették az ezred sorait kubikusok is, akik közül sokan már részt vettek a földmunkások mozgalmaiban is.

Az alakulat összetétele tehát szerencsés volt. Katonái már „civilben" is harcban álltak: a kenyérért folyó küzdelemben edződtek, és legtöbbjük már esztendőket töltött el az öldöklő világháborúban — sorsuk jobbrafordulásának legcsekélyebb reménye nélkül. Közülük sokan részt vettek bérmozgalmakban, sztrájkokban, és jelentős politikai felvilágosító munkát végeztek Pogány Kálmán oldalán.

Az ezredparancsnok magatartása, minden intézkedése arra irányult, hogy könnyítsen a katonák életén, felejtesse a világháború okozta fájdalmakat és érzékeltesse az elkövetkezendő szebb és jobb jövőt.

Ez a törekvése sikerült: a világháborúba beleunt és elfásult katonák szinte felfrissültek, újjászülettek a parancsnok emberi és bajtársi gondoskodása láttán.

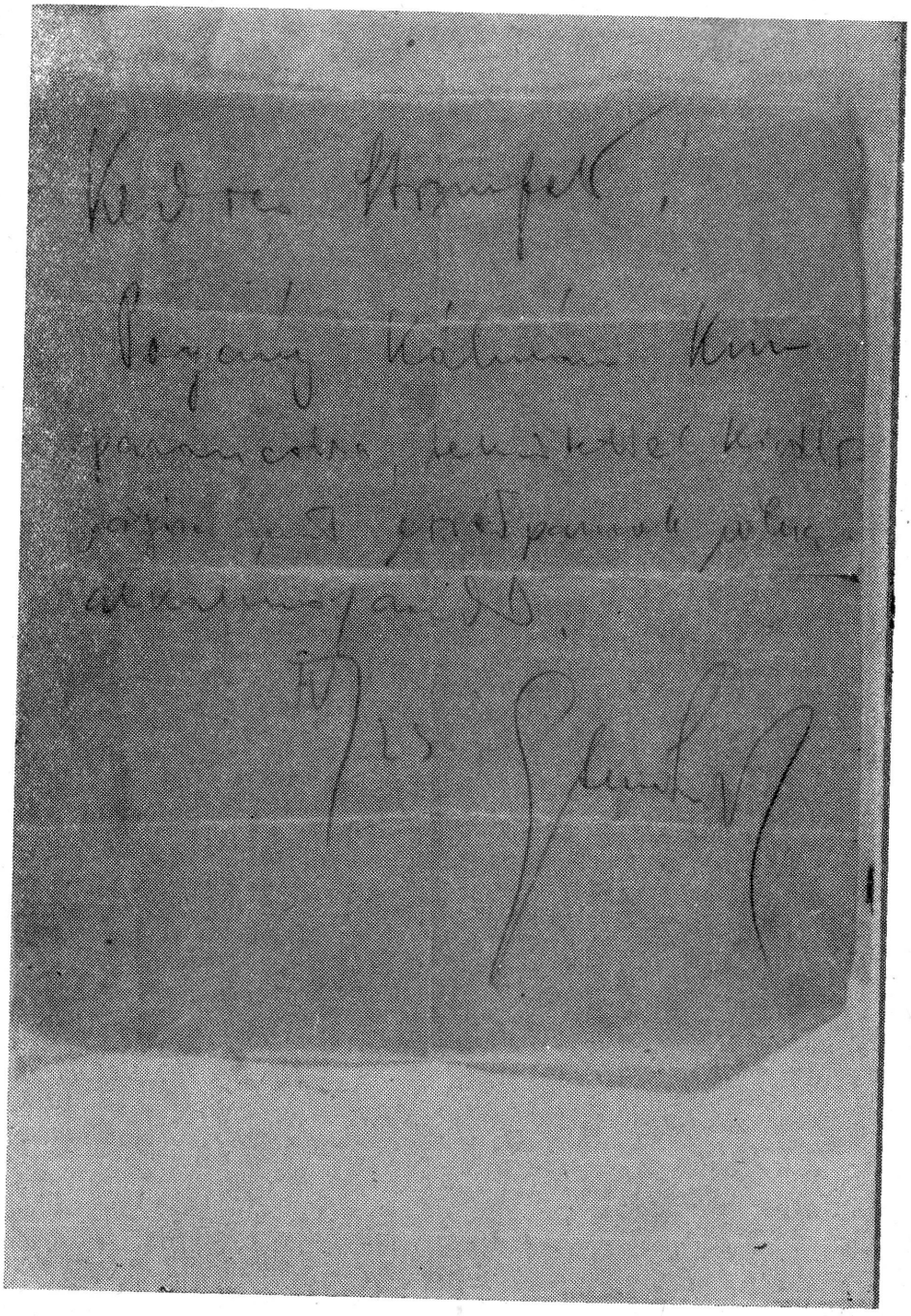

Első állomáshelyünkön, Nagykőrösön több ízben tartott előadást. A marxista—leninista elméletet magyarázta — oly érthető s a katonák szívéhez közel álló módon, hogy az akkor megalakult pártszervezetünk taglétszáma napról napra emelkedett. Megmutatta, miként kell, hogyan lehet forradalmi erőt önteni a katonákba a megteremtett proletárhatalom fennmaradásának nehéz harcaihoz.

Egyik legfőbb törekvése a tisztek és katonák között a múltban fennálló merevség megszüntetése, feloldása volt. Olyan légkört kell teremteni — mondotta gyakran a beosztott parancsnokoknak —, amely a múlt aranysújtásos tisztjei rideg, embertelen magatartását lehetetlenné teszi. Nem is volt soha panasz a parancsnokok viselkedése ellen. Bajtársias és közvetlen kapcsolat alakult ki közöttük — anélkül, hogy ez a fegyelem legcsekélyebb lazulásával járt volna.

Az ily módon kialakult légkörben nem volt nehéz katonáinkkal szót érteni, s hősies helytállásukkal olyan harci sikereket elérni, amelyeket a legfelsőbb helyen is méltányoltak.

Kimagasló rangot adott ennek az elismerésnek az a díszes harci lobogó, amelyet a Forradalmi Kormányzótanács kitüntetéseként Kun Béla elvtárs — Bokányi Dezső és dr. Münnich Ferenc elvtársak jelenlétében — 1919. július 19-én Abonyban, ünnepélyes keretek között dr. Pogány Kálmánnak adott át.

A Tanácsköztársaság leverése után Pogány Kálmán is bujdosásra kényszerült. Később elfogták és bebörtönözték. Kiszabadulása után sok viszontagságon ment keresztül, de kommunista meggyőződését nem adta fel: tevékenyen részt vett az illegális kommunista párt munkájában. Hitt a fasizmus pusztulásában és a kommunizmus győzelmében. Ebben a biztos tudatban rejtette el és őrizte meg két bajtársával: öccsével, Pogány Istvánnal és velem — e sorok írójával — felváltva, más és más helyen a Forradalmi Kormányzótanács magas kitüntetését: a vörös csapatzászlót, amelyet ma az Országos Hadtörténeti Múzeum értékes ereklyeként őriz.

Harcaink az északi fronton

Négy hetet töltöttünk Nagykőrösön. Az ezred katonáinak megfelelő kiképzése és felszerelése után búcsút vettünk a várostól, amelynek lakossága oly nagy szeretettel vett körül bennünket.

A 6. hadosztály kötelékébe osztott alakulatunkat, amely akkor 3 zászlóaljból és két géppuskás századból állt, Miskolcra irányították.

1919. május 27-én érkeztünk a városba. Nem volt sok időnk ismerkedni Miskolccal, mert menetkész állapotba helyeztek bennünket: vártuk az indulási parancsot.

Minden zászlóalj megkapta útirányát, az elérendő célt és idejét. Május 30-án a hajnali órákban indultunk. Egyik zászlóaljunk Felsőzsolca irányában haladt, a másik alegység Leh és Csobád között fekvő térségben tört előre: a hegyoldalban és a gerincen beásott cseh intervenciósok állásait támadta sikerrel.

Megkezdődött az ellenség üldözése.

Tartalék zászlóaljunk is elérte a kitűzött célt: Szikszót. Ott és annak térségében helyezkedett el. E zászlóaljba géppuskás századom két szakaszát osztottam be négy géppuskával.

Pogány Kálmán megbeszélésre hívott néhány parancsnokot — köztük engem is. Közölte, hogy nagy feladat vár reánk: nehéz harcokra, erős ellenállás-

ra kell felkészülnünk. Az ellenség nagy erőket vont össze egy fontos hídfő: Hernádkércs védelmére. Ez a cseh és román burzsoá hadsereg védelmi vonalának érintkezési pontja volt. Azt a feladatot kaptuk, hogy törjük át ezt az érintkezés pontot s nyissuk meg az utat Kassa felé. Az akció végrehajtásához a Tagányi István és Mayer József parancsnoksága alatt levő zászlóaljból 2—2 századot, valamint Forgács Béla és Gecser Zoltán géppuskás századából 2—2 szakaszt rendelt ki.

Elindultunk a közeli Aszaló és Halmai községekbe. Az ellenség már mindkét helységet kiürítette és Hernádkércs irányába vonult vissza. A faluban pihenőt tartottunk. A község lakossága enni- és innivalókkal kínálgatta harcosainkat. Aznap este a „konyhaágyúk" körül nem tolongtak a katonák. Nem kellett a vacsora senkinek sem.

Rövid néhány óra alvás után, a hajnali szürkületben támadáshoz rendeztük sorainkat. Kijelöltük a századok és a hozzájuk beosztott géppuskák helyét. Ezek mint operatív alakulatok az első vonalban, míg a másik két század géppuskásaikkal a második vonalban foglaltak állást. Egy század a hernádkércsi híd jobb oldalán, erősen fásított területen ásta be magát, míg a másik alegység a híd bal oldali részén egy kissé lefelé lejtő réten helyezkedett el. Géppuskáinknak is megfelelő fészket alakítottunk ki, előnyös helyzetet biztosítva magunknak a védelmi állásban.

Kivilágosodott. Tisztán láttuk a velünk szemben húzódó ellenséges állásokat és azt a néhány oldalára fordított parasztszekeret, amely a híd közepén és végén torlaszként magasodott. Távcsöveinkkel az ellenség távolabb fekvő tüzérségi állásait is jól láttuk. Ezek a magasabban fekvő dombokon helyezkedtek el, míg a gyalogság a dombvonulat egész hosszában foglalt állást, ahonnan teljesen beláthatták védelmünket.

Mi tüzérség nélkül, jóval kisebb erőkkel, hátrányosabb helyzetből — lapályos területen helyezkedhettünk el — vettük fel a harcot. Az ellenség helyzeti előnye abban nyilvánult meg legjobban, hogy tüzérségük közvetlen irányzással lőhette állásainkat és géppuskáik is a domboldalról lefelé pásztázhatták sorainkat.

Az adott körülmények szükségessé tették megerősítésünket, ami meg is történt. Egy páncélvonatot küldtek, amely eredményes tevékenységével már az első percekben elhallgattatta az ellenség egyik lövegét, és két géppuskájuk sem szórta már reánk gyilkos golyóit.

A nap már magasan fenn járt, amikor rohammal elfoglaltuk a hernádkércsi hídfőt. Egyik szakaszunk parancsnoka, Virág Illés, alegysége élén tört előre, amikor halálos lövés érte. Mi, akik ott voltunk, láttuk amikor a bátor harcos a hídra ugrott. Arra gondoltunk, amit még néhány perccel előtte mondott: „Ne féljetek, fiúk, amíg engem láttok, mert van itt muszkli bőven." A nagy erejű, örökké derűs és mosolygós tekintetű fiú ugyanis bírkozó volt.

Virág Illés volt ezredünk első hősi halottja. Őt követte még hat bajtársunk, akik ugyancsak Hernádkércsen estek el. Haláluk nagy fájdalommal töltött el bennünket.

Az ellenség 13 halottat és 49 sebesültet vesztett. Az utóbbiakat otthagyták a csatatéren. Egészségügyi osztagunk szállította őket egységünk segélyhelyére. Ezredünk 33 sebesültje ugyancsak kórházba került.

Sikeres támadásunk annyira meglepte az ellenséget, hogy rohanva vonult vissza. Zsákmányoltunk néhány hátizsákokkal megrakott lovas szekeret, 3 géppuskát, 1 ágyút, több Manlicher fegyvert. A foglyok között egy kadét is volt, aki megrémült tekintettel válaszolt kérdéseinkre. Ily módon tájékoztatást kaptunk egysége erejéről, létszámáról és felszereléséről. A foglyokat őrség kísérte a 6. hadosztály parancsnokságára.

A súlyos harcok és áldozatok árán elfoglalt Hernádkércs lakói nagy szeretettel és lelkesedéssel fogadtak bennünket. Tejjel, gyümölccsel és dohánnyal kínálták katonáinkat. De három—négy fiatal is gyarapította sorainkat. Miután már elérték a 18 éves korhatárt — mint önként jelentkezőket —, az ezred állományba vette őket.

A 6. hadosztály június 1-én keltezett és a hernádkércsi ütközetről szóló távirati jelentéséből idézek néhány sort: „Pogány csoport merész támadással bevette a hernádkércsi ellenséges állást, és az ellenség visszavetése után kierőszakolta az átkelést a Hernádon."

Hernádkércsen egyórás pihenőt tartottunk, majd folytattuk az előnyomulást. A visszavonuló ellenséget egyik zászlóaljunk követte, mi pedig az új cél irányába, Abaújszántó felé törtünk előre. Közben tüzérségi megerősítésként ezredünk alá rendelték a 101-es tüzérek két ütegét. Átkeltünk a Szerencs patakon. Egy ideig menetbiztosítással haladtunk, majd csatárláncba fejlődtünk. Felderítő járőreink jelentése szerint ugyanis az ellenség Abaújszántó előtt csapatokat vont össze, és a község előtt beásva „vár" bennünket.

Kis idő múlva elkezdődött a tüzérségi párbaj. Már 80—100 lépésnyire közelítettük meg az ellenség védelmi vonalát, amikor jól álcázott géppuskáik megszólaltak. Hevenyészett állásainkból mi is erős tüzelésbe kezdtünk: géppuskásaink arcvonalunk bal- és jobbszárnyáról lőtték az ellenséges állásokat, lövészeink pedig össztüzet adtak le, s a parancsnak megfelelően egy-egy ember szökellve tört előre. Ily módon 25—30 lépésnyire sikerült megközelíteni a cseh burzsoá csapatok állásait. Amikor harcosaink valamennyien elérték ezt a távolságot, rohamra indultak. Ezt azonban az ellenséges erők már nem várták meg: állásaikat elhagyva visszavonultak Abaújkér irányába.

A községbe érve a bíró tájékoztatott bennünket a visszavonuló csapatok erejéről, felszereléséről és hangulatáról. Közölte azt is, hogy 3 cseh egyenruhát viselő katona bújt meg házában. Később megtudtuk, hogy ezek Kassa környékéről kerültek a cseh ezredbe, szlovákok voltak, de jól beszéltek magyarul. Amikor felkerestük őket, arra kértek bennünket, hogy cseréljük ki mondérjukat magyar zubbonyra, mert velünk akarnak harcolni az igazi ellenség ellen. Mindhárman munkások voltak. Pogány Kálmán a „foglyokat" szívesen fogadta s beosztotta őket az ezred állományába. Nem is csalódtunk bennük: jó szolgálatot tettek nekünk azzal, hogy kitűnően ismerték a Felvidéket, s mint felderítő járőrök könnyebben mozoghattak. Az ezred további küzdelmeiben is derekasan megállták helyüket.

A harcok után Abaújkéren éjjeleztünk, majd másnap hajnalban tovább indultunk Vilmány felé, melyet a parancs értelmében még aznap el kellett érnünk.

A katonák hangulata a fárasztó út ellenére is jó volt. Néhányszor megálltunk egy kis pihenőre. Már délutánra járt az idő, amikor elértük a falut. A harcosok fáradtan heveredtek le a kijelölt szállásokon: percekkel később már mély álomba is merültek. Aznap este nem volt vacsoraosztás: a „gulyáságyúk"-ban érintetlenül maradt az étel.

Pogány Kálmán reggel megbeszélésre hívott bennünket. Elmondta, hogy a beérkezett jelentések szerint a csehek átcsoportosítják erőiket: felváltják az eddig harcban álló csapataikat és új, pihent, tartalék egységeket állítanak az első vonalba. Gönczruszka térségében nagy mozgás észlelhető — folytatta —, úgy tűnik, hogy a támpontokat minden áron meg akarják tartani.

Az ezred ismét nehéz feladat előtt állt. Parancsnokunk először arra gondolt, hogy a hernádkércsi és az abaújszántói harcokban részt vett egységeket tartalékba helyezi, és a dandárcsoport más alakulatait fogja a gönczruszkai támadásba bevetni. Mi, akik beosztottaink harckészségét ismertük,

arra kértük Pogány Kálmánt, hogy végleges döntése előtt engedélyezze, hogy katonáinkkal egy fél órát elbeszélgessünk és nyíltan megmondjuk nekik, hogy nagy harcok előtt állunk, vállalják-e önként, vagy pedig tartalékba megyünk. Így is történt. Katonáink egyöntetűen kijelentették: „benne vannak a schwungban", s reggelire megeszik az ellenséget, Pogánynak szó szerint elmondtuk csapataink véleményét, amelyet örömmel vett tudomásul.

Június 3-án hajnalban zászlóaljaink elérték Gönczruszka térségét. Az ellenség állásai a község bejárata előtt húzódtak — 100—150 lépésre lehettünk tőlük.

Beástuk magunkat és felderítettük a terepet. Feltűnt nekünk, hogy az ellenség minden puskalövés nélkül ennyire közel engedett magához. Távcsöveinken keresztül, de szabad szemmel is jól láthattuk az ellenség lázas tevékenységét, előkészületeit. A falu bejáratánál jobbra és balra kis kertes házak álltak. Két épület padlásának ablaknyílásába helyezték el géppuskáikat — az egyik szórótölcsérét a kelletnél még merészebben is.

A két kertes ház előtt magas, széles lombú fák álltak. Ezek is — a jó kilövési lehetőség mellett — előnyös fedezéket biztosítottak az ellenségnek.

Reggel 7 óra lehetett, amikor tüzérségünk ágyúi megszólaltak: megkezdődött a harc Gönczruszka bevételéért.

Az ellenség viszonozta a tüzet. Ágyúik és géppuskáik állandóan lőtték hevenyészett állásainkat. Ám mi sem maradtunk adósok. Géppuskásaink és tüzéreink szinte megszakítás nélkül tüzeltek. Közben kézigránátos szakaszunk elérte a csehek vonalát s akcióba lépett. Egy kézigránát telibe találta az egyik géppuska fészkét. Századaink szökellve haladtak előre. Végre elértük a falut. A fő utca 1—2 házának padlásáról megszólaltak az ellenség géppuskái: az egyik rövidesen elhallgatott — telitalálat érte. Majdnem minden házból ontották ránk a gyilkos tüzet. Mi azonban nem torpantunk meg: minden házért külön-külön vettük fel a harcot. Katonáink halált megvető bátorsággal törtek előre, pusztítva, üldözve az ellenséget, amelynek egyik része visszavonult, másik része viszont a falu végén húzódó domboldalról zúdított ránk gyilkos tüzet. Érezni lehetett, hogy túlerőben vannak, mert hol az egyik, hol a másik oldalról hajtottak végre ellenlökést.

Kitűnő tüzérségünk pergőtűzzel fékezte meg az ellenség rohamait. Harcosaink ezt tapasztalva hihetetlen fürgeséggel rohamozták meg az ellenség állásait, amelyeknek árkaiban kézitusát vívtak az elkeseredetten védekező cseh burzsoá katonákkal.

A fő utcán rohantunk előre — mellettem Pogány Kálmán. Figyelmeztettem, hogy vérzik a karja, s kértem, menjen az orvoshoz. „Erre most nincs idő — válaszolt, s rohant tovább.

Én a másik géppuskás szakaszhoz igyekeztem, ahol századom helyettese, Kapcsa Jenő, a tűzlépcső parancsnoka tartózkodott. Két sebesültünk volt, de nem súlyosak. Géppuskáinkat itt is rendben találtam — sőt eggyel gyarapodtunk is, amelyet az ellenségtől zsákmányoltunk. A dombvonulaton állva figyeltem az ellenséget, amely egyre hátrált, majd újra megállt és folytatta a harcot. Közben néhány szót váltottam Gecser Zoltánnal, másik zászlóaljunk géppuskás századának parancsnokával is. Neki is két embere sebesült meg, de géppuskáik sértetlenek maradtak.

A csehek ismét dombról támadtak. Mi lapályosabban fekvő területen voltunk. Pozíció-előnyüket azonban katonáink bátorsága kellően ellensúlyozta.

A gönczruszkai csata egész napon át és egész éjjel tombolt — végül mégis a mi javunkra dőlt el. A győzelem után azonban szomorúan állapítottuk meg veszteségünket, amely halottakban 40, sebesültekben pedig 100—

120 fő lehetett. Az ellenség 60 halottat és 40—50 súlyos sebesültet hagyott hátra. Járni tudó és csapataikkal elvonuló sérültjük is nagy számban volt.

Egységeink 3 géppuskát, számos Manlichert és két, hátizsákokkal megrakott trénkocsit zsákmányoltak. A foglyok között volt egy égerlandi származású hadnagy is, aki jól beszélt németül. Fontos, térképre rajzolt tájékoztató adatokat kaptunk tőle. A cseh hadnagy többek között azt is elmondotta, hogy egyes alakulatuk katonáival sok baj van, nem akarnak harcolni; már többen megszöktek. A szlovák katonákat most fel akarják cserélni cseh, illetve morvaországi katonákkal, de esetleg sor kerülhet egész ezredek felváltására is.

*

A gönczruszkai harcokkal egy időben ezredünk más alegységei az arcvonal különböző szakaszain: Hernádvércse térségében, valamint Abaújvár irányában is harcfeladatokat hajtottak végre, és több ellenlökést vertek vissza.

Gecser Zoltán géppuskásszázad-parancsnok naplójában például a következőket olvastam: „... június 3-án délután parancsot kaptunk, hogy a Szőlőhegyen foglaljunk állást, a jobbszárnyat biztosítani. Jó helyet találtunk, ott is aludtunk. Az éjszaka minden nagyobb baj nélkül nyugodtan telt el. Másnap reggel — mint kikülönített rész — parancsot kaptunk: a zászlóaljat követtük az Őrhegyre. Támadás Göncz ellen! A zászlóalj jobb oldalvéd. Kaptunk egy zászlóalj erősítést a 23-as ezredtől. Június 5-én még mindig az Őrhegyen. Másnap 6-án: menekülnek a csehek. Reggel még úgy volt, hogy felváltjuk a második és negyedik szakaszt, de már nem volt szükség rá...”

Zászlóaljunk tovább folytatta támadását és hamarosan Abaújnádasd községben álltunk meg. Ott éjjeleztünk, és felderítő járőröket küldtünk ki Kassa, Csány, Búzafalva irányokba. Később jelentést kaptunk, hogy egész Kassáig szabad az út, de valószínű, hogy már Kassát is kiürítette az ellenség.

Este 8 óra lehetett, amikor Pogány több parancsnokot, köztük engem is magához rendelt.

Még az est folyamán két felderítő járőrt kell kiküldeni — mondotta —, és tisztázni, hogy állunk Kassával? Kiürítették-e már a csehek? Egy-egy járőr öt főből és egy parancsnokból álljon, és két irányból közelítsék meg a várost. Önként jelentkezőket kell kijelölni — lehetőleg lovasokat.

A feladat végrehajtására én kaptam parancsot — egyrészt azért, mert önként jelentkeztem, másrészt mert ismertem Kassát még a világháború éveiből.

Az egyik járőrparancsnok Ermer Árpád, a másik én voltam. Megbeszéltük az útirányt, és megállapodtunk abban, hogy a kassai vámnál találkozunk. Így is történt. A vámnál már megtudtuk, hogy a várost kiürítették. Belovagoltunk Kassára: éjjel 11 óra lehetett, amikor elértük a város főterét. Nagy meglepetésünkre sok nép volt az utcán, szívélyesen fogadtak bennünket és elmondták, hogy az ellenség utóvédje a kora délutáni órákban hagyta el a várost.

Feladatunknak eleget téve visszalovagoltunk Abaújnádasdra és jelentettem a parancsnoknak: Kassa szabad!

Pogány kiadta a parancsot: reggel 7 órakor a dandárcsoporthoz tartozó egységekkel együtt bevonulunk Kassára. Másnap 5 órakor volt az ébresztő. Egy óra múlva megindultunk Kassa irányába.

Az ezred összes alakulatai a kassai vámnál találkoztak. Ott századokba sorakoztak fel és zászlóaljanként, oszlopokban vonultunk a város felé. Amerre haladtunk, az utakon ezer és ezer ember. Öregek és fiatalok egyaránt. Sokaknak kezében kis magyar nemzeti színű, illetve vörös zászló. Ezeket lengették felénk, éljenezve a magyar Vörös Hadsereget, a Magyar Tanácsköztársaságot és legnagyobb vezéralakját: Kun Bélát.

Megérkeztünk a város főterére. Majd elhangzott a parancs:

— Vigyázz!

Kétszáz cigány az Internacionálét játszotta. Ezt követően két apró gyermek — egy kisfiú és egy kislány — piros rózsacsokorral üdvözölte Pogány Kálmánt, a csapatok parancsnokát, aki magához emelte és megcsókolta őket. E megható jelenet után a város küldöttsége lépett Pogány elé és vezetőjük rövid üdvözlő beszéddel köszöntötte őt és a Vörös Hadsereg alakulatait.

Az ünnepélyes fogadtatás után díszlépésben vonultunk el parancsnokunk és a város küldöttsége, valamint Kassa örömmámorban úszó lakossága előtt.

*

Ezredünk egyik része a volt 34-esek laktanyájában, a másik fele pedig a volt javítóintézet épületében rendezte be körletét. A laktanyába került az ezred- és dandárparancsnokság irodája, a trén és a konyha is.

Tartalékban voltunk. Gyönyörködtünk a város szépségében, élveztük a megérdemelt pihenést, a szabadságot, s örültünk a lakosság szeretetmegnyilvánulásának, amelynek lépten-nyomon tanújelét adta. A város ligetében naponta térzenét adtak — mint mondották — a Vörös Hadsereg tiszteletére.

Odaérkezésünket követő napon ezredünk a helyőrség gyakorlóterére vonult, ahol ezredparancsot olvastak fel, amelyben illetékes elöljáróink bejelentették, hogy dandárcsoport alakul, amelynek gerince a 31-es vörös gyalogezred, s a csoporthoz a 23., a 33., a 46. és a 101-es ezredek kijelölt egységei tartoznak tüzérséggel, trénnel, egészségügyi és híradó szakaszokkal.

A dandárcsoport parancsnoka Pogány Kálmán lett. Az ezredparancs megemlékezett az eddig elért harci sikereinkről is, kiemelve a hernádkércsi, a gönczruszkai, valamint az abaújvári ütközeteket — és az azokban részt vett alakulatok minden katonáját és parancsnokát dicséretben részesítette. Tartalmazta továbbá a parancs a parancsnoki karban bekövetkezett személyi változásokat, áthelyezéseket és előléptetéseket, köztük zászlóaljparancsnokká való kinevezésemet is. A hadosztály Popov-zászlóaljának megszüntetésével annak személyi állományából a lecsökkent létszámú zászlóaljakat töltötték fel. Méltatta a parancsnok Popov Pál kimagasló érdemeit és őt első, míg Sodró Józsefet az ezred-, illetve a dandárcsoport második segédtisztjének nevezte ki. Végül kihirdették, hogy előreláthatóan 10-én Kun Béla elvtárs — Garbai Sándor és Böhm Vilmos elvtársak kíséretében Kassára érkezik. Nagygyűlés lesz a Dóm téren, ahol a városban állomásozó zászlóaljak is részt vesznek.

Az ünnepélyes keretek között lezajlott nagygyűlésen részt vett ezredünk is. Kitörő lelkesedéssel ünnepeltük a Forradalmi Kormányzótanács megjelent tagjait, elsősorban Kun Bélát. Beszédét percekig tartó taps és éljenzés követte. Az ünnepély befejezése után Pogány Kálmán felkereste Kun Béla elvtársat, akihez régi, személyes kapcsolatok fűzték.

Másnap Pogány Kálmán a beosztott parancsnokokkal megbeszélést tartott: a harc további feladatait tárgyaltuk meg. Pogány bejelentette, hogy ezredünk létszáma jelentősen megnőtt, mert két zászlóaljjal egészítették ki. Ezekben — mondotta — szép számban vannak olyan katonák, akik az ellenséges csapatoktól szöktek meg és katonai szolgálatra önként jelentkeztek a Vörös Hadseregbe. Többségét azonban azok alkotják, akik az első világháborúból kerültek haza és a cseh behívási parancsnak nem tettek eleget, bújkáltak, de most harcolni akarnak a mi sorainkban.

Nagy gondot okozott a századok és zászlóaljak parancsnokainak kijelölése. Parancsnokokban ugyanis már eddig is nagy hiányt szenvedtünk. Igényeinket a 6. hadosztály sem tudta kielégíteni, s így kizárólag magunkra voltunk utalva.

A kassai Nemzeti Színház több napon át díszelőadást tartott a Vörös Hadsereg katonáinak. Mi is részt vettünk, illetve vettünk volna egy előadáson. A műsoron a Bánk bán szerepelt. Elhelyezkedtünk a kényelmes bársonyszékekben. Furcsának tűnt a rétek, dombok árkai után elmerengeni és átadni magunkat Katona József drámája élvezetének. Ettől azonban megfosztott bennünket Ludányi, ezredkürtösünk riadója, mely az éppen felgördülő függöny pillanatában harsant fel és mindenkit fegyverbe szólított. Zászlóaljunk percek alatt felsorakozott és indulásra készen állt. Közel volt a laktanya, senki sem késett. Küldöncöm hozta a lovamat. Nyeregbe pattantam, de úgy látszik pihenője megszakítása miatt ideges volt, mert hirtelen úgy felágaskodott, hogy egyből lepottyantam róla. Poros, piszkos lettem. A ház lakói lekeféltek és vizet hoztak. Pillanatok alatt megmostam az arcomat, kezeimet. Egy nénike közben megjegyezte:

— Nem baj, édes fiam, katona dolog ez!

Lábaimat alaposan megütöttem. Úgy látszott lovam is „megbánta" tettét, mert néhány szem kockacukor hatására engedelmeskedve vitt a Kassa melletti Csermelybe, majd onnan tovább Bankóra.

Az ellenség már elérte Kassa peremét — Csermelyt —, amikor a riadó elhangzott. Elmúltak a szép napok: ezredünk ismét a tűzvonalba került. Heves harcok folytak a Bankóért. Az ellenség nagy erőket vont ide össze, mert vissza akarta foglalni Kassát. Tüzérsége állandóan lőtte hevenyészve kialakított állásainkat. A csehek ismét előnyösebb helyzetből, magas dombokról tüzeltek reánk, akik a Csermely völgyében voltunk.

Sándor József, ezredünk egyik harcosa így emlékezik vissza az akkori eseményekre: „Elrendelték, hogy mindenki fedezéket készítsen magának, mert lehet, hogy a csehek éjszaka támadni fognak. Mindenki kövek után nézett, ami bőven volt található, s ebből igen jó fejvédő fedezéket lehetett építeni. Amint ezzel elkészültünk, parancs szerint, egy járőrnek el kellett indulnia a szomszéd magaslaton levő csapattesthez és megteremteni az összeköttetést. E járőrnek én is tagja voltam. Sötét este volt. 10 óra is elmúlt már. Elindultunk a megadott irányban lefelé libasorban egy kitaposott ösvényen. Látni sokat nem lehetett, erdőben voltunk, de azért az ösvény vonulatát kellő figyelemmel követni tudtuk. Kb. 200—300 méterre lehettünk a rajvonalunktól, amikor megálltunk tájékozódni. Az éjszakai csendben a haraszt zizegését véltük hallani. Tovább mentünk, vagy húsz lépés után ismét megálltunk figyelni, vajon hallani-e még a zajt. Bizony hallottuk valamivel erősebben és jól kivehetően a száraz gallyak rezgését is, abból az irányból, amerre nekünk haladni kellett volna. A zaj nagy szélességben volt hallható. Rövid tanakodás kezdődött. Hogy jönnek, az biztos, de hátha a szomszéd magaslaton levő vörösőrök járőre éppen minket keres. Mi a járőr tagjai, mind harcteret járt katonák, járatosak voltunk a harcászatban. Egy-

séges vélemény alakult ki közöttünk. Ha a vörös járőr minket keres, nem fejlődik rajvonalba, hanem libasorban közelít felénk, tehát csehek lehetnek. Közben a zajt egyre közelebbről hallottuk. Futólépésben indultunk vissza kiindulási helyünkre. Amint visszaértünk, rögtön riadóztattuk a mieinket. Egyik ember a másiknak továbbította a parancsot, mindenki készenlétbe helyezkedett. Ekkorra az a bizonyos recsegés már itt is hallhatóvá vált. Jellemző katonáink fegyelmére és a nyugalmára, hogy egyetlen puskalövés nem dördült el mindaddig, amíg az ellenséges katonák kb. harminc lépésre meg nem közelítették állásainkat. Ekkor az említett járőrünk parancsnoka, aki velem együtt egy óriási fa mögött talált hirtelenében fedezéket, készenlétbe helyezve egy kézigránátot, felkiáltott:

— Állj, ki vagy?

A válasz egész közelről:

— Podájte! — magyarul add meg magad!

Válaszul kézigránát repült. Mintha előre meg lett volna beszélve: a durranásra irtózatos puskatűz keletkezett. Kézipuska, géppuskatűz és közben kézigránátok robbantak. Fél óráig tartották magukat a csehek, azután már nem lőttek. Nálunk azonban nehezen lehetett beszüntetni a tüzelést. Minden kis zörejre újabb lövöldözés keletkezett. Attól kellett tartani, hogy az összes tartalék lőszerünk elfogy, de nem kellett soká aggódni, mert éjfél után megérkezett a lőszerutánpótlás. Ekkor teljesen megnyugodtak az idegek és vártuk a pirkadást, hogy megnézhessük, milyen nyomokat hagyott hátra az ellenség. Hajnalban láttuk meg, milyen közel jöttek, mert állásaink előtt húsz méterre halottak feküdtek. Ötven méter szélességben bejártam a terepet és 14 halottat számláltam meg. A következő napon folytattuk előnyomulásunkat, s pár nap múlva egy magaslaton foglaltunk állást."

*

Június közepén zászlóaljammal Abos térségében időztem. Ha nem tévedek, alegységem — és még egy másik 31-es zászlóalj — akkor az 1. hadosztály alárendeltségében volt. Átmenetileg, mert utána ismét a 6. hadosztályhoz kerültünk vissza. De abban az időben is Pogány Kálmán maradt a parancsnokunk.

A zászlóalj Kassán alakult meg. Sokan Szikszó—Kassa—Abos térségében kerültek az alegységhez — valamennyien önként jelentkeztek. Legtöbbjük katonaviselt, háborút járt, vegyes korúak voltak, s megfelelően egészítették ki a századokat, amelyeknek többségét a 31-esek és 46-osok alkották.

Rövid pihenő után közölték: megyünk Eperjesre. Pogány Kálmán elmondotta, hogy Eperjesen kikiáltják a Szlovák Tanácsköztársaságot és mi a népgyűlésen díszzászlóaljként sorakozunk fel.

Így is történt.

Június 16-án ünnepi díszt öltött a város. A házakon vörös zászlók százait lengette a szél. Az emberek ezrei tolongtak a nagygyűlésen. Nemcsak az eperjesiek vettek ezen részt, hanem a közeli és távolabbi községek és városok képviseletében sok-sok százan. A város vezetői mellett ott láttuk Pogány Kálmán dandárcsoport-parancsnokot és első segédtisztjét, Popov Pált is.

Az ünnepélyes aktuson javasolták a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltását, amelyet a nagygyűlés közfelkiáltással fogadott el. Ezt követően nyilatkozat hangzott el, amelyben kimondották, hogy az Orosz és a Magyar Ta-

nácsköztársaságot természetes szövetségeseiknek tekintik és büszkeséggel tölti el őket testvéreik eddigi eredményei, dicsőséges harcai.

A felolvasott nyilatkozatot viharos taps és éljenzés követte. Örült itt mindenki. Ezt tükrözte az ismeretlenek és ismerősök ölelkezése, az elégedett tekintetek egyaránt.

A lapok és plakátok egybehangzóan hirdették a széles körű proletárdemokráciát, valamint azt is, hogy, akik ezt az igazi és hamisítatlan demokráciát fenyegetik, a diktatúra fegyverével találják szembe magukat.

*

Néhány napot Abos községben tartózkodtunk. Innen a parancs szerint egyik századomat Korompára, a másikat Kluknó irányába küldtem ki. A megmaradó résszel nemsokára magam is Kluknó felé indultam. Ott a dandárcsoport más egységeinek harcaiban vettünk részt, majd később az egész zászlóaljat újra összevonták. Ebből azt a következtetést vontam le, hogy olyan zászlóalj a miénk, amelyet hol ide, hol oda irányítanak.

Ismét visszatértünk Abosba — egyelőre tartalékként. Itt állomásozott ezredparancsnokságunk is.

Zászlóaljam napi 2—3 órát könnyebb gyakorlatozással töltött. Az egyik ilyen foglalkozáson a munkát figyeltem, amikor autó állt meg az úton. Egy katona szállt ki a sofőr melletti ülésről, és hozzám érve a dandár irodája és Pogány Kálmán elvtárs holléte felől érdeklődött. Bokányi elvtárs ugyanis — tette hozzá a katona — vele kíván beszélni. Odamentem az autóhoz, jelentkeztem Bokányi elvtársnál, majd magyarázni kezdtem, hol is található az iroda.

— Szálljon be és dirigálja a vezető elvtársat — mondta kedvesen, s megkínált egy cigarettával.

Pogány Kálmán kitörő örömmel fogadta Bokányi elvtársat, akit régi ismerősként üdvözölt, s akinek érkezését nem aznapra várta. Rövid beszélgetés után együtt indultak Gölnicbányára és Szepesremetére.

Bokányinak nehéz küldetése volt. Be kellett jelentenie az antant követelését: a felszabadított területek kiürítését, és azt, hogy cserébe a román csapatok kiürítik a Tiszántúlt.

Néhány nap óta az arcvonalon már viszonylagos csend volt, mert elrendelték a tűzszünetet. A tűzszünetet — halottuk a hírt — fegyverszünetre vonatkozó parancs követi.

Miután Pogány visszaérkezett, Abosba rendelte a zászlóaljparancsnokokat. Közölte, hogy nehéz helyzetben vagyunk, mert a felszabadított területek kiürítését elrendelték, amit nem lesz könnyű megértetni katonáinkkal, akik oly derekasan vették ki részüket a nehéz harcokból. Ezzel kapcsolatban ezredparancs fog megjelenni, amelyet olvassunk fel s igyekezzünk megnyugtatni beosztottainkat. Azt emeljük ki, hogy a Tiszántúlt visszakapjuk, ez talán megnyugtató hatással lehet rájuk — tette hozzá befejezésül.

Az ezredparancsot felolvastuk. A katonák nem akartak hinni a fülüknek.

„Itt állunk Igló és Poprád kapujában és most vonuljunk vissza! Nem megyünk! Nem azért harcoltunk és véreztünk, nem azért győztünk, hogy most forduljunk vissza!" — kiáltották jobbról is balról is!

Nehéz volt megnyugtatni és lecsillapítani őket. Egyszerűen nem tudták felfogni, hogy ilyen parancs megszülethetett.

Mit is mondhattunk volna mást a feltett kérdésekre, mint azt: katonák vagyunk és a kapott parancsot eddig is teljesítettük és a jövőben is teljesíteni fogjuk. Ez a kötelességünk. A többi a politikára tartozik.

Visszakerültünk Kassára. Az ezredünk már teljes egészében beérkezett. A dandárcsoport egységei is útban voltak. Vonultak vissza Kassa felé.

A katonák hangulata rossz volt. Nem csodálkoztunk ezen. Sokan vesztették el falubeli cimborájukat a harcok során — s mindezt miért? A katonák még elevenen emlékeztek arra a nagy örömet kiváltó ezredparancsra, amely a 6. hadosztály parancsnokság jelentését ismertette:

„A 6. ho. kitűzött feladata sikeres teljesítésének biztos tudatában kezdte meg június 30-án reggel 5 órakor a győzelmes harcok egész sorozatát. Ezen tudat hatotta át minden katonáját és ezt megszilárdította az első győzelmük, Szikszó és Frankhegy elfoglalása. A terepszakaszonként hátrább álló, de ellenállásra igyekvő ellenséget a ho.-csapatok minden egyes alkalommal megverték. A Hernádvölgyben való további előnyomulás lehetőségét a 31. gy. ezred döntötte el a Hernádkércsnél történt folyó-átkeléssel és Abaújszántó elfoglalásával. Az ellenség három egymás mögötti vonalban és aznap beérkezett megerősítések bevetésével hiába védekezett. Abaújszántó elestével a Pogány-csoport Göncz—Abaújvár felé való előnyomulásával a ho. jobb oldalát biztosította a Hernád keleti partján. Ezen feladatának végrehajtásában a 31. ezred a legnehezebb, de győzelemteljes harcát a Hernád keleti partján Gönczruszkánál vívta, ahol, amint az később megállapítást nyert, az összevont ellenséges erők támadásait meghiúsítva, ellentámadással visszavetette az ellenséget."

Búcsúztunk Kassától. Július 2-án megkezdődött a bevagonírozásunk. Reggel 8 órakor vonatunk elhagyta Kassát. Új célállomásunk: Szolnok.

Közeledtünk Miskolc felé. Közvetlen a város pályaudvara előtt — ellenséges kezek — vonatunkat kisiklatták. A parancsnoki kocsink, amelyben Pogány Kálmán is tartózkodott, közvetlen a szenesvagon után az első vagon volt. Ez felszaladt a szeneskocsira. Ajtajai kinyíltak és akik ott voltak kiestek, míg mi, akik a fülkében tartózkodtunk, az összetört ablakok szilánkjait kitörve kiugráltunk. A felszaladt kocsi magassága 8—10 méternyire lehetett a pályaudvar peronjától. Erről ugrottunk le. Kisebb-nagyobb, de nem súlyos sérüléseket szenvedtünk. Azok, akik kizuhantak a kocsiból, alaposan megütötték magukat, viszont a hátsó vagonok között volt egy nagyon súlyosan sérült vagon is. Korhadt deszkái egy emberünket szinte felnyársalták.

A rögtönzött vizsgálat a szabotázs tényét megállapította ugyan, de a bűnösök elfogásáról értesítést sohasem kaptunk.

Vonatunk kisiklatása még csak fokozta azt a nyugtalanságot, amelyet katonáink nem is titkoltak. Mondogatták is: miért állunk meg Szolnokon, ha visszakapjuk a Tiszántúlt.

Elhagytuk Budapestet is. Haladtunk új célállomásunk, Szolnok felé. A vonatban tudtuk meg, hogy nem Szolnokon történik a kivagonírozás, hanem Abonyban. Itt is csak egy zászlóalj marad, a többi alegységeket Újszászra és Jászladányra irányítják.

Harcaink a román bojár csapatok ellen

Megérkeztünk az új hadszíntérre. Zászlóaljaink Abonyban, Újszászon és Jászladányban állomásoztak. Vártuk a további parancsot.

Katonáink nagyon el voltak keseredve. Ezen nem is csodálkoztunk, hisz az

igéretekből semmi nem vált valóra. Az emberek ennek hangot is adtak: becsaptak és félrevezettek bennünket.

Harcosaink egy része az ellenség kezén levő területekről vonult a Vörös Hadseregbe. „Ha már ki kellett üríteni a sok véráldozattal járó Felvidéket — mondogatták —, legalább az otthonunkba térhessünk vissza anélkül, hogy harcolnunk kelljen."

Új erőt kellett önteni katonáinkba. Sokat foglalkoztunk velük, utalva az antant félrevezető politikájára, igéretére, amelyet azzal bosszúlhatunk meg a legjobban, ha elszántan harcolunk és nagyobb erőkifejtéssel vesszük fel a küzdelmet!

Új harcok vártak ránk. Egy erős és jól felszerelt kapitalista hadsereg — amelyet a franciák is támogattak — állt szemben a mi megközelítően sem úgy ellátott kis hadseregünkkel.

A rossz hangulat közepette kapóra jött az az ezredparancs, amely Kun Béla elvtárs érkezését adta hírül, és amelyet felolvastunk katonáink előtt. A parancs közölte, hogy a Felvidéken vívott győzedelmes harcainak elismeréseként kitüntetik az ezredet: megkapjuk a Forradalmi Kormányzótanács által adományozott csapatzászlót. Abony főterén kell majd felsorakoznunk.

Bajtársainkat a komorság és levertség hangulatából rendkívül felvillanyozta az elhangzott ezredparancs, mindenki örült és megelégedéssel várta július 19-ét.

A kiterjedt térségben elhelyezkedett alakulataink az előírt időben oszlopokban vonultak és álltak fel Abony főterén. Minden katonán — még a távolabbról érkezőkön is — tisztán ragyogott a sok port látott bakancs is.

Az ezred — négyszögletet kialakítva — századonként állt fel. A közepére egy dobogó került. Mindenki látni és hallani akarta azt, akit annyira tisztelt és szeretett: Kun Bélát.

A lélekemelő ünnepségen elhangzott beszéd egy-egy része ma is mélyen él emlékezetünkben és hős harcosaink gyakran idézik annak egy-egy mondatát:

„E zászló, ez a vörös zászló — kezdte beszédét Kun Béla — mutatja azt az utat arra felé, ahonnan valók vagytok, ahonnan származtok. Lesznek, akik fehér vagy nemzeti színű lobogó alatt szövetkeznek a francia és román elnyomókkal és az egész világ elnyomóival, hogy visszavegyék a paraszttól a földet, a munkástól a gyárat, a bányásztól a bányát is, hogy visszaállíthassák a kizsákmányolók elnyomó uralmát. Tudom, hogy a fegyver akkor sem fog remegni a kezetekben, ha ezek ellen mentek. Ez nem testvérharc, ez az igazi, legszigorúbb osztályharc, hol a kizsákmányolt harcol a kizsákmányoló ellen. Ennek a jelképe ez a vörös selyem lobogó, a nemzetközi világforradalom vörös lobogója. Egész Európa munkássága megmozdult, hogy együttérzésüknek kifejezést adva tiltakozzon az antant rabló, imperialista politikája ellen. Ez a nemzetközi forradalom, mely segít nekünk a szent munkában, ugyanilyen vörös lobogó alatt megy előre, egyek vagyunk. Nem a gazdagoknak csináljuk a háborút, hanem testvéreinkért, a magunk felszabadításáért megyünk becsületes harcba, egyszínű vörös zászló alatt. Ez a forradalom, mely felszabadítja a világ összes proletárjait, s mely elvezet mindaddig, míg a haza szocialista haza lesz. Nem vagyunk egyedül, velünk van az egész nemzetközi proletáriátus.

Átadom nektek e lobogót — mondotta befejezésül Kun Béla elvtárs —, szerezzetek annyi becsületet a felszabadító harcban, mint eddig szereztetek ezredeteknek. Éljen a Magyar Tanácsköztársaság!" (Közli *Kun Béla:* A Magyar Tanácsköztársaságról. Kossuth Könyvkiadó, 1958. 299. o.)

A mélyen megilletődött csendet, amely a beszédet kísérte, egetverő éljenzés törte meg. Pogány Kálmán, az ezred parancsnoka mondott ezután köszönetet a legmagasabb kitüntetésért. Fogadalmat tett arra, hogy ezredünk a jövőben is hűséggel fog harcolni és végsőkig kitart a nagy eszme győzelme mellett.

Az ünnepségen Kun Béla elvtárs kíséretében megjelent Bokányi Dezső és Münnich Ferenc elvtárs is. Ott volt Abony város Direktóriuma — elnökének vezetésével. De benépesült a főtér a város lakosságával és az iskolák növendékeivel is, akik kis vörös zászlócskákat lengetve éljenezték Kun Béla elvtársat, a kitüntetett ezredünket és parancsnokát, Dr. Pogány Kálmánt.

A fiúk nagyon büszkék voltak. Ezt nem is titkolták. Aznap délután 4 óráig kimenőt kapott mindenki. Aki akart elmehetett a laktanyába ebédelni. A katonák többsége azonban szívesen fogadta el a családok meghívását.

Délután 4 órakor mindenki a helyén volt. Ezredparancsot olvastunk fel. Menetkészültségbe kerültünk.

Este 8 órát harangoztak, amikor ezredkürtösünk kürtje sorakozóra szólt. Újra harcba indultunk a tiszai arcvonalra. Szolnokot — ahová irányítottak — aránylag gyorsan elértük, hiszen mindössze 10—12 km-nyi utat kellett csak megtennünk. A városban, amelynek útjait a srapnelek százai szántották fel, lassan haladtunk előre. Láttuk az előző harcok nyomait: a távíró- és telefonpóznák huzaljai szétszaggatva hajladoztak az út mentén; a házak egy része is — különösen a Tisza-parton — súlyosan sérültek voltak.

Végre elértük a nagy tiszai hidat, amelyen át megnyílt az út a megye községei és városai felé. A híd is több találatot kapott, de még használható volt. A parancs értelmében gyors menetben kellett áthaladni rajta. A hídtól alig 100 lépésnyire egy pontonhidat vertek. Sok tutaj is igyekezett átjutni a túlsó partra. Egy részük a város felé, a többi ellenkező irányba haladt. A tutajokon katonák, polgári személyek voltak — csomagokkal, hátizsákokkal megrakodva.

Ezredünk az egyik községben — ha jól emlékszem Alcsi volt a neve — éjjelezett. Korán reggel indultunk tovább Szajolba. Itt újabb parancsot kaptunk, s ezt követően a zászlóaljak különböző irányokban folytatták útjukat.

Szajolban korán fogyasztottuk el a reggeli rántott levest, amit — nekünk úgy tűnt — mintha zsír nélkül főzték volna. A katonák jogosan panaszkodtak az ízletlen, tartalmatlan étel miatt. Szerencsére, a lakosságnak akadt még miből kínálgatni harcosainkat. Kenyér, szalonna, tej és gyümölcs mindenütt és mindig gazdára talált. Ez nagyban enyhített a rossz élelmezésen. De ki tudhatta előre, meddig tud a lakosság segíteni, „kínálgatni"? Egyébként is a falusi nép közül sokan elhagyták házaikat. Ezek Szolnokon át igyekeztek a Duna—Tisza közére jutni. Az ezred arcvonala — erőnkhöz viszonyítva nagyon széles volt. A tiszántúli harcok nagyon hasonlítottak a Felvidéken vívott küzdelmeink formáihoz. Hol mi segítettük a többieket, hol ők bennünket. Legtöbbször a 33-as, 46-os, vagy a 101-es egységekkel működtünk együtt.

Zászlóaljam Törökszentmiklós felé tört előre. Sok majort és tanyát, kis községet hagytunk magunk mögött. A tüzérség állandó tűzpárbajt vívott az ellenséggel.

Elértük Törökszentmiklóst. A város lakossága nagy lelkesedéssel fogadta katonáinkat. Rövid pihenőt tartottunk, majd folytattuk utunkat. Előre, mindig csak előre — hangoztattuk —, hogy az ellenségnek ne legyen ideje beásnia magát. A környék szétszórtan, tele volt tanyákkal, majorokkal. Egy

nagyobb majornál megálltunk — nevére már nem emlékszem vissza. Itt kaptunk élelmet is. Két civil ruhába öltözött erdélyi magyar jelentkezett nálunk azzal a kívánsággal, hogy sorainkban akarnak harcolni. Szeretettel fogadva hátraküldtük őket több román sebesülttel az ezredparancsnoksághoz. Ezek a román katonák egész könnyű sérüléseket szenvedtek. Nem akartak csapataikkal visszavonulni. Lemaradtak, mert nem kívántak tovább harcolni proletár testvéreik ellen. Mindannyian ipari munkások voltak.

Sok volt a román katonaszökevény. Csodálkoztunk is ezen, mert tudtuk, hogy elfogásuk esetén kivégzik, felakasztják őket.

Az éjszaka folyamán a román tüzérség egyre erősebben kezdte lőni a majort. Parancs jött a további előnyomulásra, s mi azonnal indultunk. Röviddel később 4—5 magyar huszár vágtatva jött felénk. A 7-es vörös huszárezred egyik alakulatából kerültek hátra. Jelentették, hogy telefon-összeköttetésük megszakadt a parancsnoksággal. Váratlanul géppuska oldaltűz érte őket, sok a halottjuk és sebesültjük. A huszárezred egy százada támadott előttünk, hajszolva az ellenséget. Eddig nem is volt baj, szépen haladtak előre, de most megállásra kényszerítették őket.

Bekapcsolódtunk a harcba, s az ellenséget szökellve közelítettük meg. Amikor vagy 20—30 lépésnyire lehettünk tőlük, két bajtársunkat halálos lövés érte és közel 20 katonánk sebesült meg. Egy századunk rohamra indult és kézigránátokkal elhallgattatta az ellenséges géppuskákat. A románok több ellenlökéssel sem tudták katonáinkat visszavonulásra kényszeríteni. A támadás azonban folytatódott. Már az egész zászlóaljam harcban állt. Géppuskásaink végigkaszabolták az ellenség előre törő egységeit, de aztán megtorpantak, megálltak. Felújítottuk támadásunkat és Kisújszállás irányába törtünk előre. Állandóan szóltak az ellenséges ágyúk, csak a mieink hallgattak. Telefonáltam Rossner ütegparancsnoknak, aki panaszkodott, hogy kevés a muníciója, de a kiegészítés perceken belül megérkezik, s akkor lőni kezdik ismét az általam megadott területet. Ágyúink azonban még sokáig némák maradtak. Egyelőre csend volt, s ezalatt számba vettük halottainkat. Sajnos, rövid idő alatt 7 bajtársunk halt hősi halált, míg sebesültjeink száma 25 főre emelkedett. Az ellenség is számottevő veszteséget szenvedett.

Ezredünk Kisújszállás magasságában tört előre. Egységünket több találat érte. A román tüzérség állandóan szórta ránk lövedékeit, mi azonban csak géppuskákkal és Manlicherrel válaszoltunk. Utunkat búzatáblák keresztezték. Katonáink kímélni akarták a vetést, de nem hagytam: parancsot adtam, hogy a búzatáblákban is fejlődjenek fel.

— Ne a búzát, hanem az életüket kíméljék, inkább az pusztuljon, mint mi! A 33. ezred tőlünk balra, míg jobbszárnyunkon a 101-esek támadtak.

Felderítő járőreink nagy ellenséges erők összevonásáról tettek jelentést. Igyekeztünk két lépcsőben megszervezni a védelmet. Valószínűnek látszott, hogy a románok új erőkkel fognak ismét támadni. Az ellenség hamarosan meg is kezdte a tüzérségi előkészítést. A mi tüzérségünk hallgatott. Mi ez? Mit jelenthet ez? — Erről beszélgettünk a bajtársakkal. Ki erre, ki arra gondolt, csak éppen azt nem találtuk el, ami a probléma mögött rejtőzött. Tüzérségünk némaságának okát később tudtuk meg: a 10 cm-es ágyúkhoz ugyanis 8-as lövedéket szállítottak.

Géppuskáink állandóan tüzeltek, sakkban tartották az ellenség egy-egy csoportját. Végre elértük Kisújszállást. Zászlóaljunk bevonult a városba. Utánunk a 101-esek egy zászlóalja érkezett. Ide vonult még be az ezred vadászzászlóalja is, amely sikeresen vert vissza egy nagy erejű ellenlökést az egyik majornál — minden tüzérségi támogatás nélkül. A 46-osok egy száza-

dával is itt találkoztunk. A többi egységekhez hasonlóan, ők is más-más irányból közelítették meg Kisújszállást. Jelentések szerint az ellenséges csapatok a várostól 4—5 km-re ásták be magukat.

Nemsokára parancsot kaptam, hogy zászlóaljammal induljak Karcag irányába, és nyújtsak segítséget a 101-eseknek, akik jelentős veszteségeket szenvedtek. Az ezred többi alakulatai is Karcag magasságában törtek előre.

Zászlóaljam már elérte a karcagi vasútállomást, amikor az ellenség tüzérsége pergőtüzet zúdított ránk. Ki, ahol volt, ott készített magának hevenyészett fedezéket. Egy lépést sem tehettünk sem előre, sem hátra. A román tüzérek az eddigi legnagyobb tűzcsapást mérték ránk. És ez megszakítás nélkül két óra hosszat tartott. Miután az ellenséges ütegek elhallgattak, szökellve törtünk előre. Géppuskásaink állandóan tüzeltek. Kapcsa Jenő, a tűzlépcső parancsnoka járt elől. Felkapott egy géppuskát a vállára és rohant előre. Katonái nyomában. Percekkel később új géppuskaállásból lőtték az ellenséget: közelebbről, biztosabb találatokkal kaszálva sorait.

Egy idő után meglepetten tapasztaltuk, hogy a román tüzérség csak időközönként ad le egy-egy lövést. Géppuskáik is elhallgattak. Vajon miért? Félre akarnak vezetni? — tettük fel a kérdést. Úgy véltük, egész közel akarnak bennünket engedni, hogy azután több hullámban ellenlökést hajtsanak végre. Jól sejtettük, felderítőink ugyanis jelentették, hogy Karcag térségében hadosztály erősségű román és francia alakulatok vannak, s arra várnak, hogy „ölükbe" fussunk.

Ilyen nagylétszámú, jól felszerelt ellenséggel nem lett volna célszerű birokra kelni. A románok ellenlökése hamarosan be is következett, s a 4—5 hullámban megismétlődő, géppuska és tüzérség által támogatott rohamokkal már nem bírtuk felvenni a küzdelmet. Ily módon visszavonultunk Kenderes irányába.

*

Madaras felől is támadott az ellenség. A 46-osoknak sikerült egy ideig feltartóztatni őket. Ezredünk ellenlökésekkel megfutamította az ellenséget, amely a magyarkai pusztánál állt meg.

Mindenütt nagy harcok folytak. A dandárcsoport több egysége szorult helyzetben volt Hosszúhármashalom—Kettőshalom és Kenderes térségében. Aggasztó volt a harci helyzet Feketehalom—Geiszli major—Csontos tanya és a Máté tanya területén is. Az ellenség túlereje, tüzérsége visszavonulásra kényszerítette a dandárcsoport egységeit, amelyek Fegyvernek irányába vonultak vissza.

A legnagyobb veszteséget a 101-esek szenvedték el. Itt a románok áttörték az arcvonalat. Ez nagy gondot okozott nekünk. Attól tartottunk, hogy átkarolnak bennünket, de oldaltámadásnak is ki voltunk téve. Minden erőnkkel fel kellett tartóztatni és meg kellett akadályozni mélyebb behatolásukat. Az volt az elképzelésünk, hogy nemcsak kitöltjük a 101-esek után szabadon maradt űrt, hanem az ellenséget mi fogjuk bekeríteni. Minden erőlködésünk kárba veszett: a 31. ezred is visszavonulásra kapott parancsot Kisújszállás felé.

*

„1919. július 20. körül Szolnokra érkeztünk — írja többek között visszaemlékezésében Kádár Imre, a 2/31. zászlóalj volt segédtisztje —, és átkelve a hídon, Szajol—Kisújszállás irányába nyomultunk előre. Szajolnál az Almási birtokon ebédeltünk, amikor a románok páncélvonata Mezőtúr felől belőtt bennünket. Az ottani gazdatiszt volt a ludas, aki telefon-összeköttetést tar-

tott fenn az ellenséggel. Letartóztattuk és a szolnoki katonai törvényszékre kísértük.

Kisújszállásig jutottunk. Itt a Karcag felé eső részen, a temetőben volt a zászlóaljparancsnokság. A románok gyújtógránátokkal lőttek bennünket. Géppuskásaink jelentették, hogy gyakorlótöltényeket kaptak. Hiába lőnek. Ezért nem félnek a románok. Este visszavonultunk Szolnok irányába. Újszászra települtünk, s innen kellett volna Jászladányba menni, de már a románok arra felé is átkeltek a Tiszán. Megkezdődött az általános visszavonulás Pest felé. Augusztus 2-án vagy 3-án értünk a fővárosba, ahol a Róbert Károly laktanyába lettünk elszállásolva.

Sok harcban vettem részt, mert rohamzászlóaljnál szolgáltam a világháborúban — írja a továbbiakban Kádár Imre —. Katonák százaival volt dolgom, de vöröskatonáink előtt a tisztelet zászlaját kell meghajtani, mert önként, senkitől sem kényszerítve a szebb és jobb jövőért harcoltak. Ha akkor kitüntetéseket osztottak volna, mindenki legalább nagyezüstöt érdemelt — itt Kisújszállás és Karcag között is.

A románok [redacted]peszgránátokkal lőtték arcvonalainkat, mi pedig csak gyakorlótölténnyel tudtunk válaszolni rá, mivel élestöltény helyett ezt kaptuk. Ugyanez volt a helyzet ágyúinknál is. Vaktöltényeket, vagy rossz méretűeket kaptak . . ."

*

Tagányi István zászlóaljparancsnok — majd a szolnoki hídfő védelmétől kezdve ezredparancsnok — visszaemlékezéséből:

„A Tiszától már 45 km-re nyomultunk előre, amikor a hátunkba tüzérségi és géppuskatüzet kaptunk. A szomszédos vörös csapatokkal az összeköttetés megszakadt. A kiküldött felderítő járőrök nem találkoztak sehol vörös csapatokkal, ellenben a román gyalogság megkezdte mind veszélyesebb rohamait előnyomuló ezredünk ellen. A számbelileg túlsúlyban levő ellenség nyomására katonáink az első vonalból lassan szállingózni kezdtek hátrafelé. Megjött a parancs a visszavonulásra. Az egyik tanyán levő parancsnokságra lovas civil érkezett, akiben Kun Bélát ismertük fel. Az ezredet a legvégső kitartásra buzdította. Jelentettük neki a harctéri helyzetet: a román királyi hadsereg átkelt a Tiszán és hátbatámadta a harcoló vörös ezredeket. Kun Béla elvtárs elrendelte, hogy Tagányi István vegye át az ezred parancsnokságát, és a szolnoki hídfő védelmére rendelte, majd eltávozott Pogány volt ezredparancsnokkal, hogy a további ellenállást szervezze. Ekkor láttuk utoljára a Magyar Tanácsköztársaság kiváló vezetőjét.

Az ezred lassan hátrálva, Szolnok előtt, Szajolnál védőállást foglalt azzal a céllal, hogy a visszavonuló csapatok átkelését a Tiszán fedezze. Az ezredre ráözönlő román gyalogsággal, amely tüzérségi pergőtűz fedezete alatt támadott, felvette a harcot és kitartott a megújuló rohamok ellenére, mindaddig, amíg a vörös csapatok utolsó embere át nem kelt a Tiszán, majd feladatát elvégezve kiürítette Szajolt, azt követően Szolnokot is, vissza-visszacsapva az ellenségre, lassan hátrált harcolva Budapest felé."

*

Véget ért a tisztántúli csata. Visszavonulás az egész fronton. Teljes a csőd! El kell ismernünk: az árulók jól működtek. Köztük Julier Ferenc vezérkari főnök is.

A Vörös Hadsereg legtöbb harci egysége bátran és becsületesen vette ki részét a proletárság igazságos harcából, hazája védelmében, a szocialista

hazafiság igaz hitével. De mindez kevés egy fegyveres harcban. Ott álltunk a Tisza térségi harcokban az ellenség legnagyobb ágyútüzében, élestöltények, lövegek nélkül. Elhallgattak ágyúink, géppuskáink és gyalogsági fegyvereink. Vaktöltényekkel nem lehet háborút viselni!

*

Ma, amikor 50 év elmúltával emlékezem harcainkra, mély tisztelettel és fájdalommal adózom elesett hőseink emlékének, akik harcaink győzelmének dicsőséges ötvözetét adták. Gondolok azokra is, akik az elmúlt évtizedek során hunytak el, hűségesek maradva azokhoz az eszmékhez, amelyért a Tanácsköztársaság idején harcoltak.

Végezetül nem feledkezem meg azokról sem, akik kimagasló érdemeket szereztek egy-egy harci vállalkozásunk sikeres végrehajtásában, s akikről a hadsereg-, hadosztály-, ezredparancs is méltóan megemlékezett, így többek között: dr. Pogány Kálmán, Tagányi István, Mayer József, Kornis Alfréd, Popov Pál, Fehér Pál, Kiss Károly, Lőwinger Henrik, Baracs József, Ermer Árpád, Pogány István, Burger Alajos, Wimmer János, Gecser Zoltán, Pogány Pauer Károly, Kadár Imre és Kapcsa Jenőről. De meg kell említenem azt az ezredparancsot is, amely a 31. gyalogezred minden katonáját megdicséri fegyelmezett magatartásáért, a harcokban tanúsított bátorságáért és kitartásáért.

Elismerés jár azoknak a bajtársaknak is, akik a Tanácsköztársaság megszűnte után sem hátráltak meg. Hűséggel kitartottak Lenin eszméi mellett, bátran terjesztve azokat mint a párt aktív katonái.

Dicséret illeti azokat is, akik előrehaladott koruk ellenére mindenütt ott vannak és tevékenykednek, ahol a szocializmust építő hazánk ezt igényli, szükségessé teszi.

Úgy vélem, emlékezésem végére illik még az ezred kitüntetésként kapott és megmentett csapatzászlójának története is.

ZÁSZLÓNK

Ezredünk 1919. július 19-én Abonyban díszes csapatzászlót kapott kimagasló harci sikereinek elismeréseként a Forradalmi Kormányzótanácstól. A kitüntetést Kun Béla elvtárs adta át akkori parancsnokunknak, dr. Pogány Kálmánnak a felsorakozott ezred előtt, Bokányi Dezső és dr. Münnich Ferenc elvtársak jelenlétében.

A zászló avatása a városka főterén, a lakosság részvétele mellett, felemelően szép ünnepély keretében zajlott le. Emlékezetes marad az a megindítóan szép beszéd, amelyet Kun Béla elvtárs tartott, és annak befejezéseként mondott:

„Átadom nektek a lobogót! Szerezzetek annyi becsületet a felszabadító harcban, mint eddig szereztetek ezredeteknek."

Felejthetetlen marad Pogány Kálmán elvtárs válasza is:

„Harcolunk és végsőkig kitartunk a nagy eszme győzelméért."

A tanácskormány lemondása után a Vörös Hadsereg alakulatai, így a mi ezredünk is visszavonulásra kapott parancsot.

A 31. vörös gyalogezred a VII. kerületben levő Hernád utcai iskolában helyezkedett el. Itt vettünk búcsút egymástól. Ünnepélyes csendben emeltük magasra zászlónkat és megfogadtuk: hűek maradunk ahhoz az eszméhez, amelyért eddig is harcoltunk.

A 31-es vörös gyalogezrednek a Forradalmi Kormányzótanács által kitüntetésként adományozott frontlobogója

Pogány Kálmán öccsére, Pogány Istvánra bízta a csapatzászló őrzését. Pogány Kálmánnal a szolnoki visszavonuláskor nem találkoztunk, mert ő a döntő tanácskozáson vett részt. Az idő sürgetett. Jöttek a románok. Nem várhattunk. Tagányi István, Pogány István és én úgy döntöttünk, hogy a zászlót minden körülmények között megmentjük és elrejtjük. De hová? Pogány István Isaszegen lakó nővérének házát ajánlotta. Van ott hely bőven — mondotta —, s ő a mi táborunkhoz tartozik, felfogása azonos a miénkkel.

Pogány István javaslatát elfogadtuk. A zászlót — rúdjáról levéve — egy, az iskolával szemközt lakó barátomtól, Eisner Róberttől kölcsön kapott kis táskában helyeztük el, majd Pogány Istvánnal Isaszegre vittük.

Pogány Margit tanácsára a zászlót házának padlásán, egy láda mélyén rejtettük el, sok régi ruha és ágynemű alá.

Engem rövidesen a „Britanniások" elfogtak és súlyosan megkínoztak. A szálloda akkori főportása — családunk barátja — segítségével kiszabadultam, illetve megszöktem. Utána emigrációba kényszerültem.

Külföldről 1924 novemberében tértem vissza Budapestre. Felkerestem régi elvtársaimat, barátaimat, Pogányékat. Elmondották, hogy Pogány Margit férjhez ment, s az addig nála elrejtett zászlót Izbégre vitték és Pogány Kálmán kertjében ásták el.

Pogányékhoz szívélyes és őszinte barátság kötött, mindent tudtunk egymás életéről, helyzetéről.

Pogány Kálmán sokat betegeskedett, s ezért a későbbiekben már nem tudta saját maga gondozni kertjét. Kénytelen volt azt egy idegenre bízni, s így a zászló ott nem maradhatott. Kiástuk és Pogány István vállalta további megőrzését. Behozta Pestre, ahol egy ideig lakásán rejtegette. Családi körülményeinek megváltozása miatt azonban lakását elhagyta, s akkor a zászlót én vettem magamhoz.

Munkaszolgálatra történő behívásom után abban állapodtunk meg Pogányékkal, hogy ismét Pogány Kálmánhoz visszük ki Izbégre a zászlót, ahol egy dunyhába bevarrva, fekhelyének ágyneműfiókjában rejtjük el. Itt volt több éven át.

1944. március 19-én megszállták az országot a németek. Izbégre egy SS alakulat került. Pogány tartalékos százados volt és úgy vélte, hogy őt nem fogják zavarni. Tévedett! Egy SS alezredes részére lefoglalták lakószobáját, amelyben a zászlót rejtő fekhelye is volt. Másnap korán reggel Pogány Kálmán: öccsét, Tagányi Istvánt és engem sürgős találkozásra hívott a budapesti Vígszínház kávéházba. Elmondta mi történt. Veszélyben van a zászló és mi is! Haladék nélkül cselekedni kell. Ideges volt, és mi is nyugtalanul hallgattuk őt.

Mit tegyünk? Javaslatot tettem: fejezzük ki magyaros vendégszeretetünket azzal, hogy nagytakarítást rendezünk a házban, elsősorban abban a szobában, ahol a „vendég" lakik. Ennek ürügyén ki fogjuk emelni a zászlót és behozzuk Pestre. Ügyeskedni kell azonban, hogy az SS alezredes a „nagytakarítást" valóban a vendégszeretet megnyilvánulásának érezze. De ki fogja ezt „beadni" neki, méghozzá németül? Vállalom — mondottam. Az emigrációban volt alkalmam megtanulni.

Pogány Kálmán és Pogány István, valamint én kimentünk Izbégre. Tagányi — hivatali elfoglaltsága miatt — nem tartott velünk.

Találkoztunk az SS alezredessel, aki éppen a kertet nézegette. Tolmácsoltam: Pogány Kálmán engedélyt kér, hogy tisztelete jeléül nagytakarítást végeztessen a „vendég" szobájában. Súlyt helyez arra, hogy házában az alezredes úr jól érezze magát. A lakószobát lakályossá, kellemesebbé fogja átrendeztetni.

— A magyarok vendégszeretete, lovagiassága, figyelmessége köztudott — mondotta nyájasan az alezeredes. — Köszönöm, nagyon köszönöm önöknek. elsősorban a ház gazdájának — miközben melegen rázogatta kezeinket.

— Mi is köszönjük — gondoltuk magunkban...

Az alezredes elhagyta a házat és parancsot adott tisztiszolgájának, hogy álljon rendelkezésünkre. Igénybe is vettük. Elküldtük őt Szentendrére takarító- és tisztítószerek bevásárlására. Ez gyalog egy jó órát vesz igénybe, s addig kiemeljük a zászlót a dunyhából. Megtörtént, miközben a szállongó tollpelyhektől úgy festett a szoba, mintha havazna. Vagy fél órát tartott, amíg eltüntettük a nyomokat. Végül egy öblös aktatáskába tettük féltve őrzött lobogónkat. A zászlóval a HÉV egyik kocsijába szálltam fel. A kocsi csendőrökkel volt tele. Sikerült baj nélkül Budapestre érnem és a zászlót a VI. Podmaniczky u. 49. sz. ház III. emelet 1. alatti lakásomra vinni. Itt biztonságba helyeztem.

1944 júniusában ismét munkaszolgálatra kaptam behívót. Ekkor újra Pogány István vette magához a zászlót, amely a felszabadulás után visszakerült az akkor már nagy beteg Pogány Kálmánhoz Izbégre.

Amikor hosszantartó betegségéből Pogány Kálmán úgy ahogy felépült, felkerestük dr. Münnich Ferenc elvtársat, hadosztályunk volt politikai megbízottját. Ő akkor az Országos Főkapitányság élén állt. Markó utcai hivatalában nagy örömmel és szeretettel fogadott bennünket. Elmondtuk neki csapatzászlónk megmentésének történetét, főként azt: hogyan „élvezte" a zászló egy SS alezredes „védelmét", aki egy éjszakán át azon aludt. Münnich elvtárs könnyezett a nevetéstől. Intézkedésére zászlónk az Országos Hadtörténeti Múzeumba került. Itt őrzik ma is ereklyeként, mint a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének egyedül megmaradt, ezredkitüntetésként adományozott frontlobogóját.

SZEMLE

JÓZSA ANTAL—MILEI GYÖRGY:

A RENDÍTHETETLEN SZÁZEZER

(Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968. 278 o.)

Haladó történelmi hagyományaink marxista feldolgozása új művel gazdagodott. A rendíthetetlen százezer c. könyv szerves folytatása annak a kutató- és feldolgozó munkának, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50 éves évfordulója alkalmával kibontakozott. Az újonnan megjelent monográfiák, dokumentumgyűjtemények, visszaemlékezések és tanulmányok ismeretlen fejezeteit tárták fel a XX. század immár klasszikussá vált forradalmának, a polgárháború és különösen a fiatal szovjetállam védelméért harcoló magyar internacionalisták méltatlanul mellőzött történetének.

Józsa Antal és Milei György történészek munkája e kutatási folyamatnak értékes, színvonalas, számos kérdésben új forrásanyagon alapuló történeti alkotása.

A könyv létrehozását elősegítették a szovjet történetírók kutatásai, akik a XX. kongresszus után kialakult kedvező légkörben fokozott érdeklődéssel fordultak a polgárháborúban részt vett külföldi internacionalisták problematikájához. A szovjet levéltárak, magángyűjtemények és a polgárháború kiemelkedő hadvezéreinek visszaemlékezéseit feltárva megteremtették az alapját a magyar internacionalisták harcának feldolgozásához is.

Nagyszámú történeti munka, tanulmány és cikk jelent meg a Szovjetunióban. 1957—1965 között — nem teljes adatok szerint — több mint 160 kisebb-nagyobb olyan mű látott napvilágot, amely a külföldi internacionalistáknak az októberi forradalom és a polgárháború időszakában kifejtett tevékenységével foglalkozik. Ugyanazon idő alatt 13 kandidátusi és egy doktori disszertációt védtek meg, amelyek szintén az internacionalista mozgalom kérdéseit vizsgálták.[1]

A rendíthetetlen százezer c. történe-

[1] *A. J. Manuszerevics*: Az oroszországi 1917—1920-as internacionalista mozgalom történetének néhány kérdése. Párttörténeti Közlemények, 1967. 3. szám. 62 o.

ti feldolgozás objektív és részletes képet ad a magyar hadifoglyok internacionalista küzdelmeiről, az oroszországi forradalmakhoz fűződő kapcsolataikról. A munkán vörös fonalként húzódik végig az a törekvés, hogy internacionalistáink fegyveres harca mellett azt az eszmei, forradalmi nevelő hatást is kellően hangsúlyozzák, amely megteremtette az első magyar kommunista csoportot, és elősegítette az oroszországi forradalmi „iskolában" bátor és szilárd vezetőkké vált kommunista hadifoglyaink bekapcsolódását a magyar proletárforradalom előkészítésébe.

„Forradalmi vörös zászlónk Magyarország felé mutat kelet felől, ahonnan elindulunk hazát szerezni nem másoknak, magunknak, munkásoknak, parasztoknak" — idézik találóan a *Nemzetközi Szocialista* c. lap hasábjain 1918. február 23-án elhangzott felhívást, amely fegyverbe szólította a magyar hadifoglyokat a hitszegő módon támadásra lendült német csapatok ellen.

A szerzők monográfikus igénnyel megalkotott kötete méltó a témához és továbbfejlesztője az e téren folyó alkotó munkának. Nem véletlen, hiszen személyükben olyan kutató történészeket üdvözölhetünk, akik már több értékes, új eredményt publikáló tanulmányban, dokumentumkötetben mutatták meg e téma iránti elhivatottságukat és szakértelmüket. Avatott tollal vezetik munkájuk eseményfonalát az első világháború kitörésétől a harcterek kaotikus állapotáig, Magyarország hadrafogható lakosságának bevonulásától a hadifogolytáborok szörnyű világáig. Bemutatják az orosz forradalomhoz csatlakozott internacionalista fiaink történetét, a Bresztől Vlagyivosztokig dúló harcokat.

A könyvet monográfiának neveztem, s úgy vélem joggal, mert a szerzők elsőként kíséreltek meg benne összefoglalni mindazt, amit az elmúlt évek kutatásai hoztak ebben a kérdésben. Ezt bizonyítja jegyzetapparátusuk is, ahol megtaláljuk a nagy szovjet katonai és állami levéltárak jelzeteit, köztük a kisebb köztársaságok levéltáraiét is, amelyek az ott harcolt magyar vöröskatonák történetéről rendkívül értékes feljegyzéseket őriztek meg számunkra. Felhasználták a szerzők a tőkés államok diplomatáinak jegyzeteit, emlékiratait, a Monarchia vezérkarának fennmaradt iratanyagát, amely főként az osztrák—magyar hadifoglyokról ad sok értékes adatot.

A csaknem háromszáz oldalon megírt mű eseményét a milliókat elpusztító első világháború tényeiből indítják el. Megismertetik az olvasóval a központi hatalmak cári fogságba esett katonáinak szociális összetételét, a hazulról hozott osztályellentéteket és az orosz birodalom területén felállított fogolyáborok körülményeit. A szerzők párhuzamba állítják a cári Oroszország és az első világháború alatti magyar társadalom hasonló vonásait — mintegy előrevetítve a magyar munkás és paraszt hadifoglyok nagyarányú csatlakozásának egyik okát az októberi forradalom vívmányainak védelmében kibontakozott nemzetközi küzdelemhez.

A mű alapos marxista elemzéssel tárja fel a munkába állt hadifoglyok életében végbement változásokat, a munka hatását egyéni sorsukra és kapcsolatba kerülésüket a még felszín alatt izzó forradalmi erjedéssel, amelyet elsősorban az orosz üzemek munkásai között tapasztaltak.

A harmadik fejezet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom sodró erejű eseményeibe vezeti az olvasót. Megmutatja az orosz társadalom mélyén kirobbani készülő politikai és szociális ellentéteket, azt a vonzerőt, amit a bolsevikok maximális programja gyakorolt a háborúba belecsömörlött katonatömegekre, az éhező munkásokra és a kisemmizett muzsikokra.

Nem vállalkozhatom a kötet minden lényeges gondolatának, pozitívumának bemutatására. Csupán néhány olyan momentumot kívánok kiragadni, amelyek feltétlenül említést érdemelnek.

Egyik a béke kérdése. A korábbi történeti munkák is érintették a béke lehetőségének hatását a forradalmasodó orosz néptömegekre és hadifoglyokra. De ennyire sokoldalúan, gondolatébresztően még nem találkoztunk a probléma megvilágításával. A szerzők fejtegetéséhez a recenzens annyit fűzhet hozzá, hogy a permanens forradalom időszakában az agrárkérdés mellett az a tudat is fokozta a Vörös Gárda alakuló osztagainak elszántságát, hogy Kerenszkij oldalán támadó kozák egységek és kadétiskolások győzelme nemcsak reményeiket zúzná szét, de a háború folytatását is jelentené.

A békeprogram bel- és külpolitikai jelentőségét az antantdiplomácia is felismerte. Mindent el is követett, hogy Lenin és a bolsevikok kezéből kiütve a nagy adut a kispolgári pártok, az ún. „honvédők" kezére játssza a hatalmat.

Az arcvonalakon hamarosan egy ostoba és alávaló felhívás jelent meg, amely azt állította, hogy a békekötésnek éppen a bolsevikok a legfőbb akadályozói, hiszen őket senki sem ismeri el, ki fog velük tárgyalásokat folytatni!

Ugyanakkor a Szmolnijban olyan személyek bukkantak fel, állítólagos antant megbizatásukra hivatkozva, akiknek nevét a hivatalos nyugati diplomaták is igyekeztek minél előbb elfelejteni. Titkos megbízóikra hivatkozva aranyhegyeket ígértek a bolsevikoknak, ha lemondanak a békeprogramról.

A békevágy a hadifoglyok óriási tömegét is hatalmába kerítette. Hazatérésüket, a gyötrelmes hadifogság megszűnését csak az imperialista háború befejezésétől, a mielőbbi békekötéstől remélhették; a békét pedig a bolsevikok jelentették. Szükségszerűen adódott, hogy a szociális okok mellett a békeprogram is közrejátszott abban, hogy a hadifoglyok elemi erővel sodródtak a bolsevikok oldalára.

A másik kérdés, amelyet a könyv elsőként tárgyal ilyen mélyen, a Kerenszkij-uralom jobboldali, reakciós fordulatának hatása az osztrák—magyar hadifoglyok sorsára.

Gazdag irodalom birtokában kapunk képet a hadifoglyok és a különféle pártok közti viszonyról, s ezzel a korábbi sablonos értékelést egy pontosított, a bolsevikok hadifogolypolitikáját is jobban megvilágító történeti ábrázolással váltották fel a szerzők.

Bemutatják az ideiglenes kormány nacionalista, úszító politikáját, amelylyel a sokféle nemzetiségű hadifoglyok között az ellentéteket szította. Nem félnek megmutatni azt sem, hogy a burzsoá szervezetek aknamunkája nem maradt hatástalan: több összetűzésre került sor a szláv és az osztrák—magyar hadifoglyok között, de láttatják az internacionalista csoportok összeforrasztó erejét is, amelyben feloldódott a nemzeti ellentét és a cseh, délszláv, magyar és román munkás, paraszt hadifoglyok vállvetve harcoltak a közös ellenség, a fehérgárdisták és az intervenciós csapatok ellen.

A kötet néhány fejezete a magyar hadifoglyok politikai szervezeteivel, ideológiai iskoláival foglalkozik. Ezek a fegyveres harcok története mellett az „eszmei hátországot" képviselik, s amelynek legkisugárzóbb bázisa a moszkvai agitációs iskola volt. A magyar hadifoglyok itt a marxista elmélet alapvető kérdéseivel ismerkedtek meg.

Eddig nem olvasott dokumentumok segítségével plasztikus ábrázolását kapjuk az első magyar kommunista csoport megalakulásának, annak az útnak, amelyen hadifogoly kommunistáink megismerkedtek a szocialista forradalom megvalósításának elméletével, stratégiájával.

A kötet leggazdagabb, harcokban és eseményekben legbonyolultabb fejezetei az 1918 nyarán kialakult válságos helyzetet elevenítik meg.

A szerzők történészi és írói tudásuk legjavát nyújtják, amikor kronológikus sorrendben, a polgárháború végtelen hadszínterein lezajlott harcokat megörökítik. Marxista pártosság, a szocialista hatalomért harcolók igazsága árad soraikból, és nagyszerű tablót adnak a magyar internacionalista harcosok dicső helytállásáról Ukrajna bőterméső földjén, Közép-Ázsia perzselő sivatagjaiban és az Amur mentén vívott küzdelmekben.

Valósághű képet kapunk a csehszlovák hadtest ellenforradalmi lázadásáról és ennek folytán kialakult súlyos helyzetről.

Az ellenforradalmárok megszállták a transszibériai vasútvonal Penzától Vlagyivosztokig terjedő szakaszát. A Vörös Hadsereg szervezése kezdeti stádiumban volt. Ugyanakkor megindította lovasezredeit Gyenyikin fehér tábornok is. E sorsdöntő napokban — ott Távolkeleten — a magyar internacionalisták hősies helytállása döntően hozzájárult ahhoz, hogy Kolcsak és Gyenyikin Moszkva ellen vonuló seregei nem tudtak egyesülni.

A könyv legszebb lapjait jelentik a kolcsakisták kegyetlen, megtorló akciói ellen vívott élet-halál harc leírásai. Internacionalistáink bátorságát epizódok sora bizonyítja. A szerzőket dicséri az a mód, ahogy a higgadt, történeti elemzésbe beépítik a „Kolcsakiada" elleni partizánharcok kiemelkedő fejezeteit.

Regénybe illő annak a 400 magyar partizánnak a története, akik a Tungir folyó mentén, a tajga mélyén megerősített tábort építettek, majd a rájuk törő japán és kolcsakista erőkkel szemben, véres kéziusában hősi halált haltak.

Ligeti Károly és osztagának története szintén az internacionalizmus legszebb példái közé tartozik.

A roppant erőfeszítés meghozta gyümölcsét. A válságos időket a győztes harcok korszaka váltotta fel és a polgárháború menetében fordulat következett be.

Sikeres annak a bemutatása is, hogy milyen lelkesen siettek az internacionalisták a Magyar Tanácsköztársaság segítségére, s milyen csüggedés vett erőt rajtuk, amikor a Grigorjev-féle lázadás fegyveres segítségnyújtásukat megakadályozta.

Az utolsó fejezet már a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése utáni időszakról szól és Kun Béla tevékenységét ismerhetjük meg a polgárháború időszakában, aki Frunze oldalán harcolt Vrangel csapatai ellen. Izgalmas történet a Mahno táborában tett látogatás. Személyes bátorságát és diplomáciai érzékét példázza e találkozás a polgárháború zűrzavarait kihasználó bandavezérrel.

A könyv a távol-keleti harcok leírásával zárul. A mű szerkezeti felépítésével egyetérthetünk. A fejezetek ökonomikus sorrendben követik egymást. Találó alcímek segítenek a gondolatmenet teljes és világos megértéséhez. Nyelvezete higgadt, epikus, amelyet jól váltanak a feszült és filmszerű részletek. A tömörség feledteti a néha zsúfoltnak ható felsorolásokat.

Összegezve: a kiadvány megfelel kitűzött feladatának. Színvonalasan megírt, összegező történeti feldolgozása olyan témának, amelyről sokáig leegyszerűsítő, jelentőségét alábecsülő értékelést adott történetírásunk. A szerzők hatalmas mennyiségű forrásanyag segítségével 1917-től 1922-ig, csaknem napról-napra kísérik figyelemmel internacionolista katonáink fegyveres küzdelmének történetét. Munkájukban elévülhetetlenül fogalmazódik meg az a történelmi igazság, hogy a csaknem százezer magyar fegyveres részvétele Szovjet-Oroszország védelmében, a haladásért, más népek szabadságáért vívott harcaink legszebb fejezetei közé tartozik.

Őry Károly

FORRADALMÁROK, KATONÁK

(Budapest, Kossuth Könyvkiadó—Zrínyi Katonai Kiadó, 1968. 301 o.)

Régi és nagy adósságát törleszti a magyar történetírás és könyvkiadás a jelen életrajzgyűjtemény közrebocsátásával.

Hangsúlyozni kívánom, bevezető mondatomat nem a szokványos formulának szánom, hanem igencsak mély és súlyos probléma jelzéseként értelmezem.

Napi életünkben, elsősorban oktatási fórumainkon évek óta vissza-visszatérő vitatéma a példaképállítás kérdése.

Pedagógus ankétokon, író—olvasó találkozókon gyakran elhangzik, hogy az ifjúság elé nem nagyon tudunk XX. századi példaképeket állítani. Meg kell vallani, tényleg az volt sokáig a látszat, hogy utolsó nemzeti hősünk Kossuth Lajos.

A helyzet később sem javult, talán inkább romlott. Nemzeti kultúránk és történetünk legnagyobbjairól egymás után láttak napvilágot a „leplező dokumentumok". Megtudtuk, hogy Jurisics valójában nem is volt igazi hős és Kossuth Lajos — amikor nem volt tanúja — a koronát próbálgatta a tükör előtt. (Felmerülhet ugyan a kérdés, vajon akkor honnan tudjuk ezt, ha senki sem látta?) Példák özönével lehetne még folytatni a sort.

Emlékeimre és tapasztalataimra támaszkodva állítom, hogy a „robbanásszerű leleplezések" a felnövekvő nemzedékekre elég zavaróan hatottak. Mivel a folyamat gyors és előkészítés nélküli volt — elméleti szintre a vita csak elsugdosott egyedi példák után emelkedett: nem a mélyben rejlő problémakomplexumot láttuk, hanem a felületen mozgó pikantériát.

A „lerohant" köztudat kitermelte a maga gyógyító módszerét, mint a beteg szervezet az ellenszérumot.

Élénken él emlékezetemben egy Eötvös Kollégium-i vitaest. Az egyik egyetemi hallgató közel egy órás védőbeszédben kifejtette, hogy a mi korunk „hangyakorszak", nekünk jelenleg nem eget-földet rázó hősökre van szükségünk, hanem hangyaszorgalmú emberekre, akik szorgos munkával megold-

ják a nap-nap után elénk tornyosuló feladatokat. Ezek a feladatok gigászi méretűek, de teljesítésükhöz szürke gigászokra van szükség, akik nemcsak csillogó, világrengető dolgokra képesek, hanem a hétköznapi életet élve, úgy lesznek hősökké, hogy nem tartanak igényt a hős jelzőre!

Én ezt a felszólalást úgy értelmezem, mint a szervezet által kitermelt ellenmérget a fellépő betegség ellen. Csakhogy a gyógyulást általában szakavatott orvosok is elősegítik.

A mi nemzedékünk gyógyításában — kórisme dezillúzió — ez az orvosi beavatkozás hiányzott sokáig. Ezért értékelem mérhetetlenül sokra a Forradalmárok, katonák című gyűjteményt. Olyan embereket mutatnak be a szerzők — néhány kivétellel —, akikről semmit, vagy csak igen keveset tudtunk eddig. A haladás olyan katonáit ismertük meg, akik tulajdonképpen azt csinálták egész életükben, amit nekünk is csinálnunk kell más, megváltozott körülmények között. Harcoltak a maguk posztján tehetségük szerint egy emberibb életért. Nem degradáló, hanem felemelő jelzőként mondom: a sok nagy hős mellett „hangyahősök" voltak ők — s ezért a legnagyobbak. Már csak azért is, mert nincsenek tőlünk elérhetetlen messzeségben. Ma valaki nehezen lehet népének Kossuthja, Rákóczija, de lehet Tóth Istvánja, Gidófalvy Lajosa.

Érdemes végigtekinteni a névsoron; legtöbbjük neve ismeretlen.

Kedves olvasó! Tegye a szívére a kezét; vannak behatóbb ismeretei Gáll Jánosról, Gidófalvy Lajosról, Marschal Lászlóról, Tóth Istvánról, Weinermann Lajosról, Zay Dezső Elemérről vagy Löwenwirth Miklósról? Végtelenül találó — s talán a kötet mottójaként értelmezhető Ács Tibor kezdő mondata: „A következő sorokban hazánk egyik elfeledett kommunista hazafiáról... szólunk."

Huszonöt kommunista hős portréját találjuk összegyűjtve egymás mellett. Ebből öt elvtársról — 1956-os ellenforradalom áldozatairól, a szocialista Magyarország felejthetetlen emlékű hőseiről — csupán vázlatos leírást kapunk. Valószínűnek tartom, hogy ez ama szerkesztői elgondolást hívatott képviselni, hogy Asztalos János, Istenes Elemér, Kovács László, Lőrincz István, Papp József egy út következő állomását jelezzék és egy másik kötetben ők is helyet kapnak még egyszer, hogy történetírásunk, könyvkiadásunk ne negyedszázados késéssel hajtsa meg zászlaját mártírjaink előtt!

A szerkesztéssel kapcsolatosan szeretnék néhány gondolatot felvetni.

Egy dolgot feltétlenül hiányolok. Véleményem szerint néhány oldalas bevezetőre elengedhetetlenül szükség lett volna, amiben a szerkesztő jelzi a gyűjtemény célját és a szerkesztési elveket.

A kötet két részre oszlik. Az első rész megkülönböztető cím nélküli, a második rész „A Magyar Népköztársaság védelmében" címet viseli.

Az első részben az életrajzokat a szerkesző betűrendbe állította. Felfogásának sok előnye van. Jelzi, hogy a válogatás esetleges, még nagyon sok elvtársról lehetne megemlékezni, akiknek élete szintén példamutató.

Az életrajzokból kitűnik, hogy a dominánó események, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, az őszirózsás forradalom, a spanyol polgárháború, magyarok az ellenállásban itthon és külföldön, a második világháború alatt. Vajon ezt a csoportosítást figyelembe vevő szerkesztői elv nem domborítaná-e ki jobban a magyar nemzet szabadságvágyát, s azt, hogy nem volt Európának olyan forradalmi megmozdulása, amelyből a magyar nép legjobbjai ne vették volna ki részüket? Valószínűleg ez az elképzelés is sok nehézséget rejt magában.

Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a jelen szerkesztési módszer is nagyon korrekt és sok gondolat hordozója.

Van azonban a kötetnek egy formai szépséghibája, s ezt meg kell említeni. A szerzők feltétlenül megérdemelték volna, hogy nevüket a tartalomjegyzékben ismét feltüntessék, s ez egyben az olvasó könnyebb tájékozódását is elősegítette volna.

Megnyugvás és elégtétel ez a könyv. Sok, eddig ismeretlen ember életével ismerkedem. Olyan csendes büszkeség érzés tölt el. Hányszor hallottam már: magyarok a világban mindenütt megtalálhatók. Elhangzott ez ünnepi megemlékezésen, s mellékízzel is. Az utóbbi is igaz, itt viszont nincs sok tennivalónk. Az előzővel — az ünnepek esetében van. Valahogy súlytalannak éreztem időnként a szárnyaló mondato-

kat. Ez nemcsak az én hibám volt, a legszebb szó is megkopik, ha sokszor használjuk, s csak a szót használjuk aranyfedezet nélkül. Szűk volt azoknak az embereknek a köre, akikre ilyenkor gondolhattunk. S most előlép a régmúlt idők homályából Zay Dezső, a nyalka huszártiszt, magasnyakú attilában, csákóban, hetyke bajusszal. Előttünk járja meg Nagyváradot, Szegedet, hogy azután demokratizálódó nézetei miatt 1910. január 1-én nyugállományba helyezzék „nagyfokú ideggyengeség és vérszegénység miatt".

Zay, mire kitört az első világégés, hét nyelven beszélő, Lenin műveit ismerő ember. A Monarchiának a tisztre ismét szüksége van, behívják. A főhadnagyot hamar megszerették katonái. Tudják, nem kell tartani tőle, és a budapesti 1. huszárezred az őszirózsás forradalom győzelme után bizalmijának választja.

A Tanácsköztársaság alatt az 1919 elejétől már kommunista Zay Dezső a 44. vörösdandár parancsnoka.

1919. augusztus 3-án, a forradalom leverése után Prónai pribékjei kezébe kerül, s augusztus 11-én, bal szemén az elmaradhatatlan monoklival, az ellenforradalmárok sortüzétől találva fejezte be példamutató életét: a „vörös gróf" 33 éves volt akkor.

Löwenwirth Miklós szabótanonc, az alig ifjúvá serdült, élniszerető fiatalember még ennyi ideig sem élt. 21. évét sem töltötte be, amikor a fasiszták gyilkos sortüze véget vetett életének.

A család útja Beregszászról Brüsszelbe vezetett. Miklós — Michel 15 évesen — 1937-ben már Lenin Állam és forradalom című művét forgatta. Rövidesen a baloldali ifjúsági mozgalomban találjuk a művelt, zeneszerető fiút.

A Belgiumot elért fasiszta agressziő őt is, mint annyi társát tettekre serkenti. 1941. november 10-én helyezi el első saját gyártmányú bombáját egy fasiszta könyvesboltban. Hamar kitűnik hallatlan bátorságával, találékonyságával. Legkiemelkedőbb tette 1943. február 7-hez fűződik. Társaival együtt kisiklatja a brüsszel—bécsi gyorsvonatot. A nácik vesztesége 300 fő. Lebukásáról nem tudunk biztosat, csak annyit, hogy 1943. március 15-én végzett vele a fasiszták sortüze. A brüsszeli *Magyar Értesítő* így emlékezett róla: „Az áldozatok között van a mi Löwenwirth Michelünk, aki ifjúsága minden lelkesedésével, harckészségével szolgálta a szabadság szent ügyét akkor, amikor az már csaknem elveszett." Őry Károly, Löwenwirth Miklós rövid életének szakavatott tollú méltatója így fejezi be tanulmányát: „Legyen ez az írás ifjú életének őrző krónikája, korunk ifjúságának emlékeztetője."

Megtaláljuk az életrajzok között Gáll János, Szalvay Mihály és Sziklai Sándor életútját is. Mindhárman a spanyol nép szabadságharcában szereztek örök érdemeket. Gáll János és Sziklai Sándor a nagy október viharában értek emberré, Szalvay Mihályt a Tanácsköztársaság védői között találjuk. Később mindegyikük útja az Ibér-félszigetre vezetett. Gáll János a 15. hadosztály vezénylő tábornoka, Sziklai kapitány a Központi Front összekötő és tanácsadó tisztje, Szalvay, a „magyar Csapajev" pedig a XVI. nemzetközi brigád Dimitrov-zászlóaljának volt a parancsnoka. Az ő útjuk egyenes, kitérő nélküli forradalmi út volt.

De megismerkedhetünk Gidófalvy Lajossal, vagy Variházy Oszkárral. Gidófalvy zászlós a legvadabb fasiszta terror idején szakít a fasiszta Magyarországgal és kezdi szervezni a honi ellenállást. Variházy Oszkár életútjáról a most megismert portrén kívül a „Budai Önkéntes Ezred" történetéről írt tanulmányból is tájékozódhatunk.

Lehetne folytatni a sort Varga Gyula Andrással, vagy Gavró Lajossal, akiknek neve fogalommá vált az oroszországi internacionalisták között.

Külön figyelmet érdemel, hogy az életrajzok írói szinte kivétel nélkül milyen fölényes biztonsággal gazdálkodnak a rendelkezésükre álló anyaggal.

Érdekes feladat ilyen szempontból is megvizsgálni a tanulmányokat. Józsa Antal és Millei György munkáján látszik, hogy sok — témán belüli — írás került már ki kezükből. Ennek köszönheti az olvasó, hogy szinte néhány mondat elég ahhoz, hogy eligazodjon a történelem útvesztőin. Castek, Gaj, Varga szinte emberközelbe kerülnek, s ami még nagyobb erénye a szerzőknek, áttekinthető képet tudnak adni a hadieseményekről, pedig igencsak kis terjedelem áll rendelkezésükre.

Tóth Sándor, Györkei Jenő, Harsányi János és Gazsi József legnagyobb erényeinek egyike, hogy a korábbi műveikben már felvetett problémákat alkotó módon fejlesztették tovább, s

emellett végig jól tömörítették ismeretanyagukat.

Sziklai Sándorné, Horváth Miklós, Dezsényi Miklós, Nagy Gábor, Móricz Lajos, Szántó Zsuzsa ismertebb személyiségek életútját vázolták. Szinte érezni lehet azt a szívfájdalmat, amit a szűk terjedelem jelentett számukra. Dicséretükre legyen mondva, volt önfegyelmük az adott keretek közé szorítani mondanivalójukat. Lényegre törő módszerük sikerrel járt.

Ács Tibor, Bencze László, Gazsi József, Gellért Tibor és Őry Károly az írás mellett az anyaggyűjtés nehézségeit is sikerrel oldották meg. Szinte az volt az érzésem műveik elolvasása után, hogy az alkotás első fázisában is olyan bő forrásanyag állt rendelkezésükre, mintha hőseik életútja közismert lett volna.

Összefoglalva: a kötetről csak a legnagyobb dicséret hangján lehet szólni. Reméljük, hogy a könyv ízléses formája is elősegíti az elsőrendű célt: megismerteti és népszerűsíti hazánk ifjúsága és felnőtt lakossága körében az alig, vagy kevésbé ismert, illetve már-már feledésbe menő hőseink példamutató életét. Ehhez viszont az ismeretterjesztő és propaganda szervek segítsége is feltétlenül szükséges.

Az ismertetést befejezve talán még egy mondatot: köszönet illeti a tanulmánykötet szerkesztőjét és íróit ezért a könyvért — és várjuk a folytatást.

Kiss Sándor

GAZSI JÓZSEF—PINTÉR ISTVÁN:

FEGYVERREL A FASIZMUS ELLEN

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1968. 316 o.)

Neves történészek, ismert szakemberek fogtak össze, hogy az utóbbi évek kutatási eredményei alapján tudományos igényű tanulmányokban feltárják a magyar antifasiszta ellenállási és partizánmozgalom számos megoldásra váró problémáját; hogy az események mozaikjaiból megírják a magyar ellenállók küzdelmének történetét.

A szerzők korábbi ismereteinktől eltérő új megvilágításba helyeznek több fontos elvi és gyakorlati kérdést. Közkinccsé tesznek több, eddig ismeretlen tényt, s a történeti események időrendiségének, térbeliségének és az összefüggéseknek megfelelően rendezik az ittott szétszórtan már megjelent anyagot. Ily módon megőrzik a jövő számára mindazt, ami olyan elevenen kapcsolódik történelmünk és jövendőnk vérkeringésébe.

Bár a kötetben közölt tíz tanulmány külön-külön is egy-egy témát átfogó alkotást képvisel, a szerkesztők jól megfontolt, közös társadalmi, politikai indítékokra visszavezető rendező elve azonban összefüggő egésszé alakította őket. Ily módon művük — az eszmei tartalom azonosságára épülő cikkek révén — elsőként ad átfogó képet a magyar antifasiszta harc és az ellenállási mozgalom történetéről.

Az eseményeket előidéző, alakulásukat befolyásoló társadalompolitikai erőkről és indítékokról *Pintér István* szól a kötetet bevezető, elvi jellegű tanulmányában. A szerző mindenekelőtt elemzi azokat a sajátosságokat, amelyek lényegesen eltértek az európai és az ázsiai országok viszonyaitól, amelyek szinte meghatározták a magyar antifasiszta mozgalom fejlődését, amelyek késleltették a kibontakozását, és a szomszédos országokénál jóval szűkkörűbbé tették a fegyveres ellenállást.

Rámutat, hogy a világuralomra törő, a népek és nemzetek szuverenitását, a civilizációt megsemmisítéssel fenyegető német fasizmus és szövetségesei elleni

harcot a második világháború előtt és alatt hazánkban is mindvégig a Kommunisták Magyarországi Pártja szervezte és vezette.

A sajátos magyar viszonyok figyelembevételével kidolgozta a hazai ellenállás programját, s a változó helyzethez alkalmazkodva megmutatta a követendő taktikát. A harmincas évek közepétől népfront politikát hirdetett a háború megakadályozására. Magyarország hadbalépése után pedig a Hitler- és a háborúellenes tömegek összefogásával az antifasiszta nemzeti egység megteremtéséért küzdött. Az 1944. március 19-i német megszállás után fegyveres ellenállásra szólította a nemzetet, s hatékony erőfeszítéseket tett, hogy a Magyar Front és a KMP katonai bizottsága segítségével felszítsa a fegyveres harc tüzét.

Már ebből a tanulmányból kitűnik, hogy a további írásokban tárgyalt küzdelem ihletője (a harc szervezője és vezetője) a Kommunisták Magyarországi Pártja volt.

Korom Mihály összefoglaló, rendező jellegű tanulmányt írt a magyarországi ellenállókról és partizáncsoportokról. Számba veszi a fővárosi és a vidéki csoportokat. Közli létszámukat, ismerteti működési körzetüket, elemzi tevékenységüket és rámutat sajátos harceljárásaikra. Számos osztagról ebben az írásműben esik szó először.

A jelentőségének megfelelő súllyal ír a Szovjetunióból hazatért ejtőernyős csoportok történetéről is. Újak a szerző számításai is, mely szerint Magyarországon 38 fegyveres partizáncsoportban mintegy 2500—2600-an harcoltak a német fasiszták és hazai csatlósaik ellen.

Harsányi János írása a szovjet nép partizánháborújában részt vett magyarokról és az antifasiszta hadifogolymozgalom történetéről szól.

A mű érdekessége, hogy a „Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen" című dokumentumkötetet kiegészítve (megjelent a Zrínyi Katonai Kiadó gondozásában 1966-ban) átfogóan ismerteti a szovjet kötelékekben harcoló magyar partizánok történetét.

Kún József Magyarország németek által történt megszállásával és a katonai ellenállás lehetőségeivel foglalkozik. Tanulmányában több új, eddig nem ismert adatot közöl a megszállás tervéről, előkészítéséről és végrehajtásáról. Ismételten bizonyítja, hogy a magyar kormány tudott a megszállás előkészületeiről és mégsem tett hatékony intézkedéseket.

Beránné, Nemes Éva tanulmányának címe: „Ellenállási mozgalom és a partizánharc Borsodban". A szerző a háború kezdetétől végigkíséri a kommunista, szocialista munkások harcát a háború és a fasizmus ellen. Szabotázsokra, sztrájkokra került sor. 1943. szeptember 9-én, majd 1944. szeptember 21-én a gyár dolgozói nagy tüntetésen tettek hitet békevágyukról. Ezekből a társadalmi megmozdulásokból sarjadt ki a miskolci partizánok szervezete, a MOKAN komité, amely 1944 őszén fegyveres harcot folytatott a fasiszták ellen. A szerző részletesen, az események sorrendjében írja le a diósgyőri gyár és a borsodi üzemek megmentésének izgalmas történetét.

A csepeli munkások 1944. évi harcáról *Baksay Zoltán* írt tanulmányt. A fegyveres harcot itt is a passzív ellenállás előzte meg. Meggátolták a nyilas munkaügyi szervek felállítását, szabotálták a termelést, meghiúsították az ún. „Szálasi röppentyű" gyártását. Mentették a gyár gépeit, felgyújtották a magnéziumkészletet, rejtegették a szovjet hadifoglyokat. A felszabadulás előtt megalakult a „13-as bizottság", amely szervezte és vezette az ellenállást. Bár a fegyveres harc nem vált általánossá, Csepel népe mégis meghiúsította az ipari város tervezett kiűrítését.

Gazsi József „Az ellenállási mozgalom a hadseregben" című tanulmányának bevezetőjében azt elemzi, hogy a haladó erők milyen nehéz körülmények között tevékenykedhettek a honvédségben. A megszállás után a baloldali pártok is fokozták a felvilágosító munkát a katonák megnyeréséért. A háborúból való kiválás esetén a hadseregre fontos feladatok hárultak volna. A fegyverszüneti kísérlet előkészítésében is nagyobb számban vettek részt katonák. A tanulmány elemzi az október 15-i események kudarcát, beszámol néhány ellenállási kísérletről, így a testőrség fegyveres harcáról is. Szól az 1. hadseregben és a Bajcsy Zsilinszky vezette Felszabadító Bizottságban tevékenykedő antifasiszta katonák tetteiről. A szerző számos, eddig nem ismert katonai partizáncsoport tör-

ténetét tárja elénk, majd bemutatja a Szálasi-hadsereg morális és szervezeti szétesését, s az ellene alkalmazott terrort.

A következő tanulmányok a magyarok részvételét mutatják be más országok náciellenes harcaiban. *Pintér István* a Csehszlovákiában küzdött honfitársainkról szól. Ismerteti a Petőfi-, a Nógrádi-, a Csorsz-osztag életét és harcát. Beszámol a Szlovákiában rekedt 1. hadsereg felbomlásáról, a partizánoknak adott támogatásairól. Az adatok sokaságával igazolja, hogy alig akadt olyan szlovák egység, amelyben ne lettek volna magyarok, főként szökött katonák.

Godó Ágnes munkájának címe: „Magyarok a Jugoszláv népfelszabadító háborúban." Művében rövid áttekintést ad a háború okairól, jellegéről, menetéről, a Jugoszláv Kommunista Párt nemzetiségi politikájának fő vonásairól, s így érthetővé válik a nemzetiségi alakulatok létrehozásának szükségessége is. Sorra bemutatja azokat a forrásokat, ahonnan magyarok Jugoszláviába kerülhettek. Harcoltak közöttük kanadai magyarok, Budapestről átszökött ifjúmunkások, a bori tábor munkaszolgálatosai, Baranya megyei fiatalok, csángó magyarok és nagy számban szökött honvédek. Külön kitér a magyarországi felszabadító hadműveletekben résztvevő XV. „Petőfi Sándor" Népfelszabadító Rohamdandár történetére... Ez az egység a verőcei és bolmányi harcok alatt bizonyította be hősies bátorságát. Ez a tanulmány is számos új adattal és megállapítással egészíti ki, illetőleg módosítja az erről a témáról eddig megjelent munkákat.

Pécsi Anna tanulmánya a franciaországi és belgiumi magyarok antifasiszta küzdelmét tárja az olvasó elé. Az ottani magyarok nyomban a német megszállás után, harcra keltek az idegen hódító ellen. A kezdeti propaganda- és agitációs munkájuk csakhamar fegyveres ellenállásba nőtt át. Harcuk szervezője és irányítója a Magyar Függetlenségi Mozgalom volt. Számos sajtóterméket jelentettek meg illegálisan, amelyben a német hadsereg bomlasztására és a megszállókkal szembeni ellenállásra szólították fel a lakosságot. Ezen túl részt vettek diverziós és szabotázsakciókban is. Önálló csoportok működtek a francia fővárosban, valamint Brüsszelben is. Párizs katonai parancsnokát pl. a nyílt utcán lőtték le. Harcuk legszervezettebb kerete a felszabadulás után a francia hadsereg kötelékében létrehozott magyar század volt. A franciaországi emigráció 119 hősi halottat vesztett a fasiszták ellen vívott öt évig tartó harcban.

Belgiumban a volt spanyolországi harcosok álltak a küzdelem élén. A belga partizánhadseregen belül önálló magyar század küzdött, amelynek közel 50 tagja áldozta életét a népek szabadságáért.

A magyar ellenállási mozgalom eseményeinek valamennyi mozzanatát még mindig nem sikerült feltárni és közkinccsé tenni. Egy azonban bizonyos: ez a kollektíva nagy és nemes feladatra vállalkozott, és műve a témával foglalkozó eddigi legátfogóbb, az események összefüggéseit legalaposabban vizsgáló és kimutató munka.

A magyar társadalom történetének egy hősi szakaszát örökíti meg jó eredménnyel. Ezért nyújtjuk át e könyvet szívélyes ajánlással a kedves olvasónak.

Sztana Béla

HORVÁTH ÁRPÁD:

A HADIREPÜLÉS ÉVSZÁZADA

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1968. 230 o.)

A könyv címe egy pillanatra elgondolkodtat! Vajon az évszázad szó száz eltelt esztendőt, vagy századunkat — a XX. századot — jelenti-e?

A tucatnyi technikatörténeti könyv írója ebben a munkájában a korszerű háború egyik kiemelkedő jelentőségű tényezőjének — a hadirepülésnek — regényes történetét tárja az olvasó elé.

Ha a néhány igen régi, a történelem homályába vesző eredménytelen kísérlettől eltekintünk, kereken száz éve annak, hogy a katonai tevékenységek során, a fegyverekkel vívott küzdelemben — a háborúban — a szemben álló felek igyekeztek a harcok-hadműveletek klasszikus színtereinek, a szárazföldeknek és a tengereknek a korlátait áttörni, és a hadviselés eszközei — a léggömbök — első ízben jelentek meg a „harmadik dimenzióban", a levegőben.

De azzal a koncepcióval is egyetérthetünk, hogy a légtér századunkban, a XX. század háborúi során vált a fegyveres küzdelem színterévé.

A repülés — benne a hadirepülés — története lélegzetelállítóan érdekes téma.

A mítoszok világából ismert legendás kísérletek hősei, Leonardo da Vinci, Bleirot, Zeppelin, Lindbergh, Ciolkovszkij és Gagarin — csak a legnevesebbek — által megjárt utat kísérletek és eredmények, sikerek és balsikerek, de mindenkor hősi vállalkozások jelzik.

A szerző könyvében a legrégibb időkbe visszanyúló fantasztikus elképzelések és próbálkozások történetéből kiindulva végigvezeti az olvasót a hadirepülésnek a hadtörténelemben feljegyzett legérdekesebb eseményein.

A kezdet, az első katonai célú ballon-felszállás a XVIII. századba nyúlik vissza.

Francesco Lana de Terzi, a XVII. század tudományának kiemelkedően érdekes alakja 1670-ben könyvet írt a léghajóról. Tudta, hogy a levegőnek sú-

lya van és úgy gondolta; ha egy üreges testből a levegőt kiszivattyúzzák, az a levegőbe emelkedik. Bár elgondolása nem volt realizálható, de hitt a repülés létrejöttében. És ami még érdekesebb, megérezte a repülés katonai jelentőségét. Az általa megálmodott léggömbökről írja 1670-ben: „... egyetlen város sem lehet biztonságban a meglepetésszerű támadás ellen..." A XVII. században leírt baljóslatú szavak két és fél évszázad múltával valósággá váltak.

Az első sikeres és világhírűvé vált léggömbkísérletet a Montgolfier-testvérek 1783-ban Franciországban hajtották végre, és 1794-ben, az első francia köztársaság hadműveleteiben a léghajós osztagok — mint megfigyelők — már részt vesznek. Érdekes, hogy Napoleon, aki pedig nagyon érdeklődött a technikai újítások iránt, a léghajóval szemben bizalmatlan maradt.

Az észak-amerikai polgárháborúban — 1861—1865 — a léggömbök már számottevő szerephez jutottak, és az 1870—71-es porosz—francia háború idején a körülzárt Párizs számára a külvilággal való összeköttetést a léggömbök biztosították.

Kevesen tudják, hogy az osztrákok 1849-ben, Velence ellen viselt hadjáratuk során a várost papír léggömbökre függesztett bombákkal támadták. A léggömböket egy hadigőzös fedélzetéről indították el.

A gázzal töltött léggömb, akár kötött léggömbként megfigyelésre alkalmazták, akár a szél által hajtva nagy távolságot repült be, rendkívül billenékeny, hánykolódó repülő eszköznek bizonyult. Stabilitásának megjavítása érdekében a gömbalakot hosszúkás zsákalakra változtatták. A sárkányballonnak a nevezett új hadieszköz feltalálása Parseval nevű bajor mérnöktiszt nevéhez fűződik. Kedvező tulajdonságait mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy az első világháború jelentős haditechnikai eszközévé lett és a keleti síkságok, a nyugati arcvonal és az olasz hadszíntér harctereinek képéhez a magasban lebegő, különös alakú kötött sárkányballon szinte hozzá tartozott. Megjelenése mégsem jelentett számottevő előrelépést a repüléstechnikában. A légtérben lebegő léggömböket hajtómotorral akarták mozgatni. Ez már a léghajózás kifejlődésének útja.

A kormányozható — merevtestű — hadiléghajó létrehozásán sokat és sokan fáradoztak. Megvalósulását mégsem lehet egyetlen feltaláló, vagy tudós nevéhez kötni. Ferdinand Zeppelinnek, a porosz hadsereg dragonyos kapitányának és az ő munkásságát kezdetben újságíróként nyomon követő Hugo Eckenernek neve világszerte ismert. A merevtestű kormányozható léghajók is „Zeppelin" néven ismeretesek a technikatörténetben. Mindkettőjük korszakalkotó tevékenysége a repüléstechnikában elvitathatatlan. De a megvalósuláshoz vezető utat többen törték, tették járhatóvá. A már említett Parseval neve mellé oda kívánkozik a francia Giffard és Ognyeszlav Sztyepanovics Kosztovics orosz feltaláló neve. Utóbbinak az általa „arborit"-nak nevezett anyagból készítendő léghajóépítési tervét nem kisebb tudós, mint Mengyelejev támogatta.

A kormányozható hadiléghajók — a zeppelinek — a hadirepülésben új fejezetet nyitnak. Az első világháború kitörésekor, elsősorban a németek figyelemre méltó mennyiségű léghajóval rendelkeztek és a háború során ennek többszörösét gyártották. A zeppelinek háborús szerepléséről — kalandba illő vállalkozásaikról — sok érdekeset olvasunk a könyvnek ebben a fejezetében.

A hadirepülésnek eddigi viszonylag lassú fejlődése az első világháború idején meggyorsul. Véget ér a hadirepülés „előtörténete". A háború gépi korszakának első háborújában a fegyveres küzdelem a légtérben is fellángol és a vezető szerepet a léghajóktól egyre inkább a repülőgépek veszik át. Ekkor kezdenek új fegyvernemről, a katonai légierőről beszélni. A világháborúban résztvevő országok fegyverzetében helyet kapnak, majd egyre nagyobb teret hódítanak a hadirepülőgépek: a felderítő, a vadász és a bombázó repülők. Az első világháború a hadirepülés „lovagkora".

A könyv e részének mintegy bevezetőjeként a szerző áttekinti a géprepülés úttörőinek sorát, munkásságát. Azokét, akiknek zsenialitása, fáradhatatlan munkája eredményeként „a légcsavar forogni kezdett". Lomonoszov, George Cayley, Mozsajszkij, Penaud, „a tudós francia", Lilienthal, Zsukovszkij, Ciolkovszkij, a Wright-testvérek, a ma-

gyar Asbóth Oszkár — és lehetne még a sort folytatni.

A katonai célú géprepülés első felvonásai az 1910—12-es években játszódnak. A tripoliszi háborúból, majd a Balkán-háborúból bombázásokról vannak feljegyzések.

Az első világháború legelső légi bombáját — úgy tudjuk — egy német pilóta 1914. augusztus 30-án dobta le „Taube" gépéről.

A felderítő gépek után már 1915-ben megjelentek a vadászok, majd a háború későbbi szakaszában a bombázók a légierő legfontosabb gépeivé váltak. A haditengerészet torpedóvető repülőgépei ugyancsak bizonyítják, hogy a háború a maga borzalmaival a légtérre is kiterjedt.

A hadirepülés technikája, a gépek fegyverzete, felszerelése, műszerezése nagy ütemű fejlődésnek indul. Az első világháborúban résztvevő államok légiereje már számottevő; sok izgalmas haditett, légi csata eseménye, emléke fűződik pilótái nevéhez. A szerző az eseményeket az élmény erejével tárja az olvasó elé. Könyvének ebben a részében a Magyar Tanácsköztársaság repülőinek tettei kiemelkedő helyet kapnak.

A két világháború között eltelt idő az ugrásszerű fejlődés időszaka, melyet a technika rohamos előrelépése és az új háborúra való felkészülés serkent. A fejlődés élén már ekkor a Szovjetunió légiereje halad.

Az ebben az időben születő nagy vállalkozások, a távolsági, a magassági és a sebességi rekordok, viszonylag rövid idővel előbb létrejött, megdönthetetlennek tűnő csúcseredményeket döntenek meg.

Lindbergh átrepüli az Atlanti-óceánt, Cskalov, Bajdukov és Beljakov az Északi-sarkon át repül Amerikába.

De az új háború már előreveti árnyékát. A hadirepülés új elméletei születnek. A „douhetisták" és más szélsőséges teoriák hirdetői esküsznek a légierő háború eldöntő szerepére. A szovjet katonai szakemberek tudatában vannak a légierő egyre nagyobb szerepének, de azt is biztosan tudják, hogy a harcok, csaták, ütközetek és az egész háború kimenetelét valamennyi fegyvernem együttes és összehangolt erőfeszítése határozza meg. És ebben a légierőnek is meg van a maga helye és szerepe. A Nagy Honvédő Háború a tétel helyességét igazolta.

A második világháború hatalmas légi csatái, városokat elsöprő légi bombázásai már a hadirepülés „újkorát" jelzik.

A szerző könyvének ebben a részében szemléletes módon tárja az olvasó elé azt a hatalmas technikai és hadművészeti fejlődést, amely a második világháború légi tevékenységét jellemzi.

Ismertetőnk keretébe a hatalmas anyag nem fér bele. Itt csupán arra hívjuk fel az olvasó figyelmét, hogy a háború kiemelkedő jelentőségű légi tevékenységei — mint az angliai csata, Sztalingrád, Leningrád és Berlin megvédéséért, illetve megvívásáért folytatott légi csaták — jól szemléltetik a folyamatot, amelynek során a szövetségesek fölénye, élén a szovjet légierővel, a Luftwaffe bukását eredményezi.

„Az atomkorszak nyitányát" az Enola Gay fedélzetéről Hirosimára dobott atombomba jelzi.

A második világháború befejezése óta csaknem negyedszázad telt el. A repüléstechnika — nem utolsó sorban a háborús tapasztalatokat felhasználva — hatalmasat fejlődött.

A sugár- és a rakétahajtóművek nem sejtett távlatokat nyitnak a hadirepülés számára is.

A hatvanas években a tusinói és a domogyevói repülőtéren tartott légiparádék elkápráztatták a nézőket. Barátot, ellenséget egyaránt.

Mikojan, Tupoljev, Jakovlev, Berjev konstrukciói az egész világon az élen járnak. Persze a „másik oldalon" is vannak jó repülőgépek. De ott mást akarnak, másra készülnek. Sőt repülőgépeiket ki is próbálják Vietnamban.

Alexej Mareszjev, a Szovjetunió Hőse, „Az igaz ember" mondotta egy békegyűlésen Párizsban: „... mi mindenkor a béke őrei voltunk és a jövőben is azok leszünk".

Erről szól a könyv.

A szerző nem tűzte céljául a hadirepülés történetének enciklopedikus módon való feldolgozását, nem is szánja tudományos forrásmunkának. Művében igyekezett a hadirepülés hallatlanul érdekes, színes fejlődéstörténetét regényesen bemutatni.

Így ajánljuk a 116 képpel illusztrált könyvet az olvasó figyelmébe.

Szabó Sándor

A SZÁZADOK 1968. ÉVI 1—2. SZÁMÁBÓL

Az ezévi első szám, kézbevétele után azzal tűnik fel az olvasónak, hogy tanulmányai között a szokottnál több a gazdaságtörténet: Székely György, Berend T. Iván, Ránki György és az angol Hartwell professzor tanulmányai a gazdaságtörténet különböző területeiről vették témájukat. *Székely György* A németalföldi és az angol posztó fajtáinak elterjedése a XVII. századi Közép-Európában című írása a szerzőtől megszokott hallatlan anyagismerettel és pontossággal vizsgálja és állapítja meg, hogy először a flamand, később az ezt kiszorító angol posztó milyen utakon jut el Lengyelországba, Sziléziába, Csehországba, Magyarországra. A történeti, filológiai, régészeti anyagokra és megállapításokra épülő cikk a forgalmi utak (észak, északnyugat, illetve a Földközi-tenger melléke) nyomonkísérése mellett taglalja és elemzi az egyes posztóipari központok kereskedelmi tevékenységét. Így tárgyalja a gandi, az yperi, a brüggei, a kortrijki, a brabanti posztóipar termelési és forgalmi fejlődését, majd az új flamand posztó egyes évkörökben történő jelentkezését a közép-európai piacokon. A XV. században az anyagellátás megnehezedése és az angol vetélytárs megjelenése miatt a flamand posztó forgalmazása visszaesik, s mind az adatok is mutatják, mind erősebben bukkan fel az angol posztó, amely Magyarországon is keresett árucikk volt egész a XVIII. századig, azonban a XVII. század háborúi és a lakosság elszegényesedése szűkítette a posztó piacát.

Berend T. Iván és *Ránki György* tanulmányukban a kelet-európai újkori fejlődés elmaradottsága egyik mutatóját, az ipari forradalom kérdését tárgyalják. (Az ipari forradalom kérdéséhez Kelet-Délkelet-Európában). A tanulmány először áttekinti az ipari forradalomra vonatkozó főbb történeti szintézisek állításait, s leszögezik, hogy ők az ipari forradalom fogalmát széles értelemben használják, mint a gazdaság és a társadalom gyökeres átalakulását, amely kiterjed a termelőerőkre és a termelési viszonyokra. Sorra veszik az ipari forradalom nyugat-európai és kelet-európai folyamatának jellemzőit, s megállapítják: amíg nyugaton az ipari forradalmat kísérte a közlekedés forradalma, s a bankok szerepe ebben a folyamatban kicsiny volt, addig Kelet- és Délkelet-Európában mindez fordítva történt. Nyugati szerzők nézeteivel vitatkozva bizonyítják: nem az állam szerepe volt kiemelkedő az itteni ipari forradalomban, hanem a külföldi tőkéé. Végül: az orosz, lengyel, magyar fejlődés azt mutatja, hogy amíg itt a XIX. sz. végétől a világháborúig igen széles körű az ipari forradalom, addig a balkánon a forradalmi folyamat megindulását tapasztalhatjuk csak ebben az időszakban, s az még nem hatja át a társadalmat.

R. M. Hartwell, az oxfordi egyetem gazdaságtörténeti tanszékének professzora, az angol gazdaságtörténet helyzetéről ad összefoglalót. Mint írja, a gazdaságtörténeti tanszékek száma az utóbbi évtizedben megháromszorozódott, s ez már maga is mutatja, hogy mennyire fontos helyet kapnak az angol történetíráson belül a gazdaságtörténeti kutatások. A szerző sorra veszi azokat a jelentősebb közgazdászokat, akik átpártoltak a gazdaságtörténethez, elemzi, hogy Angliában ez a gazdaságtörténeti betörés a történettudományba miért nem hozott

magával valamiféle Methodenstreit-et, s az új gazdaságtörténeti iskola menynyire kapcsolódik a modern társadalomtörténetíráshoz.

A mai nyugati történetírás egy másik fontos kérdésről, az Annales-iskoláról ad számot *Jacqes le Gsoff* Van-e Annales-iskola? c. tanulmánya. A szerző maga is az Annales köré tömörült haladó, a marxizmus felfogásával sokban azonos nézetet valló történészek egyik vezető alakja, s így igen érdekes képet rajzol az Annales-kör fejlődéséről. Vázolja a problémákat, melyek időről-időre foglalkoztatták a körébe tartozó francia történészeket, leírja, hogy miért igyekszik az Annales-kör a modern matematikai-quantitatív módszerek felé tájékozódni, hogyan igyekeznek a gazdaság és társadalomtörténet-írás segítségével a történelmet az „ember-tudományok" egyik legfontosabbikát az újabb problémák megoldására alkalmassá tenni. Különösen érdekes az, amit a szerző a marxizmushoz való viszonyukról elmond, mert világosan mutatja azt is, hogy amennyiben a marxista történetírás igazán hatást akar gyakorolni a fejlett polgári történeti gondolkodásra — márpedig az Annales-körhöz tartozók olyanok, akik örömmel fordulnak minden friss társadalmi gondolkodás felé —, nem dogmákban gondolkodva érhet el eredményt, hanem akkor, ha a problémák megoldására, a feltett kérdések konkrétságában maradva, vállalkozik.

Két tudománytörténeti cikk található a folyóirat e számában *V. Windisch Éva* tanulmánya Kovachich Márton Györgyről és a magyar tudományszervezés első kísérletéről, valamint *Mann Miklós* forrásközleménye a *Századok* történetéről Szilágyi Sándor szerkesztői korszakából. Az első tanulmány a nemzeti fejlődés és a nemzeti tudományosság fejlődése közötti összefüggésekből indul ki, s ismerteti az 1790-ben években Kovachich forrásgyűjtő és társulatszervező tevékenységét, *Mann Miklós* pedig a magyar történetírás történetében „aranykor"-ként emlegetett Szilágyi Sándor szerkesztői korszakából közöl érdekes levelezési anyagot és ad a szerkesztő Szilágyiról színes képet.

Kubinszky Judit Adalékok az 1883. évi antiszemita zavargásokhoz című közleménye a szerveződő antiszemita mozgalom első lépéseit ismerteti s igyekszik feltárni az 1883. évi hírhedt zavargások néhány politikai és társadalmi összetevőjét. *W. Pillich,* a bécsi Haus-Hof und Staatsarchív levéltárosa I. Ferdinánd király 1559. évi kettőspecsétjét ismerteti, kitérve a pecsétvésnökök korabeli munkájára is.

A Vita rovatban jelent meg *Tilkovszky Loránd* írása: Bajcsy-Zsilinszky Endre — újabb megvilágításban címmel. A rövid cikk Dernői Kocsis László könyvének megjelenése kapcsán írodott, s nem tulzás azt állítanunk, hogy végighaladva Bajcsy életművének legfontosabb állomásain, az eddigi egyik legjobb Bajcsy-értékelést nyújtja a magyar történeti irodalomban.

A Szovjetunió és népi demokráciák történészfrontja rovatban ismét egy fontos elvi-módszertani szovjet tanulmány kapott helyet. (Megjelent a Vopr. Iszt. 1966. 8. számában.) *Szemjonov* a „társadalmi organizmus" kategóriájának jelentőségét igyekszik az egyes társadalmi formációk elemzésén keresztül megmutatni, s mint mondja: a társadalmi organizmus kategóriája, a maga fogalmi rugalmasságával lehetővé teszi, hogy tisztázzuk az egyik társadalmi-gazdasági formációból a másikba való átmenet formáinak kérdéseit. Ezeket a szerző tanulmánya végén összegezi is.

A tanári-rovatban *Mann Miklós* számol be az 1967 augusztus végén rendezett országos történelemtanítási konferenciáról, részletesen ismertetve az egyes hozzászólásokat, és *Szabolcs Ottó* közöl áttekintést a német fasizmus újabb magyar nyelvű irodalmáról, mindenütt szem előtt tartva a tanárok és a diákok történeti érdeklődését, illetve a történelemoktatáshoz kapcsolódó új ismeretek elsajátításának lehetőségét.

A kisebb rovatok írásai közül csak egyet, a Markó Árpádról, a két éve elhunyt ismert hadtörténészről írott nekrológot szeretnénk külön kiemelni. *Várkonyi Ágnes* a szakavatott historiográfus és a XVIII. század alapos ismerőjének kezével rajzolta fel Markó Árpád történetírói pályájának legjelentősebb állomásait, hangsúlyozva az elhunyt tudósi-emberi eredményeit.

Glatz Ferenc

HÍREK

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM ESEMÉNYEIBŐL

FOLYÓIRATUNK SZERKESZTŐ BIZOTTSÁGA a lap 1968. évi számaiban megjelent tanulmányok közül *Farkas Márton:* Katonai felkelés Pécsett 1918 májusában és *Pataki István*: Az ellenforradalom fegyveres szervezkedése Magyarországon és Ausztriában a proletárforradalom ellen, A „nemzeti hadsereg" létrehozásának első periódusa (1919. III. 21 —1919. VIII. 1.) c. munkáját, valamint az év folyamán közölt bibliográfiák szerzői kollektívájának nívódíjban részesítette.

A NÉPHADSEREG, a Honvédelmi Minisztérium központi lapja 1968. december 1-én ünnepelte megjelenésének 20. évfordulóját. A jubileum alkalmából a szerkesztőséghez számos üdvözlő levél és távirat érkezett a magyar és a külföldi testvérlapoktól.

UGYANCSAK 20 ÉVES FENNÁLLÁSÁT ÜNNEPELTE A HONVÉDORVOS c. folyóirat is, amely mind a hadseregben, mind a polgári életben tevékenykedő orvosok, egészségügyi dolgozók körében nagy megbecsülésnek örvend.

10 ÉVE VÉGZI OKTATÓ, FELVILÁGOSÍTÓ MUNKÁJÁT a fegyveres erők egyik legfiatalabb orgánuma, a *Polgári Védelem.* A lap nélkülözhetetlen segítséget nyújt a honvédségi és a polgári védelmi szerveknek az esetleges ellenséges támadások elleni védelem megszervezéséhez.

A MAGYAR SAJTÓ NAPJA alkalmából Czinege Lajos vezérezredes, honvédelmi miniszter fogadta a honvédségi lapok főszerkesztőit. A Katonai Tanács nevében üdvözölte a lapok munkatársait, majd vázolta a hadseregsajtó előtt álló feladatokat.

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG az MSZMP 50. ÉVFORDULÓJA alkalmából az MTA Történettudományi Intézete, a Párttörténeti Intézete, a Hadtörténelmi Intézet, a Magyar Történelmi Társulat, az Eötvös Loránd Tudományegyetem illetékes tanszéke és az MSZMP Politikai Főiskolája háromnapos tudományos ülésszakot szervez. A tanácskozáson több szocialista és nyugati ország történésze is részt vesz. A tervezett referátumok átfogják a Magyar Tanácsköztársaság egész történetét, bemutatják az e téren folytatott kutatások legújabb eredményeit. A Tanácsköztársaság forradalmi honvédő háborújával kapcsolatos előadások és hozzászólások folyóiratunk második számában jelennek meg.

A MISKOLCI CSATA 50. ÉVFORDULÓJÁRÓL való megemlékezés keretében a Borsod megyei Tanács, a TIT megyei hadtudományi szakosztálya és a Hadtörténelmi Intézet tudományos ülésszakot szervez, amelyre ez év májusában kerül sor Miskolcon.

EZ ÉV MÁRCIUS 21-ÉN UGYANCSAK MISKOLCON ADJÁK ÁT — az ország összes megyéje képviselőinek jelenlétében — a magyar Vörös Hadsereg 12. számú páncélvonatának rekonstruált szerelvényét. A páncélvonat a KISZ és az Úttörő Szövetség patronálásával, a miskolci és az ózdi munkások, fiatalok társadalmi

munkájával épül. Az eredeti vonat vagonjait két kiállítási kocsi egészíti ki. Az egyikben a Tanácsköztársaság honvédő háborújának történetéről, a másikban a Magyar Néphadsereg életéről láthatnak kiállítást a látogatók. A páncélvonatot előre elkészített terv szerint két éven keresztül az ország minden nagyobb vasútállomásán bemutatják.

AZ ORSZÁGOS HADTÖRTÉNETI MÚZEUM 1968 novemberében ünnepelte fennállásának 50 éves évfordulóját. Az intézmény fél évszázados jubileumáról napilapjaink is megemlékeztek.

RÁZSÓ GYULA HADTÖRTÉNÉSZ a ljubljanai, zágrábi és belgrádi levéltárakban végzett kutatásokat a XV—XVI. sz.-i török háborúkról.

SOK ÉRDEKES SZERZEMÉNNYEL GYARAPODOTT az elmúlt évben az Országos Hadtörténeti Múzeum. Egyebek között *Münnich Ferenc* elvtárs kardja került birtokunkba — adományként. Értékes darabja a gyűjteménynek egy XV. századi másfélkezes kard. Az egyenruhagyűjtemény is kiegészült sok szép darabbal — a kiegyezéstől egészen az első világháborúig használt egyenruhákkal, köztük sok a ritkaság.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ idején használt angol, amerikai, német, japán és francia csatahajók modelljeiből is vásárolt a múzeum. A festmények közül említésre méltó a tanácsköztársasági linómetszet-sorozat — *Váli Zoltán* grafikusművész munkája — és *Vincze Lajos* festőművész „Partizánok a Bükkben" című festménye. Az éremgyűjtemény régi magyar katonai kitüntetésekkel szaporodott. A fényképarchívum sok első világháborús fényképanyaggal, fényképalbummal gyarapodott, igen gazdag az első világháború repülőire vonatkozó anyag, azonkívül van a haditengerészetre vonatkozó fénykép, képeslevelezőlap és újságkivágat gyűjtemény.

Bende Sándorné

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

A MISKOLCI CSATA DOKUMENTUMAIBÓL

A Miskolc visszafoglalásáért indított hadművelet jelentős helyet foglal el a Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborújának történetében. Erre az akcióra 1919. május 20—24. között került sor — akkor, amikor a Tanácsköztársaság katonai helyzete rendkívül válságos volt. A fiatal magyar proletárállamot ellenséges gyűrű vette körül. Keleten—délkeleten április 16-án kezdődött meg a román bojár csapatok támadása. Ezt április 27-én követte a csehszlovák burzsoá csapatok észak—északkeleten indított intervenciója. Az előbbiek május 1-ig elérték a Tisza vonalát, az utóbbiak pedig május 2-án elfoglalták Miskolcot és környékét. Nem kis gondot jelentett délen Franchet d'Esperey balkáni, valamint a délszláv királyság (SHS) hadereje.[1] Nyugaton ugyan fegyveres támadás nem fenyegetett, de más veszély állt fenn: Ausztria a magyar ellenforradalmi erők egyik gyülekezőhelyévé vált.

E súlyos katonai helyzetben a Vörös Hadsereg Parancsnoksága — a Forradalmi Kormányzótanács jóváhagyásával — úgy döntött, hogy az ellenséges erők további támadását megelőzve a Vörös Hadsereg lép fel kezdeményezőleg. A helyzet alapos elemzése után a támadás céljául Miskolc visszafoglalását jelölte meg.

Ezt az elhatározást több szempont is indokolta. Miskolc és a borsodi iparvidék gazdaságilag és politikailag egyaránt döntő jelentőségű volt az ország életében. A Tanácsköztársaság nehéziparának számottevő hányada itt összpontosult. Társadalmi téren e vidék proletariátusa Magyarország fontos bázisát alkotta. Ezenkívül Miskolc és környéke földrajzi fekvésénél fogva is kulcsfontossággal bírt az északi felvidék birtoklása tekintetében. Visszafoglalása tehát feltétlenül szükséges volt a Tanácsköztársaság számára.

E hadművelet végrehajtása mellett szólt az a tény is, hogy az ellenséges erők közül — létszám és felszerelés tekintetében egyaránt — a csehszlovák hadsereg volt a leggyengébb. Így ezen az arcvonalon a magyar Vörös Hadsereg csapatai a siker reményében vehették fel a harcot az intervenciós erőkkel. A harc eredményes megvívása lehetőséget kínált arra, hogy a Vörös Hadsereg általános támadásba menjen át az északi arcvonalon — megakadályozva ezzel a csehszlovák és a román csapatok egyesülését.

Miskolc hadászati és politikai jelentőségét a csehszlovák katonai vezetés is felismerte: a város térségében ugyanis — azzal a céllal, hogy azt megtarthassa — jelentős erőket összpontosított.

A Vörös Hadsereg Parancsnoksága a miskolci hadművelet végrehajtásával a III. hadtestet bízta meg, amelynek parancsnoka Landler Jenő, vezérkari főnöke pedig Julier Ferenc volt. A Hadseregparancsnokság Miskolc és környékének visszafoglalását elrendelő parancsát május 15-én adta ki. A feladat megoldására az

[1] Április 25-én a délszláv csapatok is támadást indítottak a 44. dandárcsoport szekszárdi védőszakasza ellen mintegy 2—3000 fővel. (HL. MTK. Zámbory (Geher) Gyula hagyatéka 209. sz. irat 97. doboz). — Ezen az arcvonalszakaszon azonban — kisebb csatározásokat kivéve — hadműveletek nem folytak.

1. és az 5. hadosztályt rendelték a hadtest kötelékébe.[2] A hadtestparancsnokság az akció végrehajtására az 1. hadosztályt jelölte ki.

Az 1. hadosztályt a Vörös Hadsereg május 5-i átszervezésekor osztották be a III. hadtest kötelékébe. Ezzel egyidőben megkezdték újjászervezését.[3] Ez a munka május első felében befejeződött, megtörtént a hadosztály hadrendszerű felállítása és a parancsnokok kinevezése is.

1. hadosztályparancsnokság:

parancsnok: *Kerekes József,*
vezérkari főnök: *Szabó-Pap Károly,*
politikai megbízott: *Domján Béla.*

32. dandárparancsnokság:

parancsnok: *Roller Ferenc,* majd *Bobroviczky,*
vezérkari főnök: *Schredl Károly,*
politikai megbízott: még nem nevezték ki.

7. munkásezred:

ezredparancsnokság: újonnan felállítva,
parancsnok: *Zsifkovics Illés,*
politikai megbízott: még nem nevezték ki.

I. zászlóalj:

a MÁV Északi Főműhely munkásaiból alakult (május vége felé beosztva a Vasgyár munkásai is) — a korábbi szervezésnél VII/32. munkászászlóalj,
parancsnok: *Krausz Jenő,*
politikai megbízott: *Natonák András.*

II. zászlóalj:

az 5., 6. és 7. századot a Vasgyár munkásaiból, a 8. századot a MÁV Gépgyár és a Ganz-gyár munkásaiból állították fel — a korábbi szervezésnél VIII/32., illetve X/1. munkászászlóalj,
parancsnok: *Török Sándor,*
politikai megbízott: *Kolonics István.*

III. zászlóalj:

az Istvántelki Főműhely és a Gazdasági Gépgyár munkásaiból alakult — a korábbi szervezésnél IV/29. zászlóalj,
parancsnok: *Zorszky,*
politikai megbízott: még nem nevezték ki.
Az ezredhez 3 géppuskás század és 1 műszaki század tartozott.

8. munkásezred:

ezredparancsnokság: újonnan felállítva,
parancsnok: *Roth Rezső,*
politikai megbízott: *Kovács József.*

[2] HL. MTK. III. hadtestparancsnokság 515/3. hdm. sz. 81. doboz.
[3] Az 1. hadosztály április elején alakult, kötelékébe a 17., 44. és 69. dandárcsoport tartozott. A hadosztály a Dunántúlon, a déli határvédelmi vonalon állomásozott. A Keleti Hadseregparancsnokság április 21-i parancsa értelmében a hadosztály a román arcvonalra, Nyíregyházára került, majd a tokaji hídfő védelmére rendelték.

I. zászlóalj:

a MÁV Gépgyár munkásaiból alakult — a korábbi szervezésnél IX/32. munkászászlóalj,
parancsnok: *Kovács Sándor,*
politika megbízott: *Wolf Rudolf.*

II. zászlóalj:

a MÁV Gépgyár munkásaiból hozták létre — a korábbi szervezésnél X/32. munkászászlóalj,
parancsnok: *Fettig Sándor,*
politikai megbízott: *Bogdanovits Pál.*

III. zászlóalj:

a MÁV Gépgyár munkásaiból szervezték — a korábbi szervezésnél XI/32. munkászászlóalj,
parancsnok: *Czirbesz Tamás,*
politikai megbízott: *Bogdanovits Pál.*
Az ezredhez 3 géppuskás század és 1 műszaki század tartozott.

9. munkásezred

ezredparancsnokság: a 29. tábori ezredparancsnokságból alakult, a parancsnokot és politikai megbízottat még nem nevezték ki.

I. zászlóalj:

a MÉMOSZ I. zászlóaljából állították fel,
parancsnok: *Szieber József,*
politikai megbízott: *Vági István.*

II. zászlóalj:

a Postás Szakszervezet munkásaiból alakult — a korábbi szervezésnél XII/32. munkászászlóalj,
parancsnok: *Molnár Miklós,*
politikai megbízott: még nem nevezték ki.

III. zászlóalj:

az Óbudai Hajógyár munkásaiból alakult — a korábbi szervezésnél IV/69. zászlóalj. Május második felében állították fel az ezred kötelékében.
Az egységhez 3 géppuskás század és 1 műszaki század tartozott.

32. ezred:

ezredparancsnokság: maradt,
parancsnok: *Freistatt Ferenc,*
politikai megbízott: *Preger Jenő.*

I. zászlóalj:

az 1., 2. és 3. század az 1/32., a 4. század a III/32. zászlóaljból alakult,
parancsnok: *Ajtai János,*
politikai megbízott: még nem nevezték ki.

II. zászlóalj:

az 5. századot a III/32., a 6., 7. és 8. századot a II/32. zászlóaljból szervezték,
parancsnok: *Haungusi Benő,*
politikai megbízott: *Bartovics.*

III. zászlóalj:

a XIII/32. zászlóaljból alakult,
parancsnok: *Leiher Frigyes*,
politikai megbízott: *Kaba Ágoston*.[4]

Május második felében felállították a 31. dandárparancsnokságot is.

A hadosztály a következő erőkből és eszközökből állott: 12 zászlóalj 6737 fővel; 5997 puska, 9 géppuskás század, 64 géppuska, kb. 6000 kézigránát, 425 ló és 105 jármű.

A hadosztályhoz a 38. tüzérezredet — az I/38. és I/32. tüzérosztállyal — osztották be. A két tüzérosztály 5 ütege a következő löveganyaggal rendelkezett: 4 db 7,5 cm-es hegyi ágyú, 4 db 8 cm-es tábori ágyú, 22 db 10 cm-es tábori tarack.

Műszaki alakulatként 1 árkászzászlóalj tartozott a hadosztályhoz — 250 fővel. Szállítóeszköze: 20 ló és 4 kocsi.

Ezenkívül a magasabbegységnek 17 gépkocsiból álló autóoszlopa is volt.[5]

A hadseregparancsnokság a hadművelet idejére az 5. hadosztály néhány egységét is az 1. hadosztályparancsnokság alá rendelte. Így a hadosztály ereje 16 zászlóaljra, 8 ütegre emelkedett. Emellett 3 páncélvonattal is rendelkezett.[6]

A hadosztály gerincét gyári munkások alkották, akiknek lelkesedése, elszántsága, bátorsága — Stromfeld szavai szerint — emelte a magasabb egység harcértékét, és a győzelem záloga volt.

Az ellenségről a hadseregparancsnokság II. csoportjának (és természetesen a hadtestek hírszerző csoportjának) a hírszerzői — az ún. bizalmi emberek veszélyes, fáradságos munkával igyekeztek pontos adatokat szerezni. A hadseregparancsnokság az általuk jelentett adatokat is felhasználva mérte fel az ellenséges erők helyzetét.

A losonci szakasz (parancsnoka Letovsky altábornagy) „E" szakaszparancsnoksága alkotta — valószínűleg — a Miskolc és környékén állomásozó csehszlovák csapatok felettes parancsnokságát. Az „E" szakasz parancsnoka Angiono olasz ezredes volt.[7] Miskolc—Diósgyőr—Mályi körzetében a Zincone olasz tábornok parancsnoksága alatt álló 6. csehszlovák hadosztály csapatai — kb. 6—8 zászlóalj és 3 üteg — állomásoztak. Egy részük a 32. légiós ezred kötelékébe tartozott.[8]

A csehszlovák katonai vezetők — tudomást szerezve a Vörös Hadsereg támadási szándékáról — felkészültek Miskolc védelmére. Zincone tábornok magabiztosan jelentette ki: a város védelmére elegendő erők állanak rendelkezésére és további erősítéseket is hozhatnak.[9]

Az 5. hadosztály hírei szerint valóban történt átcsoportosítás Miskolc térségében. Május 18-án a hírszerzők Miskolcon és környékén a következő ellenséges csapatokat derítették fel: Miskolcon a 6. csehszlovák hadosztály kötelékében a 32. légiós ezred 2 zászlóalja, a 31. légiós ezred I. zászlóalja és a 96. gyalogezred; tüzérségként pedig a 6. légiós tüzérezred 3 ütege, Hejőcsabán a 32. légiós ezred 1. százada. Mályiban a 32. légiós ezred 6. százada, Diósgyőrött a 35. légiós ezred I. zászlóalja, Putnokon a 35. légiós ezred 14. százada, Felsőzsolcán pedig a 31. légiós ezred 9. százada állomásozott.[10] Összesen tehát — nem pontos adatok alapján — 8—9 zászlóaljat és 3 üteget vont össze Miskolc térségében a csehszlovák hadvezetés.

Az egymással szemben álló erőket összevetve megállapíthatjuk, hogy a Vörös Hadsereg 1. hadosztálya — az 5. hadosztály alárendelt egységeivel — mind létszámban, mind fegyverzetben fölényben volt az ellenséges erőkkel szemben.

4 HL. MTK. VHP. Hadrendek 515/19. hdm. sz. — 67/8 — 16. lt-i jelzet 67. doboz.
HL. MTK. VHP. Hadrendek 1919. május 13. — 70/4. — 24. lt-i jelzet 70. doboz.
HL MTK. III. hadtestparancsnokság 513/10. hdm. sz. 81. doboz.
5 HL MTK. III. hadtestparancsnokság 512/1. hdm. 515/18. hdm és 517/178. tüz. sz. 81. doboz.
6 HL. MTK. III. hadtestparancsnokság 517/10. hdm. sz. 81. doboz.
7 HL. MTK. III. hadtestparancsnokság 1919. május 15 — ikt. n. (cseh „Irányelvek . . .") 81. doboz.
8 HL. MTK. VHP. 515/17. hdm. sz. — 49/13. — 299. lt-i jelzet 49. doboz.
9 HL. MTK. VHP. 519/2. hdm. sz. — 50/10. — 149. lt-i jelzet 50. doboz.
10 HL. MTK. III. hadtestparancsnokság 518/23. hdm. sz. 81. doboz.

A hadművelet harci eseményeinek ismertetésére jelen bevezetőben nem térek ki, itt csak hivatkozni szeretnék a megjelent irodalomra,[11] valamint a közölt okmányok szövegére. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy a miskolci csata kiemelkedő fegyverténye volt a Magyar Tanácsköztársaság hadtörténetének.

✦

A miskolci csata történetének levéltári iratanyaga meglehetősen hiányos és a fellelhető iratok is az ország különböző levéltáraiban vannak. A témához tartozó dokumentumok egy részét már publikálták, más része feldolgozásra került különböző munkákban. A Hadtörténelmi Levéltárban azonban még találhatók olyan iratok, amelyek nem jelentek meg nyomtatásban, noha jelentős lépéssel közelebb visznek bennünket a miskolci csata történetének hitelesebb megismeréséhez. Ezeket az okmányokat kívánom most közrebocsátani az évforduló alkalmával.

A közölt iratok a Hadtörténelmi Levéltár anyagában vannak, a Magyar Tanácsköztársaság katonai iratai című gyűjteményben. Fondjait a különböző katonai szervek iratai alkotják. Ezek közül, jelentőségét és mennyiségét tekintve, legfontosabb a Hadügyi Népbiztosság és a Vörös Hadsereg Parancsnokságának irat-anyaga. Az anyag levéltári állapotáról röviden annyit, hogy az iratok döntő többsége harmadfokon rendezett és — mivel eredeti segédletek nem maradtak — iratjegyzék készült az egyes fondokhoz. A dokumentumok túlnyomó része ép, jól olvasható, nyelvük — néhány kivételével — magyar. Az okmányokat betűhíven közöljük.

1.

1919. május 11.
(délelőtt 9 óra)

A III. HADTESTPARANCSNOKSÁG INTÉZKEDÉSE AZ ELSZÁLLÍTÁSSAL KAPCSOLATBAN

A hdgprsg közlése szerint azzal kell számolnunk, hogy a 3. hadtest (1. és 4. ho.) május 12-én este vasúton elszállíttatik. Mint berakodási állomások tekintetbe jönek:

1. ho-nál: Vámosgyörk, Gyöngyös, Adács és Jász Árokszállás;
4. ho-nál: Hatvan, Hort, Tura, Aszód, Pásztó.

Minden hadosztályprsg minden eszközzel hasson oda, hogy a csapatok V/12. estig a harckészség lehető legmagasabb fokát elérjék.

Különösen felhívom a figyelmet a következőkre:

a) minden katonának meglegyen a haditáska lövőszere,

b) minden századnak meglegyen a század lövőszeres kocsija,

c) minden századnak meglegyen az előírt élelmi felszerelése,

d) minden századnak meglegyen a mozgókonyhája, valamint a legnélkülözhetetlenebb vonatja.

A hadtestprsg tudja, hogy a csapat jelenlegi felszerelése nem felel meg annak az állapotnak, melyet menet- és harckész csapatoktól követelnünk kell. — Ennek dacára harcba kell dobnunk csapatainkat, mikor arról van szó, hogy az ország elleni támadásokat visszaverjük. — Annál fontosabb az a kötelességünk, hogy

[11] Többek között: a Magyar Tanácsköztársaság hősi küzdelmeiről. Budapest, Szikra Kiadó, 1954.; Hadtörténelem — Jegyzet a Zrínyi Katonai Akadémia számára III. köt. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1955.; *Hetés Tibor:* Munkásezredek előre! Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1959.; A magyar Vörös Hadsereg 1919. — Válogatott dokumentumok. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1959.; *Liptai Ervin:* A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1960.

csapatainkat mindazokkal az eszközökkel a *legsürgősebben* ellássuk, melyek a harc eredményes felvételéhez szükségesek.

A hadosztályprsgok ma dut. 6 h-ra jelentsék a harckészség fokát, és különösen, hogy a fenti a)—d) követelményeknek mely csapatrésznél és mennyiben *lehetetlen* megfelelni.

A hadtestprnk megbízásából:

Julier
Vkri főnök

HL. MTK. III. hadtest 511/2. hadm. sz. 81. doboz. — Eredeti fogalmazvány, másolati példány (*Julier Ferenc* aláírásával).

2.

1919. május 15.

IRÁNYELVEK MISKOLC ELLENI TÁMADÁS MIKENTI TERVEZÉSÉRE

A hadsereg parancsnokság 515/17. hdm. számú parancsa alapján az 5. és 1. h. o. csapatai a III. hadtest parságnak alárendeltetnek azon feladattal, hogy Miskolczot visszafoglalják. —

A siker biztos reményében üdvözlöm a III. hadtest kötelékébe lépő 5. h. o. csapatait. —

Miskolcz visszafoglalására nézve alábbi irányelvek szolgáljanak előzetes tudomásul:

1. Május 17-én del. 8 h-tól az 1. h. o. parságnak alárendeltetnek az 5. hadosztály mindazon csapatai, melyek keleten a Hernád—Sajó—Tisza, nyugaton Sajó Kazincz —Répás—Zsércz—Mezőkövesd, délen Mezőkövesd—Ároktő vonala által határolt területben állanak. —

Az említett területen levő parságok az 5. h. o. parság által utasítandók, hogy 17-én del.-től mindennemű jelentéseiket az 1. h. o. parságnak — Mezőkövesdre — tegyék meg. —

Az említett nyugati, illetve déli határvonaltól nyugatra álló 5. h. o.-beli csapatok továbbra is az 5. h.o. parságnak maradnak alárendelve. —

Az 1. h. o. parság az 5. h. o. részletes helyzetéről még ma 16-án tájékozódjék. —

2. Miskolcz visszafoglalására vonatkozólag részletintézkedések következnek. —

Terv: Főerővel Kis Győr és Harsányból, mellékerővel Emőd—Borsod Nyék—Mályi—Kistokaj irányában támadni. —

Egy oszlop Cserépfaluból a Bükk hegységen át Diósgyőr felé előnyomulva, támogatná a főerők támadását. —

Az 5. h. o. Eger környékén összevonható erőivel a Miskolcz elleni támadás megkezdése napján Apátfalva—Visnyó, illetve Nádasd irányában fog támadni. —

3. A támadás megkezdése május 19-én del. terveztetik. —

4. A jelenleg hadseregtartalékban álló I/39. zlj. és 3/19. üteg a hadtestparság által a Miskolcz elleni támadásra felhasználtatni fognak. —

Ezen két alakulás az 5. h. o. parság által május 17-én del. 10 h-tól menetkészültségbe helyezendő, hogy vasúton elszállíthatók legyenek.

5. Hadtestparság 16-án dut. 8 h-kor Füzesabonyba megy és különvonaton tartózkodik. —

Ezen parancs kizárólag előzetes tájékozásul szolgál és kiadatik az 1. és 5. h. o. parságnak.

Hadtest parancsnok helyett:

Julier
vezérkari főnök.

HL. MTK. III. hadtest 515/3. hdm. sz. 81. doboz. — Eredeti tisztázat (*Julier Ferenc* aláírásával).

1919. május 15.
(délelőtt 12 óra 30 perc)

AZ 1. HADOSZTÁLY IRÁNYÍTÁSI ADATAI

Az 1. ho. irányítása V/16. délelőtti kezdettel következőleg hajtandó végre:

Sorrend:	Alakulás:	Berakodási hely:	Kirakodási hely:	Menetcél:
1.	I/7. zlj. (500 fő, 31 ló, 10 jármű)	J. Á. Szállás	Emőd	Emőd
2.	II/7. zlj. (627—16—4)	„	„	„
3.	III/7. zlj. (593—20—8)	Hort	„	„
4.	38. tüz. ezred prsg	Bpest	„	Vatta
5.	I/38. tüz. oszt. törzs	Aszód	„	„
6.	1/38. üteg	„	„	„
7.	3/38. üteg	„	„	„
8.	5/38. üteg	„	„	„
9.	I/8. zlj. (606—37—12)	Gyöngyös	„	Harsány
10.	II/8. zlj. (680—37—12)	„	„	„
11.	I/32. tüz. oszt. törzs	Bpest	„	Emőd
12.	2/32. üteg	Péczel	„	„
13.	5/32. üteg	„	„	„
14.	III/8. zlj. (424—34—12)	Gyöngyös	„	Harsány
15.	I/9. zlj. (628—55—7)	„	Mezőkeresztes	Ábrány
16.	II/9. zlj. (468—30—8)	Karácsond	„	„
17.	III/9. zlj. (500—20—8)	Vámosgyörk	„	„
18.	I/32. zlj. (778—20—8)	J. Á. Szállás	„	Mezőkeresztes
19.	II/32. zlj. (545—67—8)	„	„	„
20.	III/32. zlj. (388—58—8)	„	„	„
21.	Székely árkász zlj. (250—20—4)	Aszód	„	„
22.	Autóoszlop (17 kocsi)	Vámosgyörk	„	„
23.	Hadtest eü. anyagraktár (100—30—16)	Hatvan	Füzesabony	„

1. Hoprsg szűkebb törzse lehetőleg a legelső szállítmányok egyikével induljon útba. Irányító közegek legelső szállítmánnyal Emőd és Mezőkeresztes, Nyárád vasúti állomásra kirendelendők. — Megjegyzem, hogy a hadtest motoros kocsija V/16. dél. 10-kor indul Hatvanból Füzesabonyba. Vámosgyörkön megáll, hogy 1. ho. legszűkebb törzsét felvehesse. Megengedem, hogy e motorkocsi 1. ho. szűkebb törzsét Mezőkeresztesre vigye, honnan a motorkocsi Füzesabonyba visszaszállítandó. — Mihelyt néhány zlj. és üteg a fölvonulási körletben gyülekezett, a ho. prsg székhelyét Vattára tegye át. —

Hadtestprsg külön vonattal előreláthatólag V/16. dut. indul.

Kiadatik 1. honak, hatvani vp.-nek és tudomásul 5. ho parságnak.

Julier
vkri főnök

HL. MTK. III. hadtest 515/18. hdm. sz. 81. doboz — Eredeti fogalmazvány (*Julier Ferenc* aláírásával)

4.

1919. május 17.

A MISKOLCI TÁMADÁS ELŐKÉSZÍTÉSE

1. A III. hadtest parságnak alárendelt 1. és 5. hadosztályok a Sajón innen fekvő területet az ellenségtől meg fogják tisztítani. —

2. *Ellenség* helyzetéről ismeretes: (V. 18-án telephonon közöltetik).

3. *A III. hadtest az előnyomulást május 19-én megkezdi.*

a) Az 1. hadosztály, valamint az 5. h. o.-nak azon csapatai, melyek a Sajó—Tisza—Ároktő—Mezőkövesd—Zsércz közti területben állanak, az 1. hadosztály parságnak rendeltetnek alá. —

(Összesen 16 zlj. 8 üteg, 3 páncélvonat.)

Feladat: Miskolcz visszafoglalása. —

Ezen feladat végrehajtása céljából az előnyomuláshoz való csoportosítás május 18. és 19. folyamán végrehajtandó. — A támadás május 20-án főerőkkel Kis Győr—Aranyos vonalából, kisebb erőkkel Cserépfalu—Diósgyőr és Borsod Nyék—Kis Tokaj—Szirma irányában hajtandó végre. —

b) Az 1. hadosztály előnyomulásával párhuzamosan az 5. h. o.-nak Füzesabonytól északra álló csapatai (összesen 7 zlj., 2 üteg, 1 páncélvonat) az 5. h. o. parság vezetése alatt Eger környékéről május 19-én előnyomulva, egyelőre Apátfalvát vegyék birtokukba és biztosító osztagokat Nádasd—Szilvásra toljanak elő. —

4. Miskolcz elfoglalása után az 1. hadosztály előnyomulását kisebb erőkkel Sajó-Szent-Péterig folytassa és a Sajó vonalát Miskolcztól északra Sajó-Kazinczig bezárólag biztosítsa. — Miskolcznak keleti irányban való biztosítása végett egy különítmény Ongát szállja meg, mely erős biztosítást toljon ki Szikszóra. A hadosztály zöme Miskolcz—Diósgyőr—Harsány—Emőd körletben gyülekeztetendő. —

Az 5. h. o. — Miskolcz visszafoglalása után — előnyomulását általános iránnyal Putnok felé lesz hivatva folytatni és végeredményben Sajó vonalát Sajó Kazincz és Harmácz között elérni és biztosítani. —

5. Szükséges, hogy harcokhoz még nem szokott munkásezredeink harci kedvének megtartása és fokozása végett a támadást lehetőleg veszteségek nélkül hajtsuk végre.

E végből a *támadás* legalaposabb előkészítésére, a tüzérség és géppuskák bőséges alkalmazására, valamint megkerülő oszlopok (osztagok, járőrök) kiküldésére a hadtest parság különös súlyt fektet. —

Iparkodnunk kell az ellenséget állásaiból „kimanövrírozni". —

6. A hadtestnek északi irányban végrehajtandó támadása alatt a Tisza mentén álló csapatoknak feladata a Tisza biztosítása marad. — Tájékozásul szolgáljon, hogy a hadserg. parság parancsot adott a Tisza mentén álló I. hadtestnek alárendelt csapatoknak, hogy a III. hadtest támadását megelőzőleg május 19-én az egész Tisza vonal mentén erőszakos felderítés és tüntetés hajtassék végre. —

7. Miskolczra való rendezett bevonulásra és a rend fenntartására az 1. hadosztály az előkészületeket tegye meg. —

8. Az 5. h. o. parság május 18. folyamán legalább ½ lovas századot toljon el Mező Nyárádra az 1. h. o. parság rendelkezésére. —

Az I/39. zlj. hadtesttartalék gyanánt vasúti szállításra készen Besenyőn marad. — Egy közege 19-én del. 6 h-tól a Füzesabony-i vasúti állomáson tartózkodjék esetleges parancs átvétele céljából. —

9. Egyben közlöm, hogy az 5. munkás ezred (melynek II. zlja. diósgyőri menekültekből áll) a hadsereg parság által a hadtesthez irányíttatik. —

Ezen ezred II. zlja. május 18-án Cserépfalura irányíttatik az 1. h. o. rendelkezésére, I. és III. zlja. egyelőre mint hadtesttartalék Mezőkövesdre jut.

10. Hadtest parság 17. dut. 7 h-tól Mezőkövesden (különvonatban).

11. Kiadatik: 1., 5. h. o. parságnak és tudomásvétel végett felterjesztetik a hadsereg parságnak. —

Julier *Landler Jenő*

hdt. vkri főnök

HL. MTK. III. hadtest 517/10. hdm. sz. 81. doboz. — Eredeti tisztázat (*Landler Jenő* és *Julier Ferenc* aláírásával).

5.

1919. május 17.
(délután 6 óra)

INTÉZKEDÉS MÁJUS HÓ 18.-RA

1. Az ellenség helyzete: kettő szd. kettő ágyúval Alsó Hámoron, egy szakasz Diósgyőrön, egy szd. a Diósgyőri Vasgyárban, egy zlj. Csabán, egy szd. Görömbölyön, egy szd. Mályin, egy szk. Kis-Tokajban, egy szk. Alsó Zsolcán, egy szd. Felső Zsolczán, 3—4 zlj. 2 üteggel Miskolcon.

2. Az 1. h. o. csapatai f. hó 18-án Kis Győr, Aranyos, Ládháza vonalában felzárkóznak, a 10. dandár csapatait leváltják, zárt előőrsi felállítást vesznek fel s a felderítést bevezetik.

3. A következő eltolások foganatosítandók: I/8. zlj. Harsányból Kis Győrre, II., III/8. zlj. Aranyosra meneteljen, ezredparság Aranyos. Az egész 7. ezred Borsod Nyék és Ládházán egyesüljön. A 9. ezred Felső Ábrányból Harsányba, a 32. ezred és az árkász zlj. Mezőkeresztesről Emődre meneteljen. A 31. dandárparság Harsányba kerül. A h. o. tüzérsége állva marad. A 7. ezredparság és 1. zlja Emődről, a 8. ezred Harsányból reggel 7 h induljon el, a 32. ezred és árkász zlj. indulási idejét, valamint a 9. ezred indulási idejét az ezredparság határozza meg.

4. A 8. ezredparság szakaszainak Kis Győr, illetve Aranyosra való beérkezte után, Borsod Nyéken pedig még a hajnali órákban a 10. dandár csapatainak leváltása haladéktalanul megkezdendő. A 10. ddrparság a holnapi nap folyamán az összes leváltott csapatait, kivéve a Latorut psz-nál álló szakaszát, valamint a ddr-nak Harsányban és Emődön levő részeit, f. hó 18.-án Heő Keresztúr, Heő Szalontán egyesítse. Dandárparság Heő Keresztúr.

Huszár szakasza a 32. ddrparság rendelkezésére Emődön visszamarad.

5. Biztosítás: a h. o. csapatai zárt előőrsi felállítást vegyenek fel. A tábori őrsök vonala a következő: (részletes térkép alapján) Sajópetri, Ládházi tanya, 174. magaslat (Borsod Nyék írás felett,) 219. magaslat, Kakasnyílás, Lencsés, Ravaszkatető, Nyálas gálya vonala.

Sajó Petriből a Ládház-i tanyáig kizárólag az előőrsöket a 10. dandár csapatai, onnan a Hideg völgyig (bezárólag) a 7. ezred, onnan a Ravaszka tetőig bezárólag a 8. ezrednek Aranyoson levő része, onnan nyugatra a 8. ezrednek Kis Győrön levő zlj-a állítja fel.

Az előőrsök a Sajótól a Ládházi tanyáig a 10., onnan a Hidegvölgyig a 32., onnan nyugatra a Nyálas gályáig a 31. ddr-parságnak lesznek alárendelve. A Tisza és Sajó vonal biztosítása, úgy mint eddig, továbbra is megmarad a 10. ddrparsága alatt.

6. Felderítés: a felderítés haladéktalanul megszervezendő és foganatosítandó a 10. ddrparság által az Emőd—Miskolczi vasútvonaltól keletre fekvő területen, iránnyal Miskolc és Tisza Lucz felé, a 32. ddr. felderít a Borsod Nyék—Miskolczi út mindkét oldalán, a 31. ddr. Aranyos, Görömböly, Miskolcz, Kis Győr, Új Huta, Alsóhámor községek által határolt területen. Erősebb gyalog járőrök és felderítő osztagokkal f. hó 18.án és 19.én igyekezzenek a ddr. parságok Alsóhámor, Diósgyőr, Miskolc, Felső Zsolca vonalából délre fekvő területet intensiven felderíteni, a h. o. parság a tüzér felderítést külön paranccsal szabályozza.

7. Felvételezés: f. hó 18.án déltől kezdve az összes csapatok részére az Emődi vasúti állomáson eszközölhető.

8. Betegek egyelőre az ezredek által az elhelyezési körletekben felállítandó gyengélkedő szobákban hagyandók.

9. Az összeköttetésekről a ddr. parságig, illetve Vattára a tüzérséghez a h. o. parság gondoskodik, onnan a csapatokhoz az összeköttetésről a ddr. parságoknak lesz a kötelessége. További rendeletig a 32. ezred távbeszélő szakasza a 32. ddr. parságnak rendeltetik alá, a 31. ddr. parságnak innen lesz egy távb. szakasz f. hó 18.án rendelkezésére bocsájtva.

Az ütegek részére távíró anyag f. hó 18.án lesz kiutalva.

10. A holnapi nap folyamán a h. o. csapatai részére szükséges térképek ki lesznek küldve.

11. Jelen intézkedés kiadatik: a 10., 31. és 32. ddrparságnak, az I/32. tüzérosztályparságnak a Vattán levő össztüzérség értesítése végett és a 32. ezredparságnak az árkász zlj. értesítése végett közvetlenül. Az Emődön levő tüzérek a 32. ddrparság által értesítendők.

1919. V/17. dut. 6 h.

1. h. o. parság
517/8. hdm.

HL. MTK. III. hadtest 518/15. hdm. sz. 81. doboz. — Eredeti tisztázat.

6.

1919. május 19.

INTÉZKEDÉS MÁJUS HÓ 20-RA

1. Az ellenségről eddig ismeretes:

Tisza Lucon két zászlóalj román gyalogság, ebből egy különítmény (240 fő, 2 gp., 24 lovas) a Sarkad puszta előretolva. Románok éjjelenként Girincs, Köröm, Sajóhidvég és a Hernád vonaláig járőröket tolnak előre.

Alsó Zsolcán, Felső Zsolcán, Kistokajban, Mályin, Görömbölyön egy-egy ellenséges cseh század, Csabán, Diósgyőrön állítólag egy-egy zászlóalj. Alsóhámoron két század, és Újhután felderítő osztagok.

Miskolcon négy-öt zászlóalj, állítólag a 31., 32., 35. cseh légiós és 96. toborzott tót ezredekből.

Az ellenséges tüzérség helyzete a beérkezett hírek szerint a következő: a Felső Zsolcáról Miskolcra vezető műút mentén a 114. magaslattól 3 ágyú, Csaba északi kijáratától 200 méterre északra három ágyú, az Örömhegytől északra a Kol. Pocogó írás második „o" betűjénél, a teknőben egy ágyú, a Diósgyőri vasgyárnál 3 ágyú. Egy üteg a Rangier bahnhoftól nyugatra fekvő kórház írás alatt, a szőlő délkeleti sarkánál, egy üteg az Avashegy 234. magaslattól nyugatra fekvő temető jelzések közepén.

Állítólag Görömböly község mellett fekvő 120. magaslat mellett levő hídnál szintén lenne néhány ágyú.

A miskolci Rangier bahnhofon egy cseh páncélvonat áll, mely vonat Szirma magasságáig szokott csak előrejönni, Szirma és Mályi között a vasúti sínek több helyütt fel vannak szedve.

Hírek szerint a csehek Miskolc kiürítését előkészítették.

2. Az 1. hadosztály csapatai a 10. dandárral és a Cserépfalun levő különítménynyel (két zászlóalj) együtt folyó hó 20.án Miskolcot elfoglalja.

3. Mályi községben levő izoláltan előretolt cseh század lekapcsolására a következőket rendelem:

A 7. m. ezred reggel 7 órakor Borsodnyék, északi kijáratától egy zászlóaljjal Mályit arcban, egy zászlóaljjal a vasúti töltés mentén oldalba támadja meg. Ezen zászlóalj Kistokaj felé a jobb szárny biztosításáról gondoskodjék. A 32. dandár parancsnokság ezt a támadást, ha szükséges, Borsodnyék környékéről a neki alárendelt két üteggel támogassa.

A ho. parancsnokság a 12. sz. páncélvonatot az akcióban való részvételre utasította, az érintkezés a dandár parság részéről a páncélvonattal felveendő.

A 8. m. ezrednek II. és III. zászlóalja reggel 7 órakor Aranyosról Felsőtanyán át Rókalyuk magaslatra menetel és utasítatott, hogy a 221. illetve 203 magassági pontok környékéről a Mályin levő ellenséget oldalba és hátba támadja meg.

A 9. m. ezred, mögötte a Vattán elhelyezett összes tüzérség Harsányból reggel 7 órakor indul és a műúton a Dongótető magasságáig menetel. A 32. gyalog ezred Emődről reggel 6 órakor indulva Aranyoson át ezen oszlop mögé zárkózzék fel.

Sajópetri, Rókalyuk, Dongótető vonalából a hadosztály csapatai délelőtt 9 órakor a Miskolc felé való további előnyomulást következő csoportosításban kezdjék meg:

32. dandár, 7. munkás ezred, árkászszázad, páncélvonat, II/32., III/19. üteggel a Heő pataktól keletre eső területen általános iránnyal Kistokaj, Szirmán át,

a 31. dandár a 8. ezredi II., III. zászlóaljával a Rókalyuk magaslatról Csosnatető, Lenyászótető, Benedek hegyen át az Avas hegyre, 9. ezredével a Dongótetőről Meleghegyen, Tapolczán át a Magashegyre.

A 38. tüzér ezred 4 ütege a 31. ddr. parságnak alárendeltetik. A 32. gyalog ezred a műúton további parancsomig, mint ho. tartalék állva marad.

A ho. támadó előnyomulását a jobb oldalban a 10. ddr. csapatai biztosítják, illetve a 32. ddr. esetleges harcait támogatják.

A 10. dandár a Tisza és Sajó vonal biztosításának további fenntartása mellett délelőtt 9 órakor Ónod északi kijáratától indulva Sajópetrin, Sajóntúlpusztán, Új-Jenke psz. felé lépcsőzetes viszonyban nyomul elő.

A Kisgyörön levő 1/8. zászlóalj a neki alárendelt 1/38. üteggel Kisgyörről reggel 7 órakor indul, Nagykőmázsán át Poklostető magasságáig nyomul elő, fedezi ott a ho. balszárnyát és lesállásból Miskolctól délre fekvő magaslatokon esetleg felfejlődő ellenséges erőket szárnyba és hátba támadja meg.

A diósgyőri vasgyár felé az ott jelzett ellenséges erők lekötésére és foglalkoztatására legalább egy század kikülönítendő. Cserépfaluról egyidejűleg két zászlóalj Répáshután át külön intézkedés szerint Alsóhámor felé támad.

4. A ho. parság reggel 8 órától kezdődőleg az aranyosi csárdánál, később dél felé a Csosna tetőn.

5. Az összeköttetés fenntartására Borsodnyék, Aranyos, Aranyosi csárda között külön távíró vezeték van kiépítve. A 32. és 31. dandár előnyomulása alatt a Borsodnyék, illetve aranyosi csárdánál levő állomásba kapcsoljon be és a telefon összeköttetés állandó fenntartásáról a két dandár parság gondoskodjék.

A 10. dandár parság részben meglevő állami vezetékeken, részben a saját maga által kiépített telefonján a Mezőnyárádon levő ho. telefon központon át, esetleg Nyéken át jelent.

A Kisgyőri zászlóalj előnyomulási útján küldöncállomásokat létesítsen és lovasküldöncökkel jelentsen. A viszonyokhoz mérten a Kisgyőri zászlóalj és a 9. m. ezred balszárnya az erdei utakon át egymással a kölcsönös összeköttetést keressék.

Folyó hó 20-ára és 21-ére a 31. a 32. dandárhoz és Kisgyőri zászlóaljhoz 6—6 lovast osztok be, ezek ma délután beérkeznek.

6. Folyó hó 20.-án saját harci repülők Miskolcot külön parancs szerint támadják, jelzésük piros-fehér-zöld szárny.

7. Lőszerrel a csapatok el vannak látva. Esetleges szükségletre egy lőszervonat Emőd vasúti állomáson készen áll. Lőszer ott csapatok által direkt felvételezhető.

8. A sebesültek elszállítására a dandár parancsnokságok a községi direktóriumoktól előfogatokat igényeljenek, azokat Ónod, Borsodnyék, Aranyoson helyezzék készenlétbe, az emődi vasútállomáson egy betegszállító vonat lesz.

9. A csapatok f. hó 20.-án egy tartalék adagot kenyérrel fogyasztanak. A kulacsok megtöltésére 20.-án reggel kétszeres kávékonserv kiméret adandó.

10. A csapatok vonata a jelenlegi élelmezési állomásokon menetkészültségben visszahagyandók. A csapatot csak az követheti, ami a harchoz okvetlen szükséges. (Konyhák nem!)

11. Esetleges foglyok Harsány községben gyűjtendők.

12. Jelen intézkedés kiadatik:

A három dandár parancsnokságnak, I/8. zászlóalj, árkászszázad, 12. páncélvonat parancsnokságnak, 1—1 példányban, az ezredeknek annyi példányban, hogy vele a zászlóalj parancsnokságok is elláthatók legyenek, 38. tüzér ezred részére 7. 32. tüzér ezred részére 3 példányban, tudomásulvételre III/hadtest parancsnokságnak egy-egy példányban.

Kerekes s. k.
ho. parancsnok

HL. MTK. III. hadtest 519/14. hdm. sz. 81. doboz. — Eredeti másolat (*Julier Ferenc* kézjegyével).

7.

1919. május 19.
(délután 10 óra 50 perc)

A III. HADTESTPARANCSNOKSÁG UTASÍTÁSA A KÖZSÉGEK KÍMÉLÉSÉRE

1. hadosztály par. Mező Nyárád. — Összes alárendelt tüzérség utasítandó, hogy 20-iki támadásnál a támadási területben fekvő községek csak akkor veendők tűz alá, ha azokban az ellenség jelenléte minden kétséget kizáró módon megállapíttatott. — Miskolcz városának kímélésére különös gond fordítandó.

III. hadtest par.
519/15 hdm.

HL. MTK. III. hadtest 519/15. hdm. sz. 81. doboz. — Eredeti fogalmazvány (*Julier Ferenc* kézjegyével).

8.

1919. május 20.
(délelőtt 11 óra)

A MISKOLCI CSATA ELSŐ NAPJÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Most értem vissza Miskolc alól. A hadműveletek még folynak s ezért kérem, táviratom tartalmát egyelőre ne hozzák nyilvánosságra, míg az eredmény valószínűleg holnap délelőtt biztosítva nincsen. Csak a legnagyobb elragadtatással és bámulattal adózhatunk minden dicséretet megérdemlő csapatainknak. Bámulatos még annak a számára is, aki a legnagyobb igényekkel lép fel az új csapatokkal szemben. Ezeknek a proletároknak a vasfegyelme, nagyszerű magatartása, bátorsága, harckészsége, s ami még ezeknél is fontosabb: a tűzállásnak az a biztonsága, amely mindenkit meglep, aki ezeknél a csapatoknál az előrenyomulást végigcsinálja. A legnagyobb nyomatékkal arra kérem Önöket, hogy erőmegfeszítésével igyekezzenek még több budapesti proletárokból rekrutálódó zászlóaljat összeállítani és rendelkezésünkre bocsájtani, mert úgy érezzük, hogy az északi front teljesen biztosítva van, a keleti és déli frontot még valamivel jó volna megerősíteni, a fennmaradó zászlóaljakat Dunántúlra irányítanók és ilyen módon ezekkel a csapatokkal minden várható támadás ellen emberi számítás szerint eredményesen biztosítani lehetne a Tanácsköztársaságot, sőt egy rövid védelem

után további terveink is megvalósulhatnának. A készülőben levő 9. zászlóalj mielőbbi elindítását kérem, és kérek értesítést, hogy mire számíthatunk a legközelebbi jövőben. — Kiadatik Kun és Szántó elvtársaknak.

Böhm

HL. MTK. VHP. 1919. május 20. ikt. sz. — 50/13. — 220/I. lt—i. jelzett 50. doboz — Távirat.

9.

1919. május 21.

HELYZETJELENTÉS V. HÓ 21-ÉN 1 ÓRA 15 PERCKOR

Az I. ho. csapatai Csaba—Benedekhegy—Magoshegy vonalában álló ellenséggel dut. 6 órakor erős harcban állottak.

8 órakor koncentrikus támadással az ellenség a Benedek-hegyről visszadobatott. Az ellenség ellenállása erre megtört s a visszavonulást megkezdte.

A ho. csapatai az ellenséget Avas- és Magoshegy irányába üldözték s jelenleg a következő vonalban állanak:

10. ddr. csoport zöme Új-Jenke pusztánál. 32. ddr. 7. ezr.-e Szirma—Görömböly keleti vége vonalában. — 8. ezr. két zlj-a Csaba—Görömböly, — 9. ezr. Dudoika-puszta—Magoshegy—Benedekhegy körletében.

I/8. zlj. egy üteggel Poklostető—Nagykőmázsa-hegy területén. Négy üteg a Csosna tetőn, egy ágyús és két tarackos üteg Kistokaj és Pusztaujjenkénél.

A 32. ezr. mint ho. tartaléka Csosna tetőn.

Szándék f. h. 21-én: A 8. ezr.-el az ellenség üldözése Besenyő—213. magaslat—Csatos írás—Kerekhegy vonaláig és azután az érintkezés fenntartása az ellenséggel felderítés útján.

A 9. ezr. az üldözést Miskolcztól délre fekvő magaslatokig folytatja, azután Miskolczra, a Rudolf laktanyába vonul be.

A tüzérség öt ütege az üldözés alatt a miskolczi és diósgyőri magaslatokon fog készenlétben állani. A 32. ezr. egyelőre Csabára menetel.

A 10. ddr. a hdts. által adott feladat megoldására — a változott viszonyok folytán —, most már az egész 7. ezr.-el és két üteggel lesz megerősítve és Onod—Sajópetri—Ládháza körletében gyülekezik.

A Miskolczon való megfelelő átvonulásra a ho. az intézkedéseket megteszi.

T. ho. parság 521/2.

HL. MTK. III. hadtest 521/12. hdm. sz. 82. doboz. — Távirat (*Julier Ferenc* kézjegyével).

10.

(délután 8 óra)

HELYZET MAJUS 21-ÉN DUT. 8 H.

1. ho. 8. ezrede Miskolcztól északra biztosít.

9. ezred Miskolczban a Rudolf laktanyában.

7. ezred Sajó-Petri és Onodnál biztosít Tisza Luc felé. — 32. ezred Csabán. — II/13. és II/5. zlj. Hámor—Diósgyőrön. — 10. dandár egy-egy zászlóalja F. Zsolcza és Poga-nál. 1. ho. parság Miskolczon. —

HL. MTK. III. hadtest 521/12. hdm. sz. 82. doboz. — Eredeti fogalmazvány (az irat befejező részében a hadtestparancsnokság az 5. hadosztály helyzetével foglalkozik).

11.

1919. május 21.

HADSEREGPARANCS

Május 20-án Miskolcz és Pétervására körül lefolyt harcok örök időkre történelmi jelentőséggel fognak tündökölni. Nem a stratégiai siker, hanem a proletár áldozatkészség és határtalan lelkesedés tette nevezetessé a miskolczi és pétervásári harcokat. Az erő és öntudat meghozta a kívánt sikert. Megvertük a cseh imperialisták hordáit. A harcok alkalmából hálás köszönetemet fejezem ki a forradalmi kormányzótanács és a magam nevében a vöröskatonáknak. Ezek a harcok első próbái voltak a budapesti munkásokból alakult újjászervezett proletárhadseregnek. 17 napi munka örök időkre szóló, bámulatraméltó eredményeket hozott és sikereket biztosított.

A proletáröntudat minden nehézséget legyűrve néhány nap alatt vörös hadseregünket minden akadályt legyőző erővel ruházta fel.

Különös elismerés illeti Landler Jenő elvtársat, a 3. hadtest parancsnokát, aki időt és fáradságot nem kímélve, betegségétől nem akadályoztatva emberfölötti munkát végzett a hadtestéhez tartozó vöröskatonák harci készségének és lelkesedésének fejlesztése ügyében. Külön elismerést érdemel Julier Ferencz elvtárs, a 3. hadtest vezérkari főnöke, Kerekes József elvtárs, az 1. hadosztály parancsnoka és Papp Szabó Károly elvtárs, az 1. hadosztály vezérkari főnöke, akik körültekintő, nyugodt, a proletárkatonák életét kímélő, nagyszerű vezetéssel biztosították a harcok sikerét.

Nem találok szavakat a harcokban részt vett csapatok harci készségének, lelkesedésének, öntudatos fellépésének és bámulatos fegyelmének dicséretére. De azok, akik jelen voltunk a csapatok fegyelmezett felvonulásánál és előrenyomulásánál, akik láttuk az emberfeletti tűzfegyelmet, soha el nem múló hálával fogunk gondolni azokra a proletárkatonákra, akik a proletáruralom iránti lelkesedéstől vezéreltetve harcoltak a tanácsköztársaság sikeréért.

A budapesti munkásság színe-javából alakult következő ezredek katonáit külön dicsérem meg nagyszerű harckészségükért: a MÁV. gépgyár, az Északi főműhely, Istvántelki és Gazdasági gépgyár és Láng gyár munkásaiból alakult 7. munkásezred, a MÁV. gépgyári munkásokból alakult 8. munkásezred, a MEMOSZ, postásokból, óbudai hajógyár munkásaiból alakult 9. munkásezred, a 32. budapesti gyalogezred, amely különböző ipari munkásokból alakult, továbbá a 38. és a 32. tüzér ezred, a 29. ezred 1. ütege, a 10. dandárnak 2. és 3. zászlóalja, valamint a II/13. zászlóalj és a diósgyőri munkásokból alakult II/15. zászlóalj katonái harcoltak minden dicséretet felülmúló elszántsággal és erővel. A tüzérség pompás felvonulása, biztos és gyors beavatkozása csak siettette a sikert.

A pétervári ütközetben Peinlich Béla és Hauser Lipót vezetése alatt álló I/39. és I/10. zászlóaljak nagyszerű lendülettel harcoltak. A két parancsnok dicséretes körültekintése és vezetése biztosította a küzdelem sikerét. Külön dicséretet érdemelnek derék páncélvonataink.

A 12. sz. páncélvonat Miskolczon, a 11. sz. páncélvonat Kisterennén segítette győzelemhez nagyszerű csapatainkat.

Csak a legnagyobb dicséret és köszönet hangján kell megemlékezni a csapatok kiváló parancsnokairól és a fegyelmet folyton fejlesztő politikai megbízottairól. Parancsnokok és pol. megbízottak együttes munkáját nagyszerű siker koronázta. A tanácsköztársaság mindenkor hálával fog megemlékezni működésükről.

Vörös katonák! Minden hadseregparancsnál, minden dicséretnél többet jelent a proletárság igaz hálája. Ez a hála, szeretet és lelkesedés örök időkre biztosítva van számotokra.

Főhadiszállás, 1919. május hó 21-én.

Böhm
hadseregparancsnok

HL. MTK. VHP. 1919. május 22. 512/hfp. sz. — 51/4. — 53. lt.-i jelzet. — Eredeti tisztázat. (*Stromfeld Aurél* kiegészítésével és kézjegyével).

12.

1919. május 23.
(délután 8 óra)

HELYZETJELENTÉS MÁJUS 23-ÁN DUT. 8 H.

1. hadosztály egész napon át nehéz harcban állott Miskolcz környékén. — A Sajó Szt. Péter—Bábonyra előretolva volt 32. ezred az ellenség támadását Boldva—Sajó Szt. Péter felől nem tudta kivédeni és déli irányban felbomolva visszavonult. — A 32. ezrednek eddig csak kettő százada került meg, melyek Kőbánya magaslaton (Miskolcztól északra) foglaltak állást, azonban állítólag már ezek is visszamentek.

A Sajó Szt. Péter felől támadó ellenség ereje kb. 2—3 zljra és 1—2 ütegre becsülhető és jelenleg Szirma Besenyő — Estok h. vonalát érhette el. — Sajó Szt. Péter felé kifutott páncélvonatunk dut. 4 h-kor Bábonytól keletre a műúton páncélautomobilt látott mozgásban. —

Felső Zsolca és Arnot között egész napon át hullámzó harcok, melyek az est beálltával javunkra fordultak. A 9. ezred, mely dut. 5 h-ig a Miskolczi Exerzier Platz keleti széléig szoríttatott vissza, ellentámadásba átmenve az ellenséget visszavonulásra kényszerítette és jelenleg Felső Zsolcza—Arnót helyiségek keleti szegélyén áll. — A Felső Zsolczai harcokban néhány 35. cseh ezredhez tartozó fogoly ejtetett és néhány gp. zsákmányoltatott. — A 10. dandár kötelékében harcoló 7. ezred és II., III/10. zljak Sajó Lád környékén ugyancsak dut. 3 h-ig erős harcban állottak. Váltakozó harcok után ellentámadásunk az ellenséget a Hernádon túlra visszavetette, miközben néhány 21. ezredbeli fogoly és 19 gp. elfogatott. Miskolczot északi irányban csupán a 8. ezrednek egy zlja és a Diósgyőri munkások védik. A diósgyőri direktórium jelentése szerint ellenség dut. Parasznyát megszállta és dut. 7 h-kor ellenséges csapat Diósgyőrött 5 km-re északra a Lyuko völgyben mozgott. 1 ho. csapatai az egész napi harcokban kimerültek.

HL. MTK. III. hadtest 523/22. hdm. sz. 982. doboz. — Eredeti fogalmazvány (*Julier Ferenc* kézjegyével).
(Az irat befejező részében az 5. hadosztály helyzetéről van szó).

13.

1919. május 25.

SAJTÓJELENTÉS

A 2. miskolczi csatát megnyertük

Ellenség kötelékei felbomlottan Sajószentpéter — Szikszó és Tiszalucz felé vonul vissza, győztes csapatainktól üldözve.

Május 23.án a Miskolcz környékére gyorsan összevont egyesült cseh—román csapatok a legnagyobb lendülettel ellentámadásba mentek át.

A harc május 23-án és 24-én délelőtt elkeseredett hevességgel folyt s benne nemcsak a Miskolcz bevételénél részt vett csapatok mutatták be a proletár fegyelem, öntudat és hősiesség ragyogó példáját, hanem a miskolczi munkásság is, akiket Landler elvtárs úgyszólván pillanatok alatt fegyverzett fel, szervezett zárt egységekké és személyesen vezette tűzbe, s akik épp oly nagyszerűen harcoltak, mint a már többször bevált budapesti munkásezredek.

Különösen kitűnt az eddig is mindig dicsőségesen harcoló 12. páncélvonat.

Az ellenség vesztesége igen nagy. A románok által hazai románokból alakított 81. gyal. ezred a harcokban majdnem teljesen megsemmisült s csak igen kis töredéke tudott visszavonulni.

Putnok környékén saját osztagaink, melyek a Bükk hegységen át az ellenséget visszaverték, a Sajó és Rima völgyét elérték.

A Szolnoknál május 23.án végrehajtott vállalkozásban a tengerész ezred járőrei is kiválóan vettek részt és több foglyot ejtettek.

A többi arcvonalakon a helyzet változatlan.

Hadseregfőparancsnokság

HL. MTK. VHP. 525/1. hdm. sz. — 51/13. — 192. lt.-i jelzet 51. doboz. — Eredeti tisztázat.

14.

1919. május 26.

ÜDVÖZLŐ TÁVIRAT MISKOLC VISSZAFOGLALÁSA ALKALMÁBÓL

Kun Béla és Bajkai Ferenc népbiztos elvtársak a miskolci győzelem alkalmából a következő táviratot küldték címemre.

Boldogok és büszkék vagyunk, boldogan és büszkén dolgozunk Szombathelyen, hol a munkástanács lelkesen fogadta meg, hogy minden erejét megfeszíti a Vörös Hadsereg érdekében.

Üdvözöljük a vörös proletár hadsereget, éljen a proletárdiktatúra!

Kun Béla és Bajkai Ferenc e táviratára a következőképpen válaszoltam: Meleg üdvözletét hálás köszönettel fogadtam, s valamennyi csapattest előtt kihirdettem. Meg vagyok győződve róla, hogy velem együtt az egész Vörös Hadsereg elszántan, még nagyobb lelkesedéssel s még nagyobb önfeláldozással fog harcolni tanácsköztársaságunkért. Minden erőnkkel azon leszünk, hogy biztosítsuk a nemzetközi forradalom és a proletárság győzelmét. Egyformán fontos munkát végezve, mi visszaverjük az entente imperialista támadását, önök fejlesztik a Vörös Hadsereget és így biztosítják a győzelmet. Éljen a tanácsköztársaság, éljen a proletárdiktatúra!

Főhadiszállás, 1919. május hó 22-én,

Böhm főparancsnok.

Kiadatik: I.—III. hadtest, 3. hadosztály, 2—3. dandár parancsnokságnak. — Hadseregparancsnokság, 544. sz. ü. 1919. szám.

HL. MTK. III. hadtest 1919. május 26. ikt. n. 82. doboz. — Távirat (*Julier Ferenc* kézjegyével).

15.

1919. május 27.

AZ 1. HADOSZTÁLY PARANCSNOKÁNAK MEMORANDUMA

Az I. hadosztály parancsnokságát május hó 12-én vettem át.

13-án és 14-én a hadosztály gyalogcsapatait megnéztem. A hadosztálynak tüzérsége ezidőben még nem volt. Ezek ezidőtájt Aszód környékén voltak elhelyezve és miután ezek hadrendileg a hadosztályhoz beosztást nyertek, a hadtestparancsnokság parancsára ezeket 15-én megszemléltem.

15-én nyertem róla tudomást, hogy az 1. hadosztálynak feladata lesz Miskolcot elfoglalni.

A hadsereg vezérkari főnökének ezen közlésére a következő jelentést tettem:

Az 1. hadosztálynál a szervezés gyors tempóban halad és a belső rend s a belszolgálati fegyelem meglehetős szilárdnak mondható. A kiképzés azonban igen kezdetleges állapotban van. Úgyannyira, hogy a gyalog csapatoknak még zászlóalj kötelékében nem volt alkalmuk gyakorolni. A vezetés tekintetében szintén több rendbeli hiányosság áll még fent. Az egyik dandár parancsnokság még nincs felállítva, az ezred parancsnokok közül kettő még iskolázásra szorul. A 9. ezred csak most beérkezett zászlóaljai csak most vonatnak össze ezredkötelékbe.

Három ezred parancsnokságnál a telefon felszerelés teljesen hiányzik. A zászlóaljak a hadosztályhoz egyenkint, az utolsó zászlóalj 15-én érkezett be, ezen zászlóaljak teljesen vonat nélkül jöttek meg, a géppuskák alig egypár hevederrel, és málhásállatok nélkül, parancsnokok ló nélkül, az egész hadosztályban alig egypár darab térkép és látcső, s a vonat a leglázasabb munkával is csak hevenyészve

volt az elszállítás kezdetéig úgy, ahogy összeállítható. Mindezekből kifolyólag kinyilatkoztattam, hogy ha Miskolc elfoglalása politikai okokból feltétlenül szükséges, már most is végrehajtható, azonban a várható harcok a csapat értékét tetemesen le fogják szállítani. Ezzel szemben, ha a hadosztály kiképzésére a hadseregfőparancsnokság még 5—6 napot rendelkezésre bocsát, ez a veszély nem áll fenn, és a hadseregfőparancsnokság, a jelenleg rendelkezésre álló, magas erkölcsi értékű katonákból egy értékes hadosztályt nyer.

Hogy egy képet adjak róla, hogy az ad hoc összeállított ho.-nak csapatai az elmúlt napokban mily nagy mértékben lettek igénybevéve, a csapatok tevékenységét röviden vázolom, s hangsúlyozom, hogy a sokszor csak szürke szavak mögött nagyobb teljesítmények és nélkülözések rejlenek például a vasúti szállítás és felvonulás alatt a hiányosan felruházott csapatok (köpeny, pokróc, sátorlap, nyári zubbony) már az esőzések által is eleget szenvedtek.

A hadseregfőparancsnokság a támadást elrendelte, s a hadosztály csapatai 16-án dut. 2 órától 18-án délig vasúton a támadási területre szállíttattak. Ezen idő alatt a csapatok a kivagonírozási állomásokról elhelyezési körletükbe meneteltek és ezzel párhuzamosan 18-án a hátul levő csapatok felzárkózása előre megtörtént, és a csapatok egy elöl fekvő biztosítási vonalat szálltak meg, hogy egy esetleges meglepő ellenséges támadást visszautasíthassanak.

19-én folyt le a támadás előkészítése és pedig főleg a felderítés és a támadás lefolytatásának megbeszélése az összes parancsnokokkal (számos járőr és kikülönítések).

20-án reggel kezdődött meg az előnyomulás Miskolc felé. A terep meglehetősen nehéz volt. A nyugati szárnyon a terep maga okozta a nehézségeket, a keleti szárnyon pedig az ellenséges tüzérség és géppuska tűz nehezítette meg az előnyomulást. Mályinál a saját meglepő támadás csak rövid harcokra vezetett. Ellenben Miskolctól délre Csaba, Görömböly, a Benedek hegy, Magashegy vonalában a csehek komoly ellenállást tanúsítottak.

A 32. gyalogezredet kivéve, a hadosztály többi csapatai már 20-án erős munkát végeztek. A terepen való előnyomulás, harcokkal egyetemben, a rendes étkezés elmaradása, éjjelezés az épp harcközben elért helyzetben, a még csak alig pár napja együtt álló, gyakorlatlan csapatokkal szemben már egymagában véve elég súlyos követelmény.

21-én a 8. gy. ezrednek az üldözést már a kora hajnali órákban folytatnia kellett, hogy a biztosítást Miskolctól északra átvegye.

A 9. ezred az üldözést Miskolc déli szegélyéig folytatta, ott délelőtt esetleges beavatkozásra készen maradt és bár zömében délután Miskolcra, az ottani laktanyába bevonult, egy zászlóalját már aznap Felsőzsolcára kellett biztosításképpen kitolnia.

A 7. ezred 21-én a 10. dandár Sajómenti biztosítási szakaszába menetelt, hogy a jobboldal biztosítását megerősítse. 21-én rövidebb menetet csak a 32. ezred végzett, mely napon Csabára vonult be.

Amint látható 21-éről sem mondható el, hogy ez a nap a hadosztály csapatai számára pihenést hozott volna.

22-én a 32. ezred Sajószentpéterre nyomult elő, s ott a biztosítást átvette. A 8. ezred csak akkor vonult be Miskolcra, a laktanyába, mikor a 32. ezred a biztosítási vonalon áthaladva, már megfelelő tért nyert.

A 7. és a 9. ezred már ezen napon a keleti arcvonalon végezte a biztosító szolgálatot.

Sajnos, így a hadosztályparancsnokságnak a legjobb akarata mellett sem nyílt arra alkalom, hogy a csapatok legalább egy teljes napi pihenőt és nyugalmat élvezhessenek.

23-án a cseheknek balszárnya és a románok jobbszárnya az 1. hadosztály ellen koncentrikus támadást intézett. Éspedig: Az előretolt 32. ezred ellen Sajókazinc, Edelény és Boldva irányából, a keleti biztosító vonal ellen — tehát a 9. és a 7. ezred ellen — Szikszó és Tiszaluc irányából nyomult elő.

Az ellenség ezen előnyomulása az egész arcvonalon súlyos harcokra vezetett.

Az 1. hadosztály szempontjából elsősorban fontos volt a keletről jövő támadás visszautasítása, miért is a még rendelkezésre álló 9. és 8. ezred zömét Felsőzsolcánál ellentámadásra vetette be. Az egész keleti arcvonalon súlyos harcokra és

kemény kézitusákra került sor, s a harc ide-oda való hullámzása után, a csapatok legnagyobb erőmegfeszítése árán sikerült ezen ellenséget döntően megverni. Ezen harcok azonban a 7. és 8., 9. ezredet erősen kimerítették.

Miután a 32. ezredet az ellenség átkaroló támadása visszavonulásra kényszerítette, itt a ho. parancsnokság főleg arról gondoskodott, hogy a visszavonuló csapatokat még a Miskolctól északra fekvő magaslatokon megállítsa.

24-én, miután az 1. hadosztály 23. folyamán a keleti arcvonalon egyelőre legalább is 24 órára számíthatóan szabad teret nyert, egy nagyszabású átcsoportosításra volt szükség, hogy a hadosztály jelentékeny erőket a Miskolctól északra fekvő magaslatokon gyűjtsön össze, hogy 24-én az északról előnyomuló ellenséget visszaverje.

Alig volt meg 23-án a keleti arcvonalon való döntés, máris 23-án délután meg kellett kezdeni az északra való áttcsoportosítást.

Az átcsoportosítás csakis a ho. parancsnokság törzsének, az összes parancsnokságoknak és csapatoknak emberfeletti erőfeszítésével volt végrehajtható. Minden elismerésen felül állott az a munka, amelynek alapján elérhető volt, hogy a hadosztályból a 7. és 9. ezredet kivéve a hadosztály minden egyéb rendelkezésre álló ereje a tüzérség zömével 24-én a reggeli órákban Miskolcnál arccal északnak, támadásra készen állott.

Mivel a csapat már eddig nagymértékben igénybe volt véve, s így a csapatokkal azok kímélése céljából nem volt szándékom hosszabb támadó előnyomulást végrehajtani, a támadást úgy terveztem, hogy az előnyomulásban levő ellenséget a saját tüzérségi tűzzel megingatom és azután az összes csapatokkal ellentámadásba megyek át.

Mikor az ellenség a saját tüzérségi tűzkörletbe beérkezett osztagait a saját tüzérségi tűz szétszórta. Időközben meggyőződtem arról, hogy a gyalogság részéről a támadás a technikai eszközök és főleg összeköttetések teljes hiánya és a csapat gyakorlatlansága miatt még nincs eléggé előkészítve, s így a gyalogság és tüzérség összműködését a további előnyomulás alatt nem láttam biztosítottnak. Ennélfogva a támadás végrehajtását 25-én hajnalra halasztottam el.

A hadtestparancsnokság intézkedése folytán ezen támadás északi irányba elmaradt, miután a hadtestparancsnokság akként intézkedett, hogy a támadást Sajószentpéterre a 10. dandár csapatai egyedül folytassák.

24-én a hadosztály összes csapatai biztosítószolgálatban állottak, és egy nagy részük az ellenséggel érintkezésben, rajvonalban feküdt.

24-én a kötelékek rendezésére használhatott fel. A csapatok, amelyek eddig 16-a óta a nyugváshoz egyáltalában nem jutottak, bár igen meg voltak viselve, a kötelékek rendezése és a megcsökkent állományok megállapítása, a lőszer- és élelmezés kiegészítése hosszadalmas munkát igényelt.

Eközben a 9. ezred teljesítőképességének határáig jutott el, s így ezt fel kellett váltani. A felváltásra először a ho. parancsnokságtól a 8. ezred kapta meg a parancsot. A hadtestparancsnok a felváltás előtt személyesen járt a 8. ezrednél, mely kimerültségére hivatkozva, a tartalékban való meghagyását kérte, amit a hadtestparancsnokság elrendelvén a hadosztályparancsnokság parancsát oda módosította, hogy a felváltást a 32. ezred eszközölje, melynek belső és harcértéke a 23.-ai harcok és visszavonulás, s a rajvonalban való éjjelezés folytán szintén a minimumra, létszáma pedig kb. 500 főre csökkent.

25-én a 10. dandár szakaszában az egész biztosítószolgálatot a 7. ezrednek kellett átvenni, anélkül, hogy alkalom lett volna rá, hogy az ezredparancsnokság ezredét azon megrázkódtatások után, amelyeken a 20.-i harcokban, a 23.-i még nagyobb és komolyabb ütközetben átment, rendbeszedhesse és belső értékét ismét a szükséges színvonalra emelje.

26-án a 10. dandárnak az előnyomulása Sajószentpéter ellen a vasúti szállítás ellenére is, csak 26-án délelőtt kezdődhetett meg, s így a 8. ezred által Miskolctól északra kiállított biztosítás csak ezen a napon volt végleg bevonható. 26-án a 7. ezrednél a csapatok deprimáltsága oda fejlődött, hogy ezen ezredet 26-án éjjel az épp beérkezett 3. dandár által sürgősen le kellett váltani.

A hadosztály mind a négy ezredében elemi erővel tört ki a pihenés utáni vágy, s ha tekintetbe vesszük, hogy a hadosztály május 16-a óta 26-ig számítva 11 napon belül nyugalomhoz nem jutott, s közben erős megpróbáltatásokon ment keresztül,

nehéz harcokat vívott napokon át, esőben, szabadban éjjelezett, s elszenvedte azokat a nélkülözéseket, amelyeket a harcok természetszerűen magukkal hoznak, amelyek az ellenséggel való közvetlen érintkezésben léttel járnak, ezen jelenség előtt mereven elzárkózni esetleg igen káros következményekkel járhatna.

Az események igazolják, hogy a ho. harcértékét 15-én 2—3 napi szemle alapján helyesnek ítéltem meg. A miskolci győzelem a csapatok hangulatát általában határozottan emelte, azonban már akkor mutatkoztak jelenségek, melyek a legnagyobb óvatosságra intettek és a hadtestparancsnokságnak szóbelileg ismételten jelentést tettem, hogy újabb teljesítmények előtt a ho.-nak abszolút nyugalomra van szüksége.

Most már nem kell elméleti kombinációkra támaszkodnom, hanem a közvetlenül nyert benyomások alapján kijelenthetem, hogy az 1. hadosztály (valószínűleg a többi munkás alakulások is) taktikai alkalmazásánál a csapatok minőségét a legmesszebbmenő módon tekintetbe kell venni.

Ezekkel a derék csapatokkal rendkívüli dolgokat lehet művelni, azonban csak annak módja és rendje szerint. Ezen csapatok improvizációk a szó legszorosabb értelmében. Improvizáltak a parancsnokságok, improvizáltak a csapatok, a parancsnokok egyrésze kiképzetlen, hiányos a telefon felszerelés, a katonák felszerelése és a vonat is elég kívánni valót hagy maga után.

Mindezek után a miskolci csata párját ritkítja az egész világtörténelemben, s valószínűleg — legalább is nincs kizárva — hogy következményeiben rendkívül horderejű lehet. Az ebben részt vett proletár katonák minden esetre külön méltányolást érdemelnek és velük egy nyugodt és időt engedő vezetés mellett, még sok hasonló fényes sikert lehet elérni.

Távol áll tőlem, hogy az ellenség katonai értékét túl becsüljem, és ne lássam reálisan a nála fennálló viszonyokat, azonban épp oly reálisan akarom nézni a saját helyzetet befolyásoló körülményeket is.

Az 1. hadosztálynak 29-re kijutó feladatát alaposan mérlegeltem. Az 1. hadosztálynak még a konsolidálás előtt egy katonailag meg nem felelő széles arcvonalon kellene a támadást megindítani, amely támadásnak a sikeressége — nem tagadom — nem lehetetlen. Azonban a támadás befejeztével a ho.-nak egy kb. 30—35 km. széles területet kell megszállva tartania és a hadosztály ezen vonalban — az eddigi tapasztalatok után bizton állíthatom — hogy a minimumra csökkent harci értékkel fog odakerülni. A 29.-i d. e. 9 órai dátumra vonatkozólag megjegyzem azonban, hogy:

1. Ma folyó hó 27-én délután a hadosztály egyik csoportja — 10. dandár, a miskolci és diósgyőri munkászlj. és 5. üteg — Sajószentpéter ellen támadásban van, mely akció lezárása legjobb esetben csak folyó hó 28-án délelőtt, s így az ott harcoló ütegek visszavonása csak ezután történhetik meg.

2. A felderítés még alapos kiegészítésre szorul, az ellenség főerejét mindenütt visszavonta és esetleg hátulról erősbítések is érkeztek. Az elöllevő leplezés és tüzérségi tűz a gyalogság felderítését eddig megakadályozta.

3. Az elöllevő vonal mögötti felderítést csakis a repülők végezhetik el, amelyek ismételt kérés ellenére még mindig nem érkeztek ide, s eddig a leginkább érdekelt 1. ho. parancsnoksággal semminemű érintkezésben sem állottak.

4. Ezen felderítésre időt kell engedni és a támadás megtervezése, valamint a csoportosítás felvétele, a tüzérség — különösen a 30½ cm-es — telepítése ezen felderítés eredményére kell, hogy támaszkodjék.

5. A tüzérség és gyalogság összeműködése a telefonanyag kiegészítésével volna biztosítandó.

6. A kilátásba helyezett 30½ cm-es adatai, típusa és hogy a szállítási eszközei teljesek-e, mind ezideig ismeretlenek, holott ezek a tervezéshez szükségesek.

7. Az előnyomulás folyamán a tüzérségnek átkelést a Sajón és Hernádon műszakilag eleve biztosítani kell. Mivel a műszakilag kiképzett erők létszáma alig 50—60 katona (a székely árkász szd. fele), s műszaki anyag sincs, ezek improvizálásához ismét idő szükséges.

8. A miskolci harcok is csak úgy vezettek eredményre, hogy az improvizált parancsnokságokkal a végrehajtás külön megbeszélés tárgyát képezte. Ezt a jelen esetben talán még fokozottabb mértékben szükségesnek tartom.

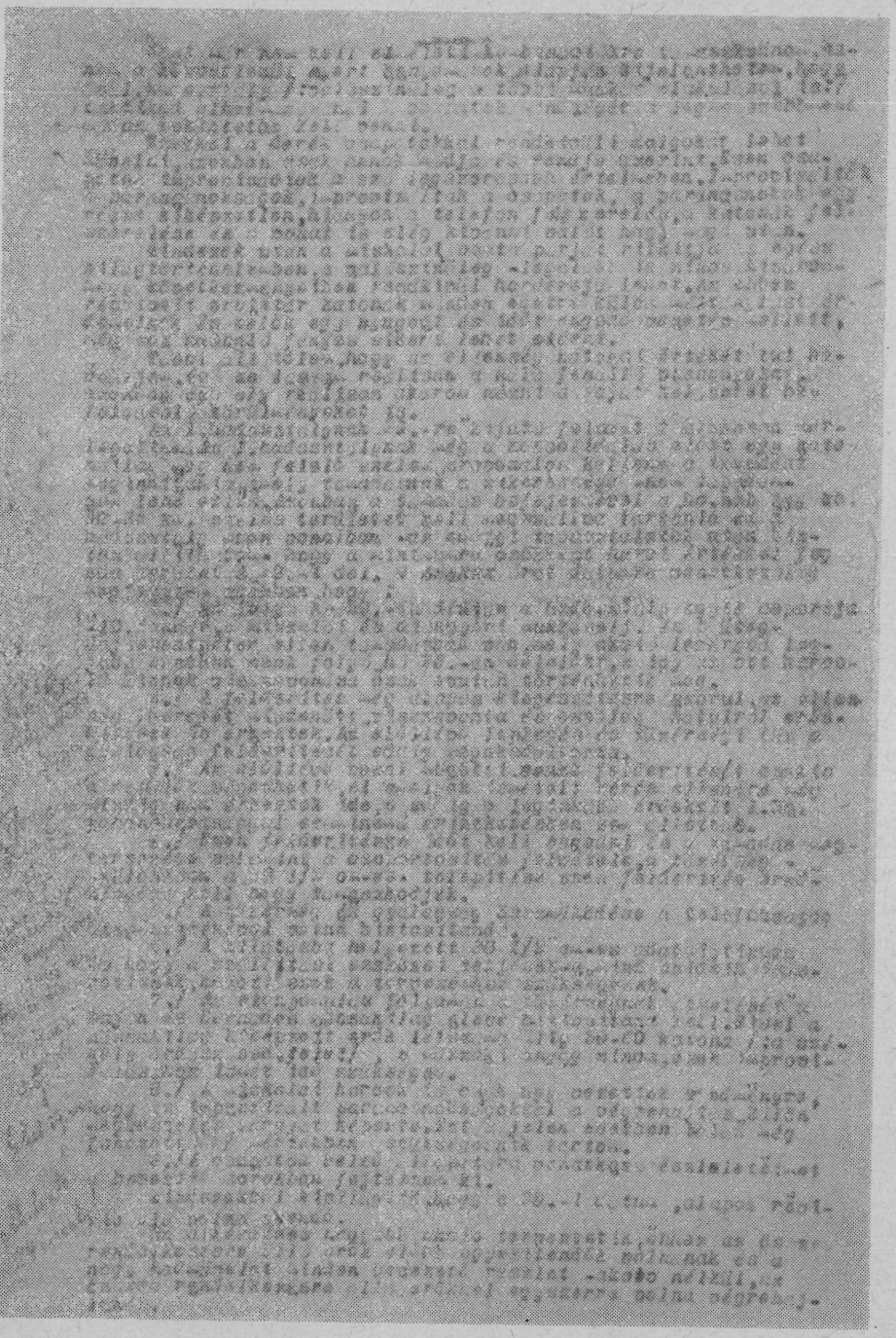

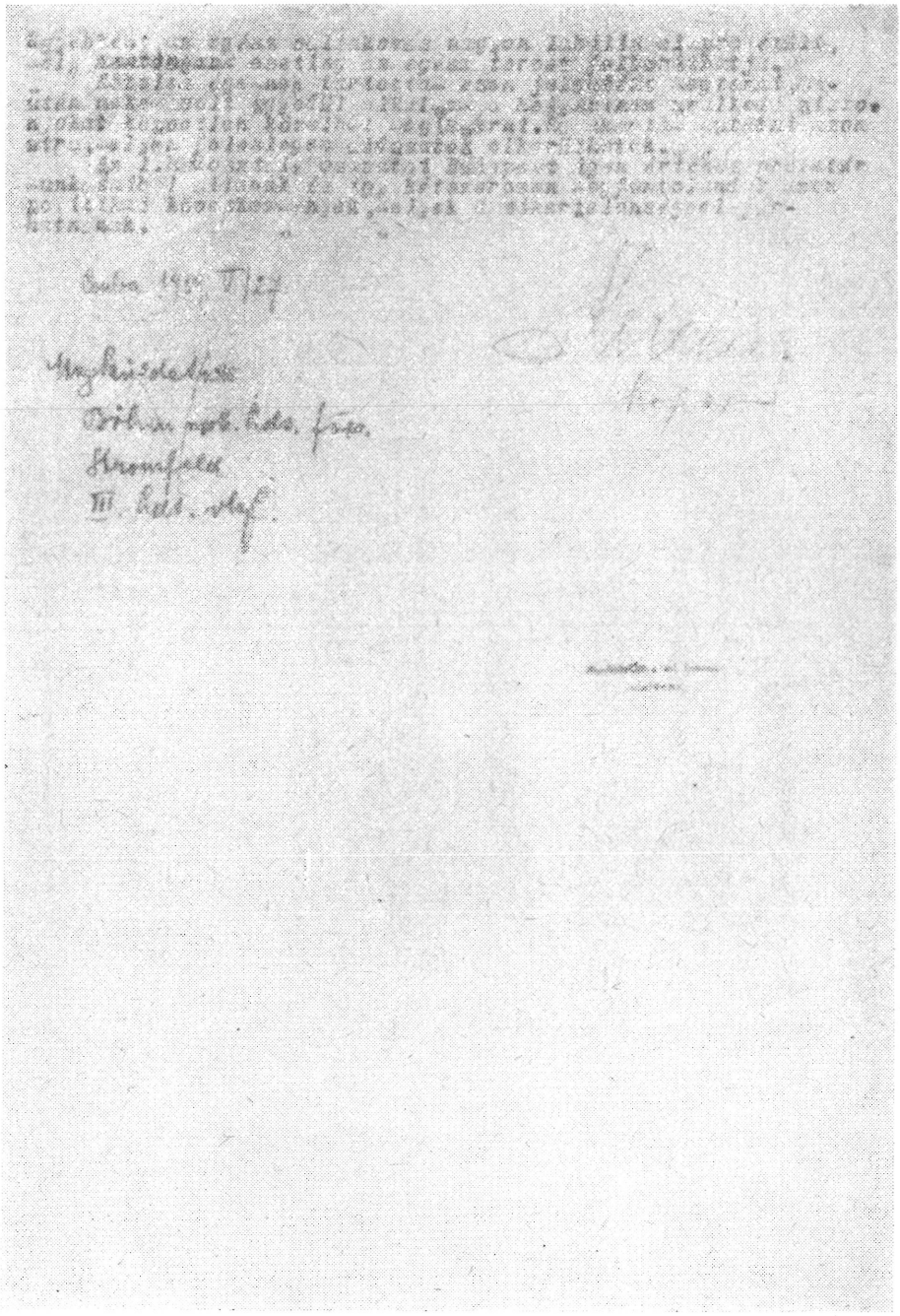

9. A csapatok belső állapotára vonatkozó észleleteimet a bevezető sorokban fejtettem ki.

Mindezekből kiviláglik, hogy a 29-i dátum alapos revízió alá volna veendő.

Ha a kérdéses nagyobb akció terveztetik, ehhez az összes rendelkezésre álló erők előbb egyesítendők volnának és a nagy hadművelet minden bevezető részletakció nélkül, az összes rendelkezésre álló erőkkel egyszerre volna végrehajtandó.

Egyébként az egész vállalkozás nagyon labilis alapra épült, mely esetleg az egész tervet felboríthatja.

Kötelességemnek tartottam ezen jelentést megtenni, miután nekem volt egyedül alkalmam a helyszínen uralkodó viszonyokat közvetlen közelről megismerni. Rá akartam mutatni azon útra, melyen felesleges áldozatok elkerülhetők.

Az 1. hadosztály csapatai Budapest igen értékes proletármunkásaiból állanak és így kétszeresen megfontolandók azon politikai következmények, melyek a sikertelenséggel járhatnának.

Csaba, 1919. V. 27.

Kerekes J.
hopar.

HL. MTK. III. hadtest 528/6 hdm. sz. 82. doboz. — Eredeti tisztázat. (*Kerekes József* aláírásával).

A RÖVIDÍTÉSEK MAGYARÁZATA

ddr.	dandár
ezr., m. ezr.	ezred, munkásezred
gp.	géppuska
hdg.	hadsereg
hdm.	hadművelet (i)
hdt. (s)	hadtest
ho., h. o.	hadosztály
prsg., parság, par.	parancsnokság
prnk.	parancsnok
tüz. oszt.	tüzérosztály
vkri.	vezérkari
vp.	vasúti parancsnokság
zlj.	zászlóalj
szd.	század
szk.	szakasz
pusz.	puszta

Közreadta: *Szijj Jolán*

BIBLIOGRÁFIA

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADTÖRTÉNELME

(AZ 1945—1968. ÉVEKBEN MEGJELENT IRODALOM BIBLIOGRÁFIAJA)*

A bibliográfia beosztása

Bibliográfiák, historiográfiák, kronológiák
Dokumentumok, források, képanyag és tárgyi emlékek

Feldolgozások

Összefoglaló művek, tanulmányok, cikkek
Tanács-Magyarország nemzetközi kapcsolatai
Katonai-politikai helyzet
Katonatanácsok

A Vörös Hadsereg szervezése

Politikai megbízottak
Munkásezredek
Vörös Őrség
Internacionalisták a Tanácsköztársaság védelmében
Fegyvernemek és szolgálati ágak

A Vörös Hadsereg hadműveletei

Az intervenció kezdete. A Vörös Hadsereg újjászervezése és az első sikerek. Az északi hadjárat
A belső és külső ellenforradalmi erők szervezkedése a Magyar Tanácsköztársaság megdöntésére
A Vörös Hadsereg tiszántúli hadműveletei

Helytörténeti munkák
Visszaemlékezések
Megemlékezések, életrajzok
Évfordulók — a Tanácsköztársaság élő hagyománya

BIBLIOGRÁFIÁK, HISTORIOGRÁFIÁK, KRONOLÓGIÁK

[*Práger* Miklós]: A Magyar Tanácsköztársaság sajtójának bibliográfiája. (1919. március 21— 1919. augusztus.) [Kiad. az] MSZMP KB Párttörténeti Int. Bp. Franklin ny. 1960. 35 p.

A Magyar Tanácsköztársaság sajtójának repertóriuma. /Válogatott cikkek jegyzéke 1919. március 21. — 1919. augusztus 3-ig./ (Összeáll. Kálmán Lászlóné.) [Közread.] az MSZMP KB Párttörténeti Int. Bp. 1968. VI, 489 p.

Budapest a Tanácsköztársaság idején az egykorú sajtó tükrében. Bibliográfia. (Összeáll. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének munkaközössége.) Bp. Szabó Ervin Könyvtár, 1959. 214 p.

* A bibliográfia anyaggyűjtésénél felhasználtuk az MSZMP KB Párttörténeti Intézet könyvtárának anyagát.

Nagy László: A Tanácsköztársaság Veszprém megyei sajtójának cikkbibliográfiája. Veszprém, Megyei Könyvtár, 1959. XVII, 207 p.

Sugár István: A Tanácsköztársaság egri sajtója. — Népújság [Eger],1962 március 22.

Sztrókayné Mándi Teréz: A Tanácsköztársaság sajtója. — Magyar Sajtó, 1964. 3. sz.

Szokolay Katalin: A lengyel kommunista sajtó a Magyar Tanácsköztársaságról. — Történelmi Szemle. 1959. 1—2. sz. 128—140. p.

Bibliográfia a Magyar Tanácsköztársaság tanulmányozásához. — Történelemtanítás, 1955. december, 158—159. p.

Forgács Sándoné — *B. Jávorka* Éva: Válogatott bibliográfia a Magyar Tanácsköztársaság évfordulójához. — Honvédségi Pártmunkás, 1959. 1. sz. 99—104.p.

(Ecsedy Andorné — *Gáliczky* Éva): Forradalmak kora. A magyar polgári demokratikus forradalom a KMP megalakulása és a Tanácsköztársaság irodalmának válogatott jegyzéke. [Kiad.] a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Bp. Házi soksz. 1968. 39 p.

Irodalomjegyzék (az 1918-as polgári demokratikus forradalom, a KMP megalakulása és a Magyar Tanácsköztársaság témaköréből.) — Baranyai Művelődés, 1968. Különkiadás, 121—128. p.

A Magyar Tanácsköztársaság fegyveres ereje: a Vörös Hadsereg. — Javasolt irodalom az előadás összeállításához. (Forradalmak kora. Módszertani tájékoztató. Bp. MN Közp. Klub 1968. 188. p.) 36—41. p.

Siklós András: A Tanácsköztársasággal foglalkozó marxista irodalom. (Az Eötvös Loránd Tudományegyetem évkönyve. Bp. 1955.) 359—365. p.

Siklós András: Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság historiográfiájához. — Századok, 1959. 1. sz. 102—108. p.

Siklós András: Adalékok az 1918—1919. évi magyarországi forradalmak historiográfiájához. — Párttörténeti Közlemények, 1960. 4. sz. 24—67. p.

Siklós András: Bevezetés az 1918—19. évi magyarországi forradalmak forrásaiba és irodalmába. Kandidátusi értekezés tézisei. Bp. Felsőokt. Jegyzetell. 1961. 141 p.

Siklós András: A magyarországi sajtó a forradalmak időszakában 1918—1919. — Magyar Könyvszemle, 1963. 1—2. sz. 73—85. p.

Siklós András: Kommunista szerzők munkái, marxista feldolgozások az 1918—1919. évi magyarországi forradalmakról a két világháború között. — Párttörténeti Közlemények, 1963. 4. sz. 29—69. p.

Siklós András: Az 1918—1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások. Bp. Tankönyvk. 1964. 205 p. (Magyarország legújabbkori történetének forrásai és irodalma I.)

Siklós András: Tájékoztató az 1918—1919. évi magyarországi forradalmak irodalmáról. — Történelem, 8. sz. 1968. 237—261. p.

A Magyar Tanácsköztársaság eseményeinek időrendi táblázata. (1919. március 21— 1919. augusztus 1.) (Összeáll. Szabó Gizella.) — Párttörténeti Közlemények. 1959. 1. sz 223—242. p.

A forradalmi időszak és a Magyar Tanácsköztársaság főbb eseményeinek kronológiája. [Kiad. a Magyar Nemzeti Múzeum.] (Bp. Házi soksz. 1959.) 30 p.

1919. Tanácsköztársasági eseménynaptár. [Kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár [és a] Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Bp. OSZK, 1959. 14 lev.

Százharminchárom nap. Eseménynaptár. — Ország Világ, 1968. 40—52. sz. 10—11. p.

Balázs József: A Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborúja 1919-ben. [Térkép.] Kiad. a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltára és Múzeuma. M. [kb. 1:625 000.] [Bp.] M. Néphads. Térk. Int. ny. 1959. 2 csatl. t.: 142x88 cm. 4 mt.

DOKUMENTUMOK, FORRÁSOK, KÉPANYAG ÉS TÁRGYI EMLÉKEK

Lenin, [Vladimir Il'ics]: Magyarországról. Szemelvények Lenin műveiből. Bp. Szikra, 1954. 176 p. 6 t.
U. a. 2. átd. kiad. 1965. 198 p.

Felhívások és nyilatkozatok a magyar és a szomszéd népek közötti együttműködés ügyében a Tanácsköztársaság idején. (A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás hét évszázad írásaiból. Bp. Tankönyvk. 1962.) 674—685. p.

Gábor Sándorné: Dokumentumok Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság kapcsolatairól. — Párttörténeti Közlemények, 1961. 1. sz. 209—227. p.

Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról. Válogatott beszédek és írások. (Összeáll. Pintér Marianne. Bev. Münnich Ferenc.) Bp. Kossuth K. 1958. 643 p. 1 t.

Kun Béla: La République Hongroise des Conseils. (A Magyar Tanácsköztársaságról.) Discours et articles choisées. (Intr. Jacques Duclos, Ferenc Münnich.) Bp. Corvina, 1962. XXIII, 463 p.

Kun Béla: Válogatott írások és beszédek. 1—2. köt. (Sajtó alá rend.: Vass Henrik, Friss Istvánné, Szabó Éva.) Bp. Kossuth K. 1966.

Landler Jenő: Válogatott beszédek és írások. (Összeáll. és bev. Gadanecz Béla, Szabó Ágnes.) [Kiad.] az MSZMP KB Párttörténeti Intézete. Bp. Kossuth K. 1960. 579 p.

Landler Jenő: Munkászászlóaljak a fronton. — Néphadsereg, 1959. 68. sz. 5. p. (Népszava 1919. május 16-i sz.-ból.)

Landler Jenő: A budapesti proletárok világtörténelmi kötelessége. — Népszabadság, 1959. 68. sz. 7. p.

Lengyel Gyula: Válogatott írásai. A bev. tanulmányt írta és jegyz. ell. Aranyossi Magda. Bp. Kossuth K. 1965. 298 p.

Lengyel Gyula beszámolója a közélelmezés helyzetéről a budapesti munkás- és katonatanács 1919. július 3-i ülésén. Közli: Hajdu Tibor. — Párttörténeti Közlemények. 1962. 4. sz. 173—187. p.

Stromfeld Aurél: Válogatott írásai. Összáll. és bev. Hetés Tibor [Kiad. a] Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum. Bp. Zrínyi K. 1959. 382 p. 1 t.

Szamuely Tibor: Riadó. Válogatott cikkek és beszédek. Bev. Kun Béla. Bp. Kossuth K. 1957. 210 p.

Böhm Vilmos: Két forradalom tüzében. Bp. Népszava, 1946. 382 p.

Buchinger Manó: Küzdelem a szocializmusért. Emlékek és élmények. 2 köt.: Októberi Forradalom — emigráció. Bp. Népszava, 1947. 318 p.

A Magyar Tanácsköztársaság. 1919. [Közread. a] Magyar Munkásmozgalmi Intézet. (Előszó: Réti László.) Bp. 1949. 351 p. U. a. 2. jav. kiad. 1950.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 6. köt. A Magyar Tanácsköztársaság. 1. r. 1919. március 21. — 1919. június 11. 2. r. 1919. június 11 — 1919. augusztus 1. (Összeáll. Gábor Sándorné, Hajdu Tibor, Szabó Gizella.) [Szerk. a] MSZMP Közp Biz. Párttörténeti Intézete. Bp. Kossuth K. 1959—1960.

A Magyar Tanácsköztársaság. (Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. II. Bp. Szikra, 1954.) 122—202. p.

A[ntonio] Gramsci két cikke a Magyar Tanácsköztársaságról. Dokumentumok. Közli: Kis Aladár. — Párttörténeti Közlemények, 1962. 3. sz. 124—132. p.

Patkó Imre: Eddig titkos angol okmányok a Magyar Tanácsköztársaságról [Publikáció Karsai Elek angliai levéltári kutatásaiból.] — Népszabadság, 1967. 68. sz. 6. p.

Levéltári Közlemények (1959.) (Források és tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság történetéhez.) Bp. Akad. K. 1959. 387 p.

Komoróczy György: A Magyar Állami Levéltárak tanácsköztársasági iratanyagáról készült tematikai ismertető leltárelméleti és munkaszervezési tapasztalatai. — Levéltári Híradó, 1959. 1—2. sz. 7—14. p.

Győrffy Sándor: A Magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai az Országos Levéltárban. — Levéltári Közlemények, 1959. 10—48. p.

Komoróczy György — *Szűcs* László: A Magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a területi állami levéltárakban. — Levéltári Közlemények, 1959. 48—168. p.

Kun József: A Magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a Hadtörténelmi Levéltárban. — Levéltári Közlemények, 1959. 169—179. p.

A Magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a Központi Gazdasági Levéltárban. Írták: Incze Miklós, Jenei Károly stb. — Levéltári Közlemények, 1959. 180—208. p.

A Magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a magyar állami levéltárakban. — A Magyar Országos Levéltár kiadványai: I. Levéltári leltárak 2. Bp. Akad. K. 1960. 216. p.

Schneider Miklós: Az 1918—1919. évi forradalmak történetének forrásai a megyei levéltárban — Palócföld, 1968. 3. sz. 89—92. p.

Kállay István: A Tanácsköztársaság dokumentumai [a Székesfehérvári Állami Levéltárban.] — Fejér megyei Hírlap. 1958. december 4.

A Magyar Tanácsköztársaság dokumentumai Szegeden. Bibliográfia. (Szerk. Lisztes László.) — (Oltvai Ferenc: A Tanácsköztársaság történetének forrásai a Szegedi Állami Levéltárban.) Szeged, Szegedi Egyet. Könyvtár, 1959. 159 p.

A Tanácsköztársaság Vas megyei dokumentumaiból Összeáll. Horváth Ferenc. — Vasi Szemle, 1959. 1. sz. 14—23. p.

Tanácsmagyarország védelmében. (A Tanácsköztársaság Hajdu Biharban 1919. Dokumentumgyűjtemény. Debrecen, 1959.) 384—428. p.

Horváth Levente: Érdekes dokumentumok 1919-ből. — A pomázi járás irattára [Pilisszentlászló, Pomáz és Visegrád vezetői a Tanácsköztársaság idején.] — Pest megyei Hírlap. (Szentendrei különkiadása.) 1966. május 11.

Zolnay László: Az esztergomi (Balassi Bálint) Múzeum és a helyi sajtó [1919-es] dokumentumaiból. (A Tanácsköztársaság napjai Esztergomban. Bp. Akad. K. 1960.)

A forradalom győzelme vidéken. A Forradalmi Kormányzótanács vidéki sajtóosztályának jelentéseiből. (Közli: Hajdu Tibor.) — Századok, 1959. 1. sz. 159—171. p.

Gecsényi Lajos: Törvényszéki és ügyészségi iratok, mint a Tanácsköztársaság történetének forrásai. — Párttörténeti Közlemények, 1968. 1. sz. 127—139. p.

A magyar Vörös Hadsereg. 1919. (Válogatott dokumentumok.) (Összeáll. Hetés Tibor. Bev. Liptai Ervin.) [Kiad a] MSZMP Közp. Biz. Párttörténeti Intézete [és a] Hadtörténelmi Levéltér és Múzeum. Bp. Kossuth K. 1959. 530. p.

A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének harcai 1919-ben. Összeáll. Hetés Tibor. (Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához. Bp. Hadtört. Int. 1955.) 2. köt. 337—492. p.

Okmányok a Vörös Hadsereg történetéhez. [Közli:] Hetés Tibor. (Hadtörténelmi okmánytár.) — Hadtörténelmi Közlemények, 1954. 1. sz. 275—284. p.

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása. A forradalmi átalakulás hazai és nemzetközi visszhangja. Dokumentumgyűjtemény. (Összeáll. Kun József.) — Honvédségi Pártmunkás, 1959. 2. sz. 155—165. p.

A Vörös Hadsereg felállítása és szervezése az intervenciós támadás kezdetéig. Dokumentumgyűjtemény. (Összeáll. Kun József.) — Honvédségi Pártmunkás, 1959. 3. sz. 279—290. p.

Az intervenció kezdete. A Tanácsköztársaság erőfeszítései az imperialista támadók megfékezésére. Dokumentumgyűjtemény.

(Összeáll. Kun József.) — Honvédségi Pártmunkás, 1959. 4. sz. 387—396. p.

A májusi fordulat Miskolc, Salgótarján felmentése, a Vörös Hadsereg dicsőséges északi hadjárata. Dokumentumgyűjtemény. (Összeáll. Kun József.) — Honvédségi Pártmunkás, 1959. 5. sz. 502—511. p.

A magyar Vörös Hadsereg diadalmenete. 1919. május 30. — június 11. (Közli: Mucs Sándor.) [Okmánytár.] — Hadtörténelmi Közlemények, 1959. 1. sz. 175—198. p.

A külső és belső ellenforradalmi erők szervezkedése a Magyar Tanácsköztársaság megdöntésére. Dokumentumgyűjtemény. (Összeáll. Kun József.) — Honvédségi Pártmunkás, 1959. 6. sz. 573—582. p.

A szabadságért mindhalálig. Magyar katonalevelek. (Összegyűjt. Kozocsa Sándor. Szerk. és jegyz. ell. Benda Kálmán.) Bp. Művelt Nép, 1952. 136 p.
[Helyzetjelentések 1919-ből, 127—133. p.]

A Magyar Tanácsköztársaság kiadványai és az első kommunista kiadványok. Az Országgyűlési Könyvtár Magyar Tanácsköztársaság különgyűjteménye. (Szerk. Vértes György.) Bp. Országgyűlési Könyvtár, 1958. 496 p.

(*Tiszay* Andor — *Munkácsi* Piroska — *Remete* László): A Magyar Tanácsköztársaság röplapjai. Bibliográfia és dokumentumgyűjtemény. (Az Orsz. Széchényi Könyvtár anyagát Munkácsi Piroska, az előzmények anyagát Remete László dolg. fel. Szerk. és jegyz. ell. Tiszay Andor.) Bp. Főv. Szabó Ervin Könyvtár — OSZK, 1959. 299 p.

(*Gábor* Imréné, Orbán Ilona): A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai (Összeáll. — —. Bev. Pór Bertalan.) [Kiad.] az MSZMP Párttörténeti Intézete. Bp. Kossuth K. 1959. 27 p. 48 t.

A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai az Országos Széchényi Könyvtárban. Leíró katalógus. (Összeáll. Munkácsi Piroska.) Bp. OSZK, 1959. 249 p. 37 t.

Tanácsköztársasági aprónyomtatványok az Egyetemi Könyvtárban. [Bibliográfia.] Összeáll. Tóth András. [Bev.] (Mátrai László.) Bp. Felsőokt. Jegyzetell. soksz. 1959. 19 p.
(Az Egyetemi Könyvtár kiadványai 7.)

A magyar Vörös Hadsereg 1919-ben. Bp. M. Fotó Dia Osztály, 1951. 11 p.
(Beszélő képek A/4.)

A magyar történelem képekben. 1918—1919. (Szerk. Réti László.) Bp. Hazafias Népfront, 1957. 64. p.

(*Gerelyes* Ede — *Tarjányi* Sándor): Dicső napok. 1919. [Képanyag. Bev.] (Kelen Jolán.) [Kiad.] az MSZMP Közp. Biz. Párttörténeti Intézete [és a] Legújabbkori Történeti Múzeum. Bp. Kossuth K. 1960. 226 p.

„A harcban nem szabad megállni..." A magyar munkásmozgaloam képekben. 1848—1962. [Kiad. a] Legújabbkori Történeti Múzeum. Bp. Kossuth K. 1962. 302 p. A kötet tartalmából: 4. A Magyar Tanácsköztársaság, 81—109. p.

A Magyar Tanácsköztársaság 40. évfordulójára rendezett emlékkiállítás útmutatója. Bp. Legújabbkori Tört. Múzeum, 1959. 16 t.

Kerekes Zoltán: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadserege kiállítás útmutatója. Bp. Orsz. Hadtört. Múzeum, 1964. [16 sztl. lev.]

Kiállítás nyilt a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregéről [az Országos Hadtörténeti Múzeumban]. — Népszabadság, 1968. 269. sz. 13. p.

Ring Gusztávné: A Magyar Tanácsköztársaság zászlói. (Legújabbkori Történeti Múzeum évkönyve. Bp. Franklin ny. 1959.) 93—102. p.

Kerekes Zoltán: A foszladozó csapatzászló története. [A 31. vörösezred harcairól.] — Néphadsereg, 1962. 39. sz. 4. p.

Fekete Gyula: Rövid életrajz. [Két vörös zászló története. A győri vörösezred harcáról.] — Néphadsereg, 1954. 103. sz. 2. p.

A zászló. [A győri 19-es vörös gyalogezred harcáról, a zászló megmentéséről. Egy toborzó dal szövege.] — Győr—Sopron megyei Hírlap, 1954. március 21. 4. p.

Forgács Béla: Emlék 1919 áprilisából. Amikor máig is megőrzött harci lobogónkat szereztük. — Munkásőr, 1968. 3. sz. 22—23. p.

Pásztor Ferenc: A dandár zászlaja. [Hogyan mentették meg a Pogány-dandár zászlaját az ellenforradalom éveiben.] — Néphadsereg, 1967. 17. sz. 10—11. p.

Péter László: A szegedi munkások vörös zászlaja Párizsban. — Hazavárjuk a helyi munkásmozgalom páratlanul értékes ereklyéjét. [A festőmunkások zászlaját 1919-ben R. Guerrand hadnagy rokonszenvből Párizsba vitte.] — Délmagyarország, 1966. október 30.

Molnár Pál: A Tanácsköztársaság írásos emlékei beszélnek. — Néphadsereg, 1958. 273. sz. 2. p.

FELDOLGOZÁSOK

ÖSSZEFOGLALÓ MŰVEK, TANULMÁNYOK, CIKKEK

Ötven év. A Nagy Október és a magyarországi forradalmak. Tanulmányok. (Szerk. L. Nagy Zsuzsa, Zsilák András.) [Közread.] (az MSZMP KB Párttörténeti Intézete, MTA Történettudományi Intézete.] Bp. Akad. K. — Kossuth K. 1967. 495 p.

Münnich Ferenc: A magyar nép a Nagy Októberi Szocialista Forradalom első követője. (A Szovjetunió magyar szemmel. Szerk. Mihályfi Ernő. Bp. Kossuth K. 1967.) 13—18. p.

Münnich Ferenc: A Tanácsköztársaság Vörös Hadserege. — Szabad Nép, 1949. 66. sz. 4. p.

Münnich Ferenc: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadserege. (A Magyar Tanács-

köztársaság hősi küzdelmeiről. Bp. 1954.) 111—168. p.

Münnich Ferenc: Az Októberi Forradalom és a magyar Vörös Hadsereg. — Hadtörténelmi Közlemények. 1959. 1. sz. 3—38 p. U. a. különnyomatban.

Sziklai Sándor: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság. — Katonai Szemle, 1953. 21—22. sz. 7—10. p.

Réti László: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása Magyarországon és a magyar forradalmak (1918—1919.) (Magyar Történészkongresszus, 1953. június 6—13. Bp. Akad. K. 1954.) 426—461. p.

Otta István: Az I. világháború és a forradalmak Magyarországon. Bp. Szakszerv. Tanács, 1948. 16 p.

A Magyar Tanácsköztársaság hősi küzdelmeiről. Tanulmányok. (Kiad. a) Magyar Munkásmozgalmi Intézet. Bp. Szikra, 1954. 271 p.

A Magyar Tanácsköztársaság történelmi jelentősége és nemzetközi hatása. Előadásgyűjtemény. (Szerk. Gábor Sándorné.) [Kiad.] az MSZMP KB Párttörténeti Intézete. Bp. Kossuth K. 1960. 387 p.

A Magyar Tanácsköztársaság 1919. (Kidolgozta az MDP Központi Előadói Iroda történelmi munkaközössége. Vezető: Molnár Erik. Előadó: Réti László.) Bp. MDP Központi Vezetősége Oktatási Osztály, 1950. 27 p.
(A Magyar Dolgozók Pártja Központi Előadó Irodájának előadásai 4.)

[A Magyar Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésszak előadásai.] Bp. Soksz. 1959. [163 lev.] [Koll. 1—15.]

Bellér Béla: Hazafiság és nemzetköziség a Magyar Tanácsköztársaság idején. — Pedagógiai Szemle, 1959. március.

133 nap. (Történelmi képek és arcképek.) Írták.: Horváth József, Kékesdi Gyula stb. Münnich Ferenc előszavával. A Népszabadságban megjelent cikksorozat bőv. kiad. Bp. Táncsics K. 1959. 219 p. 6 t.

A Tanácsköztársaság 1919. március 21 — augusztus 1. [A készülő párttörténeti tankönyv V. fejezetének tervezete.] — Párttörténeti Közlemények, 1965. 4. sz. III—XLVI. p.

Hajdu Tibor: Kun Béla és a Tanácsköztársaság. — Pártélet, 1966. 3. sz. 6—12. p.

Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság. Bp. Kossuth K. 1965. 475 p.
(Népszerű történelem.)
U. a. 2. kiad. 1968. 479 p. 17 t.

Liptai Ervin: A Magyar Vörös Hadsereg harcai. 1919. [Kiad. a] Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum. Bp. Zrínyi K. 1960. 589 p. 10 térk.

Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadserege. (Magyar Történészkongresszus, 1953. június 6—13. Bp. Akad. K. 1954.) 482—491. p.

Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadserege a Szovjet Vörös Hadsereg szövetségese. — —nek a Magyar Történészkongresszuson tartott előadása. — Néphadsereg, 1953. 138. sz. 4. p.

Liptai E[rvin]: Bor'ba Vengerszkoj Krasznoj Armii protiv imperialiszticseszkoj intervencii v 1919 godu. Szozdanie Vengerszkoj armii. Voennoe polozsenie Vengerszkoj Szovetszkoj Reszpubliki pered napadaniem imperialisztov. — Acta Historica, 1959. T. VI. 3—4. sz. 287—329., 1960. T. VII. 1—2. sz. 103—147. p.

Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság katonai stratégiájának néhány kérdése. — Hadtörténelmi Közlemények, 1959. 1. sz. 56—72. p.

Liptai Ervin: Einige Fragen der militärischen Strategie der Ungarischen Räterepublik. Bp. [Soksz.] 1959. 16 lev.

Liptai Ervin: A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919-ben. — Társadalmi Szemle, 1959. 5. sz. 17—37. p.

A Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborúja 1919-ben. (Hadtörténelem. Jegyzet a Honvéd Akadémia számára. Bp. Hadtört. Int. 1934—1955.) 3. köt. 3—101. p.

A magyar Vörös Hadsereg harcai az imperialista intervenció ellen. (Az egyetemes és magyar hadművészet története Bp. Hadtört. Int. 1959—1961.) II. köt. 173—293. p.

A Vörös Hadseregről. (A magyar forradalmi munkásmozgalom története. 1. köt. Bp. Kossuth K. 1966.) 233—241. p.

Honfi József — *Horváth* Miklós — *Rázsó* Gyula: Adalékok a magyar hadművészet kiemelkedő eseményeihez. — Honvédelem, 1958. 4. sz. 73—89., 5. sz. 79—95. p.

Derkovics Jenő: A magyar Vörös Hadseregről. — Katonai Figyelő, 1951. 1. sz. 70—73. p.

Hartai Ernő: A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919-ben. — Honvéd, 1950. 6—7. sz. 124—134. p.

Biró Jenő: Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság hadtörténetéhez. — Századok, 1954. 2—3. sz. 335—372. p.

Dömötör Gergely: A Magyar Tanácsköztársaság hadigazdasága. — Hadtörténelmi Közlemények, 1956. 1. sz. 120—149., 3—4. sz. 208—239. p.

Balázs József: Ifjúmunkások — az 1919-es Vörös Hadsereg segítői. — Néphadsereg, 1954. 222. sz. 4. p.

Svéd László: Kommunista ifjúmunkások a fronton. (S. L.: „Mi már nem leszünk többé kizsákmányolt proletárok!" 1848—1919. Bp. 1951.) 311—322. p.

A vörös lobogó alatt. Válogatott írások a magyar kommunista ifjúsági mozgalom történetéből. 1917—1919. Összeáll. Svéd László. Bp. Ifj. K. 1955. 495 p. 28 t.

Svéd László: Utat tör az ifjú sereg. A forradalmi ifjúmunkásmozgalom kialakulása Magyarországon. A kommunista ifjúsági szövetség tevékenysége a Tanácsköztársaság időszakában. Bp. Kossuth K. 1962. 342 p. A kötet tartalmából: A KIMSZ helytállása a forradalmi honvédő háborúban és a belső ellenforradalmi erők ellen vívott harcokban. 197—216. p.

A magyar Vörös Hadsereg felszabadító harcai. Bp. HM. Pol. Fcsf-ség, 1950. 71 p.

Az 1919-es magyar proletárforradalom hadműveletei. (Kiad. a) Magyar Honvédelmi Sportszövetség. Bp. Zrínyi ny. 1959. 18 p.

Kornis Pál: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének harcai. Bp. TTIT. 1954. 88 p. 1 térk.

Kornis Pál: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének harcai. — Természet és Társadalom, 1955. 5. sz. 259—263. p.

Balázs József: A magyar Vörös Hadsereg hősi harcaiból. — Néphadsereg, 1955. 222. sz. 4. p.

Balázs József: A magyar Vörös Hadsereg elévülhetetlen sikereinek két forrásáról. — Néphadsereg, 1958. 68. sz. 4—5. p.

Balázs József: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének hősi harcai. — Tankönyv a tisztek marxista—leninista oktatásának résztvevői számára. Bp. Zrínyi K. 1959. 70—103. p.

Útmutató „A Magyar Tanácsköztársaság és vörös hadseregének dicső harcai a kommunisták vezetésével" c. téma feldolgozásához. Bp. Zrínyi K. 1958. 15 p.

Fel vörösök, proletárok... A sorozott állomány tananyaga. (Írta, összeáll. [és] kiad. a BM. Határőrség Pol. Csfség.) Bp. BM. 1959. 129 p.
[A Tanácsköztársaság harcairól.]

Fegyverben a munkáshatalomért. — Néphadsereg, 1966. 11. sz. 3. p.

G[azsi] J[ózsef]: A Tanácsköztársaság dicsőséges harcaiból. — Magyar Rendőr, 1959. 20. sz. 3. p.

Mikecz Ferenc: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadserege. — Néphadsereg, 1956. 53. sz. 2—3. p.

Kun József: A nép nevében. (A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei.) — Néphadsereg, 1959. 71. sz. 2. p.

Barta Lajos: A magyar Vörös Hadsereg 1919 magyar költészetében. — Szabad Hazánkért, 1957. 3. sz. 27—29. p.

TANÁCSMAGYARORSZÁG NEMZETKÖZI KAPCSOLATAI

Bolgár Elek: Lenin segítsége a Magyar Tanácsköztársaságának. (Magyar Történészkongresszus, 1953. június 6—13. Bp. 1954. 462—468. p.
[Megjelent Bolgár Elek: Válogatott tanulmányok c. kötetben is. Bp. 1958. 283—292. p.]

Nemes Dezső: Lenin és a Magyar Tanácsköztársaság. — Társadalmi Szemle, 1954. 3. sz. 15—32. p.

Réti László: Lenin és Sztálin a Magyar Tanácsköztársaságról. — Társadalmi Szemle, 1949. 3—4. sz. 182—193. p.

Réti László: Lenin a Magyar Tanácsköztársaságról. — Néphadsereg, 1954. 67. sz. 2. p.

A Magyar Tanácsköztársaság történelmi jelentősége és nemzetközi hatása. Előadásgyűjtemény. (Szerk. Gábor Sándorné.) [Kiad.] az MSZMP KB Párttörténeti Intézete. Bp. Kossuth K. 1960. 387 p.

Győrffy Sándor: Európa 1919-ben és a Magyar Tanácsköztársaság. — Élet és Tudomány, 1959. 19. sz. 579—582. p.

Tóth Sándor: A nemzetközi forradalmi munkásmozgalom segítsége a Magyar Tanácsköztársaságnak. — Katonai Szemle, 1959. 8. sz. 97—106. p.

Kun József: A proletárszolidaritás nagyszerű példája. A Magyar Tanácsköztársaság kiáltásának nemzetközi visszhangja. — Néphadsereg, 1959. 68. sz. 9. p.

Vietor, Martin: A Magyar Tanácsköztársaság nemzetközi hatása. — Új Szó [Bratislava], 1964. március 21.

Hajdu Tibor: Adatok a Tanácsköztársaság és Szovjet—Oroszország kapcsolatainak történetéhez. — Párttörténeti Közlemények, 1961. 3. sz. 86—123. p.

Hajdu Tibor: Magyar—szovjet szövetség 1919-ben. — Élet és Tudomány, 1961. 45. sz. 1411—1414. p.

Mucs Sándor: A Szovjet és a Magyar Tanácsköztársaság kapcsolatairól. — Honvédelem. 1967. 11. sz. 91—94. p.

Józsa Antal — Milei György: A rendíthetetlen százezer. Magyarok a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. [Közread.] (Az MzMP KB Párttörténeti Intézete — Hadtörténelmi Intézet és Múzeum.) Bp. Kossuth K. 1968. 278 p. 22 t. 1 térk.
A tartalomból: A forradalom otthon is lángot vet. 150—163. p.

Nezsinszkij, L. N.: Az 1919. évi magyar proletárforradalom visszhangja Szovjet—Oroszországban. [Előadás a MTK 40. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésszakon.] Bp. soksz. 1959. 10 lev.

Uraszov, V.: Az orosz forradalmárok segítenek. (Nagy idők tanúi emlékeznek [1918—1919.] Bp. Kossuth K. 1958.) 31—43. p.

Arisztov, A. B.: A szovjet és a magyar nép barátsága már 1919-ben megedződött. — Népszabadság, 1959. 68. sz. 3—4. p.

Korotkievics, G.: Magyar és ukrán dolgozók testvéri szolidaritása 1919-ben. [Ukrán történészek legújabb adatai. Könyv- és folyóiratszemle.] — Fejér megyei Hírlap, 1964. március 21.

Arató Endre: Magyar, cseh és szlovák munkások együttműködése a Nagy Októbert követő forradalmi fellendülés időszakában (1917—1920) — Századok, 1959. 1. sz. 49—69. p.

Vesely, Jindrich: Csehszlovákia és a Magyar Tanácsköztársaság. — Századok, 1953. 2—3. sz. 434—437. p.

Vesely, Jindrich: Csehszlovákia és a Magyar Tanácsköztársaság. (Magyar Történészkongresszus, 1953. június 6—13. Bp. Akad. K. 1954.) 468—472. p.

Vesely, Jindrich: Csehszlovákia és a Magyar Tanácsköztársaság. (A csehszlovák és a magyar nép közös küzdelmeinek hagyományaiból. Bp. 1954.) 81—87. p.

Vietor, Martin: A Magyar Tanácsköztársaság segítsége a proletárdiktatúra megvalósításának kísérletéhez Csehszlovákiában. [Előadás a MTK 40. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésszakon.] Bp. soksz. 1959. 12 lev.

Kopecky, V.: A csehszlovák nép is megemlékezik 1919 március 21-ről. — Népszabadság, 1959. 68.sz. 6. p.

Oldner, Vladimir: A Szlovák Tanácsköztársaság. (A Magyar Tanácsköztársaság hősi küzdelmeiről. Bp. Szikra, 1954. 169—241. p.

Král, Vaclav: A Magyar és a Szlovák Tanácsköztársaság kapcsolatai. — Jászkunság, 1959. 1. sz. 40—43. p.

Vietor, Martin: A Szlovák Tanácsköztársaság harmincötödik évfordulójára. — A Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítője, 1955. 1. sz. 73—125. p.

Gosiorovsky, Milos: Az 1919. évi szlovákiai szovjetekről. — Társadalmi Szemle, 1950. 7—8. sz. 633—639. p.

Gosiorovsky, Milos: Adalékok a szlovák munkásmozgalom történetéhez. Bratislava, 1952.

Gosiorovsky, Milos: A szlovák és a magyar munkásmozgalom kapcsolatai. [1867—1919.] — Új Csehszlovákia, 1958, január.

Pór, Frantisek: A Szlovák Tanácsköztársaság történetéből. — Pártélet (Praha), 1959. 12. sz.

Dzvonik, Michal: A Szlovák Tanácsköztársaság és az önrendelkezési jog. (Felszólalási tézisek) [a MTK 40. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésszakon.] Bp. soksz. 1959. 11 lev.

Hubenák, Ladislav: A Magyar Tanácsköztársaság hatása a délnyugat—szlovákiai forradalmi mozgalom fejlődésére. — Párttörténeti Közlemények, 1966. 1. sz.

Szokolay Katalin: A Magyar Tanácsköztársaság visszhangja a lengyel nép körében. (Magyar Történészkonkresszus, 1953. június 6—13. Bp. Akad. K. 1954.) 204—211. p.

Szokolay Katalin: A Magyar Tanácsköztársaság visszhangja a lengyel nép körében. (A magyar és a lengyel nép közös küzdelmeinek hagyományaiból. Bp. 1954.) 57—67. p.

Malinowski, Henryk: A lengyel és a magyar munkásmozgalom néhány közös forradalmi hagyományáról. [Előadás a MTK 40. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésszakon.] Bp. soksz. 1959. 12 lev.

Sochacki, Stanislav Andrzej: Az 1919-es magyar proletárforradalom hatása Lengyelország belpolitikai és nemzetközi helyzetére. — Párttörténeti Közlemények, 1959. 2. sz. 78—106. p.

Semil-Milski, Edmund: Józef Krasny [a LKMP megbízottja és a budepesti Czerwona Gazeta szerkesztője] Magyarországon. — Párttörténeti Közlemények, 1960. 3. sz. 179—188. p.

Csatári Dániel: Magyar Tanácsköztársaság, a magyar és a román nép szövetségének megteremtéséért. (Román—magyar kapcsolatok. Bp. 1958.) 101—111. p.

Cherestesiu, Victor: A romániai munkásosztály és a magyarországi proletárforradalom. [Előadás a MTK 40. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésszakon.] Bp. soksz. 1959. 16 lev.
U. a. Korunk, 1959. 4. sz.

Mérei István: Románok, magyarok 1919-ben — Kiskunság, 1959. március—április.

Dimitrova, Stela: Az 1919. évi magyar forradalom visszhangja a bolgár forradalmi mozgalomban. [Előadás a MTK 40. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésszakon.] Bp. soksz. 1959. 14 lev.

Lőrinc Péter: Vajdaság forradalmi kapcsolatai Magyarországgal 1918—1919-ben. — Magyar Szó [Novi Sad], 1959. március 21.

Gábor Sándorné: Ausztria és a magyarországi Tanácsköztársaság. Kandidátusi értekezés tézisei. [Bp. MTA. soksz. 1966.] 14 p.

Soós Katalin, G.: Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és az Osztrák Köztársaság kapcsolatainak történetéhez. A nyugat-magyarországi kérdés. 1919 március—augusztus. — Soproni Szemle, 1959. 4. sz. 289—304. p.

Höppner, Siegfried: A Németországi Független Szociáldemokrata Párt forradalmi munkás tagjainak állásfoglalása a Magyar Tanácsköztársaság mellett. [Előadás a MTK 40. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésszakon.] Bp. soksz. 1959. 10 lev.

Charbonnel, Paulette: A francia munkásosztály és az 1919-es magyarországi forradalom. [Előadás a MTK 40. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésszakon.] Bp. soksz. 1959. 19 lev.

Tersen, Emile: Az Antant (főleg Franciaország) és a Magyar Tanácsköztársaság. [Előadás a MTK 40. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésszakon.] Bp. soksz. 1959. 10 lev.

Nagy Zsuzsa, L.: A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918—1919. Bp. Kossuth K. 1965. 309 p. 8 t.

Nagy Zsuzsa, L.: Smuts tábornok budapesti küldetése 1919 áprilisában. — Történelmi Szemle, 1963. 2. sz. 195—216. p.
U. a. különnyomatban.

Karsai Elek: Iratok a Smuts-misszió történetéhez. — Levéltári Közlemények, 1967. 2. sz. 237—249. p.

Nagy Zsuzsa, L.: Az olasz érdekek és Magyarország 1918—19-ben. — Történelmi Szemle, 1965. 2—3. sz. 256—275. p.

Nagy Zsuzsa, L.: Az Antant segélyprogramja és az 1918—1919. évi forradalmak. — Párttörténeti Közlemények, 1963. 3. sz. 37—68. p.

KATONAI—POLITIKAI HELYZET

Zágoni Ernő: A Komunisták Magyarországi Pártja megalakulása és honvédő politikája. Bp. Zrínyi K. 1968. 27 p. (MHSZ politikai előadássorozat.)

Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság katonapolitikája és honvédő harcai. — Történelem, 8. sz. 1968. 151—190. p.

Kóródi József: Két távirat története. Magyar békekezdeményezés 1919-ben. — Ország—Világ, 1967. június 14. [1919. március 23. és április 25.]

Kun József: Katonai intervenció a Magyar Tanácsköztársaság ellen. — Néphadsereg, 1959. 88. sz. 4. p.

Győrffy Sándor: A magyar nép harca a nyugati imperialisták ellen a Tanácsköztársaság védelmében. (Magyar Történészkongresszus, 1953. június 6—13. Bp. Akad. K. 1954.) 473—481. p.

Král, Václav: A csehszlovák burzsoázia intervenciós háborúja a Magyar Tanácsköztársaság ellen 1919-ben. (Intervencni válka ceskoslovenské burzoasie proti madarské sovetské republice v roce 1919. Ford. Frendt Pál.) Bratislava, Szlovákiai Szépirod. K. 1956. 283, [5] p.

Pór, Frantisek: A csehszlovák jobboldali szociáldemokraták áruló szerepe a csehszlovák burzsoá hadseregnek a Magyar Tanácsköztársaság elleni intervenciója idején. [Előadás a MTK 40. évfordulója alkalmából rendezett tudományos üléssza-kon.] Bp. soksz. 1959. 18 lev.

KATONATANÁCSOK

Hajdu Tibor: Tanácsok Magyarországon 1918—1919-ben. Bp. Kossuth K. 1958. 192—200. p.

Hetés Tibor: A Budapesti Munkás Katonatanács forradalmi ülése. — Magyar Rendőr, 1959. 18. sz. 2. p.

Sztanykovszky Tibor: A katonatanácsról. (Nagy idők tanúi emlékeznek [1918—1919]. Bp. Kossuth K. 1958.) 82—91. p.

A VÖRÖS HADSEREG SZERVEZÉSE

Kerekes Zoltán: A „Vöröskatona kötelezője." [A Magyar Vörös Hadsereg tagjai esküjének (akkori elnevezése szerint kötelező) szövegével.] — Néphadsereg, 1956. január 10. 2. p.

A katonai eskü történetéből. A „Vöröskatona kötelezője." — A Nép Hatalmáért, 1958. január 1.

Vásárhelyi Júlia: 1919. Ünnepi toborzás a Tanácsköztársaság kikiáltásának történelmi napjaiban. 1919. április 6. — Népszava, 1959. március 11. 2. p.

Toborzó tizenkilencben. [A színházak Vöröskatona estjeiről és az április 6-i felvonulásról.] — Néphadsereg, 1959. 97. sz. 2. p.

Sztankó István: Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének megszervezése és fejlődése. — Értesítő, 1959. 1. sz. 109—124. p.

Szini Gyula: Fiaim tűzkeresztsége. (Remete L.: Irodalom — forradalom 1917—1919 . . . Bp. 1956.) 432—433. p.

Sarle Erzsébet: Vöröskatonák előre! Katonák 1919 május elsején. — Néphadsereg, 1956. 103. sz. 3. p.

Münnich Ferenc: A Vörös Hadsereg megalakulása és első harcai. Részlet — — „Az októberi forradalom és a Magyar Vörös Hadsereg" c. művéből. — Határőr, 1959. 18. sz. 7. p.

H[etés] T[ibor]: „Éljen a proletárdiktatúra! Fegyvert! Fegyvert!" — Lobogó, 1962. 12. sz. 6—7. p.

A májusi átszervezés, mint a magyar Vörös Hadsereg győzelmes támadásának egyik tényezője. — Katonai Figyelő, 1953. 5. sz. 87—102. p.

Kun József: A májusi fordulat. [A Vörös Hadsereg újjászervezése.] — Néphadsereg, 1959. 110. sz. 2. p.

Politikai megbízottak

Halász János: A politikai megbízottak szerepe és ténykedése a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében. — Értesítő, 1959. 1. sz. 125—136. p.

Pusztai István: Politikai megbízottak a magyar Vörös Hadseregben. — Honvédségi Pártmunkás, 1959. 2. sz. 150—154. p. U. a. — Néphadsereg, 1959. 57. sz. 2—3. p.

Csillag Ferenc: A politikai biztosok szerepe a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében. — Hadtörténelmi Közlemények, 1962. 1. sz. 100—124. p.

Szilágyi Dezső: Harcban a proletárhatalomért. (Nagy idők tanúi emlékeznek [1918—1919]. Kossuth K. 1958.) 51—58. p.

Magyar László: A sírkő vádol. [*Hajdu* Imre, a Vörös Hadsereg kaposvári zászlóalja politikai megbízottjának életéről és mártírhaláláról.] — Dunántúli Napló, 1958. december 25.

Andrássy Antal: „Bátran halt meg a politikai tiszt...” *Hajdu* Imre zászlóalj politikai megbízott halálának évfordulójára. — Somogyi Néplap, 1967. szeptember 10.

Gots János: Beszélgetés egy 1919-es vöröskatonával. [*Kalmár* Imre egykori politikai megbízott az 1919. július 27-i tiszafüred—poroszlói csatáról, egy százados árulásának sikeres elhárításáról.] — Hajóépítő, 1958. október 20.

Pátkay László: Egy veterán politikai megbízottnál... [*Nagy* József egykori vöröskatona, politikai megbizott visszemlékezése.] — Kossuth Nyomda üzemi híradója, 1959. május 1.

Berkes Ferenc (1893—1919.) [A Kecskeméten állomásozó 1. hadtest politikai biztosa, korábban Móra Ferenc újságírótársa Szegeden. Az orgoványi erdőben halt mártírhalált.] — Petőfi Népe, 1965. november 14.

Munkásezredek

Derkovics Jenő: A Magyar Vörös Hadsereg gyári munkásezredeinek szervezése. — Hadtörténelmi Közlemények, 1955. 3—4. sz. 213—242. p.

Hetés Tibor: A dolgozó nép a Magyar Tanácsköztársaság védelmében. Bp. MHS, 1958. 16 p.

Hetés Tibor: Tömegmozgósítás 1919-ben a proletárdiktatúra védelmére. — Katonai Szemle, 1958. 2. sz. 121—127. p.

Hetés Tibor: Tömegmozgósítás a Tanácsköztársaság idején. Bp. MHS, 1959. 15 p.

Hetés Tibor: Budapesti munkások felfegyverzése a Magyar Tanácsköztársaság védelmében. (Tanulmányok Budapest múltjából. 13. köt. Bp. Akad. K. 1959. 607 p.) 423—474. p. 1 térk.
(Budapest várostörténeti monográfiái 21.)

Hetés Tibor: Munkásezredek előre! [Bev.] (Liptai Ervin.) [Kiad] a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum. Bp. Táncsics K. 1960. 144 p. 7 t.

H[etés] T[ibor]: „Fegyvert a gyári munkászászlóaljaknak!” — Lobogó, 1961. 43. sz. 4. p.

Matuz József: A Vörös Hadsereg és a dolgozó nép. — Hadtörténelmi Közlemények, 1955. 3—4. sz. 243—266. p.

Derkovics Jenő: A magyar munkásezredek az északi hadjáratban. — Honvédelem, 1957. 1. sz. 99—115., 2—3. sz. 115—135. p.

L[engyel] L[ászló]: „Fegyverbe!... Fegyverbe!...” Munkásezredek harca a Tanácsköztársaság védelméért. — Honvéd Újság, 1957. 114. sz. 4. p.

H[etés] T[ibor]: Munkásezredek a Garam mentén. — Lobogó, 1960. 24. sz. 13. p.

A bányászok harca Salgótarjánért. Északi Front, május 17. — Fegyverben Budapest proletariátusa. — Népszava, 1949. március 20. 14. p.

Herendovics István: Részletek egy 19-es vöröskatona feljegyzéseiből. [Az első egri munkásszázad harcáról, amit Czóbel Ernő elvtárs vezetett támadásra Miskolc ellen.] — Népújság [Heves megye], 1954. március 21. 3. p.

A Vörös Hadsereg hű támaszai: a munkástartalékászlóaljak. — Néphadsereg, 1959. 93. sz. 2. p.

Miklós Jenő: Budapest fegyverben. (Remete L.: Irodalom — Forradalom 1917—1919... Bp. 1956.) 414—416. p.

Tölgyesi Lajos: Egy munkásezred történetéből. (Hadtörténelmi apróságok.) — Hadtörténelmi Közlemények, 1959. 1. sz. 143—150. p.

Veteránok emlékeznek. [*Tölgyesi* Lajos egykori vöröskatona a 6. Vörös Istvántelki gyalogezred harcairól.] — Főjavítás, 1964. március 27.

A győzelem tavasza. [Visszaemlékezés a 6. Vörös Istvántelki gyalogezred magatartására a Tanácsköztársaság bukása után és a román katonák szolidaritására.] — Főjavítás, 1954. március 26. 2. p.

Történelmi visszaemlékezések a Tanácsköztársaság idejéből. — Hogyan harcoltak a MÁVAG munkásai hazánk felszabadításáért 1919-ben. [Egykori haditudósítások alapján.] — Kalapács, 1949. március 15. 3. p.

Harminchét éve volt első igazi tavasz. [A Tanácsköztársaság védelmében részt vett Láng-gyári munkásokról.] — Turbina, 1956. március 21. 2. p.

A Láng-gyár a Tanácsköztársaság alatt. [620 munkás jelentkezett a Vörös Hadseregbe.] — Turbina, 1959. március 21.

A hajógyári vöröszászlóalj. Írta: V. J. — Hajó—Daru, 1959. március 21.

Öhlwang Jenő: Magyar Tanácsköztársaság 1919. [A csepeli 22. vörös gyalogezred megalakulásáról.] — Vasas, 1958. március.

Szabó Sándor: Így harcolt Csepel a Tanácsköztársaságért. — Vasas, 1959. március, 4. p.

Csepel 1919 márciusában... [Egyebek között az első csepeli vörösezred szervezőiről.] — Fogaskerék, 1962. március 16.

Csépányi Lajos: Győz a „Vasas ne hagyd magad” munkásszázad. [Visszaemlékezés 1919-re.] — Vasas, 1959. március, 6. p.

Széter Márton: Az acélgyári munkások. (Nagy idők tanúi emlékeznek. [1918—1919.] Bp. Kossuth K. 1958.) 108—112. p.

A szegedi veteránok emlékeiből. — 1919 dicső napjaiból. [Kercsik Ferenc, az újpesti Viktória bútorgyár munkástanácsának egykori elnöke és munkásszázad parancsnoka az ellenforradalmi erőkkel vívott harcáról.] — Délmagyarország, 1961. március 22.

Rónai János: „Most már magunknak dolgozunk.” — Lobogó, 1968. 12. sz. 8—9. p.

A Tanácsköztársaság szakszervezeti ezredei. — Munka, 1954. 7. sz. 41. p.

Gyárfás György — *Farkas* Antal: Postások a Tanácsköztársaságért. [A postás vörösezredről.] — Szocialista Posta (műszaki), 1954. október 5. 229., (forgalmi), 1954. október 5. 310. p.

Kamody Miklós: Adatok a postás vöröskatonák történetéhez. — Szocialista Posta, 1959. 3. sz.

Kamody Miklós: Adatok a postás vöröskatonák történetéhez. — Borsodi Szemle, 1960. 3. sz. 210—216. p.

„Landler Jenő szavára..." [Veterán vöröskatonák emlékezése a vörös vasutasezred harcairól.] — Magyar Vasutas, 1959. március 16.

Wertheimer Zsigmond: Az 1919-es pincérdandár emlékére. — Vendéglátóipari Munkás, 1948. október 15. 4—5. p.

Kovács György: A Komárom megyei dolgozók harca a proletárhatalomért (1918—1919). Bp. Glóbus ny. 1968. 87 p.

Bárdos László István: Komáromi magánakció. Északdunántúl munkássága az 1919. évi felszabadító kísérletben. [Komárom,] Városi Tanács V. B. 1960. 86 p.

Katona József: A Magyar Tanácsköztársaság munkásezredeinek díszszemléje. — Néphadsereg, 1956. március 30. 2. p.

A Magyar Tanácsköztársaság munkásezredeinek díszszemléje. [Korabeli sajtótudósítások alapján.] — Zalai Hírlap, 1958. április 23.

Vörös Őrség

Szőcs Ferenc: A Belügyi Népbiztosság szerveinek harca 1919-ben a belső ellenség ellen. — Honvédségi Pártmunkás, 1959. 5. sz. 512—515. p.

Kovács Nándor: A Vörös Őrség. [Bp.] BM. ORK. Politikai Oszt. Vörös Csillag ny. [1956.] 88 p. 15 t.

A Tanácsköztársaság szolgálatában. [Vörös Őrség.] Kiad. a BM. Tanulmányi és Módszertani — ORFK. Politikai Osztály. Bp. Zrínyi ny. [1959.] 111 p.

A Vörös Őrség megalakulása. — Magyar Rendőr, 1954. augusztus 14. 6. p.

A Vörös Őrség harca a közbiztonság megszilárdításáért. — Magyar Rendőr, 1954. augusztus 28. 4—5. p.

Illés Sándor — *Varga* József: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Őrsége. — A Hazáért, 1956. 13. sz. 5. p.

L[engyel] L[ászló]: Visszaemlékezés a Tanácsköztársaság dicső napjaira. Hogyan védelmezte a proletárhatalmat a Vörös Őrség. — Honvéd Újság, 1957. 30. sz. 3. p.

Kun József: A Vörös Őrség születésnapja. — Néphadsereg, 1959. 72. sz. 2. p.

Fábián Sándor: A Tanácsköztársaság szolgálatában. Vörös Őrség. — Magyar Rendőr, 1967. november 5.

Mészöly Gábor: „A proletárok őre." [Vörös Őrség.] — A Hazáért, 1968. 13. sz. 11. p.

Kékesdi Gyula: Egy gazdag élet. (*Jakab* Rudolf, a Vörös Őrség Országos Főparancsnoksága közvetlen zászlóaljának parancsnoka.) — Népszabadság, 1963. 261. sz. 8—9. p.

Ruscsák Lajos: Szívvel—lélekkel. (Nagy idők tanúi emlékeznek. [1918—1919.] Bp. Kossuth K. 1958.) 123—132. p.

Pásztor Ferenc: A 13-asok parancsnoka. [*Ruscsák* Lajos.] — Határőr, 1958. december 2.

Hét vörösőr és egy ezred spahi. [*Ruscsák* Lajos és hét vöröskatona fogságba ejtett egy ezred spahit 1919 márciusában Budapesten.] — Népszabadság, 1958. 68. sz. 8. p.

Pásztor Ferenc: Hol vannak a vöröskatonák? [*Ruscsák* Lajosról a 13. Vörösőr zászlóalj egykori parancsnokáról.] — Néphadsereg, 1966. december 24.

Gede Márton: Vörös őrségen — negyvenhat éve. — Ország Világ, 1965. 11. sz. 2. p.

Sárkány Sándor: 1919 tanúi szólnak. Egy harcos közkatona jelentkezik. [A Vörös Őrség *Bandl* különítménye előzte a cseheket Párkányból.] — Szabad Ifjúság, 1956. július 22. 6. p.

Elhunyt *Becht* E. Gyula elvtárs, a munkásmozgalom régi harcosa. [Egykori ózdi munkás, a Tanácsköztársaság idején vörösőr parancsnok.] — Északmagyarország, 1966. június 3.

Gál Vince: Ezernyelvű, egyszívű brigád. (Az 1919-es veszprémi Vörös Őrség emlékére.) [Többek között *Kuboljov*, volt orosz hadifogoly, vörösőr-parancsnokról.] — Középdunántúli Napló, 1958. március 21.

Szőcs Ferenc: A Tanácsköztársaság határőrségéről. — Határőr, 1959. 13. sz.

Szőcs Ferenc: Hősi múltunkból. A Vörös Őrség harca a határőrizet megszilárdításáért. — A Hazáért, 1964. 22. sz. 14. p.

Szőcs Ferenc: Több volt, mint határőrizet! [A Vörös Őrség határvédelmi harcairól.] — A Hazáért, 1964. 36. sz. 10. p.

Bokor László: Forró drót a Székes—dűlőn. *Forró* István egykori vörösőr, ma munkásőr. — Munkásőr, 1967. 2. sz. 36—37. p.

Árkus József: *Lenin*-fiúk. Emlékezés a Magyar Tanácsköztársaság hős védelmezőire. (Riport dokumentáció.) Bp. Zrínyi K. 1960. 137 p.
(Fegyver a munkáskézben.)

Soós Gyula: Emlékezés Szamuely Tiborra. [Egyebek közt a *Lenin* fiúk elnevezés állítólagos eredetéről.] — Szabad Föld, 1964. augusztus 2.

Szabó József: Fordulat. [Az esztergomi *Lenin*-fiúk helytállása 1919 májusában.] — A Hazáért, 1966. 11. sz. 8—9. p.

Dege György: A Dobróczky-brigád katonája. Wolkowszky Iván alias *Nyuli* Ferenc. [A St. Georg egykori lázadó matróza, *Lenin*-fiú, majd spanyol szabadságharcos emlékei.] — Fejér megyei Hírlap, 1967. október 15.

Internacionalisták a Tanácsköztársaság védelmében

Hetés Tibor: A 80. nemzetközi dandár. Bp. Zrínyi K. 1963. 178 p.

Gábor Mózes: A Nemzetközi Ezredek szervezése a Tanácsköztársaság idején. — Társadalmi Szemle, 1959. 3. sz. 85—88. p.

Kővágó László: Internacionalisták Tanácsmagyarországon:. (Ötven év. A Nagy Október és a magyarországi forradalmak. Bp. 1967.) 371—406. p.

L[engyel] L[ászló]: Visszaemlékezés az első magyar proletárhatalom dicső napjaira. Nemzetközi ezredek a Magyar Tanácsköztársaság védelmében. — Honvéd Újság, 1957. 33. sz. 4. p.

Szántó Rezső: A magyar Vörös Hadsereg nemzetközi alakulatairól. — Párttörténeti Közlemények, 1959. 2. sz. 221—227. p.

Szántó Rezső: Die internationalen Formationen der ungarischen Roten Armee Bp. Soksz. 1959. 9 lev.

Szántó Rezső: A magyar Vörös Hadsereg nemzetközi alakulatai. — Részlet — — felszólalásából. — Magyar Nemzet, 1959. 65. sz. 5. p.

Szántó Zoltán: Az Első Nemzetközi Vörösezred. Részlet a szerző önéletrajzának új kötetéből. — Valóság 1965. 5. sz. 88—94. p.

Balázs József: Nemzetközi ezredek a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében. — Néphadsereg, 1956. 60. sz. 2. p.

Nemes István: A Magyar Tanácsköztársaság Nemzetközi Vörös Rohamzászlóaljának története. — Visszaemlékezés. — Honvédségi Pártmunkás, 1959. 6. sz. 583—590. p.

Hetés Tibor: Egyszívű brigád. Internacionalisták a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében. — Lobogó, 1961. 13. sz. 6., 16. sz. 9., 19. sz. 5., 21. sz. 15., 24. sz. 4., 28. sz. 4., 33. sz. 14., 37. sz. 4. p

Soós Gyula: Együtt dobbanó szívvel. [Internacionalisták a magyar Vörös Hadseregben.] — Igaz Szó, 1967. 9. sz. 24—25. p.

Liptai Ervin: Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország fegyveres szövetségének kérdéséhez. — Hadtörténelmi Közlemények, 1958. 1—2. sz. 71—91. p.

A szovjet Vörös Hadsereg 51. lövészhadosztálya 459. lövészezredének szolidaritása a magyar munkásosztállyal. (1919. augusztus 7—8.) (Közli: Szabó Ágnes. Dokumentumok.) — Párttörténeti Közlemények, 1959. 3—4. sz. 278—279. p.

[Fedorov] Fjodorov, A. V.: Orosz katonák részvétele a Magyar Tanácsköztársaság védelmében. — Hadtörténelmi Közlemények, 1955. 3—4. sz. 204—212. p.

Fedorov, A. V.: Az orosz katonák részvétele a Magyar Tanácsköztársaság védelmében. (Részletek — — tanulmányából.) — Néphadsereg, 1955. 101. sz. 2—3. p.

Györkei Jenő: Szovjet-Oroszországban harcoló magyar internacionalisták a Magyar Tanácsköztársaság megsegítéséért. — Katonai Szemle, 1958. 5. sz. 94—100. p.

Srágli Béla: Orosz hadifoglyok a Tanácsköztársaság harcaiban. — Honvéd, 1951. 9. sz. 94—98. p.

Kun József: Szovjet-Oroszország fiai a Magyar Vörös Hadseregben. — Néphadsereg, 1959. 76. sz. 2. p.

Bötkös Ferenc: Orosz hadifoglyok harca a Tanácsköztársaság védelméért. — Honvéd Újság, 1957. 122. sz. 2. p.

Csonka Ernő: Orosz proletárok a magyar Vörös Hadseregben. — Szabad Nép, 1955. 88. sz. 4. p.

Veres Pál: Orosz katonák a Magyar Tanácsköztársaságért. — Új Világ, 1956. 12. sz. 3. p.

Szabó László: Kun Béla futárja. (V. A. Uraszov), az elrejtett ezredzászló őre (Kudor Ferenc), a salgótarjáni harcok román hőse (Mihail Tiutiu.) Beszélgetés külföldi veteránokkal. — Népszabadság, 1959. 68. sz. 17. p.

Némethy György: Ismét végig az úton. [Vladimir *Uraszov* ismét Budapesten.] — Ország Világ, 1967. 21. sz. 4—5. p.

Egykori vöröskatona újévi üdvözlete. (T. I. Trubnyikov, a magyar Vörös Hadsereg nemzetközi ezredének harcosa.) — Magyar Nemzet, 1966. 13. sz. 14. p.

Honfi József — *Horváth* Miklós — *Rázsó* Gyula — *Tóth* Sándor: A lengyel—magyar katonai kapcsolatok története. — Honvédelem, 1960. 5. sz. 115—130. p.

Sochacki Stanislaw Andrzej: Fejezetek a lengyel—magyar fegyverbarátság történetéből. Bp. Országos Béketanács, 1964. 121 p.

Kozlowski, J.: Lengyelek részvétele az 1919-es magyar proletárforradalomban. — Magyar Munkásmozgalmi Int. Ért. 1955. 4. sz. 60—67. p

Doskocz, Andrzej: A magyar proletárdiktatúráért. (Nagy idők tanúi emlékeznek [1918—1919.] Bp. Kossuth K. 1958.) 144—150. p.

Lapinski Józef: Lengyelek a magyar Vörös Hadseregben. Nagy idők tanúi emlékeznek. [1918—1919.] Bp. Kossuth K. 1958.) 151—155. p.

Izydorczyk, J.: A lengyel hadosztály vállvetve küzdött a magyar vöröshadsereggel. — — beszéde az országgyűlés ünnepi ülésén. — Népszabadság, 1959. 69. sz. 3. p.

Ungvári Jenő: A Magyar Tanácsköztársaság Lengyel Százada. — Mai Lengyelország, 1956. 7. sz. 19—20. p.

Lengyelek a magyarországi forradalmi harcokban. — Lengyel Tájékoztató, 1961. június.

Soós Gyula: Lengyelek a Magyar Tanácsköztársaság védelmében. — Honvédségi Szemle, 1967. 6. sz. 50—51. p.

Kapalyag Imre: Lengyel elvtársak a Tiszánál... Emlékezés a negyven évvel ezelőtti napokra. (Edmund Semil, Józef Lapinski.) — Népszabadság, 1959. 77. sz. 3. p.

Együtt harcoltunk. Visszaemlékezések az 1919-es Szlovák és Magyar Tanácsköztársaságra. (Bojovy odkaz roku 1919. Összeáll. Roják Dezső, Anton Smutny.) Bratislava, Szlovákiai Pol. K. 231 p. 8 t.

Citowsky, Frantisek: Egy öreg harcos üdvözlete. [A 10. nemzetközi brigád egykori tagjai.] — Szolnok megyei Néplap, 1964. április 19.

Balázs Anna: A telkibányai csata 1919-ben. [Cseh elvtársak átszöktek a magyar Vörös Hadsereghez. — Néphadsereg, 1954. 68. sz. 2. p.

Kővágó László: Délszlávok a Magyar Tanácsköztársaságért. A Nemzetközi Szocialista Szövetség Délszláv Frakciója tevékenységének vázlatos ismertetése. — Párttörténeti Közlemények, 1959. 3—4. sz. 160—186. p.

Kővágó László: A magyarországi délszlávok 1918—1919-ben. Bp. Akad. K. 1964. 269 p.

Nikov, Todorov Niko: A Magyarországon élő bolgárok és a Magyar Tanácsköztársaság. (A Magyar Tanácsköztársaság történelmi jelentősége és nemzetközi hatása. Bp. 1960. 387 p.)

Bajor Nagy Ernő: Az igazság bécsi követe. [*Szantner* Pálról, aki 1919-ben Bécsben toborzott a Magyar Tanácsköztársaság védelmére.] — Népfront, 1959. 3. sz.

Kun József: Osztrák proletárok a Magyar Vörös Hadseregben. — Néphadsereg, 1959. 78. sz. 4. p.

Gaál Gyula: A Tanácsköztársaság harca Debrecenben. [A „nagypénteki tüntetés" — az ellenforradalmi provokáció leveréséről, az osztrák vörösezred segítségével.] — Közgazdász, 1960. március 21.

Mocsár Gábor: Hatszáz év. (Fejezetek Debrecen történetéből.) — Hazafiak és ellenforradalmárok. [A nemzetközi ezred debreceni osztrák hősi halottai.] — Hajdu—Bihari Napló, 1961. május 19.

Duclos, Jacques: Franciák a magyar proletárforradalomban. — Magyar Nemzet, 1962. 67. sz. 3. p.

Hajdu Tibor: A nemzetiségi kérdés és az 1918—1919-es forradalmak. (A magyar nacionalizmus története és kialakulása. Bp. Kossuth K. 1964.) 232—280. p.

Fegyvernemek és szolgálati ágak

Dömötör Gergely: A fegyvernemek szerepe a Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborújában. — Hadtörténelmi Közlemények, 1954. 3—4. sz. 328—364. p.

Balázs József: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tüzérsége. — Honvédelem, 1959. 2. sz. 3—16., 3. sz. 3—13. p.

Nagy Kálmán: A magyar Vörös Hadsereg páncélvonatai 1919-ben. — Honvéd, 1951. 12. sz. 98—103. p.

Geszti Pál: A nyolcas páncélvonat parancsnoka. — Lobogó, 1959. 17. sz. 4. p.

A vörös páncélvonat katonái. [*Galisz György* a 8. sz. páncélvonat egykori parancsnokának visszaemlékezése az 1919 áprilisi Salgótarján környéki harcokra.] — Békés megyei Népújság, 1959. június 3.

A 8. számú páncélvonat hős napjaiból. Egy vöröskatona visszemlékezései. [Kiad. a] MSZMP Békés Megyei VB [és a] Magyar Honvédelmi Sportszövetség Békés Megyei IB. Gyula, Békésm. ny. 1959. 22 p.

Sinkó Jánosné: Tűzbe mentünk volna Szamuely Tiborért. Egy veterán *[Horváth* Kálmán, a Szamuely vezette páncélvonat egyik harcosának] emlékei a Tanácsköztársaságról. — Vasakarat, 1964. március 21.

Alt Lajos: A 12-es páncélvonattal Szolnoktól Bártfáig. — Békés megyei Népújság, 1958. augusztus 5.

Földes Péter: Mennyei páncélvonat. [Történelmi regény az ifjúság számára.](A forráskutatást Hetés Tibor végezte.) Bp. Móra K. 1959. 454 p.

1919-es páncélvonatot rekonstruálnak. — Pártélet, 1968. 9. sz. 56. p.

Horváth Árpád: A Magyar Tanácsköztársaság repülői. (— — A hadirepülés évszázada. Bp. Zrínyi K. 1968. 226 p. 38 t.) 100—103. p.

Gazsi József: Akik a Tanácsköztársaság légterét oltalmazták. — Repülés, 1962. 3. sz. 4. p.

Gazsi József: A Tanácsköztársaság emlékeiből. A „Vörös Légjáró Csapat" 8-ik százada. — Repülés, 1959. 6. sz. 9. p.

Gellért Tibor: Adalékok a magyar polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság légierejének történetéhez. — Hadtörténelmi Közlemények, 1965. 3. sz. 502—523. p.

Hetés Tibor: Repülők a Tanácsköztársaság védelmében. — Repülés, 1956. 3. sz. 4. p.

Hetés Tibor: Repülők a Tanácsköztársaság védelmében. — Repülés, 1961. 3. sz. 9. p.

Hetés Tibor: Repülők a salgótarjáni hadműveletekben. — Repülés, 1959. 3. sz. 4—5. p.

Kovács Ferenc: A Magyar Tanácsköztársaság repülőgépei. A Tanácsköztársaság kikiáltásának 49. évfordulójára. — Repülés. 1968. 3 sz. 10—11., 4. sz. 12—13. p.

A 8. vörös harci repülőszázad. [A mátyásföldi gépgyár dolgozóinak harci egysége. Közvetlenül Stromfeld parancsnoksága alatt harcoltak.] — Hajdu—Bihari Napló, 1959. április 19.

A nyolcadik vörös repülőosztag.. — Honvéd Újság, 1957. 113. sz. 1. p.

Sárosi Gyula: A Tanácsköztársaságra emlékeznek. Egy repülőszázad átmentése az

ellenforradalmi Szegedről. — Repülés, 1959. 4. sz. 4. p.

Horváth Mihály: Tanács-Magyarország repülői. Egy vörös pilóta visszaemlékezései. — Néphadsereg, 1956. 22. sz. 2—3. p.

Horváth Mihály: Egy vöröspilóta visszaemlékezése. — Néphadsereg, 1959. 173. sz. 2. p.

Horváth Mihály: Vörös pilóták a forradalom egén. [— — a Tanácsköztársaság egyik vörös pilótájának visszaemlékezése.] — Igaz Szó, 1962. 10. sz. 60—63. p.

Horváth Mihály: Támadás Iglónál. Egy tizenkilences tábori pilóta visszaemlékezései. — Pest megyei Hírlap, 1964. május 23.

Horváth Mihály: Légi felderítés 1919-ben. [A Vörös Hadsereg pilótájának visszaemlékezése.] — Dolgozók Lapja, 1968. március 21.

Kovács Attila: A vörös pilóta. (*Berényi* Sándor a Tanácsköztársaság vadászrepülője.) — Néphadsereg, 1968. 11. sz. 3. p.

Molnár István: Veterán pilóták. [*Szejkovits* Ede és *Szisszel* József vöröspilóták visszaemlékezése 1919-re.] — Néphadsereg, 1965. 16. sz. 16. p.

A Tanácsköztársaság 48. évfordulóján. Két repülőgeneráció találkozója. (A Tanácsköztársaság hadipilótái a Központi Repülőklubban.) — Repülés, 1967. 3. sz. 2. p.

Sárosi Gyula: Ez a nap a veteránoké volt. [A kecskeméti 5. vörös repülőszázad tagjainak találkozója és visszaemlékezése a harcokra.] — Repülés, 1968. 5. sz. 5. p.

Dezsényi Miklós: A dunai hajóraj a Tanácsköztársaság honvédő háborújában. — Katonai Szemle, 1958. 7. sz. 59—65. p.

Dezsényi Miklós: A magyar vörös dunai hajóraj az 1919. évi honvédő háborúban. — Hadtörténelmi Közlemények, 1959. 1. sz. 73—96. p. 4 t.

Dezsényi Miklós: Komárom és Esztergom szereplése a Magyar Tanácsköztársaság háborújában. (A Tanácsköztársaság napjai Esztergomban. A felső Duna-szakasz hadműveleteinek leírásával. Szerk. Zolnay László. Bp. Akad. K. 1960.)

Dezsényi Miklós: Adatok a „Bácska" aknarakó hajó történetéhez. — Hadtörténelmi Közlemények, 1967. 2. sz. 384—391. p.

Dezsényi Miklós: Hősök a hullámsírban. [A „Bácska" aknarakó harca 1919 júniusában az ellenforradalmi flotillával.] — Honvédségi Szemle, 1967. 6. sz. 48—50. p.

Dezsényi Miklós: 1919. június 24-én történt. — Honvédségi Szemle, 1967. 8. sz. 48—50. p.

Lukáts Imre: Harcban a fehér monitorokkal. — Szabad Ifjúság, 1956. 124. sz. 5. p.

Mátraházi István: Hűség a halálig, 1919. június 24. [A „Munka" aknarakó hajó csatája a lázadó monitorokkal Paksnál.] — Dunántúli Napló. 1959. április 21., 22., 23., 24.

Herczegh Kálmán: Ellenforradalmi monitorok tüzében. — Az 1919-es „Vörös-tengerészek" hőstettei. — Lobogó, 1960. 45. sz. 15. p.

Vas—Witteg Miklós: Budapest nem jelentkezik... Negyven évvel ezelőtt zajlott le az ellenforradalmi monitorlázadás. — Népszabadság, 1959. június 24. 4. p.

Langszammer János: A vörös monitor. [Párkány elfoglalása, feladása és visszafoglalása. Személyes élmények.] — Dunamente, 1959. április 25.

Győri József: A dunai aknazár biztosítva van. — Vöröskatonák emlékeznek. — Népszabadság, 1959. 68. sz. 8. p.

Fabik Károly özvegye üdvözletet küldött május elsejére a nagykanizsai úttörőknek. [Adatok *Fabik* Károly egykori rézműves, a cattarói matrózlázadás egyik szervezője és a magyar Vörös Dunai Hadiflottilla parancsnokának életéről.] — Zalai Hírlap, 1963. május 1.

Pintye János: Vöröstengerész voltam. (Nagy idők tanúi emlékeznek [1918—1919]. Bp. Kossuth K. 1958.) 175—180. p.

Holka Vilmos: A vörös hadihajóraj. [*Pintye* János visszaemlékezése.] — Képes Újság, 1966. november 19.

Sitkei Sándor: Egy tengerész a forradalomban. Sajtó alá rend. Tarjányi Sándor. Bp. Múzeumok Központi Propaganda Irodája, 1960. 44 p.

Svéd László: Fiatal vörös tengerészek harca az ellenforradalmárokkal. (S. L.: A vörös lobogó alatt... 1919—1919. Bp. 1955.) 349—351. p

Adatok az 1919-es magyar Vörös Hadsereg egészségügyi szolgálatának történetéhez. — Honvédorvos, 1959. 1. sz. 1—9. p.

Kasznár Zoltán: Látogatás a csepeli „öreg doktornál" — a Tanácsköztársaság veterán harcosánál. [*Fejjes* Gyula, a vörös hadsereg vezérkari orvosfőnökhelyettesének emlékezése.] — Egészségügyi Dolgozó, 1958. március 1.

A VÖRÖS HADSEREG HADMŰVELETEI

Az intervenció kezdete. A Vörös Hadsereg újjászervezése és az első sikerek. Az északi hadjárat

Hetés Tibor: A román burzsoá hadsereg támadása és a Magyar Vörös Hadsereg visszavonulása. — Katonai Szemle, 1959. 3. sz. 110—115. p.

Történet az 1919-es hősi harcokról. — Elmondja egy kiszolgált tüzér. [Katonai titkok elárulása 1919 húsvétján, Nagyvárad környékén.] — Békés megyei Népújság, 1958. március 19.

Hetés Tibor: A májusi fordulat és a Vörös Hadsereg első sikerei. — Katonai Szemle, 1959. 4. sz. 82—88. p.

Kun József: A Magyar Vörös Hadsereg hősi harcaiból: Az első sikerek. — Néphadsereg, 1959. 98. sz. 5. p.

Simon Béla: Régi május. [A Vörös Hadsereg szolnoki harca az ellenforradalmárokkal és *Nagy* Péter vörös ezredparancsnok hősi halála.] — Szolnok megyei Néplap, 1954. május 1. 5. p.

Kána Lőrinc: A salgótarjáni csata évfordulójára. — Honvéd, 1950. 5. sz. 105—111. p.

Balázs József: Salgótarján, 1919. — Hadtörténelmi Közlemények, 1954. 3—4. sz. 290—326. p.

Pamlényi Ervin: Salgótarján proletárhősei. (Hősi múltunkból.) — Néphadsereg, 1954. 106. sz. 2. p.

Pásztor Ferenc: Éjjel 2 óra... Támadás. [Salgótarjáni harcok 1919-ben.] — Határőr, 1959. 19. sz. 8—9. p.

Pásztor Ferenc: Történelmi napok — hősi harcok tanúi. [Az 1919 májusi salgótarjáni harcok színhelyeiről.] — Nógrádi Népújság, 1959. 41. sz. 4. p.

A salgótarjáni csata. — Nógrádi Népújság, 1958. március 21.

Kovalcsik József: A bányászok megvédték Salgótarjánt. — Néphadsereg, 1959. 114. sz. 4. p.

H[etés] T[ibor]: „Munkásfegyverek." A titokzatos erő. [A salgótarjáni munkások és bányászok megvédik Salgótarjánt.] — Lobogó, 1961. 50. sz. 4. p.

Lantos László: Tegnap és ma egyazon célért. Jegyzetek a salgótarjáni Kun Béla zászlóalj életéből. [Salgótarjáni veteránok emlékezése az 1919-es harcokra.] — Munkásőr, 1964. 7. sz. 5. p.

Dicsőség 1919 hős harcosainak, Salgótarján védelmezőinek. — Szabad Nógrád, 1954. május 5. 3. p.

Kornis Pál: A Karancs elfoglalása. — Néphadsereg, 1953. 306. sz. 2. p.

A miskolci csata. (Riport a Reggeli Hírlap 1919. május 21-i számából.) — Borsodi Szemle, 1959. 2. sz. 26—27. p.

A miskolci csata. (Hadműveleti iratok alapján.) [Közread. a] Hadtörténelmi Levéltár. — Honvéd, 1951. 1—2. sz. 112—119. p.

Komáromy József: A győzelmes miskolci csata, 1919. május 20—21. — Borsodi Szemle, 1956. 1. sz. 3—18. p.

Mucs Sándor: A magyar Vörös Hadsereg hősi harcai. (Miskolc visszafoglalása, az északi hadjárat.) — Katonai Szemle, 1959. 5. sz. 94—100. p.

Szőcs Ferenc: Miskolc visszafoglalása. — Határőr, 1959. 21. sz. 5. p.

K[un] J[ózsef]: A miskolci győzelem. — Néphadsereg, 1959. 117. sz. 5. p.

Gábor Sándorné: A miskolci csata proletárhősei. — Szabad Nép, 1954. 136. sz. 3. p.

Hetés Tibor: Ágyúk az Avason. — Lobogó, 1962. 4. sz. 4. p.

Balázs József: A magyar Vörös Hadsereg északi elleintámadásának előkészítése. — Katonai Szemle, 1956. 6. sz. 157—164. p.

Balázs József: A magyar Vörös Hadsereg észak-magyarországi ellencsapásának néhány problémája. — Katonai Szemle, 1957. 2. sz. 149—154. p.

Gazsi József: A diadalmas északi hadjárat. — Határőr, 1959. 22. sz. 5. p.

Kána Lőrinc: Az 1919-es magyar Vörös Hadsereg felvidéki hadműveleteiről. — Katonai Figyelő, 1953. 2. sz. 80—89. p.

Kornis Pál: A magyar Vörös Hadsereg felvidéki hadműveleteinek néhány kérdése. — Hadtörténelmi Közlemények, 1954. 1. sz. 35—63. p.

Szőcs Ferenc: A Vörös Hadsereg dicsőséges északi hadjárata. — Magyar Rendőr, 1959. 22. sz. 2. p.

Mayer Vilmos: A magyar Vörös Hadsereg 46. gy. e. III. zj. 10. százada a Magyar Tanácsköztársaság északi hadjáratának harcaiban. — Hadtörténelmi Közlemények, 1959. 1. sz. 97—124. p.

Gulyás Mihály: Hét kilométer az élet. [A Vörös Hadsereg északi hadjárata egyik epizódjának hőseiről.] — Napjaink, 1967. június 1.

Mayer Vilmos: Felvidéki harcok. (Nagy idők tanúi emlékeznek. [1918—1919]. Bp. Kossuth K. 1958.) 160—174. p.

Nagy idők tanúja. [*Landler* Jenőről és a Vörös Hadsereg felvidéki harcairól.] — Üttörő, 1954. március 13. p.

Fogarassy László: A Duna-vonal védelme a Tanácsköztársaság idején. (Arrabona. A Győri Múzeum évkönyve. Győr, Győr-S[opron] m. ny. 1960. 193 p.)

Kudor Ferenc: Emlékezés a dicső múltra. [Visszaemlékezés a Tanácsköztársaság védelméért folyó győri harcokra és harcosokra.] — Győr-Sopron megyei Hírlap, 1956. március 21. 2. p.

Sütő Ferenc: Emlékezés a győri 19-es vörös gyalogezred harcaira. [Az északi front harcairól, egy katonadal szövegével.] — Kisalföld, 1962. március 20.

Fogarassy László: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének köpcsényi védőszakasza. — Soproni Szemle, 1960. 3. sz. 251—253. p.

Fogarassy László: Sopron és az 1919-es hadszintér. — Soproni Szemle, 1961. 1. sz. 75—78. p.

Fogarassy László: Hogyan került a soproni vörösezred Visegrádra? — Soproni Szemle, 1961. 4. sz. 357—359. p.
[Ld. az 1961. 1. sz.-ban megjelent „Sopron és az 1919-es hadszintér" c. cikket.]

Fogarassy László: Az 5. vörös hadosztály történetéhez. 1—2. Védelmi harcok az északi offenzíva kezdetéig. — Borsodi Szemle, 1962. 6. sz. 48—54., 1963. 1. sz. 73—79. p.

Fogarassy László: Az 5. vörös hadosztály történetéhez. 3. r. Sajóvölgyi harcok. — Borsodi Szemle, 1963. 3. sz. 76—81. p.

Fogarassy László: Az 5. vörös hadosztály történetéhez. 4. r. A bódvavölgyi harcok. — Borsodi Szemle, 1963. 6. sz. 99—102. p.

Nagy Kálmán: A kassai áttörés. — Szabadság, 1956. 12. sz. 7. p.

Dömötör Gergely: A 3. vörös hadosztály Losonc felszabadításáért folytatott harctevékenysége, 1919. május 25—31. — Hadtörténelmi Közlemények, 1959. 2. sz. 49—85. p.

Dömötör Gergely: A magyar Vörös Hadsereg kisalföldi támadásának kérdéséhez. Hozzászólás Kornis [Pál] cikkéhez. — Hadtörténelmi Közlemények, 1954. 2. sz. 210—217. p.

Mautz János: Harcban a páncélvonat ellen. (Visszaemlékezés.) — Hadtörténelmi Közlemények, 1963. 1. sz. 142—146. p.

Jász Dezső: Harc a Hernád mentén. — Élet és Irodalom, 1966. 19. sz. 5—6. p.

Jász Dezső: Átcsoportosítás. [1919. június 29. A Vörös Hadsereg északi hadjárata.] — Élet és Irodalom, 1966. 51. sz. 7. p.

A belső és külső erők szervezkedése a Magyar Népköztársaság megdöntésére**

Lukács Lajos: Adalékok a nyugati imperialista hatalmak és a magyar ellenforradalmárok együttműködéséhez 1919-ben. — Századok, 1949. 250—257. p.

Erőss Emma: Horthyék és az Antant összefogása a Magyar Tanácsköztársaság ellen. — Élet és Tudomány, 1957. 31. sz. 963—967. p.

Gábor Sándorné: Az 1919-es bécsi magyar ellenforradalmi emigrációról. — Párttörténeti Közlemények, 1964. 3. sz. 114—155. p.

Koncsek László: A bécsi és Sopron megyei ellenforradalom kapcsolatai 1919-ben. — Soproni Szemle, 1956. 2. sz. 97—115., 1959. 1. sz. 73—90. p.

Pataki István: Az ellenforradalom fegyveres szervezkedése Magyarországon és Ausztriában a proletárhatalom ellen. A „nemzeti hadsereg" létrehozásának első periódusa. (1919. III. 21. — 1919. VIII. 1.) - Hadtörténelmi Közlemények, 1968. 3. sz 429—463. p.

Munk Károly: A nyugati hatalmak aknamunkája 1919-ben a Tanács-Magyarország ellen. — Néphadsereg, 1959. 66. sz. 5. p.

Zsigmond László: Hogyan vett részt az USA a Magyar Tanácsköztársaság megfojtásában. — Szabad Nép, 1951. augusztus 11. 5. p.

Koncsek László: A renngassei összeesküvés. Bp. Kossuth K. 1959. 207 p.

Kun József: A külső és belső ellenforradalmi erők szervezkedése. — Néphadsereg, 1959. 154. sz. 4. p.

Nándori Pál: Adalékok a Tanácsköztársaság ellen szervezkedő magyar feudális arisztokrácia árulásának kérdéséhez. — Jogtudományi Közlöny, 1959. 2—3. sz.

Tomaskó Ödön: A proletárdiktatúra védelmében. A Magyar Tanácsköztársaság napjaiból. [Belső ellenforradalmi erők egyes munkástanácsokban.] — Tanácsok Lapja, 1954. október 11. 3. p.

Szántó Béla: Emlékezés a Magyar Tanácsköztársaságra. — A monarchista hivatalnokok, tisztek és a tanácshatalom. — A június 24-i ellenforradalmi lázadás. (Közli: Szántó Rezső.) — Társadalmi Szemle, 1959. 3. sz. 73—84. p.

Gazsi József: „Veszélyben a forradalom!" — Néphadsereg, 1959. 91. sz. 2. p.

Gábor Sándorné: Az 1919. június 24-i ellenforradalmi kísérlet. — Párttörténeti Közlemények, 1962. 2. sz. 67—97. p.

Hajdú Tibor: Az 1919. június 24-i ellenforradalmi lázadás történetéhez. — Párttörténeti Közlemények, 1959. 2. sz. 240—272. p.

Fenyves Imre: Harc a telefonközpontért. [A június 24-i ellenforradalmi kísérlet epizódja.] — Szabad Ifjúság, 1956. 148. sz. 2. p.

Balázs Anna: Árulók. [1919. június 24. Az ellenforradalmi puccsban résztvevő ludovikások áruló merénylete Lőwy Béla és vöröskatona társai ellen.] — Építők Lapja, 1956. március 19. 2. p.

Á[rkus] J[ózsef]: Veszélyben a proletárhaza! Epizódok 1919-ből. — Igaz Szó, 1961. 6. sz. 5—11. p.

Svéd László: [Ifjúmunkások részvétele az 1919. június 24-i ellenforradalmi puccs leverésében.] (S. L.: „Mi már nem leszünk többé kizsákmányolt proletárok!" 1848—1919. Bp. 1951.) 330—334. p.

Veres Pál: Mister Freeman elszámította magát... Az ellenforradalmi lázadás leverése 1919. június 24-én. — Néphadsereg, 1962. 39. sz. 4. p.

Szőcs Ferenc: A június 24-e utáni katonai helyzet. — Határőr, 1959. 26. sz. 5. p.

Egy vádirat emlékeztet. [Ellenforradalmi kísérlet leverése Császár községben tatabányai bányászok segítségével, 1919-ben.] — Komárom megyei Dolgozók Lapja, 1958. március 19.

Szentiványi Kálmán: A mi októberünk. — Tatabányai veteránok emlékeznek. [Horváth Lajos részvétele a Tanácsköztársaság idején a devecseri ellenforradalom leverésében.] — Bányamunkás, 1967. szeptember.

Zolnay László: A Tanácsköztársaság dicső napjai. [Az „Esztergomi Népszava" 1919. évi számai alapján az esztergomi ellenforradalmi kísérletről, amit orosz hadifoglyok segítségével vertek le.] — Komárom megyei Dolgozók Lapjai, 1954. február 13. 4. p.

Molnár András: „Riadó a Batthyány palotában." [A hatvani ellenforradalmárok leverése.] — Néphadsereg, 1959. 77. sz. 5. p.

Kern Mihály: Az ellenforradalmi kísérlet leverése Kőszegen. — Vasi Szemle, 1959. 1. köt. 27—30. p.

** Az ellenforradalmi monitorokkal kapcsolatos anyagot lásd a „Fegyvernemek és szolgálati ágak" alcím alatt a dunai hajórajra vonatkozó résznél.

„Már készen állt a vesztőhely számukra . . .” Egy szentesi veterán visszaemlékezései. [*Aradi* Lajos, egykori vöröskatona a kőszegi ellenforradalom leveréséről.] — Csongrád megyei Hírlap, 1961. július 16.

Az egykori vörösgárdista. [*Krautszieder* Károly az ordasi ellenforradalom veszélyes epizódjáról.] — Izzó, 1958. március 20.

Kállay István: A szászvári bányászok hősi harca az ellenforradalom ellen 1919-ben. — Új Komló, 1956. március 6. 2. p.

Kővágó László: Az 1919. évi szlovén vidéki ellenforradalomról. — Hadtörténelmi Közlemények, 1964. 2. sz. 203—230. p.

K[un] J[ózsef]: Intézkedések a katonai vezetés megszilárdítására. — Néphadsereg, 1959. 107. sz. 2. p.

Szabó Ferenc: Kemény kézzel az ellenforradalmárokkal szemben. — 40 esztendő távlatából. [A Frontmögötti Bizottság tevékenységéről Szamuely Tibor vezetése alatt.] — Néphadsereg, 1959. 92. sz. 3. p.

A Vörös Hadsereg tiszántúli hadműveletei

Münnich Ferenc: A Vörös Hadsereg támadása a tiszai fronton. 1—2. r. (Részlet — „Az októberi forradalom és a Magyar Vörös Hadsereg” c. művéből.] — Határőr, 1959. 27. sz. 5., 28. sz. 5. p.

Mucs Sándor: A magyar Vörös Hadsereg támadása a román bojár hadsereg ellen. — A Tanácsköztársaság bukása. — Katonai Szemle, 1959. 7. sz. 57—62. p.

Szőcs Ferenc: A román burzsoá hadsereg ellentámadása, a Vörös Hadsereg veresége. — Határőr, 1959. 30. sz. 6. p.

Hetés Tibor: Az utolsó kísérlet. — Lobogó, 1962. 17. sz. 15. p.

Tapolczai Gyula: A Köblös-rohamzászlóalj. (Nagy idők tanúi emlékeznek. [1918—1919.] Bp. Kosuth K. 1958.) 156—159. p.

Molnár István: Az utolsó komp. [*Komócsin* Antal emlékezése a Mindszent melletti harcokra, 1919 nyarán.] — Néphadsereg, 1965. 11. sz. 3. p.

Ezer poklon át. [*Taller* József, a Vörös Hadsereg egykori fiatal katonájának élményei a tiszai fronton.] — Dunántúli Napló, 1958. március 21.

Vöröskatonák. [Egyebek közt *Józef Lapinski* visszaemlékezése a Tisza melletti harcokra.] — Magyar Nemzet, 1959. március 25.

Átkeltünk a Tiszán. Egy ismeretlen vöröskatona naplója. [Közli:] H[aypál] T[ibor]. — Munkásőr, 1964. 5. sz. 5. p.

Soós Gyula: A kortárs emlékezik . . . „Az eszme győzedelmeskedni fog!” [Visszaemlékezés a tiszai front harcaira.] — Igaz Szó, 1964. 6. sz. 29—32. p.

Jász Dezső: Átkelés a Tiszán . . . — Magyar Nemzet, 1966. július 17.

Jász Dezső: Átkelés a Tiszán. — Valóság, 1968. 8. sz. 74—77. p.

Jász Dezső: Az újszászi beszéd. (Régi harcosok emlékeznek.) [Kun Béla beszéde a 101. vörös gyalogezred előtt 1919. július 30-án.] — Magyar Nemzet, 1966. 67. sz.

Szabó Lajos: Harcban Szolnokért. (A magyar Vörös Hadsereg és a szolnoki munkásság hősi harca 1919-ben.) — Jászkúnság, 1959. 1. sz. 1—6. p.

Fogarassy László: A magyar Vörös Hadsereg utolsó csatája, Szolnok 1919. augusztus 1. — Jászkúnság, 1961. 3—4. sz. 159—164. p.

H[etés] T[ibor]: Jelentés Szolnokról. (*Steinbrück* Ottó vezetése alatt álló csapatok harca Szolnokért.) — Lobogó, 1961. 46. sz. 15. p.

Seidler Ernő: Szolnok — 1919. — Párttörténeti Közlemények, 1959. 1. sz. 160—163. p.

Pásztor Ferenc: Hol vannak a vöröskatonák? [Beszélgetés *Ormós* Sándorral, egykori dandár politikai biztossal az 1919-es szolnoki harcokról.] — Néphadsereg, 1967. 1. sz. 10. p.

HELYTÖRTÉNETI MUNKÁK

Balassagyarmat a Tanácsköztársaság idején. [Feldolg.] (a balassagyarmati Palóc Múzeum történeti és néprajzi munkaközössége: Manga János, Bugán József stb. [Bev.] Manga János.) Bp. Műz. Közp. Prop. Irod. 1959. 177 p. 12 t.

Nagy Zsuzsa: *Baranya* megye történetének néhány vonása a Tanácsköztársaság idején. A Pécsi Akadémiai Napok előadása. Hozzászólók: Gábor Sándor, Hajdu Gyula stb. Pécs, Dunántúli Tud. Int. 1955. 30 p.
(Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 2.)

A proletárhatalomért! *Békés* megyei vöröskatonák visszaemlékezései. (Gyűjt., sajtó alá rend. és szerk. Varga Dezső.) [Gyula.] Hazafias Népfront Békésm. Biz. — Békésm. Tanács VB. 1959. 151 p.

Hanyec Sándor: Akik életüket adták az első magyar proletárdiktatúráért a *békési* járásban. [Két hősi halált halt vöröskatonáról.] — Békés megyei Népújság, 1959. március 16.

Gulyás Sándor: A Tanácsköztársaság napjai *Békés* községben. Békés, MSZMP Községi VB., 1959. 69 p.

Tibori János: A proletárdiktatúra *Békéscsabán*. — Történettanítás, 1959. 2. sz. 12—15. p.

A [*békéscsabai*] 6. vörös hadosztály. — Szabad Nép, 1949. március 12. 5. p.

Szabó Ferenc: A *békéscsabai* 6. vörös hadosztály születése 1919-ben. (A Vörös Hadsereg toborzása a Viharsarokban.) — Tiszatáj, 1968. 5. sz. 394—397. p.

Troján, M.: *Bereg* vármegye dolgozóinak harca a tanácshatalomért az 1918—1919-es években. — Századok, 1964. 1—2. sz. 107—157. p.

Farkas Dezső: A két forradalom *Bihar* megyei történetéhez. 1917—1919. Bp. Akad. K. 1965. *108 p.*
(Értekezések a történeti tudományok köréből 36.)

1919. *Borsodi* emlékek. (Összeáll. és szerk. Gyárfás Imre, Ibos Iván stb.) Kiad. az MSZMP Borsod megyei Bizottsága. Miskolc, 1959. 131 p.
[A Tanácsköztársaság megyei eseményeiről, külön fejezetben a harccselekményekről.]

Nagy Dezső: A tanácshatalom története *Cegléden*. Bp. Múzeumok Központi Propaganda Irodája, 1959. 92 p.
(Ceglédi füzetek 7.)
A kötet tartalmából:
A Vörös Hadsereg Cegléd-környéki harcai.

Tanácsköztársaság *Csongrád* megyében. (Emlékkönyv.) Kiad. a MSZMP Csongrád megyei Bizottsága. [Hódmezővásárhely], 1959. 184, 60 p. 4 t.

Beszélgetés Pálfi—Palócz János elvtárssal, *Csongrád* város volt dandárparancsnokával. Írta: B. L. — Vegyipari Dolgozó, 1959. március.

A *debreceni* munkásmozgalom története a munkásmozgalmi szervezkedés kezdetétől a Tanácsköztársaság leveréséig. (Szerk. Varga Zoltán.) Debrecen, Alföldi Magvető, 1956. 303 p.

Gaál Gyula: A Tanácsköztársaság harca *Debrecenben*. [A „nagypénteki tüntetés" — az ellenforradalmi provokáció leveréséről az osztrák vörösezred segítségével.] — Közgazdász, 1960. március 21.

Garamvölgyi István: Emléktáblát a Tanácsköztársaság *dévaványai* mártírjainak. [1919. április 29-én a román hadsereg által kivégzett vöröskatonák neveinek felsorolásával.] — Magyar Rendőr, 1963. augusztus 31.

Novák József: *Dombóvár* 1919-es hősei és mártírjai. Szekszárd, Megyei Tanács VB — TIT Tolnam. Szerv. 1959. 48 p.

Nagy Zsuzsa, L.: Forradalom és ellenforradalom a *Dunántúlon*. 1919. [Kiad.] a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Int., Bp. Kossuth K. 1961. 202 p.

Szokodi József: Adatok a Tanácsköztársaság *egri* történetéhez.
(1918. július — 1919. május.) Eger, 1960. 327—336. p.
(Klny. Egri Pedagógiai Főiskola évkönyve 6. köt.)
(Az Egri Pedagógiai Főiskola füzetei 99.)

Emlékezés. [Csirmaz Dezső a Tormási-zászlóalj harcairól *Eger* határában.] — Népújság Heves megye, 1954. március 21. 3. p.

A Tanácsköztársaság napjai *Esztergomban*. A felső Dunaszakasz hadműveleteinek leírásával. Szerk. Zolnay László. Kiad. az 1919-es Esztergomi Emlékbizottság. Bp. Akad. K. 1960. 149 p.

Tanácsköztársaság *Fejér* megyében. (Emlékkönyv.) Kiad. a megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya. Székesfehérvár, 1959. 147 p.

(Bukucs József—Rátkai István—Fejes András): Emlékezz! 1919—1959. [A Tanácsköztársaság története a *füzesabonyi* járás területén.] Füzesabony, MSzMP Járási Biz. [1959.] 55 p.

Marjalaki Kiss Lajos: A *gesztelyi* vöröskatona vértanúk. — Borsodi Szemle, 1958. 2. sz. 19—20. p.

(Stef István—Varsandán László—Fekete László): A Tanácsköztársaság *gyomai* járásbeli történetéből. [Közrem.] (Borbély Sándor, Beneschroth Gábor stb.) Gyoma, Békésm. ny. 1959. 23 p.

Szokodi József: *Gyöngyös* a két forradalom idején. (1918—1919.) Bp. Múzeumok Közp. Prop. Irod. 1959. 58 p.

(Göcze Géza—Perepatits Antal): A vörös *Győr*. Emlékezések és dokumentumok. Győr, MSzMP Győr—Sopronm. Biz. — Győr—Sopronm. Tanács, 1964. 285 p.

Czigány Béla: A Vörösőrség *Győrött*. (Arrabona. A Győri Múzeum évkönyve. Győr, Győr—S[opron] m. ny. 1960. 193 p.)

Adatok a Tanácsköztársaság *gyulai* történetéhez. Összeáll. a gyulai Erkel Ferenc Gimnázium Történelmi Szakköre Hunya Sándor vezetésével. Gyula, 1959. 39 p.
(A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai 2.)

A Tanácsköztársaság *Hajdú-Biharban*. 1919. Dokumentumgyűjtemény. (Gyűjt. és szerk. Komoróczy György, Fehér András stb. Bev. Gódor Ferenc. Függelék: A Tanácsköztársaság Hajdú és Bihar megyében kiadott időszaki sajtótermékei.) Debrecen, MSZMP Hajdú—Biharm. Biz. 1959. XXXII, 599 p.

Komoróczy György: Emlékezés a Tanácsköztársaság *Hajdú-Bihar* megyei történetére. — Élet és Művelődés, 1959. május, 1—4. p.

Fehér András: Az 1919-es proletárdiktatúra *Hajdú* megyei történetéhez. — Párttörténeti Közlemények, 1959. 2. sz. 1—52. p.

Heves megye a Tanácsköztársaság idején. Emlékkönyv a Tanácsköztársaság kikiáltásának 40. évfordulójára. Eger, Hevesm. ny. 1959. 175 p.

Szokodi József: *Heves* megyei adatok a Magyar Tanácsköztársaság történetéhez. Gyöngyös a két forradalom idején.) Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve. Eger, Borsodm. ny. 1959. 159—196 p.
U. a. különnyomatban.
(Az Egri Pedagógiai Főiskola füzetei 129.)

Nagy József: A Tanácsköztársaság *Heves* megyében. — A Tanácsköztársaság kikiáltása. — A helyi direktórium gazdasági intézkedései. — A Tanácsköztársaság földbirtokpolitikája Heves megyében. — Megmozdul a földesúri reakció. — A Tisza-vonal védelme. — Az északi hadszíntér. — Az egri ellenforradalom. — A megyei tanács működése a május eleji válság után. — Az Eger körüli harcok. — A felvidéki támadás előkészítése. —

A tiszai offenzíva. — A Tanácsköztársaság hatása a megye dolgozó népére. — Népújság (Eger), 1959. április 17—19., 21—26, 28—30., május 1.

Nagy József: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének hadműveletei *Heves* megye területén. — Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve. Eger, Borsodm. ny. 1957. 197—210. p.
U. a. különnyomatban.

Danczó János: A *Heves* megyei veteránok visszaemlékezéseinek gyűjtéséről. — Legújabbkori Múzeumi Közlemények, 1964. [1.] sz. 35—42. p.

Rácz Lajos: Beszélnek a megsárgult lapok. [A Tanácsköztársaság másfélhónapos uralmáról *Hódmezővásárhelyen.*] — Viharsarok, 1954. március 21. 5. p.

Kecskemét és Kiskunság 1919 vörös lobogója alatt. Szöveggyűjtemény egykori hírlapokból. Összeáll. a Katona József Megyei Könyvtár munkaközössége. (Fenyvessiné Góhér Anna vezetésével.) Kecskemét, Tempó soksz. Bp. 1959. 132 p.

Welther Dániel: „Mi az igazságért harcolunk . . .!" *Kecskemét* 1919-ben. — Kiskunság. 1959. március—április, 3—8. p.

Mi történt *Komáromban?* — Megelevenednek a régi emlékek. [Az 1919. április végi támadásról.] — Rába, 1959. április 25., 30.

A Tanácsköztársaság *Mátészalkán* és környékén. Adatok a Tanácsköztársaság történetéhez a mátészalkai járásból. (Összeáll. a Mátészalkai Járási Könyvtár dolgozói [19]19-es munkaközösség gyűjtése alapján.) Mátészalka, MSZMP Járási VB. — Járási Tanács VB. 1959. 75 p.

Kerecsényi Edit, H.: Adatok a Tanácsköztársaság *nagykanizsai* történetéhez. (A Legújabbkori Történeti Múzeum évkönyve. [1961—1962.] Bp. Athenaeum ny. 1963.) 75—114. p.

A polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság *Nógrád* megyei történetéhez. (Összeáll.: Horváth István.) — Palócföld, 1968. 3. sz. 78—88. p.

Bihari Mór: *Óbuda* a két forradalom sodrában. Bp. MSZMP III. ker. V. B. 1964. 67 p

Fancsovics György: Az első világháború háborúellenes mozgalmai. Az 1919-es Tanácsköztársaság Orosházán és környékén. (Az [*Orosházi*] Szántó Kovács Múzeum évkönyve. Szerk. Nagy Gyula.) Orosháza — Bp. Múzeumok Közp. Prop. Irod. 1959. 226 p.

Wimmer Imre: A *pécsi* vörösdandár. — Dunántúli Napló. 1958. március 20.

A *pécsi* vörösdandár akciói és feloszlása. — A hősi múlt krónikája. — Dunántúli Napló, 1959. 105. sz. 3. p.

Vörös *Pest* megye. [Szerk.] (Vígh Károly.) Bp. Kossuth K. 1959. 147 p.

Mészáros Károly: Adalék a *Somogy—Baranyai* 44. Vörös Dandár történetéhez. — Hadtörténelmi Közlemények, 1966. 1. sz. 19—39. p.

Somogyi tizenkilencesek. (Veteránok visszaemlékezései.) [Kiad. a MSZMP Somogy Megyei Bizottsága.] Kaposvár, Somogym. ny. 1959. 120 p.

(Tanácsköztársaság. *Sopron.* 1919.) A Tanácsköztársaság kikiáltásának 40. évfordulója alkalmával emlékeztetőül a kommunisták hősi, áldozatos harcaira. (Összeáll. Kertész István. Kiad.) az MSZMP Sopron Városi Bizottsága, Sopron Városi Tanácsa. [Sopron], Győr-Sopronm. ny. [1959.] 112 p.

Negyven éve. Jubileumi emlékkönyv. A Tanácsköztársaság *Szabolcs-Szatmár* megyei története. (Szerk. Arató Ferenc Bárány György stb.) Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmárm. ny. 1959. 179 p.

Viharban nőttek fel. Emlékképek a tizenkilences forradalom megyei történetéből. Kiad. a Magyar Honvédelmi Sportszövetség *Szabolcs-Szatmár* Megyei Elnöksége. Nyíregyháza, 1959. 28 p.

Jenei Károly: *Szabolcs-Szatmár* megye a Tanácsköztársaság idején. — Időszerű Kérdések, 1959. 1. sz. 23—25. p.

Máday Pál: *Szarvas* község a Tanácsköztársaság idején. Szarvas, Községi Tanács V.B. 1960. 65 p. 4 t.

Gaál Endre: A *szegedi* munkásság harca a Tanácsköztársaságért 1917—1919. Bp. Szikra, 1956. 232 p.

Gaál Endre: A *szegedi* munkásság harcai 1918—1919-ben. Szeged, Hazafias Népfront Szeged Városi Biz. 1959. 55 p.

A forradalmak *szegedi* szemtanúi. Visszaemlékezések 1918—1919-re. Összeáll. Csongor Győző. Szeged, Hazafias Népfront Szeged Városi Biz. 1959. 63 p.

Székely Lajos: A *szegedi* munkásság harca a Tanácsköztársaságért. (A Magyar Tanácsköztársaság hősi küzdelmeiről. Bp. Szikra. 1954.) 243—270. p.

Cserjés Gyula: „. . .azért a víz az úr! . . ." [A Tanácsköztársaság kikiáltása utáni események *Szegeden.*] — Néphadsereg, 1967. 11. sz. 11. p.

Romhányi Ferenc: A *szentendrei* zászlóalj. Visszaemlékezés az 1919-es Vörös Hadsereg utolsó maradványainak harcaira. — Pestmegyei Hírlap (Szentendrei különkiadás), 1966. szeptember 28., október 1., 5.

Szolnok megye 1918—19-ben. [Írta]: (Kaposvári Gyula, Kisfaludi Sándor stb. — Függelék: Kardosné Benke Irén: A polgári forradalom és a Tanácsköztársaság Szolnok megyei sajtójának bibliográfiája.) Szolnok. MSZMP Szolnok m. Biz. 1961. 131 p.

Kardos Józsefné Benke Irén: Nagy idők tanúi. Adatok a polgári forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság *Szolnok* megyei sajtójának történetéhez. — Jászkunság, 1959. 1. sz. 17—25. p. (Bibl. 23—25. p.)

Szombathelyi diákok a Vörös Hadseregben. Emlékezés 1919-re. [Pék Ferenc egykori vöröskatona emlékeiből.] — Vas Népe. 1959. február 22.

Benedek Gyula: Forradalmi események *Tiszapüspökiben* 1918—1919-ben. — Jászkunság, 1968. 3. sz. 114—118. p.

Balogh János, K.: *Tolna* megye a Magyar Tanácsköztársaság időszakában. (Szekszárd), MSZMP Tolna megyei Biz. 1964. 256 p.

Győri Lajos: Április végén történt. [Ábrahám István és Stefanovics Lajos, a Tanácsköztársaság *túrkevei* mártírjainak életéről és haláláról.] — Szolnok megyei Néplap, 1967. április 27.

Horváth Ferenc: Az első proletárdiktatúra *Vas* megyében. (Horváth Boldizsár. Horváth Ferenc, Palánk István tanulmányaiból.) — Vasi Szemle. 1959. 1. sz. 1—9. p.

A Tanácsköztársaság *Vas* megyei dokumentumaiból. Összeáll.: Horváth Ferenc. — Vasi Szemle, 1959. 1. sz. 14—23. p.

(Csaba Imre): A Tanácsköztársaság *Veszprém* megyében. Kiad. az MSZMP Veszprém Megyei Bizottsága. [Veszprém 1959.] 276 p. 4 t.

Nagy Zsuzsa, L.: Munkáshatalom *Veszprémben* 1919-ben. — Veszprémi Szemle, 1958. 1. sz. 89—98. p.

A Tanácsköztársaság *Zala* megyében. (Szerk. Biz. Bánhidi Tibor, Degré Alajos stb.) Zalaegerszeg, MSZMP Zalam. VB. 1961. 185 p. 12 t.

VISSZAEMLÉKEZÉSEK

Nagy idők tanúi emlékeznek. (1918—1919.) (Összeáll. és sajtó alá rend. Lányi Ernőné.) [Kiad. a] MSZMP KB. Párttörténeti Intézete. Bp. Kossuth K. 1958. 195 p. U. a. — 2. kiad. 1958. 211 p.

Vöröskatonák emlékeznek. [*Szigeti* Ferenc, *Győri* József, *Földi* János, *Hajnal* Márton és *Ormós* Sándor visszaemlékezései.] — Népszabadság 1959. 68. sz. 8—9. p.

Kárpáti György: A Tanácsköztársaság csataterein. [*Ormós* Sándor, *Pintye* János és *Forgács* Béla visszaemlékezései.] — Lobogó, 1966. 12. sz. 8—9. p.

Baktai György: Negyvennyolc vöröskatona 1919-re emlékezik. — Honvéd Újság, 1957. 33. sz. 1. p.

Tizenkilencesek. Agrárproletár veteránok visszaemlékezései. Szerk. [és bev.] Hunya István. Bp. Táncsics K. 1962. 182 p.

Árkus József: Három veterán vöröskatona — a proletárnemzetköziségről. (V. L., *Pogonyi* Antal, *Ágoston* Ignác.) — Igaz Szó, 1961. 1. sz. 50—55. p.

Részletek *Ágoston* Péter naplójából. Közli: *Szabó* Ágnes. — Párttörténeti Közlemények, 1963. 2. sz. 155—181. p.

Borsos Árpád: Vallomás. [Az I. Vörös Autózászlóalj parancsnokának visszaemlékezése.] — Népszabadság 1961. 69. sz. 6. p.

Kovács Klára: „Mind vöröskatona volt, csak maga nem?" (*Boza* Sándor) [visszaemlékezése.] — Munkásőr, 1967. 10. sz. 19. p.

Bazó György: 1919 — Salgótarján. [Személyes élmény] — Szabad Nép, 1949. 66. sz. 4. p.

Vallomások 1919-ről. Beszélgetés *Dobi* Istvánnal vöröskatona-emlékeiről. — Magyar Nemzet, 1959. 69. sz. 3. p.

Balogh György: A Vörös Hadsereg 15. gyalogezredének tagja voltam. [*Domonkos* Ferenc élményei.] — Vörös Csillag, 1961. november 8.

Endreiter József: A salgótarjáni tiszai harcokról. [1919 tanúi szólnak.] — Szabad Ifjúság, 1956. július 1. 6. p.

A végsőikig kitartottak. Dicső napokra emlékeznek. [*Fekete* Pál, egykori vöröskatona az utolsó harcokról.] — Komárom megyei Dolgozók Lapja 1959. január 24.

Gyetvai János: Fegyverek és emberek. Regényes korrajz. Bp. Zrínyi K. 1959. 300 p.

Bracsok István: Emlékidéző beszélgetés a Vörös Katona egykori főszerkesztőjével. [*Gyetvai* János.] — Békés megyei Népújság, 1961. március 21.

Kerekes András: A „Vörös Katona" főszerkesztőjénél. [*Gyetvai* János.] — Néphadsereg, 1963. 49. sz. 5. p.

Bracsok István: Emlékidéző beszélgetés a szabadság 133 napjáról [*Gyetvai* Jánossal a Tanácsköztársaság idején megjelenő Vörös Katona egykori főszerkesztőjével.] — Igaz Szó, 1963. 15. sz. 24—28. p.

A katonaszerkesztő emlékére. (*Gyetvai* János, a Vörös Katona egykori főszerkesztőjének halálára.) — Néphadsereg 1967. 20. sz. 2. p.

Barkovits István: A direktórum tagja volt. [*Győrffy* Antal emlékezik 1919-re.] — Néphadsereg, 1966. 17. sz. 16. p.

Halasi Andor: Katonaszínészek a forradalomban. — Somogyi Írás, 1963. július. 31—36. p.

Hunya István: Emlékezés az endrődi nagy napokra. — Magyarország, 1957. 3. sz. 8. p.

A veterán. [*Huszár* Pál elbeszélése alapján egyebek közt egy francia csapat lefegyverzéséről.] — Úttörő, 1954. június. 5—6. p.

Szabadságunk ára. Egy vöröskatona *[Ifkó* Károly] visszaemlékezései. — Hét (Bratislava) 1957. június 23. 11. p.

Balczer Elemér: Hősi napokra emlékezve . . . *[Jakab* Rudolf a Vörös Hadsereg esztergomi csatájáról.] — Esti Budapest, 1956. március 16.

Jász Dezső:: A Vörös Hadsereg katonája voltam. (Visszaemlékezés.) — Hadtörténelmi Közlemények, 1967. 2. sz. 373—383. p.

Jász Dezső: Az első találkozás. [Münnich Ferenccel 1919-ben.] — Tükör 1967. december 12.

Mekis János: Hetven hűséges esztendő [*Juhák* Gábor emlékezése az 1919. május 2-i szolnoki harcokra.] — Fejér megyei Hírlap, 1967. május 10.

Egy vöröskatona visszaemlékezései. [*Kapilák* János visszaemlékezései alapján, a

Vörös Hadsereg miskolci napjairól.] — Termelj ma többet mint tegnap, 1954. március 24. 4. p.

Nagy Gyula: Apák és fiúk. [*Kotymán* Tibor, a volt 1919-es vöröskatona visszaemlékezései.] — A Hazáért, 1964. 10. sz. 5. p.

Egy tizenkilences [*Kucsma* István emlékei a Vörös Hadsereg északmagyarországi hadműveleteiről.] — Északmagyarország, 1958. május 1.

Münnich Ferenc elvtársnak, a Minisztertanács elnökének életrajza. — Néphadsereg, 1958. 24. sz. 3. p.

Viharos, dicső úton. Mozzanatok *Münnich* Ferenc elvtárs életéből. — Munkásőr, 1967. 12. sz. 24—25. p.

Münnich Ferenc: Moszkvától — Budapestig. Részlet egy készülő önéletírásból. — Kortárs, 1958. 11. sz. 635—645. p.

Münnich Ferenc: Viharos út. Bp. Szépirod. K. 1966. 180 p.

Németi Lajos: Küldetésben Leninnél. (Nagy idők tanúi emlékeznek [1918—1919.] Bp. Kossuth K. 1958.) 113—122. p.

Németi Lajos: Forradalmi szervezkedés a munkáshatalom megteremtéséért. — A Hazáért, 1966. 19. sz. 11., 25. sz. 10—11. p.

Németi Lajos: Leninnél. [A Kommunisták Magyarországi Pártjának küldötte Moszkvában, 1919 márciusában.] — A Hazáért, 1966. 44. sz. 11. p.

Küldetésben Leninnél. [*Németi* Lajos, Kun Béla küldötte Leninnél. 1918-ban. Írta: A. K.] — Néphadsereg, 1967. 16. sz. 4—5. p.

Krajczár Imre: Kun Béla követe volt. (*Németi* Lajos.) — Munkásőr, 1967. 10. sz. 20. p.

Földi Jolán: Felejthetetlen találkozás. [*Németi* Lajos emlékezése 1919-es tevékenységére. Találkozása Leninnel.] — Kisipari Szövetkezet, 1956. április 25. 3. p.

Dudás Pál: Emlékezés. [*Pilinyi* János egykori vöröskatona az 1919 májusi Salgótarján környéki harcokról.] — Nógrádi Népújság, 1962. március 21.

Pesold Ferenc: A Tiszánál szólt a fegyver. A Tanácsköztársaság volt harcosa (*Polyák* József) a régi napokra emlékezik. — Esti Hírlap, 1961. 68. sz. 1. p.

Gyürky Zoltán: Veszélyben a haza! Feljegyzések a balassagyarmati harcokról. [*Ribár* Sándor egykori vöröskatona emlékei.] — Nógrádi Népújság, 1958. március 19.

Molnár István: A Garam völgyében. (*Siller* Sándor visszaemlékezése.) — Néphadsereg, 1962. 11. sz. 6. p.

Soós Gyula: Egy vöröskatona visszaemlékezéseiből. — Néphadsereg, 1958. 66. sz. 2., 67. sz. 2. p.

Soós Gyula: Felejthetetlen napok. [— — a 30-as Vörösezred volt katonájának visszaemlékezései.] — Igaz Szó, 1963. 6. sz. 58—62. p.

Soós Gyula: Viharsarki proletárok a Magyar Tanácsköztársaság védelmében. — A Hazáért, 1964. 11. sz. 3. p.

Soós Gyula: Viharsarki agrárproletárok a Tanácsköztársaság védelmében. [A 30. Vörösezred egykori harcosának emlékei.] — Szabad Föld, 1964. március 22.

Soós Gyula: Egy KIMSZ-tag visszaemlékezései. — KISZ Vezetők Fóruma, 1968. 9. sz.

Pásztor Ferenc: Évfordulóra. [*Sukerek* Lajos egykori vöröskatona visszaemlékezése 1919 júniusára.] — Határőr, 1958. június 24.

1919. [*Sütő* Ferenc egykori győri vöröskatona a Rozsnyó—Betlér környéki harcokról.] — Építő [Győr], 1963. március.

Szabó Pál: „... Ha nem veszik el tőlünk a puskát!" [Visszaemlékezés 1917 és 1919-re.] — Budapest, 1967. 11. sz. 13. p.

Szántó Béla: Emlékezés a Magyar Tanácsköztársaságra. (Közli: Szántó Rezső.) — Párttörténeti Közlemények 1959. 1. sz. 121—144. p.

Szántó Béla: Részletek — — volt hadügyi népbiztos visszaemlékezéseiből. [Közli:] Szántó Rezső. — Hadtörténelmi Közlemények, 1959. 1. sz. 39—55. p.

Szántó Béla: Emlékezés a Magyar Tanácsköztársaságra. Dokumentumok és visszaemlékezések. — Társadalmi Szemle, 1959. 3. sz. 73—84. p.

Harcok tüzében. [Visszaemlékezés a Tanácsköztársaság szervezésére és *Szántó* Bélára.] — Igaz Szó, 1964. 6. sz. 24—28. p.

Szántó Mihály: 1919-re emlékezünk. — Honvédségi Szemle, 1965. 3. sz. 1—4. p.

Böcz Sándor: Történelem — magnószalagon. Egy zalai veterán vallomásaiból. (*Székely* Géza visszaemlékezései a Tanácsköztársaságra.) — Népszabadság, 1966. 94. sz. 6. p.

Szekér Nándor: Leszerelt katonák csatlakozása a KMP-hez. — — visszaemlékezése. — Társadalmi Szemle 1959. 1. sz. 68—70. p.

„Hej, amikor vöröskatona voltam . . ." [*Unger* Károly veterán nyomdászmunkás emlékei.] — Vas Népe, 1958. március 21.

Vass László: Szamuely (Tibor) futárja. [Visszaemlékezés.] — Népszabadság, 1957. 247. sz. 4. p.

Győri Dezső: A nagy érettségi. Regényes visszaemlékezések. (Előszó: Halasi Andor) Bp. Magvető, 1960. 354 p.

MEGEMLÉKEZÉSEK, ÉLETRAJZOK

Molnár Pál: Néhányan azok közül, akik az élre álltak. — Néphadsereg 1958. 272. sz. 7. p.

Nagyra becsüljük az 1919-es Tanácsköztársaság harcosainak áldozatát és hősiességét. Százötven veteránt tüntettek ki az

Országházban. — Népszabadság, 1959. 68. sz. 19. p.

Molnár Zoltán: Tizenkilencesek. — Élet és Irodalom 1968. 12. sz. 1. p.

Molnár István: Harcos életek példája. (*Csathó* Ödön és *Juhász* Jenő életéből.) — Néphadsereg, 1962. 36. sz. 12. p.

Kocsis Tamás: A Tanácsköztársaság nyomolvasói. [*Kovács* Gyula, *Kerekes* Árpád, *Ruscsák* Lajos egykori vöröskatonák életéről.] — Magyar Nemzet, 1961. 68. sz. 5. p.

Havas Ervin: Ballada az asszonyról és a két katonáról. (*Mészáros* János és *Vitovszky* András vöröskatonák sírja Nyíregyházán.) — Népszabadság, 1966. 96. sz. 4—5. p.

Vöröskatonák. *Székely* Géza *Lapinski* József, *Déri* Imre. — Magyar Nemzet. 1959. 71. sz. 3. p.

Balázs Katalin: Portré — utóhanggal. [Demecs Imrének, a 60. Vörös Dandár egykori parancsnokának hazai és külföldi mozgalmi tevékenységéről.] — Fejér megyei Hírlap, 1967. március 22.

Rózsa László: *Dervarics* Antal forradalmár beteljesült élete. — Néphadsereg 1959. 73. sz. 5. p.

Pálos Miklós: *Ék* Sándor, aki egyszerre lett a Tanácsköztársaság és a Művészet katonája. — Magyar Ifjúság, 1959. március 7.

Németh Gabriella: „Együtt élünk, vagy együtt halunk..." Emlékezés 1919-re. [*Entzbruder* Dezső egykori katonai biztos rövid életrajza.] — Vas Népe, 1959. február 24.

Bors András: Emlékezés *Entzbruder* Dezsőre. — Pedagógusok Lapja, 1959. március.

Bors András: Emlékezés *Entzbruder* Dezsőre. — Köznevelés, 1960. 12. sz.

Egy vörösszázad parancsnoka. (*Fellner* Sándor.) — Néphadsereg, 1961. 11. sz. 5. p.

Szántó Rezső: *Fiedler* Rezső. — Párttörténeti Közlemények 1963. 3. sz. 192—196. p.

Vörös zászló az árbócon. — Egy elfelejtett igaz történet. [*Futó* Kálmán tengerész részvétele a Szt. György cirkálón kitört lázadásban és a Tanácsköztársaság harcaiban.] — Ifjúság, 1957. november 3.

Emlékezzünk. [Nekrológ *Gál Patócs* Jánosról. Nagyvárad 1919-es városparancsnokáról.] — Ruházati Munkás, 1961. március.

Horváth J. Ferenc: „Regénybe illő tetteket vitt véghez..." [*Jász* Dezső.] — A Hazáért, 1967, 13. sz. 10. p.

Tokár Péter: Beszélgetés *Jász* Dezsővel. Regénybe illő tetteket vitt végbe. — Ország Világ 1967. 50. sz. 6—7. p.

Illés Béla: Dezső bácsi. [*Jász* Dezső.] — Élet és Irodalom, 1967. 33. sz. 5. p.

Tolnai Gábor: Téma egy nagy regényhez. [*Jász* Dezső életútja.] — Élet és Irodalom 1967. 50. sz. 2 p.

Goda Gábor: *Karikás* Frigyes. 1891—1938. [Halálának 25. évfordulójára.] — Népszabadság, 1963. 52. sz. 9. p.

A legendás hírű vöröskomisszár. *Karikás* Frigyes. Írta: J. R. — Néphadsereg, 1958. 188. sz. 2. p.

Balogh Endre: A legendás hírű vöröskomisszár (*Karikás* Frigyes.) — Lobogó, 1960. 39. sz. 7. p.

Györkei Jenő: *Kellner* Sándor, a párt katonája. — Néphadsereg, 1958. 38. sz. 2. p.

Fogarassy László: *Kerekess* József — az 1919-es miskolci csata hőse. — Borsodi Szemle 1962. 1. sz. 31—33. p.

Kun Béláné: *Kun* Béla. (Emlékezések.) Bp. Magvető, 1966. 419 p. 18 t.

Györkei Jenő: *Kun* Béla a munkásmozgalom kiemelkedő egyénisége. — Néphadsereg, 1958. 43. sz. 2. p.

B[alla] E[rnő]: *Kun* Béla esete az ententetisztekkel. — Ország Világ, 1959. 12. sz. 4. p.

Horváth Miklós: *Kun* Béla, a politikus és katonai vezető. [Születésének 80. évfordulóján.] — Néphadsereg, 1966. 7. sz. 5. p.

Gadanecz Béla: A forradalom vezérkarában. *Landler* Jenő életéről. Bp. Táncsics K. 1959. 201 p.
U. a. Csehszlovák—magyar közös kiadás.

„*Landler* apánk." — Márványba vésték — szívünkben él. [Történetek — — életéből: Miskolc alatt stb.] — Néphadsereg, 1958. 133. sz. 6. p.

Gadanecz Béla: A magyar Vörös Hadsereg hős parancsnoka. *Landler* Jenő születésének 80. évfordulója. — Néphadsereg 1955. 274. sz. 2. p.

Csák Gyula: Augusztusi éjszaka. (*Landler* Jenő) [regényes életrajza.] Bp. Móra K. 1959. 52 p.

Faragó György: *Landler* Jenő. A forradalmárok arcképcsarnoka. — Úttörővezető, 1968. 10. sz.

Egy nagy élet a magyar munkásosztály szolgálatában. (*Landler* Jenő 1875—1928.) — Szabad Nép, 1948. november 21. 7. p.

Komoróczy György: *Landler* Jenő Debrecenben. — Alföld, 1959. 1. sz. 124—132. p.

Lukács György: *Landler* Jenő halála napján (1928. február 25.) — Szabad Nép, 1949. 47. sz. 7. p.

Gadanecz Béla: *Landler* Jenő születésének 80. évfordulójára. — Szocialista Vasútért 1955. november 14., 21. 4. p.

Agárdi Ferenc: Tanult és tanított. *Landler* Jenő születésének 80. évfordulójára. — Művelt Nép, 1955. november 27. 5. p.

Egy forradalmi élet nagy tanulságai. *Landler* Jenő halálának 21. évfordulójára. — Népszava 1949. február 25. 3. p.

Kerekes István: „Az öreg" — *Landler* Jenő halálának harmincadik évfordulójára. — Élet és Tudomány, 1958. 18. sz. 547—549. p.

Landler Jenő elvtárs emléke. — Népszabadság, 1958. 47. sz. 4. p.

Hofman Éva: A tettek embere. 30. éve halt meg *Landler* Jenő. — Népszava 1958. február 23.

Gyöngyösi Nándor: *Landler* Jenő halálának 30. évfordulója. — Magyar Nemzet, 1958. február 25.

Landler Jenő halálának 30. évfordulója. — Magyar Vasutas, 1958. február 20.

Vadász Ferenc: A forradalmi tömegharc élén. Kilencven éve született *Landler* Jenő. — Népszabadság 1965. 276. sz. 4—5. p.

Kilencven éve született Landler Jenő. — A forradalom vezérkarában. — Landler Járműjavító, 1965. november 26.

Landler Jenő születésének 90. évfordulója. — Zalai Hírlap, 1965. november 23.

Majzik Katalin, H.: *Landler* Jenő emlékezete. — Budapest, 1968. 9. sz. 32—33. p.

Garay Ferenc: Márványtábla a Kreml falán. (Vizkelety Jenő emlékei Ligeti Károlyról és *Landler* Jenőről.) — Dunántúli Napló. 1965. december 5.

Ruffy Péter: Beszélgetés egy öreg taxisofőrrel, aki a Tanácsköztársaság hadipilótája volt. [*Leányfalvi* Árpád.] — Magyar Nemzet, 1959. február 18.

A proletár forradalmár. (*Mosolygó* Antal.) [Írta:] F. J. — Néphadsereg 1959. 68. sz. 9. p.

Emlékezés. [Nekrológ *Pámer* Lajosról, az egykori 29-es vörösdandár megfigyelő osztaga parancsnokáról.] — Középdunántúli Napló, 1960. december 8.

Pap Károlyné: *Pap* Károly, a vöröskatona. — Soproni Szemle, 1959. 1. sz. 102—103. p.

Kókai Imre: Egy forradalmár életútja. [*Pogány* József a Tanácsköztársaság hadügyi és közoktatásügyi népbiztosa.] — Ország Világ, 1967. 4. sz. 5. p.

Horváth Miklós: *Pogány* József. 1886—1938. (Forradalmárok, katonák, Bp. 1968.) 117—132. p.

Hunya István: *Polányi* Máté. — Párttörténeti Közlemények, 1963. 1. sz. 173—184. p.

Fábián Sándor: Egy hosszú harcos életút. [*Pozsár* Bálint berettyóújfalusi földmunkás részvétele a századeleji agrármozgalmakban és a Tanácsköztársaság idején a „Bihari vörös ezred" harcaiban.] — Hajdú—Bihari Napló 1958. március 22.

Rotziegel (Leo) elvtárs katonái. [Írta:] J. R. Néphadsereg, 1958. 210. sz. 6 p.

Simándy Pál: A megbolydult falu. Részlet a szerző önéletrajzi regényéből. (A Tanácsköztársaság alatt igrici falubeli tényked éséről és későbbi üldöztetéséről.) — Észak-Magyarország 1967. december 12., 13., 14., 15.

Máté György: Straszi. (Strassenreiter József vörösőr élete.) — A Néphadsereg irodalmi melléklete 1962. szeptember 29. 3. p.

Az 1919-es magyar Vörös Hadsereg és *Stromfeld* Aurél. Bp. Honvéd K. 1952. 48 p. (Történelmi kiskönyvtár.)

Nagy Kálmán: A magyar Vörös Hadsereg és *Stromfeld* Aurél. — Katonai Figyelő, 1950. 3—4. sz. 96—108. p.

Nagy Kálmán: *Stromfeld* Aurél, a magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke. — Századok, 1951. 1—2. sz. 213—238. p.

Nagy Kálmán: *Stromfeld* Aurél. Bp. Művelt Nép, 1952. 97 p.

Szerémi Borbála T.: Emlékezés *Stromfeld* Aurélra. — Népszabadság, 1957. 239. sz. 4. p.

Pető Tibor: *Stromfeld* Aurél. — Élet és Tudomány, 1957. 34. sz. 1066—1070. p.

Tamás Aladár: *Stromfeld* Aurél emlékezetéhez. — Élet és Irodalom 1958. 43. sz. 4. p.

Csukás Sándor: Emlékezés *Stromfeld* Aurélra. — Turbó, 1958. november 1.

Hofman Éva: A munkások hadvezére. 80 éve született *Stromfeld* Aurél. — Népszava, 1958. szeptember 19.

Szentimrei Jenő: A forradalom katonája. [*Stromfeld* Aurél.] — Igaz Szó Marosvásárhely), 1959. 3. sz.

Bakonyi József: A Tanácsköztársaság hadvezére. 85 évvel ezelőtt született *Stromfeld* Aurél. — Lobogó, 1963. 38. sz. 4. p.

Hetés Tibor: *Stromfeld* Aurél. — Honvéd Újság 1957. 118. sz. 3. p.

Hetés Tibor: *Stromfeld* Aurél. — Katonai Szemle, 1959. 10. sz. 92—99. p.

Hetés Tibor: Az igazság és a világosság útján. (*Stromfeld* Aurél.) — Lobogó, 1960. 40. sz. 4. p.

Hetés Tibor: *Stromfeld* [Aurél] és a magyar polgári demokratikus forradalom. — Hadtörténelmi Közlemények 1963. 1. sz. 112—152., 2. sz. 61—104. p.

Hetés Tibor: *Stromfeld* Aurél. Bp. Kossuth K. 1967. 376 p.

Hetés Tibor: *Stromfeld* Aurél. — Történelem, 8. sz. 1968. 214—236. p.

Hajdu Tibor: *Stromfeld*, a forradalom hadvezére. — Magyar Nemzet, 1968. 65. sz. 13. p.

Stromfeld Aurél. [Írta:] M. T. — Lobogó 1968. 38. sz. 5. p.

„Egykoron a felhőknek el kell oszlani". [*Stromfeld* Aurélról] — A Hazáért 1968. 2. sz. 8—9. p.

Faragó György: A forradalmárok arcképcsarnoka. [Stromfeld Aurél.] — Úttörővezető, 1968. 7—8. sz.

Hegedűs Géza: A hadvezér. (*Stromfeld* Aurél életéről.) Bp. 1958. Móra K. 85 p.

Hegedűs Géza: *Stromfeld* Aurél emlékezete. — Élet és Irodalom, 1958. 38. sz. 5. p.

Földes Péter: A túlsó partról. (*Stromfeld* Aurél életregénye.) Bp. Kossuth K. 1959. 483 p.
[Bibliogr. 480—482. p.]

Földes Péter: A forradalom hadvezére. [*Stromfeld* Aurélról.] — A Hazáért. 1968. Bp. 1968.) 11—14. p.

Lengyel István: *Szabados* Sándor. — Párttörténeti Közlemények, 1963. 2. sz. 202—212. p.

Földes Péter: Drámai küldetés. *Szamuely* Tibor életregénye. Bp. Kossuth K. 1962. 459 p.

Gazsi József: Visszatérve a hosszú útról... [*Szamuely* Tibor repülőútja Moszkvába.] — Néphadsereg, 1959. 128. sz. 4. p.

Papp Ödön: Egy vöröskatona emlékei. [*Szamuely* Tibor Moszkvába induló repülőgépének szerelője az út előkészületeiről és sikeréről.] — Megafon, 1958. november 7.

Tamás György: Repülőgép a Kárpátok felett. A pilóta (Dobos István) beszámolója *Szamuely* Tibor népbiztos moszkvai útjáról. — Néphadsereg, 1958. 68. sz. 6. p.

Szücs László: A Tanácsköztársaság dicső pilótái [Dobos István és *Szamuely* útja 1919. május 17-én Moszkvába.] — Lobogó, 1964. 33. sz.

Repülőút Moszkvába. [*Szamuely* Tibor utazása 1919 májusában.] —A Hazáért 1966. 17. sz. 11. p.

Szántó Zsuzsa: *Szántó Béla*. 1881—1951. (Forradalmárok, katonák. Bp. 1968.) 159—172. p.

Csikós Balázs: A tizenkilenc éves komisszár. (Szabolcsi internacionalisták.) [*Szatmári* József részvétele az oroszországi polgárháborúban és a magyar Vörös Hadseregharcaiban.] — Kelet-Magyarország, 1967. július 9.

Békés István: A jászberényi vöröskatona. Ismeretlen részletek *Székely* Mihályról. — Néphadsereg, 1965. 27. sz. 12. p.

Simon Ferenc: Vöröskatona emlékmű Hernádszurdokon. [*Szenográdi* Antal és járőrtársainak hősi tette 1919 június közepén.] — Borsodi Szemle, 1960. 5. sz. 411—413. p.

Ács Tibor: *Tóth István*, 1894—1928. (Forradalmárok, katonák. Bp. 1968.) 217— 229. p.

Láng Éva: Ismerjük meg a Tanácsköztársaság hős harcosait. Egy bátor harcos (*Wallisch* Kálmán) utolsó órái. — Néphadsereg, 1958. 294. sz. 2. p.

Gellért Tibor: *Zay* Dezső Elemér. 1886—1919. (Forradalmárok, katonák. Bp. 1968.) 275—284. p.

ÉVFORDULÓK — A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ÉLŐ HAGYOMÁNYA

A Politikai Bizottság 1968. július 25-i határozata az 1918-as polgári demokratikus forradalom, a KMP megalakulása és a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulójának ünnepségeire. — Pártélet, 1968. 8. sz. 10—14. p.

Münnich Ferenc: A Tanácsköztársaság dicsőséges eszméi sohasem halványuló fénnyel világítják be jövendőnk útját. — — ünnepi beszéde. — Népszabadság, 1959. 68. sz. 2—3. p.

Münnich Ferenc: Történelmi évforduló. (1919. március 21.) — Magyar Rendőr 1959. 12. sz. 1—2. p.

Münnich Ferenc: Nemzeti történelmünk lelkesítő hagyománya. — Élet és Irodalom, 1964. 12. sz. 1. p.

Otta István: A Magyar Tanácsköztársaság 40. évfordulójára. — Honvédségi Pártmunkás, 1959. 3. sz. 232—239. p.

Liptai Ervin: A két március — történelmünk dicső fejezete. — Politikai Értesítő, 1954. 3. sz. 147—150. p.

Liptai Ervin: Nagy évfordulók idején. — Honvédségi Szemle, 1968. 3. sz. 1—6. p.

Elek Tibor: Két március üzenete. — Honvéd, 1950. 3. sz. 3—9. p.

A Magyar Tanácsköztársaság dicsőséges Vörös Hadserege megalakulásának 40. évfordulójára. — Katonai Szemle, 1959. 2. sz. 8—13. p.

Megszületett a Tanácsköztársaság dicső Vörös Hadserege (40 esztendő távlatából.) — Néphadsereg, 1959. 70. sz. 5. p.

Dezsényi Miklós: A dolgozók háborúja. — Honvédségi Szemle, 1967. 3. sz. 49—51. p.

Illés Béla: A Vörös Hadsereg születésnapján. — Népszabadság 1957. 46. sz. 3. p.

A Tanácsköztársaság közkatonái. [Írta.] -s -f. (Nagy események — nagy évfordulók.) — Igaz Szó, 1965. 5. sz. 61—65. p.

Endrész Sándor: Forradalmi jubileum a Tiszatájon. [Egyebek közt Hegedűs Vilmosnak a Munkás Vörös Hegyiüteg parancsnokának visszaemlékezése a tiszai harcokra.] — Népfront 1968. 11. sz. 19—20. p.

Liptai Ervin: Legnagyobb forradalmi hagyományunk. — Honvédségi Pártmunkás, 1958. 3. sz. 203—208. p.

Mucs Sándor: Nemzeti hagyományaink nevelő ereje. — Politikai Értesítő, 1953. 3. sz. 12—15. p.

Sánta Ilona: Élő hagyományok. [1918—1919 örökségének megismerése és tudatosítása.] — Pártélet, 1968. 3. sz. 8—12. p.

Segítsetek felkutatni: hol vannak vöröskatonák? — Néphadsereg, 1967. 11. sz. 10. p.

A tizenkilencesek nyomdokain. Erősítsük honvédelmünket. Emlékezés az 1919-es csongrádi honvédelmi harcokra. Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhelyi ny. 1961. 7. p.

Néphadseregünk csak akkor felelhet meg nagy feladatainak, ha híven követi a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének hagyományait. *Münnich* Ferenc elvtárs, a Minisztertanács elnökének nyilatkozata a „Néphadsereg" számára. — Néphadsereg, 1959. 66. sz. 1. p.

Összeállították: *Molnár Éva*
Viniczai István
Windisch Aladárné

TARTALOM

* * *	Dicső forradalmi hagyományunk a Magyar Tanácsköztársaság — — — — — — — — —	3
	TANULMÁNYOK	
MERÉNYI LÁSZLÓ	Hadimunkások mozgalmai Magyarországon az első világháború végén (1917. november — 1918. október) — — — — — — — — — — —	8
RÉTI LÁSZLÓ	A Magyar Tanácsköztársaság hadügyi szervezete és pecsétjei (I. rész) — — — — — — — —	32
GECSÉNYI LAJOS	A dunai hajóraj az 1919. június 24-i ellenforradalomban — — — — — — — — — — —	72
GELLÉRT LÁSZLÓ	Adatok a középiskolás vörös katonadiákokról —	86
	KÖZLEMÉNYEK	
FORGÁCS BÉLA	A 31-es vörös gyalogezred és harcai (Visszaemlékezés) — — — — — — — — — — —	100
	SZEMLE	
ŐRY KÁROLY	*Józsa Antal—Milei György:* A rendíthetetlen százezer — — — — — — — — — — —	121
KISS SÁNDOR	Forradalmárok, katonák — — — — — —	125
SZTANA BÉLA	*Gazsi József—Pintér István:* Fegyverrel a fasizmus ellen — — — — — — — — — — —	129
SZABÓ SÁNDOR	*Horváth Árpád:* A hadirepülés évszázada — —	132
GLATZ FERENC	A Századok 1968. évi 1—2. számáról — — —	135
	HÍREK	
BENDE SÁNDORNÉ	A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum eseményeiből — — — — — — — — — — —	137
	HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR	
SZIJJ JOLÁN	A miskolci csata dokumentumaiból — — —	139
	BIBLIOGRÁFIA	
MOLNÁR ÉVA VINICZAI ISTVÁN WINDISCH ALADÁRNÉ	A Magyar Tanácsköztársaság hadtörténelmi irodalmának bibliográfiája — — — — — —	162

СОДЕРЖАНИЕ

* * * Венгерская Советская Республика — наша славная революционная традиция — — — — — — 3

СТАТЬИ

ЛАСЛО МЕРЕНЬИ Движение военных рабочих в Венгрии в конце первой мировой войны (ноябрь 1917—октябрь 1918 г.) 8

ЛАСЛО РЭТИ Военная организация и печати Венгерской Советской Республики (часть I) — — — — — — — 32

ЛАЙОШ ГЕЧЕНЬИ Дунайская флотилия в контрреволюционном мятеже 24 июня 1919 г. — — — — — — — 72

ЛАСЛО ГЕЛЛЕРТ Данные о красноармейцах-учащихся средних школ 86

СООБЩЕНИЯ

БЕЛА ФОРГАЧ 31-ый красный-пехотный полк и его бои (Воспоминания) — — — — — — — — — — 100

РЕЦЕНЗИИ

КАРОЙ ОРИ *Антал Йожа—Дёрдь Милей:* Сто тысяч неустрашимых — — — — — — — — — — — 121

ШАНДОР КИШ Революционеры, солдаты — — — — — — 125

БЕЛА СТАНА *Йожеф Гажи—Иштван Пинтер:* С оружием против фашизма — — — — — — — — — — — 129

ШАНДОР САБО *Арпад Хорват:* Век военной авиации — — — 132

ФЕРЕНЦ ГЛАТЦ О первом и втором номере журнала «Századok» за 1968 г. — — — — — — — — — — 135

НОВОСТИ

МАРГИТ БЕНДЕ Мероприятия Военно-исторического Института и Музея планированные на первый квартал года — 137

ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ АРХИВ

ЙОЛАН СИЙ Из документов мишкольцской битвы — — — 139

БИБЛИОГРАФИЯ

ЕВА МОЛНАР
ИШТВАН ВИНИЦАИ
ЭЛЕОНОРА ВИНДИШ Библиография военно-исторической литературы Венгерской Советской Республики — — — — 162

INHALT

* * *	Unsere ruhmreiche Tradition: die ungarische Räterepublik — — — — — — — — —	3
	STUDIEN	
LÁSZLÓ MERÉNYI	Die Bewegungen der Kriegsarbeiter am Ende des ersten Weltkrieges in Ungarn. (November 1917—Oktober 1918) — — — — — — — — —	8
LÁSZLÓ RÉTI	Die Kriegsorganisation und die militärischen Stempel der ungarischen Räterepublik. (I. Teil)	32
LAJOS GECSÉNYI	Die Donauflottille in der Gegenrevolution vom 24. Juni 1919 — — — — — — — — —	72
LÁSZLÓ GELLÉRT	Angaben über die roten Soldatenschüler der Mittelschulen — — — — — — — — —	86
	MITTEILUNGEN	
BÉLA FORGÁCS	Die Kämpfe des 31. Roten Infanterieregiments (Rückerinnerung) — — — — — — — —	100
	RUNDSCHAU	
KÁROLY ŐRY	*Antal Józsa — György Milei:* Die unerschütterlichen Tausende — — — — — — — —	121
SÁNDOR KISS	Revolutionäre Soldaten — — — — — —	125
BÉLA SZTANA	*József Gazsi—István Pintér:* Mit Waffen gegen den Faschismus — — — — — — — —	129
SÁNDOR SZABÓ	*Árpád Horváth:* Das Jahrhundert der Aviatik —	132
FERENC GLATZ	Über die 1—2. Nummer des 1967. Jahrganges der Zeitschrft „Századok" — — — — — — —	135
	NACHRICHTEN	
MARGARETE BENDE	Nachrichten aus dem Leben des Kriegsgeschichtlichen Instituts und Museums — — — — —	137
	DOKUMENTE	
JOLÁN SZIJJ	Aus den Dokumenten der Miskolcer Schlacht —	139
	BIBLIOGRAPHIE	
ÉVA MOLNÁR ISTVÁN VINICZAI ELEONORE WINDISCH	Bibliographie der kriegsgeschichtlichen Literatur der ungarischen Räterepublik — — — — —	162

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Forgács Béla nyugdíjas (Budapest) — *Gecsényi Lajos*, az MSZMP Párttörténeti Intézetének tudományos munkatársa (Budapest) — *Glatz Ferenc*, a Magyar Történelmi Társulat segédmunkatársa (Budapest) — *Gellért László* docens, az Országos Pedagógiai Intézet munkatársa (Budapest) — *Merényi László* kandidátus, középiskolai tanár (Budapest) — *Réti László* kandidátus, az Országos Levéltár osztályvezetője (Budapest) — *Szabó Sándor* és *Sztana Béla*, a Zrínyi Katonai Kiadó felelős szerkesztői (Budapest), valamint *Bende Sándorné*, *Kiss Sándor*, *Molnár Éva*, *Mucs Sándor* kandidátus, *Őry Károly*, *Szijj Jolán*, *Viniczai István* és *Windisch Aladárné*, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársai

Szerkeszti a szerkesztő bizottság

Tagok:

Benda Kálmán, Csillag Ferenc, Godó Ágnes, Liptai Ervin, Nagy Gábor, Tóth Sándor

Felelős szerkesztő:

Otta István

Főszerkesztő:

Mucs Sándor

Szerkesztő:

Molnár Pál

A szerkesztőség címe:

Budapest, I., Kapisztrán tér 2—4. sz. Telefon: 360—764

Felelős kiadó: Zrínyi Katonai Kiadó

Budapest, XIII., Dózsa György út 49. sz. Telefon: 409—550

Megjelenik negyedévenként

Előfizetési díj: 1 évre 32,— Ft, 1/4 évre 8,— Ft

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőnél, a Posta hírlapüzemeiben és a Posta Központi Hírlap Irodájában (Bp. V., József nádor tér 1.) közvetlenül, vagy csekkbefizetési lapon (Csekkszámlaszám: egyéni 61 297, közületi 61 066), valamint átutalással a KHI MNB 8. sz. egyszámlájára

INDEX: 25—371

68.05454/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest — F. v.: Bolgár Imre

Toborzógyűlés a Hősök terén — 1919. április 6

Harc az ellenforradalmi monitorok ellen — 1919. június 24

Ára: 8,— Ft

A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

1969. évi 2. számának tartalmából

RÉTI LÁSZLÓ:

A Magyar Tanácsköztársaság hadügyi szervezete és pecsétjei (II. rész)

V. CSIZMARIK IRÉN:

A Magyar Tanácsköztársaság légiereje, repülői és repülőgépei

HETÉS TIBOR:

Gondolatok a magyar hadtörténetírás felfogásáról